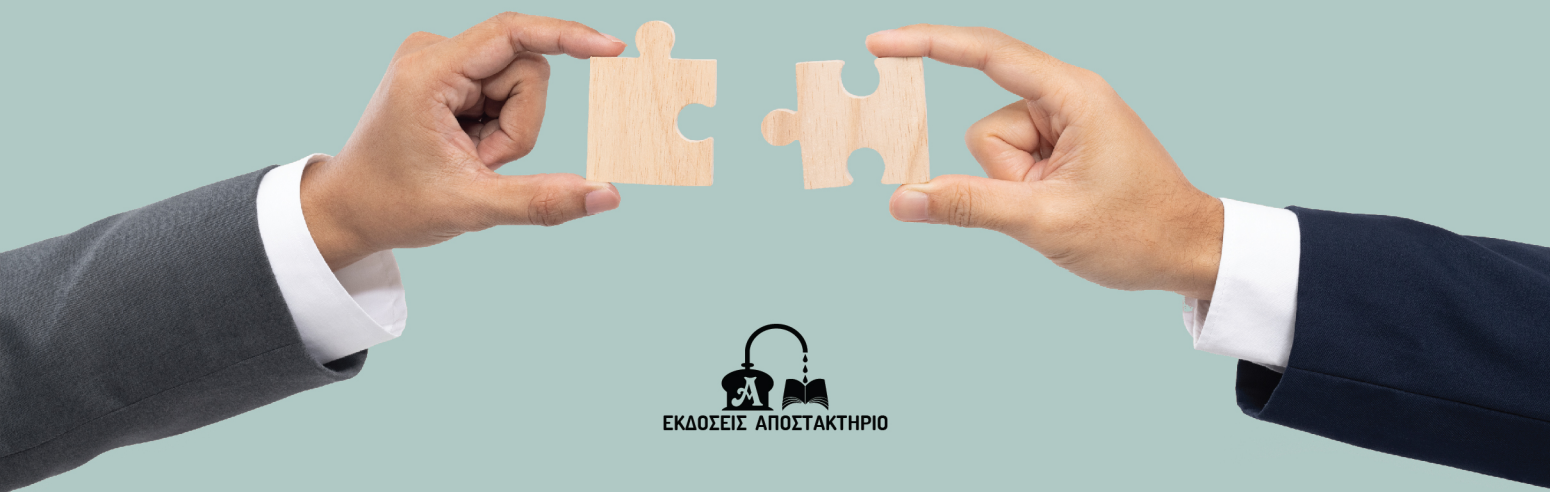

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
«ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ»**

**Επαγγελματική Εκπαίδευση στην Ελλάδα και Κλειστές Δομές.
Νέοι Ορίζοντες για την κοινωνική αποκατάσταση.**

Πρακτικά Ημερίδας

**Επαγγελματική Εκπαίδευση στην Ελλάδα και Κλειστές Δομές.
Νέοι Ορίζοντες για την κοινωνική αποκατάσταση**

Πρακτικά Ημερίδας

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται από τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και από τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή οποιοδήποτε μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ISBN:

©Copyright: Σύλλογος Επιστημόνων Κεντρικής Μακεδονίας «Αριστοτέλης»
και Εκδόσεις Αποστακτήριο

Θεσσαλονίκη, Αύγουστος 2022

Σελιδοποίηση - Εξώφυλλο: Αλέξανδρος Ακριτίδης

**Επαγγελματική Εκπαίδευση στην Ελλάδα και Κλειστές Δομές.
Νέοι Ορίζοντες για την κοινωνική αποκατάσταση**

Πρακτικά Ημερίδας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΠΟΣΤΑΚΤΗΡΙΟ

«Επαγγελματική Εκπαίδευση στην Ελλάδα και Κλειστές Δομές. Νέοι Ορίζοντες για την κοινωνική αποκατάσταση»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2022

ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ

Ελένη Β. Γρομπανοπούλου, Γιώργος Ο. Τσομπάνογλου

ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ

Εργαστήριο Κοινωνιολογίας της Εργασίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας,
Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη.

3^ο ΣΔΕ Διαβατών του Καταστήματος Κράτησης

Σύλλογος Επιστημόνων Κεντρικής Μακεδονίας «Αριστοτέλης»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Οργανωτική επιτροπή

Σκοπός της ημερίδας

Εισηγήσεις

Βιογραφικά εισηγητών

Παράρτημα

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γιώργος Ο. ΤΣΟΜΠΑΝΟΓΛΟΥ, PhD (Sociology, Carleton, Ottawa), Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Εργασίας και των Επαγγελμάτων με έμφαση τις νέες τεχνολογίες. Κατάρτισης, Διευθυντής Εργαστήριο Κοινωνιολογίας της Εργασίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη

georgetsompan@gmail.com

Μαίρη Κ. ΓΚΡΙΖΟΥ, Διευθύντρια Εκπαιδευτικών Μονάδων στο ΚΚ Διαβατών

3^ο ΣΔΕ Διαβατών του Καταστήματος Κράτησης

<https://3sdethes.wordpress.com/>

Ελένη Β. ΓΡΟΜΠΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, Πρόεδρος Συλλόγου Επιστημόνων Κεντρικής Μακεδονίας «Αριστοτέλης» **www.sekma.gr**

Υποψήφια Διδάκτορας Κοινωνιολογίας, Ερευνήτρια Εργαστήριο Κοινωνιολογίας της Εργασίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη.

ΣΚΟΠΟΣ

Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ), με μέτρα γραμματισμού λειτουργούν ως πρόδρομοι για την αύξηση δεξιοτήτων για την εργασία και γενικότερα για τη ζωή. Η κοινωνική ένταξη των φυλακισμένων, των Ρομά, των μεταναστών και των μειονεκτουσών ομάδων απαιτούν συντονισμένη δράση. Οι παραπάνω ομάδες ανεξάρτητα από το φύλο και τις προσωπικές και οικογενειακές περιστάσεις πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες μάθησης υψηλής ποιότητας ανά πάσα στιγμή της ζωής τους.

Η συμμετοχή των κρατουμένων σε προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης παρέχει το δικαίωμα μείωσης της ποινής στην περίπτωση επιτυχούς αποπεράτωσης ολοκληρωμένου κύκλου σπουδών τρίμηνης, τουλάχιστον, διάρκειας (άρθρο 35, 8 σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του άρθρου 46).

Η ημερίδα έχει ως σκοπό να αποτυπώσει την υφιστάμενη κατάσταση σχετικά με την Εκπαίδευση Ενηλίκων στην Ελλάδα, να συζητήσει τις αλλαγές που επιφέρει ένα νέο ΦΕΚ (21/12/2020) στα ΣΔΕ και ειδικότερα στα καταστήματα κράτησης. Η εκπαίδευση στη φυλακή δεν είναι εκπαίδευση δεύτερης κατηγορίας, είναι ουσιαστικό δικαίωμα όλων, ανεξάρτητα από το παρελθόν τους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

Η ΣΥΝΔΗΜΙΑ και η Πρόκληση της Κοινωνικής Αποκατάστασης Παραβατών. Η σημασία της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης σε κλειστές δομές. Κοινωνιολογική Πρακτική εν Δράση

Καθ. Γιώργος Οδύ. ΤΣΟΜΠΙΑΝΟΓΛΟΥ, PhD (Carleton)

Αντιπρόεδρος International Sociological

Association-Research Committee on Sociotechnics-

Sociological Practice (ISA-RC26)

ΔΙΑΒΑ-ΖΩ

Πως Ο ΔΙΑΒΑΤΑΣ μπορεί να γίνει μια ΑΡΧΗ για την ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ που χρειάζεται για να ενώσουμε τα ΣΗΜΕΙΑ που ΣΥΝΘΕΤΟΥΝ το ΝΟΗΜΑ της ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ αποκατάστασης κατά του Ρατσισμού, των Ναρκωτικών και της Φτώχειας, εκεί που απέτυχε το παθητικό σύστημα των συγκρουόμενων συμφερόντων που αφήνουν το θύμα της φτώχειας εκτός προστασίας.

Ξεκινώντας με την αρχή της πρόληψης θέλουμε να δείξουμε ότι υπάρχει το Ευαγγέλιο της ενεργούς κοινότητας χωρίς στίγμα. Βλέπουμε να αναδύεται ένας κοινωνικός πλούτος με την απόσυρση του στίγματος από περιοχές που βρίσκονται στη σκιά. Μας ενδιαφέρει να ξεφύγουμε από τον μιθριδατισμό που χαρακτηρίζει πολλές φορές τυπικές δράσεις χωρίς ουσιαστική αλλαγή.

Λοιπόν, ήρθε η ώρα όλοι να συμμετάσχουμε σε μια συνεργασία για να δούμε ότι δεν υπάρχουν "σκουπίδια" αλλά προϊόντα μιας αποξένωσης.

Η Ημερίδα θέλει να προβάλει ένα αφανές δίκτυο το οποίο θα το κρατήσουμε ενεργό και θα το κάνουμε την αλλαγή που όλοι θέλουμε για ένα καλύτερο και ασφαλέστερο Μέλλον για Όλους.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Κεφάλαιο 1

«Η επίδραση του σχολείου στα καταστήματα κράτησης»

Παπαδόπουλος Αναστάσιος

Διευθυντής ΚΚ Διαβατών

Η εκπαίδευση αποτελεί το όχημα για την εξέλιξη της ανθρώπινης ανάπτυξης. Στο πνεύμα αυτό με το άρθρο 16 του Συντάγματος, στη χώρα μας θεσπίστηκε πως το δικαίωμα στην εκπαίδευση αποτελεί δικαίωμα όλων των πολιτών. Στο δικαίωμα αυτό μάλιστα υπόκεινται όχι μόνο οι ελεύθεροι πολίτες αλλά και οι πολίτες που έχουν στερηθεί την προσωπική τους ελευθερία. Είναι προφανές λοιπόν πως το δικαίωμα του έγκλειστου πληθυσμού στην εκπαίδευση είναι θεσμικά το ίδιο ως προς το περιεχόμενο με το αντίστοιχο δικαίωμα των ελεύθερων πολιτών. Ωστόσο όμως πρέπει να τονιστεί πως διαφέρει ως προς τον τρόπο άσκησής του (ρυθμιστικά/κανονιστικά).

Το εργαλείο για την άσκηση του δικαιώματος των φυλακισμένων στην εκπαίδευση αποτελούν τα σχολεία και ειδικότερα τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ). Στην πραγματικότητα τα ΣΔΕ αποτέλεσαν μια ιδέα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία διατυπώθηκε ρητά στη Λευκή Βίβλο του 1995 και είχε ως όραμα τη δυνατότητα της προσφοράς μιας «δεύτερης ευκαιρίας» στην εκπαίδευση, για όσους δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση (European Commission, 1995). Σκοπός της ιδέας αυτής ήταν η κοινωνική επανένταξη του πληθυσμού που βίωνε τον κοινωνικό αποκλεισμό, μέσω της παροχής γνώσεων και της απόκτησης προσόντων (European Commission, 1995). Πρόσθετο έρεισμα για την εφαρμογή αυτής της ιδέας αποτέλεσε και η εκπαίδευση των ανθρώπων που ήταν έγκλειστοι στα Σωφρονιστικά Καταστήματα. Η εφαρμογή της ιδέας αυτής, αναφορικά με την εκπαίδευση των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές, κατά την εκπόνηση του ισχύοντα σωφρονιστικού κώδικα των φυλακών της χώρας, προβλέφθηκε στα άρθρα 34 και 35 (ΦΕΚ Α 291/24-12-1999), υιοθετώντας τόσο την απόφαση της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (13η Οκτωβρίου του 1989), όσο και τη σύσταση R (89) 12 του ίδιου οργάνου (Council of Europe, 199A0), που προέβλεπε πως: «οι πρωταρχικοί στόχοι των υπηρεσιών εκπαίδευσης της φυλακής πρέπει να είναι η διευκόλυνση του δικαιώματος στη

μάθηση το οποίο όλοι οι άνδρες και οι γυναίκες έχουν και το οποίο είναι το κλειδί για την ανθρώπινη ανάπτυξή τους» (Council of Europe, 1990).

Ιστορικά τα ΣΔΕ οργανώθηκαν στις φυλακές το 2004 με την ίδρυση του ΣΔΕ στις φυλακές Λάρισας. Βέβαια, στη Λευκή Βίβλο του 1995 δεν γίνεται καμία μνεία στους φυλακισμένους ως ομάδα-στόχο των ΣΔΕ. Παρ' όλα αυτά, επειδή οι φυλακισμένοι έχουν όλα τα χαρακτηριστικά της ομάδας-στόχου των ΣΔΕ, καθώς έχουν χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και περιλαμβάνονται εκ των πραγμάτων σ' αυτούς που όχι μόνο κινδυνεύουν αλλά βιώνουν την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό, γι' αυτό και η ίδρυση των ΣΔΕ στα Καταστήματα Κράτησης αποτέλεσε αδήριτη ανάγκη.

Επειδή όμως η εκπαίδευση συναντά εξ ορισμού ιδιαίτερες δυσκολίες στην εφαρμογή της στον έγκλειστο πληθυσμό, για το λόγο αυτό είναι σημαντικό να αναζητηθεί η επίδραση που ασκεί το σχολείο και κατ' επέκταση η εκπαίδευση στη βελτίωση των συνθηκών κράτησης μέσω της βελτίωσης του μορφωτικού επιπέδου των φυλακισμένων. Δεκάδες έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί με σκοπό να προσεγγίσουν την επίδραση του Σχολείου στους έγκλειστους στα Καταστήματα Κράτησης, με τις πλείστες εξ αυτών να έχουν έναν ευρύτερα διερευνητικό χαρακτήρα. Σε κάθε περίπτωση, σκοπός των ερευνητών ήταν κυρίως η αποκρυστάλλωση των τάσεων των εγκλείστων απέναντι στην παρεχόμενη εκπαίδευση από το σχολείο στη φυλακή, καθώς και τα οφέλη που θα αποκομίσουν οι εκπαιδευόμενοι, προκειμένου να καταδειχθούν τα κίνητρα που οδηγούν τους κρατούμενους στις ελληνικές φυλακές να φοιτήσουν στο ΣΔΕ. Επιπλέον, κάποιοι ερευνητές εστίασαν στην καταγραφή και τον καθορισμό των αναγκών των κρατουμένων – εκπαιδευομένων των ΣΔΕ σε ζητήματα και στοιχεία, που καλύπτει η εφαρμογή της Συμβουλευτικής Σταδιοδρομίας στα ΣΔΕ των φυλακών, με σκοπό την αποτελεσματική επανένταξή τους στο κοινωνικό και εργασιακό περιβάλλον με ταυτόχρονη μείωση της εγκληματικής υποτροπής.

Από την επεξεργασία των δεδομένων που συνελέγησαν από τις έρευνες που πραγματοποιήθηκαν προέκυψε, πως οι εκπαιδευόμενοι συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία στο ΣΔΕ κυρίως λόγω του ευεργετικού υπολογισμού των ημερών φοίτησης στην ποινή τους, καθώς και της πρόσκαιρης «απόδρασής» τους, από το περιβάλλον της φυλακής. Οι εκπαιδευόμενοι ωστόσο περιγράφουν θετικές, κατά κανόνα, συνέπειες στην καθημερινότητά τους από τη φοίτηση στο ΣΔΕ, κυρίως ψυχολογικού χαρακτήρα, ενώ το ίδιο θετικά περιγράφουν το κλίμα που επικρατεί εντός του σχολείου, καθώς και την εν γένει λειτουργία του. Μάλιστα από τα αποτελέσματα της επεξεργασίας των δεδομένων καταδείχθηκε πως οι εκπαιδευόμενοι έχουν σαφή και ισχυρά κίνητρα φοίτησης στο ΣΔΕ, τα οποία τους ωθούν σε μια έντονη προσπάθεια μέσα στο σχολείο για την εκπλήρωση των

στόχων τους. Συγκεκριμένα, για τους εκπαιδευόμενους – κρατούμενους φαίνεται ότι το κίνητρο της δίψας για μάθηση και γνώση ταυτίζεται με τη λήψη ημερομισθίων λήξης ποινής, δηλαδή με την ταχύτερη αποφυλάκισή τους. Ακόμα, η φοίτηση στο σχολείο εξασφαλίζει την επιθυμία τους να διαφύγουν, έστω και για λίγο, από το πλαίσιο της φυλακής. Επίσης, σημαντική παράμετρος για την εκτίμηση των κινήτρων των συμμετεχόντων αποτέλεσε η επιθυμία της συντριπτικής πλειοψηφίας των εκπαιδευόμενων να συνεχίσουν τις σπουδές τους και μετά την ολοκλήρωση του δεύτερου κύκλου του ΣΔΕ. Επιπρόσθετα, από τα αποτελέσματα της έρευνας φάνηκε ότι ορισμένα δημογραφικά χαρακτηριστικά των κρατουμένων αλλά και οι συνθήκες εκπαίδευσης επηρεάζουν και διαμορφώνουν τα κίνητρά τους. Τέλος, προέκυψε και ένα άλλο σημαντικό εύρημα, το γεγονός δηλαδή, ότι παρόλο που ένας μεγάλος αριθμός κρατουμένων εκδηλώνει ενδιαφέρον για φοίτηση στο σχολείο, τελικά μόνο μερικοί από αυτούς κατορθώνουν να φοιτήσουν, εξαιτίας των περιορισμένων κτιριακών εγκαταστάσεων και της υλικοτεχνικής υποδομής του σχολείου, ένα πρόβλημα που συναντάται σε όλες σχεδόν τις ελληνικές φυλακές λόγω του υπερπληθυσμού κρατουμένων. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων επίσης αναδείχθηκε και ένα πλέγμα αναγκών των εκπαιδευόμενων που σχετίζονταν με την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και ξένων γλωσσών, το χειρισμό ηλεκτρονικών υπολογιστών και τη διαχείριση του «στίγματος» της φυλακής, με κύριο προσδοκώμενο αποτέλεσμα την ενσωμάτωσή τους στην αγορά εργασίας. Ιδιαίτερα το «στίγμα» της φυλακής αναδεικνύεται από τους κρατούμενους ως το νούμερο ένα πρόβλημα στην εύρεση εργασίας. Τέλος, ένα σημαντικό εύρημα των ερευνών ήταν η σαφής επιθυμία των εκπαιδευόμενων να συνεχίσουν τις σπουδές τους μετά το ΣΔΕ, με σκοπό και πάλι την βελτίωση της θέσης τους στην αγορά εργασίας, επιθυμία η οποία συνήθως είναι δύσκολα πραγματοποιήσιμη, λόγω των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν. Επιπρόσθετα από την εξέταση των αποτελεσμάτων των παραπάνω ερευνών, αναδεικνύεται και το στοιχείο της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων εκπαίδευσης εντός των φυλακών. Τα συμπεράσματα στα οποία οδηγήθηκαν οι ερευνητές σκιαγραφούν την κατάσταση της εκπαίδευσης στις φυλακές. Κατ' αρχήν καταδεικνύεται χωρίς καμία αμφιβολία, πως οι κρατούμενοι είναι δεκτικοί στη διενέργεια εκπαιδευτικών προγραμμάτων ακαδημαϊκού και επαγγελματικού χαρακτήρα. Ειδικά αν το πρόγραμμα είναι πρωτοποριακό και οι εκπαιδευτές ικανοί, τα μαθησιακά κέρδη για τους κρατούμενους φαίνεται να πολλαπλασιάζονται. Μάλιστα η παροχή περισσότερων κινήτρων στους κρατούμενους για τη συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα, και όχι μόνο η ύπαρξη του κινήτρου της πιο σύντομης αποφυλάκισης αλλά και της αποφυγής της πλήξης της φυλακής, μπορεί να οδηγήσει προς αυτή την κατεύθυνση. Επιπλέον είναι πρόδηλο πως η φυλακή αποτελεί

κατάλληλο περιβάλλον για τη διεξαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων, από την άποψη πως δεν υπάρχουν οι περισπασμοί του έξω κόσμου, ενώ είναι ο κατάλληλος χώρος για τη διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου τύπου κέντρου εκπαίδευσης ενηλίκων, το οποίο θα δώσει τη δυνατότητα στους κρατούμενους να γίνουν μέρος μιας ευρύτερης εκπαιδευτικής κοινότητας. Από την πλευρά όμως των κερδών των κρατουμένων που λαμβάνουν μέρος σε εκπαιδευτικά προγράμματα, ως προς την απασχόληση και την υποτροπή μετά την έκτιση της ποινής τους, τα αποτελέσματα δείχνουν να είναι αμφίσημα. Το μόνο σίγουρο είναι ότι η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου των κρατουμένων δε συνεπάγεται υποχρεωτικά καλύτερες προοπτικές στην απασχόληση και τη μείωση των πιθανοτήτων υποτροπής. Έρευνες που έγιναν προς τη μελέτη αυτών των παραμέτρων, δείχνουν ότι για να αυξηθούν οι καλές προοπτικές για την απασχόληση και την υποτροπή μέσα από τη σωφρονιστική εκπαίδευση, πρέπει αυτή να έχει εντατικό χαρακτήρα, οι σωφρονιστικές αρχές να τηρούν υποστηρικτική στάση απέναντι στη φοίτηση των κρατουμένων και τέλος, αυτή η υποστήριξη να διατηρείται και μετά την αποφυλάκιση του κρατουμένου, εστιάζοντας κυρίως στα θέματα συνέχισης των σπουδών του και αξιοποίησης του νεοαποκτηθέντα εκπαιδευτικού κεφαλαίου στην απασχόλησή του.

Επιπλέον σε κάποιες από τις έρευνες τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν είχαν να κάνουν: α) Με το αν οι κρατούμενοι που συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα εμφανίζουν μικρότερα ποσοστά υποτροπής σε σχέση με τους μη συμμετέχοντες, β) Με το αν οι συμμετέχοντες σε σχέση με τους μη συμμετέχοντες σε εκπαιδευτικά προγράμματα εντός της φυλακής εμφανίζουν μεγαλύτερα ποσοστά συμμετοχής σε εκπαιδευτικά προγράμματα εκτός φυλακής, μετά την αποφυλάκισή τους, γ) Με το αν οι συμμετέχοντες σε εκπαιδευτικά προγράμματα εντός φυλακής εμφανίζουν μεγαλύτερα ποσοστά απασχόλησης όταν αποφυλακιστούν, και δ) Με το αν οι κρατούμενοι συμμετέχοντες σε εκπαιδευτικά προγράμματα παρουσιάζουν λιγότερα πειθαρχικά προβλήματα σε σχέση με τους μη συμμετέχοντες.

Η ύπαρξη θετικών επιδράσεων της σωφρονιστικής εκπαίδευσης σε όλα τα επίπεδα που εθίγησαν στα ερευνητικά ερωτήματα αποτελεί το πλέον σημαντικό στοιχείο κατά την επεξεργασία των δεδομένων που συνελέγησαν. Συγκεκριμένα, λοιπόν, φάνηκε πως η φοίτηση των κρατουμένων σε ακαδημαϊκά και επαγγελματικά προγράμματα εντός των φυλακών τους οδηγεί, σε σχέση με τους κρατούμενους-μη φοιτούντες σε τέτοια προγράμματα, σε μείωση της υποτροπής, σε αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης μετά την αποφυλάκισή τους, σε αυξημένες πιθανότητες συμμετοχής σε εκπαιδευτικά προγράμματα μετά την αποφυλάκισή τους, και τέλος, σε λιγότερα πειθαρχικά παραπτώματα εντός της φυλακής.

Είναι προφανή λοιπόν τα οφέλη που μπορεί να προσφέρει το σχολείο στην ιδιαίτερη αυτή ομάδα πληθυσμού, καθώς η εκπαίδευση στη φυλακή έχει ευεργετική επίδραση: α) στην επανασύνδεση του έγκλειστου με την εκπαιδευτική διαδικασία, β) στην ελαχιστοποίηση των «Δεινών του εγκλεισμού», γ) στη δημιουργική κάλυψη του νεκρού χρόνου, δ) στην απόκτηση κοινωνικών και στην αναβάθμιση βασικών δεξιοτήτων, ε) στην απόκτηση νέων δεξιοτήτων, στ) στην εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση του και ζ) στη μείωση της εγκληματικότητας.

Θα ήθελα να τονίσω, ότι ο ρόλος του σχολείου των φυλακών είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Το σχολείο στις φυλακές αποτελεί ένα αποτελεσματικό (θα μπορούσαμε να πούμε και το πιο αποτελεσματικό) μέσο προετοιμασίας του εγκλειστού για τη ζωή μετά τη φυλακή, καθώς η εκπαίδευση που του παρέχει σχετίζεται άμεσα με τις έννοιες της «κοινωνικής ενσωμάτωσης» και της «αποχής από το έγκλημα». Στο σχολείο ο κρατούμενος μπορεί να αποκτήσει γνώση, μέσα από την οποία θα καταφέρει να «χτίσει» την αυτοπεποίθησή του, θα μάθει να θέτει στόχους και να διευρύνει τους ορίζοντές του, βλέποντας πέρα από τους δρόμους της παρανομίας.

Ωστόσο απαιτούνται πολλές ακόμα βελτιωτικές αλλαγές προκειμένου να επέλθουν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα. Η διασφάλιση του έννομου αγαθού της εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας και η διασύνδεση του έγκλειστου πληθυσμού με την ευρύτερη κοινωνία αποτελεί υποχρέωση κάθε Κράτους Δικαίου. Άλλωστε κανένα πρόγραμμα σωφρονιστικής μεταρρύθμισης δεν μπορεί να είναι αποτελεσματικό χωρίς την επιμόρφωση, στην κατάρτιση και την εκπαίδευση του έγκλειστου πληθυσμού.

Βιβλιογραφία

The European Commission 1995-2000, ανακτήθηκε στις 3/5/2021

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/53418368-63b0-456a-95a5-c704de93a5f9/language-en>

Σωφρονιστικός Κώδικας, Ν.2776/1999 - ΦΕΚ 291/Α/24-12-1999, ανακτήθηκε στις 5/5/2021, <https://www.e-nomothesia.gr/kat-kodik-es-nomothesias/sophronistikos-kodikas.html>

Huber, Denis,. The Council Of Europe (1989-1999). A decade that made history.

Ανακτήθηκε στις 6/5/2021 <https://rm.coe.int/168051b138>

Κεφάλαιο 2

Εκπαίδευση και φυλακή

*Γκρίζου Μαίρη
Διευθύντρια Εκπαιδευτικών Μονάδων
στο ΚΚ Διαβατών*

Η φυλακή ως θεσμός και οι συνέπειες του εγκλεισμού

Τον 18^ο αιώνα με τις ιδέες των Διαφωτιστών επικράτησε η άποψη ότι η στερητική της ελευθερίας ως ποινή παρουσιάζει περισσότερα πλεονεκτήματα σε σχέση με άλλες ποινές παλιότερα π.χ. κεφαλικές ή σωματικές ποινές και εγκλεισμό σε μοναστήρι. Έτσι καθιερώθηκε η φυλακή ως δημόσια ποινή: η λειτουργία της φυλακής ως θεσμού και έκτιση της ποινής (Καρδαρά 2014). Η φυλακή ορίζεται ως ολοκληρωτικό ίδρυμα. Το ασφυκτικό πλαίσιο του εγκλεισμού οδηγεί στον ιδρυματισμό (Τσαλίκोगλου, 1989). Συνέπειες του εγκλεισμού και της ιδρυματοποίησης είναι η πλήξη, η κατάργηση της ατομικής ταυτότητας, το πρώιμο γήρας, το άγχος και η επιθετικότητα. Οι έγκλειστοι σχηματίζουν αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους και πλήρη αδιαφορία για τον έξω κόσμο. Ο εγκλεισμός οδηγεί, εν τέλει, στην αποπροσωποποίηση τους που καταλήγει στην αδυναμία αυτοκριτικής και λήψης αποφάσεων από τους ίδιους.

Η Εκπαίδευση Δικαίωμα των Κρατουμένων

Για όλους τους παραπάνω λόγους η εκπαίδευση είναι υποχρέωση της Πολιτείας όπως και είναι δικαίωμα των κρατουμένων σύμφωνα το Σύνταγμα και τον Σωφρονιστικό Κώδικα (ν. 2776/1999)² που κατοχυρώνουν το δικαίωμα της εκπαίδευσης των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές. Το 1989 το Συμβούλιο της Ευρώπης με συστάσεις προς τα κράτη – μέλη της Ε.Ε. προτείνει μια συγκεκριμένη στρατηγική εκπαίδευσης και κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων. Διεθνώς, τα γνωστά ως Mandela Rules που είναι η αναθεωρημένη έκδοση του συνόλου των στοιχειωδών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων σημειώνει μεταξύ άλλων: Πρωταρχικός στόχος του εγκλεισμού σε Καταστήματα Κράτησης είναι η προστασία της κοινωνίας, η μείωση της υποτροπής και η επανένταξη των κρατουμένων στη κοινωνία.

Αυτός ο στόχος μπορεί να επιτευχθεί κυρίως μέσω της εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση, οι θεραπευτικές ομάδες (ΚΕΘΕΑ κ.α.) και η εργασία αποτελούν τους βασικούς παράγοντες που μπορούν να αποτρέψουν την εκτέλεση νέων παραβατικών πράξεων καθώς και να βελτιώσει την ικανότητα του αποφυλακισμένου για εύρεση εργασίας, για κοινωνική ενσωμάτωση και ομαλή επανένταξη στην κοινωνία. Ωστόσο, ένα μικρό ποσοστό εγκλειστών συμμετέχει σε προγράμματα εκπαίδευσης.

Ιστορική αναδρομή

Αρχικά, η εκπαίδευση στη φυλακή είχε θρησκευτικό χαρακτήρα, με τη διδασκαλία της Βίβλου, σκοπεύοντας στην αλλαγή και στην ηθική διάπλαση της προσωπικότητας των κρατουμένων (Gerber & Fritsch, 1983). Η εκπαίδευση στη φυλακή ξεκίνησε το 1789, όταν ένας ιερέας, στις φυλακές της Φιλαδέλφειας των Ηνωμένων Πολιτειών, δημιούργησε τα πρώτα μαθήματα γραφής και ανάγνωσης για τους έγκλειστους για τη μελέτη της Αγίας Γραφής. Αργότερα, με τη βιομηχανική επανάσταση, η εκπαίδευση συνδέθηκε με την επαγγελματική κατάρτιση. Σήμερα, πια, μπορούμε να πούμε ότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένη όχι μόνο με την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων και αλλαγών στάσεων αλλά και με τον εκδημοκρατισμό της σωφρονιστικής η καλύτερα της αντεγκληματικής πολιτικής που αποσκοπεί στη μείωση της υποτροπής.

Η εξάπλωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων στη φυλακή άρχισε να γίνεται πιο αυξημένη μετά το 1950 και το 1991 ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Εταιρεία για την Εκπαίδευση στις Φυλακές. Σήμερα, σε πολλές χώρες, λειτουργούν ειδικές διευθύνσεις εκπαίδευσης με σχολεία μέσα στη φυλακή, πραγματοποιούνται πλήθος εκπαιδευτικών προγραμμάτων και προσφέρονται σπουδές σε πανεπιστημιακό επίπεδο. Στην Ελλάδα πρώτα με το Άρθρο 31 Νόμος 4521/ 2018¹ και με τον Νόμος 4763/2020².

---

¹ Σε κάθε κατάσταση κράτησης και στο ίδρυμα αγωγής ανηλίκων αρρένων Βόλου **ιδρύονται** σχολικές μονάδες πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Δημοτικό Σχολείο, Γυμνάσιο ή Σ.Δ.Ε., ΓΕ.Λ., ΕΠΑ.Λ.), Δημόσια Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Δ.Ι.Ε.Κ.), Δ.Ι.Ε.Κ. ενηλίκων αποφοίτων υποχρεωτικής εκπαίδευσης ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων και Τμήματα εκμάθησης της Ελληνικής Γλώσσας. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων και Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, **μετά από εισήγηση του Συμβούλου-Συντονιστή Εκπαίδευσης**, η οποία υποβάλλεται μέσω των αρμοδίων Τμημάτων Εκπαίδευσης και

Οφέλη και στόχοι της εκπαίδευσης στις Φυλακές

Με την εκπαίδευση επιχειρείται :

- Η μείωση των συνεπειών του εγκλεισμού

Κατάρτισης σε Καταστήματα Κράτησης της Γενικής Γραμματείας Διά Βίου Μάθησης και Νέας Γενιάς (ΓΓΔΒΜΝΓ) του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (ΥΠ.Π.Ε.Θ.) και Εργασίας και Εκπαίδευσης Κρατουμένων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Υ.Δ.Δ.Α.Δ.), καθορίζεται η έναρξη της λειτουργίας των σχολικών μονάδων και των Δ.Ι.Ε.Κ., καθώς και οι χώροι λειτουργίας τους.

² Η **Διεύθυνση Δια Βίου Μάθησης** απαρτίζεται από τρία (3) Τμήματα με τις παρακάτω αρμοδιότητες, σύμφωνα με τον Οργανισμό του Υ.ΠΑΙ.Θ. Το **Τμήμα Γ' Εκπαιδευτικής Υποστήριξης ειδικών πληθυσμιακών ομάδων** είναι αρμόδιο για:

α) Την εφαρμογή της εκπαιδευτικής πολιτικής στα Καταστήματα Κράτησης, όπως αυτή εξειδικεύεται στο πλαίσιο της συνεργασίας:

αα) της αρμόδιας υπηρεσίας του Υπουργείου στο οποίο υπάγονται,

αβ) του Διευθυντή κάθε Καταστήματος Κράτησης όπου λειτουργούν δομές εκπαίδευσης.

β) Τα θέματα σπουδών και οργάνωσης της εκπαίδευσης των κρατουμένων για όλες τις βαθμίδες και τύπους εκπαίδευσης, όπως τα θέματα που σχετίζονται με την απόκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων και αντίστοιχου τίτλου ή πιστοποιητικού παρακολούθησης της επαγγελματικής κατάρτισης και της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων, καθώς και της άτυπης μάθησης και ιδίως για την οργάνωση, λειτουργία και εποπτεία:

βα) των προπαρασκευαστικών τάξεων ενηλίκων με στόχο την απόκτηση απολυτηρίου του δημοτικού σχολείου σε Καταστήματα Κράτησης ενηλίκων,

ββ) των προγραμμάτων σπουδών των Σ.Δ.Ε., Ι.Ε.Κ. που λειτουργούν σε Καταστήματα Κράτησης,

βγ) των εκπαιδευτικών προγραμμάτων γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων, δημιουργικών, πολιτιστικών, περιβαλλοντικών και αθλητικών δραστηριοτήτων, που διοργανώνονται σε δομές εκπαίδευσης των Καταστημάτων Κράτησης,

βδ) των μαθημάτων της ελληνικής γλώσσας, ιστορίας και ελληνικού πολιτισμού και ελληνομάθειας για αλλοδαπούς και της διαδικασίας εξετάσεων πιστοποίησης

- Η δημιουργική διαχείριση του «νεκρού» χρόνου
- Η επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία
- Η απόκτηση τυπικών προσόντων
- Η απόκτηση βασικών δεξιοτήτων
- Η απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων
- Η καλλιέργεια της υπευθυνότητας
- Η απόκτηση της ικανότητας να θέτουν στόχους και να διαχειρίζονται προβλήματα
- Η βελτίωση της αυτοεκτίμησης
- Η απόκτηση κοινωνικής εμπειρίας και βαθμιαίας προετοιμασίας για τη ζωή εκτός των τειχών
- Η βελτίωση των προοπτικών απασχόλησης
- Η μείωση της υποτροπής

Το σχολείο λειτουργεί ως ένας « τρίτος χώρος» ανάμεσα στη φυλακή και την έξω κοινωνία.

Η εκπαίδευση, η επαγγελματική κατάρτιση, η εργασία, η συμμετοχή σε ομάδες τέχνης και πολιτισμού, η σωματική άσκηση και η ψυχαγωγία είναι δράσεις που κινητοποιούν τον κρατούμενο να χρησιμοποιήσει δημιουργικά τον προσωπικό του χρόνο μέσα στη φυλακή και απαλύνει τα δεινά του εγκλεισμού

Οι δεξιότητες που αποκτά ή αναβαθμίζει ο κρατούμενος μέσα από την εκπαίδευση (βασικές, επαγγελματικές, κοινωνικές) έχουν ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής του τόσο μέσα στη φυλακή όσο και μετά την αποφυλάκιση.

Απόκτηση αυτοεκτίμησης: Η συμμετοχή του κρατούμενου, πριν ή μετά την αποφυλάκιση, στη μαθησιακή διεργασία και η προοπτική εύρεσης εργασίας μπορεί να οδηγήσει στην αποκατάσταση της εκτίμησης και της εμπιστοσύνης απέναντι στον εαυτό του και την κοινωνία, στην αποδοχή της πραγματικότητας, στη νόμιμη και μαχητική κάλυψη των αναγκών του

Έρευνες έχουν δείξει επίσης, ότι μέσα από την εκπαίδευση μειώνεται η υποτροπή (Bazos & Hausman, 2004). Είναι χαρακτηριστικό ότι η επένδυση ενός εκατομμυρίου δολαρίων στη φυλακή θα βοηθήσει στην αποφυγή 350 εγκλημάτων, ενώ η ίδια επένδυση στην εκπαίδευση θα βοηθήσει στην αποφυγή 600 εγκλημάτων (Bazos & Hausman, 2004). Συνεπώς, η εκπαίδευση στα σωφρονιστικά καταστήματα βοηθά στη μείωση της εγκληματικότητας και ταυτόχρονα μπορεί να έχει και οικονομικά οφέλη.

Για να είναι η εκπαίδευση στη φυλακή αποτελεσματική θα πρέπει αφενός μεν να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των κρατουμένων, αφετέρου δε να διασφαλίζει τη συνέχεια της μαθησιακής διαδικασίας καθώς και τη δυνατότητα της συμμετοχής του συνόλου των κρατουμένων. Η εξέλιξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας προϋποθέτει τη συνδρομή όρων επιλογής, αυτοδιάθεσης και ελευθερίας. Κανένα πρόγραμμα σωφρονιστικής μεταρρύθμισης δεν μπορεί να είναι αποτελεσματικό χωρίς την εκπαίδευση και την κατάρτιση του έγκλειστου πληθυσμού (Δημητρούλη, Θεμελή & Ρηγούτσου, 2008, 2011, 2012).

Η Ελληνική πραγματικότητα

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της CUP, υπάρχουν 33 Καταστήματα Κράτησης που στη πλειοψηφία τους είναι ενηλίκων. Οι κρατούμενοι είναι περίπου 10.000. Από αυτούς το 94% είναι άνδρες και το 6% γυναίκες, . Το 47% είναι ντόπιοι και το 53% αλλοδαποί. Οι ηλικίες των κρατουμένων είναι στη πλειοψηφία , στο 84%, οι ηλικίες 30-59 και ακολουθεί η ηλικιακή ομάδα 22-29 στο 23%. Η κάλυψη των φυλακών είναι στο 122% και η αναλογία των κρατουμένων είναι 2,5 προς ένα υπάλληλο. Τέλος, το ποσό που ξοδεύει το κράτος για κάθε κρατούμενο είναι 28,18 ευρώ για την Ελλάδα – πολύ μικρό σε σύγκριση με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες π χ στην Ολλανδία 249 ευρώ, Ιταλία 130 ευρώ και Κύπρο 78 ευρώ.

Εκπαιδευτικά προγράμματα στις ελληνικές φυλακές άρχισαν να υλοποιούνται σε ελληνικές φυλακές από το 1985. Τα προγράμματα αυτά από τις ΝΕΛΕ , ΜΚΟ και από την ΓΓΔΒΜ κ ΝΓ (πρώην ΓΓΕΕ). Δημοτικό και Γυμνάσιο τυπικής εκπαίδευσης λειτουργούν στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα, στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Κασσαβέτειας και στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Βόλου.

Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας θεσμοθετούνται με τον Ν 2525/1997 και απευθύνονται σε ενήλικες. Βασίζονται στις αρχές της εκπαίδευσης ενηλίκων και παρέχουν την δυνατότητα οι εκπαιδευόμενοι να αποκτήσουν απολυτήριο τίτλο ισότιμο με Απολυτήριο Γυμνασίου.

Υπάρχουν 12 ΣΔΕ σε Κ.Κ. Το πρώτο ΣΔΕ σε ΚΚ ήταν το 2004 στην Λάρισα, το 2005 στον Κορυδαλλό , το 2006 στα Διαβατά και το πιο πρόσφατο το 2017 στην Κέρκυρα.

Οι νόμοι 4521/2018 και 4673/2020 καταδεικνύουν πως και οι εκάστοτε κυβερνήσεις συνειδητοποίησαν πόσο επιτακτική είναι η ανάγκη επέκτασης εκπαιδευτικών δομών σε όλες τις φυλακές της χώρας.

Συνοψίζοντας, το ευέλικτο πρόγραμμα των ΣΔΕ, θεωρώ, ότι είναι το πλέον κατάλληλο για το χώρο της φυλακής αφού η πλειονότητα των κρατουμένων είναι ενήλικες. Οι γνωστικές δεξιότητες που αποκτούν μέσω των γραμματισμών των ΣΔΕ, οι κοινωνικές δεξιότητες που αποκτούνται μέσω των projects και των εργαστηρίων, η δυνατότητα προετοιμασίας για εξετάσεις απόκτησης πιστοποίησης σε Ελληνομάθεια, Αγγλικών και ECDL στοχεύουν στην βελτίωση της αυτοεκτίμησης και της υπευθυνότητας τους , στη βαθμιαία προετοιμασία τους στον έξω κόσμο και τους παρέχει εφόδια χρήσιμα για την επανένταξη τους.

Οι συνεργασίες με διάφορους καταξιωμένους φορείς με εργαστήρια Δημιουργικής Γραφής, Ζωγραφικής, Μουσικής, Αρχαιολογίας και Χορού, η συμμετοχή των εκπαιδευομένων σε διαγωνισμούς, ο επιτυχημένος θεσμός του Θερινού Σχολείου – που δυστυχώς τα τελευταία χρόνια ατόνησε- όχι μόνο απαλύνει τα δεινά του εγκλεισμού και βοηθάει τον έγκλειστο να περνά δημιουργικά και ευχάριστα τον χρόνο του μα κυρίως ανοίγει ένα δίαυλο επικοινωνίας με τον έξω κόσμο , βοηθά να σπάσουν τα στερεότυπα που έχει η κοινωνία για έγκλειστους και έτσι βοηθά στην ομαλότερη επανένταξη τους , που είναι το ζητούμενο.

Βιβλιογραφία

Δημητρούλη, Κ., Θεμελή, Ό. & Ρηγούτσου Ε. (2008). Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στις φυλακές. Το αποτέλεσμα μιας προσπάθειας στη χώρα μας. Στο Πρακτικά Πανελληνίου Επιστημονικού Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή: «Διά Βίου Μάθηση για την Ανάπτυξη, την Απασχόληση και την κοινωνική συνοχή», Βόλος, 31 Μαρτίου – 2 Απριλίου 2006. Αθήνα: Γ.Γ.Ε.Ε./Ι.Δ.ΕΚ.Ε., 199-204.

Δημητρούλη, Κ., Θεμελή, Ό. & Ρηγούτσου, Ε. (2011). Εκπαίδευση και συμβουλευτική υποστήριξη κρατουμένων. Στο Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου: «Εκπαίδευση και Κοινωνική Ένταξη Ευάλωτων Ομάδων», Θεσσαλονίκη, 24-26/06/2011. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 471- 482.
http://www.uom.gr/media/docs/ekp/conf_2011/PROCEEDINGS_25_6_2011.pdf
(10/2/2015).

Δημητρούλη, Κ., Θεμελή, Ό., & Ρηγούτσου, Ε. (2012). Φωτίζοντας σκοτεινές κάμαρες: Εργαστήριο ευαισθητοποίησης για την εκπαίδευση στη φυλακή. Στο 4ο Συνέδριο της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαιδευτών Ενηλίκων (Ε.Ε.Ε.Ε.) Καλές Πρακτικές στην Εκπαίδευση Ενηλίκων, 27 – 29/04/2012, Αθήνα: Επιστημονική Ένωση Εκπαιδευτών Ενηλίκων.

Δημητρούλη, Κ. & Ρηγούτσου Ε. (2017). Οδηγός για τους εκπαιδευτές των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας σε Καταστήματα Κράτησης. Αθήνα: Εκδόσεις Υπουργείο Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων ΓΓΔΒΜΝΓ

Καδαρά Α. (2014) Φυλακή και Γλώσσα. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας

Τσαλίκोगλου, Φ. (1989) Μυθολογίες βίας και καταστολής. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Bazos, A. & Hausman, J. (2004), Correctional Education as a Crime Control Program, UCLA School of Public Policy and Social Research, Department of Policy Studies

Gerber & Fritsch, 1983

<https://www.crimetimes.gr/%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%82-%CF%86%CF%85%CE%BB%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C/>

<https://www.crimetimes.gr/%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%82-%CF%86%CF%85%CE%BB%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B1-%CE%B7-%CF%80%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1/>

<https://www.humanrights360.org/conference-prison-education-family-life-and-civilization-a-reintegration-pathway/>

Συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης :

Recommendation No. R(89)12 Education in Prison. Council of Europe (1990). Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 13th October 1989 and explanatory memorandum, 18-31. Strasbourg: Council of Europe. [http://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+\(89\)+12+on+education+in+prison.pdf/9939f80e-77ee-491d-82f7-83e62566c872](http://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+(89)+12+on+education+in+prison.pdf/9939f80e-77ee-491d-82f7-83e62566c872)

Recommendation No. R (2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies. (http://www.coe.int/t/dgi/criminallawcoop/Presentation/Documents/European-PrisonRules_978-92-871-5982-3.pdf)

Κεφάλαιο 3

Η σημασία της πληροφορικής ως δεξιότητα σε ένα σχολείο φυλακής

Χατζηγεωργιάδου Παρασκευή

Καθηγήτρια Πληροφορικής

MSc Επιστήμες Αγωγής-Ειδική Εκπαίδευση

Περίληψη

Το άρθρο επιχειρεί μία επισκόπηση των θετικών αποτελεσμάτων που έχει η σημασία της πληροφορικής ως δεξιότητα σε σχολεία δεύτερης ευκαιρίας που λειτουργούν εντός καταστημάτων κράτησης. Η σημασία της πληροφορικής ως δεξιότητα σε ενήλικες έγκλειστους εκπαιδευόμενους είναι πολύ σημαντική καθώς αποτελεί τον κινητήριο μοχλό για την επανένταξη τους στην σημερινή κοινωνία της γνώσης. Η πληροφορική δεξιότητα στην εποχή μας, η οποία είναι προσανατολισμένη στις τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνίας μπορεί να συνεισφέρει στους έγκλειστους εκπαιδευόμενους να αναπτύξουν όλες τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες που θα συντελέσουν στην επιζητούμενη αλλαγή συμπεριφοράς στοχεύοντας στην προσαρμογή τους στην έξω ζωή τους και στις ανάγκες της ψηφιακής κοινωνίας. Αποτελεί μια ιδιαίτερη μαθησιακή διαδικασία καθώς όλοι διδάσκονται και μαθαίνουν την γλώσσα των υπολογιστών ανεξαρτήτως εθνικότητας στο ίδιο περιβάλλον αποκρυσταλλώνοντας τις στάσεις και τις γνώσεις που διαθέτουν. Πέρα από τις ψηφιακές δεξιότητες που αποκτούν, καλλιεργείται η διαπολιτισμική αγωγή και η συνεργατικότητα καθώς καλούνται να μοιραστούν τον ίδιο ηλεκτρονικό υπολογιστή. Πρόκειται για μια ευχάριστη μαθησιακή διαδικασία, καθώς ο ηλεκτρονικός υπολογιστής μέσα από ένα πολυαισθητηριακό ψυχαγωγικό περιβάλλον αποτελεί ένα ξεχωριστό εργαλείο μάθησης στο σκοτάδι της φυλακής. Μέσα από την γνώση ενισχύεται η αυτοεκτίμηση, ο ενθουσιασμός και αναπτύσσονται βασικές γνώσεις και δεξιότητες που συντελούν σε ηθική και κοινωνική ανάπτυξη στην σημερινή εποχή.

Εισήγηση

Σήμερα, στον 21^ο αιώνα της ανθρωπότητας, η κοινωνία μας χαρακτηρίζεται ως η κοινωνία της γνώσης καθώς οργανώνεται χωρίς χωροχρονικούς περιορισμούς γύρω από την πληροφορία της γνώσης μέσω της τεχνολογίας. Η καθημερινότητα μας υποστηρίζεται

από τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, καθώς υπάρχουν και διευκολύνουν την ζωή μας με διάφορες μορφές και χρήσεις, στις επιστήμες, στις συγκοινωνίες στις δημόσιες υπηρεσίες στην ιατρική, στην εκπαίδευση, και στα διάφορα επαγγέλματα. Η εκπαίδευση του πληροφορικού αλφαριθμητισμού αποτελεί πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαίδευσης, καθώς σύμφωνα με τους László Tóth, Alpar Karoly Adorjani, Zoltan KATA(2014), μια πρόσφατη έκθεση της κοινής ομάδας εργασίας Informatics Europe & ACM Europe για την Εκπαίδευση της Πληροφορικής τονίζει ότι η υπολογιστική σκέψη είναι μια σημαντική ικανότητα που πρέπει να διαθέτουν όλοι οι άνθρωποι.

Στα Σ.Δ.Ε. Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, τα όποια λειτουργούν εντός καταστημάτων κράτησης διδάσκονται πολλοί γραμματισμοί, δίνοντας στους έγκλειστους εκπαιδευόμενους μια δεύτερη ευκαιρία στη γνώση, συμβάλλοντας σημαντικά στη μείωση της υποτροπής. Ένας από αυτούς τους γραμματισμούς είναι και ο πληροφορικός γραμματισμός. Η συμπερίληψη της πληροφορικής στην εκπαίδευση μέσα στις φυλακές έχει καθοριστικό ρόλο στην επανένταξη των κρατουμένων στην σημερινή ψηφιακή κοινωνία. Ο εγκλεισμός δεν τους επιτρέπει την άμεση επαφή με την ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας της πληροφορίας με αποτέλεσμα να επέρχεται ο πληροφορικός αναλφαριθμητισμός. Σύμφωνα με τον Smith (2012) οι κρατούμενοι εκπαιδευόμενοι μειονεκτούν επαγγελματικά και κοινωνικά κατά την επανένταξή τους στην κοινωνία χωρίς ψηφιακές δεξιότητες.

Ο πληροφορικός γραμματισμός σε ένα σχολείο φυλακής μειώνει το χάσμα που δημιουργείται από την ραγδαία ανάπτυξη της πληροφορικής. Βοηθάει τους έγκλειστους εκπαιδευόμενους να έχουν μια επαφή με την τεχνολογία της πληροφορίας έτσι ώστε να μην νιώθουν ψηφιακά αποκλεισμένοι. Η εκμάθηση βασικών εννοιών της πληροφορικής, η δημιουργία εγγράφων, υπολογιστικών φύλλων, η χρήση διαφόρων εκπαιδευτικών λογισμικών συμβάλλουν στην ανάπτυξη γνώσεων και δεξιοτήτων που θα καθορίσουν τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές ευκαιρίες στην έξω ζωή τους. Ο Ogbaka (2017), υποστηρίζει πως η εκπαίδευση στις φυλακές είναι μια εναλλακτική στρατηγική που δίνει στους έγκλειστους εκπαιδευόμενους την ευκαιρία να εγκαταλείψουν τη φυλακή με περισσότερες γνώσεις και δεξιότητες συμβάλλοντας στην αποφυγή μιας μελλοντικής εγκληματικής στάσης στην έξω κοινωνία. Η εκμάθηση της πληροφορικής δεξιότητας σε σχολεία που λειτουργούν εντός καταστημάτων κράτησης αποτελεί αδιαμφισβήτητο παράγοντα στην επανένταξη τους στην ψηφιακή κοινωνία. Οι έγκλειστοι εκπαιδευόμενοι αναπτύσσουν όλες τις απαραίτητες ψηφιακές δεξιότητες αποκτώντας αυτοπεποίθηση αλλά και όραμα για την έξω ζωή τους. Έχουν όλα τα απαραίτητα εφόδια για να μην υστερούν

επαγγελματικά και κοινωνικά. Γίνονται γνώστες των βασικών λογισμικών που χρησιμοποιούνται στην καθημερινότητα για την διευκόλυνση προσωπικών και επαγγελματικών αναγκών.

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Η εμπειρία μου ως εκπαιδύτρια σε σχολεία δεύτερης ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.) που λειτουργούν εντός καταστημάτων κράτησης, μου έδειξε πως η σημασία της πληροφορικής ως δεξιότητα είναι πολύ σημαντική. Οι εκπαιδευόμενοι εκτός του εγκλεισμού της φυλακής έρχονται αντιμέτωποι και με τον ψηφιακό εγκλεισμό. Η ραγδαία ανάπτυξη της πληροφορικής τους καθιστά ανετοιμους να αντιμετωπίσουν την σημερινή ψηφιακή κοινωνία. Οι περισσότεροι γνωρίζουν να χειρίζονται εφαρμογές κοινωνικής δικτύωσης και κάποιοι λόγω των ετών που βρίσκονται στην φυλακή ούτε αυτές. Επίσης πολλοί έγκλειστοι εκπαιδευόμενοι λόγω οικογενειακών και κοινωνικών προβλημάτων δεν είχαν ποτέ επαφή με ηλεκτρονικό υπολογιστή. Ο πληροφορικός γραμματισμός, όπως λέγεται στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.) τους δίνει τη δυνατότητα να κρατήσουν μια επαφή με την σημερινή τεχνολογία πληροφοριών. Δυστυχώς λόγω του πλαισίου απαγορεύεται η χρήση του διαδικτύου. Στην αίθουσα της πληροφορικής δεν υπάρχει πρόσβαση στο διαδίκτυο, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν χρήσιμα εκπαιδευτικά λογισμικά. Η δημιουργία ειδικά σχεδιασμένου ψηφιακού περιβάλλοντος ανεξάρτητου από το διαδίκτυο με ηλεκτρονική πρόσβαση σε διάφορα εκπαιδευτικά λογισμικά και εκπαιδευτικό υλικό θα επιδρούσε ενθαρρυντικά στην μαθησιακή διαδικασία.

Η εκπαίδευση της πληροφορικής σε έγκλειστους ενήλικες εκπαιδευόμενους αποτελεί μια ευχάριστη μαθησιακή διαδικασία καθώς έρχονται σε επαφή με ένα πολυαισθητηριακό περιβάλλον. Ο ήχος, η εικόνα, το γραφικό περιβάλλον δημιουργούν μια ευχάριστη διεπαφή με τον χρήστη. Ο κάθε εκπαιδευόμενος προσαρμόζει τις ανάγκες του στο δικό του ρυθμό μάθησης, ενώ αν κάθονται δύο εκπαιδευόμενοι σε έναν υπολογιστή, συνεργάζονται αρμονικά καλλιεργώντας το αίσθημα της ομαδικότητας, συνεργατικότητας αλλά και αποδοχής της ετερότητας καθώς καλούνται να συνεργαστούν άτομα διαφορετικής εθνικότητας. Μάλιστα πολλές φορές παρατηρείται ο ένας να αναλαμβάνει τον ρόλο του εκπαιδευτή, καθοδηγώντας τον διπλανό του που υστερεί ψηφιακά.

Η σημασία της πληροφορικής ως δεξιότητα είναι πολύ σημαντική γιατί έκτος από τις ψηφιακές γνώσεις και δεξιότητες που αναπτύσσονται στα πλαίσια του μαθήματος ανοίγει κι άλλους δημιουργικούς ορίζοντες, σπέρνοντας το αίσθημα της καλλιτεχνικής ανησυχίας. Οι

έγκλειστοι εκπαιδευόμενοι μέσω του υπολογιστή έγιναν σκηνοθέτες, συγγραφείς και ηθοποιοί. Διδάχθηκαν ειδικά λογισμικά για την δημιουργία 3d animation και την επεξεργασία βίντεο με σκοπό τη δημιουργία ταινιών μικρού μήκους ώστε να συμμετέχουν σε διεθνείς σχολικούς διαγωνισμούς. Βλέπουμε λοιπόν πως η πληροφορική ως δεξιότητα λειτουργεί ενθαρρυντικά στο να ανακαλύψουν νέους ορίζοντες. Η διαδικασία δημιουργίας ταινίας 3d animation μέσα από την τεχνολογία πέρα από τις ψηφιακές δεξιότητες καλλιεργεί τις διαπροσωπικές δεξιότητες, τις επικοινωνιακές δεξιότητες, τη συνεργατικότητα, την ενσυναίσθηση, την κινηματογραφική παιδεία, τη διαπολιτισμική αγωγή, ανοίγοντας διαύλους επικοινωνίας με τον "έξω" κόσμο. Πρόκειται για μια εκπαιδευτική διαδικασία η οποία μέσα από τον υπολογιστή μετατρέπεται σε μία ευχάριστη διαδικασία μάθησης δίνοντας ευκαιρίες και κίνητρα στους εκπαιδευόμενους. Τους ενεργοποιεί να σκεφτούν τρόπους χρήσης του υπολογιστή στην "έξω" ζωή τους.

Στο 3^ο Σ.Δ.Ε. Θεσσαλονίκης εκτός από τη συμμετοχή και τη διάκριση των εκπαιδευομένων σε διεθνείς μαθηματικούς διαγωνισμούς, οι εκπαιδευόμενοι είχαν την ευκαιρία να δώσουν εξετάσεις πιστοποίησης ηλεκτρονικών υπολογιστών. Με την στήριξη της εξαιρετικής διευθύντριας της Κ. Γκρίζου οι εκπαιδευόμενοι είχαν την ευκαιρία να δώσουν εξετάσεις πιστοποίησης ηλεκτρονικών υπολογιστών και να πάρουν ένα πολύ δυνατό χαρτί για την έξω ζωή τους. Συμμετείχαν επτά άτομα κι έδωσαν με μεγάλη επιτυχία τις ενότητες Word, Excel και Internet. Φυσικά λόγω του πλαισίου, το Internet το είχαν διδαχθεί μόνο σε θεωρητικό επίπεδο.

Θέλω να μοιραστώ μαζί σας το όνειρο ενός μαθητή... ο οποίος για πρώτη φορά στο σχολείο δεύτερης ευκαιρίας, στο 3^ο Σ.Δ.Ε. Θεσσαλονίκης είχε επαφή με τον υπολογιστή. Ο Δ. γνώρισε τον υπολογιστή μέσα από τον πληροφορικό γραμματισμό. Έμαθε να χειρίζεται το περιβάλλον του υπολογιστή, να γράφει και να μορφοποιεί έγγραφα, να κάνει απλές μαθηματικές πράξεις σε λογιστικά φύλλα άλλα και τις υπηρεσίες του διαδικτύου, φυσικά όπως προανέφερα, λόγω του πλαισίου όπου απαγορεύεται το διαδίκτυο μόνο σε θεωρητικό επίπεδο! Ήταν ένας από τους εκπαιδευόμενους που έλαβαν μέρος στις εξετάσεις πιστοποίησης και πήρε και τις τρεις ενότητες με μεγάλη επιτυχία.

«Θέλω όταν βγω από δω να ανοίξω ένα internet cafe. Ένα μαγαζί στην γειτονιά μου όπου θα έρχονται όλοι! Μεγάλοι και μικροί! Εγώ θα βοηθάω τους μεγάλους στο internet σε διάφορες διαδικτυακές υπηρεσίες και τα παιδιά μέσα από τον υπολογιστή και τα παιχνίδια θα γνωρίσουν νέα μέρη, νέες γειτονιές..»

Βλέπουμε λοιπόν πως οι δεξιότητες που απέκτησε από τον πληροφορικό γραμματισμό του ανοίγουν νέους ορίζοντες... αφήνει πίσω τις παραβατικές του σκέψεις και ονειρεύεται με το χαρτί πιστοποίησης που πλέον κατέχει να ενταχθεί νόμιμα στην κοινωνία. Να χρησιμοποιήσει τις ψηφιακές του δεξιότητες και να βοηθήσει μικρούς και μεγάλους της γειτονιάς του.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά θα λέγαμε πως η σημασία της πληροφορικής ως δεξιότητα σε ένα σχολείο φυλακής είναι πολύ μεγάλη. Είναι σπουδαία, καθώς αποτελεί την γέφυρα με την σημερινή κοινωνία, την κοινωνία της γνώσης, η οποία είναι προσανατολισμένη στις νέες τεχνολογίες της πληροφορίας. Βελτιώνει την αυτοεκτίμηση και την αυτοπεποίθηση του έγκλειστου εκπαιδευόμενου καθώς τον εφοδιάζει με όλες τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες για να σταθεί ως ισότιμο μέλος στην κοινωνία. Η ζωή των κρατουμένων εκπαιδευόμενων μέσα στο "σκοτάδι" της φυλακής με τη βοήθεια του σχολείου μετασχηματίζεται σε μια βελτιωμένη και συνεχώς εξελισσόμενη πορεία με μοναδικό στόχο την κοινωνική επανένταξη τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κόμης, Β. (2002). Ερευνητικοί Άξονες και Μεθοδολογικά Ζητήματα Σχετικά με τη Συγκρότηση του Ερευνητικού Πεδίου της Διδακτικής της Πληροφορικής. Στο Α. Δημητρακοπούλου (Επιμ.), Πρακτικά 3ου Συνεδρίου ΕΤΠΕ «Οι ΤΠΕ στην Εκπαίδευση». (Τόμος Α', σελ. 219-228), Ρόδος 26-29 Σεπτεμβρίου 2002, Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίο

Smith, P.S. (2012). Imprisonment and Internet-Access: Human Rights, the Principle of Normalization and the Question of Prisoners Access to Digital Communications Technology. Nordic Journal of Human Rights, 30(4), 454-482.

*RELA- European Journal for Research on the Education and Learning of Adults
Volume 8, No. 1, April 2017*

Callan V. & Gardner, J. (2007). The role of VET in recidivism in Australia, in Dawe S (ed), Vocational education and training for adult prisoners and offenders in Australia: research readings. NCVET, Adelaide. pp. 27-36

Ogbaka et al. (2017) Utilization of Educational Programmes in Reformation of Prison Inmates in Nigeria

Κεφάλαιο 4

Παρουσίαση προγράμματος «ΣΥΝ-Άνθρωπος». Γραφείο Υποστήριξης Αποφυλακισμένων και Κρατουμένων ΑΡΣΙΣ

Σαββάκη Κλειώ

Ψυχολόγος MSc

Συντονίστρια έργου

Επισκέπτρια Καταστημάτων Κράτησης

Περίληψη

Η παρέμβαση του Γραφείου Υποστήριξης Αποφυλακισμένων και Κρατουμένων της ΑΡΣΙΣ στο πεδίο της κοινωνικής επανένταξης ατόμων που έχουν εκτίσει ή εκτίουν ποινή φυλάκισης. Η κατάθεση της εμπειρίας των συμβούλων δουλεύοντας με κρατούμενους, αποφυλακισμένους και τις οικογένειές τους.

Εισήγηση

Το έργο «ΣΥΝ-Άνθρωπος» ξεκίνησε να υλοποιείται στις 21/11/2018 στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Κεντρική Μακεδονία 2014-2020», Άξονας προτεραιότητας ΑΞ09Β «Προώθηση της κοινωνικής ένταξης και καταπολέμησης της φτώχειας - ΕΚΤ» με τη συγχρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

Ειδικότερα αφορά τη λειτουργία της Κοινωνικής Υπηρεσίας Υποστήριξης Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων και του Γραφείου Υποστήριξης Αποφυλακισμένων και Κρατουμένων της ΑΡΣΙΣ με Δράσεις εντός και εκτός Σωφρονιστικών καταστημάτων.

Η χρονική διάρκεια του προγράμματος είχε οριστεί αρχικά στα δύο έτη με ημερομηνία λήξης 30/11/2020. Ωστόσο, η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας αποτιμώντας το έργο που προσφέρει η Κοινωνική Υπηρεσία Υποστήριξης Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων και το Γραφείο Υποστήριξης Αποφυλακισμένων και Κρατουμένων σε επιτόπιο έλεγχο το καλοκαίρι του 2020, έκρινε ως ιδιαίτερος σημαντική τη συνέχιση του προγράμματος με νέες υπηρεσίες και με νέα χρηματοδότηση για τα επόμενα δύο χρόνια έως και τον Νοέμβριο του 2022.

Ομάδες στόχου:

- Αποφυλακισμένοι- Κρατούμενοι, (όσοι έχουν αποφυλακιστεί εντός των τελευταίων 18 μηνών και έγκλειστοι που πρόκειται να αποφυλακιστούν τους επόμενους 6 μήνες)
- Άστεγοι

- Άτομα που διαβιούν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας στην ευρύτερη περιοχή της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας.

Βασικός στόχος του έργου

Οι παρεχόμενες υπηρεσίες έχουν στόχο την άρση των διακρίσεων και την προώθηση των ίσων ευκαιριών κοινωνικής ένταξης για φυλακισμένους/αποφυλακισμένους, άστεγους, άτομα που διαβιούν σε επίπεδο απόλυτης φτώχειας με ειδική έμφαση στην πρόσβαση / επανένταξη στην αγορά εργασίας, ως απαραίτητο βήμα για την κοινωνική ένταξη.

Παρεχόμενες υπηρεσίες

- Ψυχοκοινωνική υποστήριξη – Πληροφόρηση
- Ψυχολογική υποστήριξη
- Εργασιακή συμβουλευτική – Προώθηση ενεργειών ένταξης στην απασχόληση
- Φοροτεχνική – Λογιστική υποστήριξη (με την υποβολή φορολογικών δηλώσεων, την έκδοση κοινωνικών επιδομάτων, μισθωτηρίων, ρύθμιση χρεών και άλλων φορολογικών εκκρεμοτήτων)
- Νομική συμβουλευτική (σε ζητήματα που αφορούν το αποφυλακιστήριο, παλιές δικαστικές υποθέσεις, έκδοση νομιμοποιητικών εγγράφων κτλ)
- Υπηρεσίες διαπολιτισμικής διαμεσολάβησης (διερμηνεία Αραβικής γλώσσας - Ελληνικής)
- Διάθεση ειδών άμεσης ανάγκης (τρόφιμα, είδη ένδυσης, οικιακής χρήσης κτλ)

ΓΡΑΦΕΙΟ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΖΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΑΡΣΙΣ

Το Γραφείο Υποστήριξης Αποφυλακισμένων και Κρατουμένων της ΑΡΣΙΣ αποτελεί μια νέα διττή παρέμβαση στο πεδίο της μετασφρονιστική μέριμνας με δράσεις τόσο εντός των καταστημάτων κράτησης όσο και εκτός, η οποία προέκυψε από την ανάγκη να υπάρχει μια σύνδεση του περιβάλλοντος κράτησης και αυτού της έξω κοινωνίας ώστε να επιτυγχάνεται η κοινωνική επανένταξη των Κρατουμένων – Αποφυλακιζομένων με ομαλό τρόπο.

Οι δράσεις του Γραφείου αναπτύσσονται σε **δύο άξονες**:

Τις δράσεις που πραγματοποιούνται **εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων** με τη συνεργασία των Κοινωνικών υπηρεσιών των καταστημάτων

1. Σωφρονιστικό κατάστημα κράτησης Θεσσαλονίκης στα Διαβατά Θεσσαλονίκης,
2. Κεντρικό σωφρονιστικό κατάστημα Κεντρικής Μακεδονίας III στη Νιγρίτα Σερρών

3. και το Αγροτικό σωφρονιστικό κατάστημα κράτησης Κασσάνδρας στο Νομό Χαλκιδικής.

Τις δράσεις που πραγματοποιούνται **εκτός των σωφρονιστικών καταστημάτων, στο Γραφείο Υποστήριξης αποφυλακισμένων** το οποίο υποδέχεται τόσο τα άτομα που έχουν αποφυλακιστεί και τις οικογένειες τους όσο και τις οικογένειες των κρατουμένων.

Βασικός στόχος του Γραφείου Υποστήριξης Αποφυλακισμένων και κρατουμένων είναι η **Κοινωνική επανένταξη** και ειδικότερα:

1. Οι αποφυλακισμένοι να αναπτύξουν βασικές, κοινωνικές, εργασιακές και συναισθηματικές δεξιότητες.
2. Να μπορούν να αναζητήσουν εργασία, να διαθέτουν ταυτότητα, ΑΦΜ και φορολογική ενημερότητα.
3. Να διαχειρίζονται οικογενειακά ζητήματα.
4. Να γνωρίζουν πού να απευθυνθούν ώστε να μπορούν να βρουν βοήθεια για ιατρική κάλυψη, προγράμματα απεξάρτησης, επιδόματα, βασικά είδη
5. Να γνωρίζουν πώς να δράσουν σε περίπτωση που ξαναβρεθούν σε δύσκολη θέση.

Οι υπηρεσίες φιλοξενούνται στο νέο χώρο της Κοινωνικής Υπηρεσίας της ΑΡΣΙΣ (Μοναστηρίου 12) και υποστηρίζονται από το δίκτυο των υπηρεσιών και των προγραμμάτων που λειτουργεί η ΑΡΣΙΣ.

Σήμερα το Γραφείο αποτελεί σημαντικό σημείο αναφοράς για πολλούς κρατούμενους που πρόκειται να αποφυλακιστούν αλλά και αποφυλακισμένους που μας προσεγγίζουν καθημερινά όχι μόνο από τα 3 καταστήματα κράτησης της Περιφέρειας ΚΜ που επισκεπτόμαστε αλλά και από καταστήματα κράτησης από όλη την Ελλάδα.

Κεφάλαιο 5

Η κατάθεση της εμπειρίας των συμβούλων της ΑΡΣΙΣ δουλεύοντας με άτομα που έχουν εκτίσει ποινή φυλάκισης

Γκαβανούδη Δέσποινα

Ψυχολόγος MSc

Σύμβουλος Γραφείου Υποστήριξης

Αποφυλακισμένων και Κρατούμενων ΑΡΣΙΣ

Επισκέπτρια Καταστημάτων Κράτησης.

Περίληψη

Στο πρώτο μέρος της παρουσίασης θα αναφερθούμε στον ορισμό της κοινωνικής επανένταξης, θα συζητηθεί το γιατί είναι σημαντικό η παρέμβαση να ξεκινάει ήδη μέσα από το κατάστημα κράτησης, στις ανάγκες που αναδείχθηκαν από τους ίδιους τους κρατούμενους και πως οι σύμβουλοι προσπάθησαν να σταθούν δίπλα σε αυτές, ποια χαρακτηριστικά των συμβούλων αναδείχθηκαν μέσα από την εμπειρία πως βοηθούν στο χτίσιμο σχέσης εμπιστοσύνης με τους κρατούμενους, πως η συνεργασία με το προσωπικό της φυλακής, το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας και τις κοινωνικές υπηρεσίες εδραίωσε την δράση και πως η πανδημία πια μας κάνει να σκεφτόμαστε εναλλακτικούς τρόπους προκειμένου να σταθούμε στις ανάγκες των κρατουμένων.

Στο δεύτερο μέρος, επιγραμματικά θα αναφερθούμε στις ειδικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι αποφυλακισμένοι στα πρώτα βήματα της επανένταξης τους και στο πως εντείνεται ο κοινωνικός αποκλεισμός εν μέσω πανδημίας.

Εισήγηση

Το γραφείο υποστήριξης

Το γραφείο πρωτοσυστάθηκε τον Δεκέμβριο του 2018 και εμείς οι σύμβουλοι που δουλεύαμε στην κοινωνική υπηρεσία, το νιώσαμε ως συνέχεια της στήριξης που προσφέρει σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες που αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Ωστόσο, αν και οι άνθρωποι με ιστορικό κράτησης εμφάνιζαν κοινές ανάγκες με άλλους συμπολίτες μας, σταδιακά αρχίσαμε να ψυχανεμιζόμαστε πως παρουσιάζουν κάποιες ειδικές δυσκολίες που οφείλαμε να τις λάβουμε υπόψη ως σύμβουλοι.

- Παρατηρούμε λοιπόν, πως η απώλεια επαφής με τον έξω κόσμο για μεγάλο χρονικό διάστημα έχει αντίκτυπο στην ζωή τους. Ας μην ξεχνάμε πως πολλά καταστήματα κράτησης είναι γεωγραφικά αποκομμένα, αλλά ακόμα και αν δεν είναι, δεν υπάρχει αλληλεπίδραση με το έξω.
- Ένα άλλο κομμάτι που είδαμε είναι ότι πολλές φορές «χρωματίζεται» η ταυτότητα τους λόγω του ιστορικού της κράτησης με επιπτώσεις στον οικογενειακό και στον κοινωνικό τους περίγυρο.
- Διαπιστώσαμε τέλος ότι για κάποιους ανθρώπους που αποφυλακίζονται υπάρχει ανάγκη για χρόνο προσαρμογής. Ουσιαστικά πρόκειται για το πέρασμα από έναν χρόνο που περνάει αργόσυρτα και χωρίς αξιοποίηση μέσα στην φυλακή σε ρυθμούς και διαδικασίες που έξω τρέχουν ταχύτερα για τους ίδιους και μάλιστα σε «περιβάλλοντα» πλέον ανοίκεια όπως το εικονικό.

Σαν βασική φιλοσοφία της παρέμβασης έχουμε υιοθετήσει την παραδοχή ότι οι άνθρωποι που έχουν ολοκληρώσει την ποινή της φυλάκισης τους έχουν πληρώσει για τις πράξεις τους με την πιο αυστηρή των ποινών, την στέρηση της ελευθερίας τους και εμείς ως σύμβουλοι υποστήριξης τους δίνουμε τα εφόδια για να κάνουν μια νέα αρχή. Στηριζόμαστε σε αξίες όπως είναι ο σεβασμός προς τον άνθρωπο, η κοινωνική αλληλεγγύη, η ισοτιμία και η ενεργός συμμετοχή στην λήψη των αποφάσεων (εργαζόμαστε μαζί και σε συνεργασία με τον άνθρωπο).

Στις ατομικές συναντήσεις που λαμβάνουν χώρα στο γραφείο η ατμόσφαιρα είναι πολύ περισσότερο φιλική και συνεργατική απ' ότι τυπική και υπηρεσιακή. Ως τελικό και απώτερο στόχο της παρέμβασης θεωρούμε την βελτίωση των συνθηκών της ζωής του και τελικά την ΑΥΤΟΝΟΜΗΣΗ του.

Όπως είπαμε αν και υπάρχουν κοινές ανάγκες με άλλες κοινωνικές ομάδες που συναντάμε στην κοινωνική υπηρεσία μια σειρά ειδικών ζητημάτων που σχετίζονται άμεσα με την συγκεκριμένη ομάδα και επιφέρουν συνέπειες στη μετέπειτα επανενταξιακή τους πορεία είναι:

Α) ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΣ: Το άτομο απομονώνεται από την κοινωνία και εισάγεται σ έναν νέο σύστημα πειθάρχησης στο οποίο δεν λαμβάνει το ίδιο αποφάσεις αλλά η καθημερινότητα του ορίζεται από το προσωπικό της φυλακής. Αυτό επιφέρει μια σειρά επιπτώσεων σε

ψυχολογικό επίπεδο που αν ο εγκλεισμός κρατήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα δημιουργεί έως και εξάρτηση από το ίδιο πλαίσιο (Haney,2002). Όταν το άτομο τελικά αποφυλακίζεται καταλήγει να μην μπορεί να λάβει πρωτοβουλίες και να οργανώσει την ζωή του. Έτσι αυξάνεται και ο κίνδυνος να αποκλειστεί κοινωνικά γιατί δεν μπορεί να χειριστεί τα προβλήματα της καθημερινότητας του. Σκεφτείτε τώρα έναν άνθρωπο που δεν μπορεί να λάβει αποφάσεις γιατί άλλοι του όριζαν το που θα κοιμάται, τι ώρα θα τρώει, το τι θα τρώει, τι ώρα θα προαυλίζεται, να έχει μετά να ψάξει να βρει σπίτι, δουλειά, κτλ,... είναι πολύ δύσκολο.

Έχει αναφερθεί το σύνδρομο του ‘πυρετού της πύλης’, ως ένα ψυχολογικό σύνδρομο το οποίο εκδηλώνεται λίγο πριν την αποφυλάκιση με συμπτώματα έντονου φόβου, άγχους μέχρι και πυρετού ιδίως σε άτομα που έχουν εκτίσει μακροχρόνια ποινή κράτησης (Τσαλίκου,1996/ http://kratoumenoi.blogspot.com/2010/12/blog-post_1961.html) . Κάτι που μπορεί να μας θυμίζει αρκετά αυτό που βίωσαν οι ψυχιατρικοί ασθενείς σε τμήματα χρόνιων παθήσεων, που δεν ήθελαν να φύγουν από το ίδρυμα όταν ξεκίνησε η αποασυλοποίηση.

Σύμφωνα με τον Sykes η στέρηση της ελευθερίας συνήθως έπεται και άλλων στερήσεων: Της στέρησης πρόσβασης σε αγαθά/ υπηρεσίες, στέρηση αισθήματος ασφάλειας, στέρηση σε ετερόφυλες σχέσεις και σε αυτονομία (Shammas,2017). Οι συνθήκες κράτησης επιφέρουν ψυχολογικές επιπτώσεις τέτοιες που μπορεί να κάνουν το άτομο ευερέθιστο, νευρικό, καχύποπτο ή να νιώθει ότι χάνει σε τέτοιο σημείο την αξιοπρέπεια του που να πιστεύει ότι του αξίζει το στίγμα(Haney, 2002).

Και πέραν των ψυχολογικών επιπτώσεων που επιφέρει ο μακροχρόνιος εγκλεισμός υπάρχουν και συνέπειες στην σωματική υγεία των ανθρώπων από προβλήματα υγείας που δεν φροντίστηκαν ή δημιουργήθηκαν εξαιτίας του εγκλεισμού. Χαρακτηριστικά θα αναφέρω το παράδειγμα ανθρώπου που αποφυλακίστηκε την περίοδο της καραντίνας και μας ανέφερε ότι εμφάνισε συμπτώματα κατάθλιψης, τα οποία τελικά κατέληξαν να σχετίζονται και με την έλλειψη βιταμίνης D που προέκυψε από τον μειωμένο χρόνο προαυλισμού.

Β)ΣΤΙΓΜΑ: Παρατηρήσαμε λοιπόν είναι ότι αλλάζει η αίσθηση του πως βλέπει τον εαυτό του μετά το αδίκημα, πως πιστεύει ότι θα τους αντιμετωπίσει η κοινωνία αλλά και πως τον αντιμετωπίζει τελικά. Η συζήτηση γύρω από το στίγμα με τον σύμβουλο προκύπτει- τις περισσότερες φορές- όταν κάποιος άνθρωπος κληθεί να μιλήσει για το ποινικό παρελθόν του

σε μια συνέντευξη με έναν εργοδότη και προβληματίζεται για το πως θα το διαχειριστεί. Σε αυτήν την περίπτωση η εργασιακή συμβουλευτική είναι εξαιρετικά σημαντική.

Έχουν υπάρξει περιπτώσεις όπου ωφελούμενοι μας, έχουν ξεκινήσει να εργάζονται και έχουν κερδίσει την εμπιστοσύνη του εργοδότη τους χωρίς το γεγονός της φυλάκισης να επηρεάζει την εργασιακή σχέση αλλά και περιπτώσεις που δυστυχώς παρά τις συστάσεις της εργασιακής συμβούλου οι άνθρωποι δεν μπόρεσαν να κρατήσουν την δουλειά τους.

Η πορεία της κοινωνικής επανένταξης πέραν του κοινωνικού επιπέδου που αφορά τον στιγματισμό αυτών των ανθρώπων ως εν δυνάμει επικίνδυνων για όλη τους την ζωή υπονομεύεται και από θεσμικές διαδικασίες (Λερός, 2017). Ο αποκλεισμός από θέσεις εργασίας στον δημόσιο τομέα και την δυνατότητα για παροχή κοινωφελούς εργασίας αντί της κράτησης, το γεγονός ότι χάνονται οι επαγγελματικές άδειες, ότι πρέπει να δίνουν το παρόν σε αστυνομικό τμήμα μια φορά τον μήνα ενώ εργάζονται ή δεν επιθυμούν να γνωρίζει ο περίγυρός τους γι αυτό και το ότι σε κάποιες θέσεις εργασίας απαιτείται αντίγραφο ποινικού μητρώου δυσκολεύουν ακόμα περισσότερο τα άτομα που αποφυλακίζονται.

Επίσης, ο γεωγραφικός περιορισμός που επιβάλλεται στους όρους αποφυλάκισης θέτει εμπόδια στην εξεύρεση εργασίας. Πολλές φορές κρατούμενοι μας ανέφεραν ότι ο λόγος που βρίσκονται ξανά στην φυλακή προέκυψε από παραβίαση αυτού του όρου όταν αναγκάστηκαν προκειμένου να βρουν εργασία να μεταβούν σε άλλη πόλη. Σε αυτό το σημείο, η νομική σύμβουλος συνδράμει στο να ενημερωθεί το άτομο για τους όρους της αποφυλάκισης του και αν χρειαστεί να προχωρήσει σε διαδικασίες τροποποίησης τους με ενημέρωση του Εισαγγελέα.

Στο κομμάτι της αντιμετώπισης του στίγματος πέραν της ατομικής συμβουλευτικής έχουμε προχωρήσει σε δράσεις ενημέρωσης πάνω σε ζητήματα ένταξης με χρήση Μ.Μ.Ε (Δελτία τύπου, συνεντεύξεις, κ.α.) δράσεις ευαισθητοποίησης που περιελάμβαναν επισκέψεις σε εργασιακούς χώρους και γνωριμία των εργοδοτών με τους ωφελούμενους μας ενώ το τελευταίο διάστημα ξεκίνησε την λειτουργία της η ΚΟΙΝΣΕΠ η οποία έχει σκοπό να απασχολήσει και άτομα που έχουν εκτίσει ποινή φυλάκισης στα πλαίσια ένταξης ευάλωτων κοινωνικά ομάδων.

Γ) ΑΣΤΕΓΙΑ

Ένα ποσοστό άνω του 50% των ωφελούμενων που προσήλθαν στα γραφεία μας είναι άστεγοι ή καταλήγουν τελικά άστεγοι. Η έλλειψη ξενώνων προσωρινής φιλοξενίας είναι

ζήτημα στην Β. Ελλάδα αφού η μόνη δομή που μπορεί να απευθυνθεί κάποιος είναι το Υπνωτήριο στο οποίο δεν υπάρχουν συνήθως διαθέσιμα κρεβάτια και απαιτούνται νομιμοποιητικά έγγραφα και ιατρικές εξετάσεις. Αυτό που συμβαίνει συνήθως είναι οι άνθρωποι να φιλοξενούνται προσωρινά από οικείους τους και να ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης. Πέραν των πρακτικών ζητημάτων που επιφέρει αυτό όπως το ότι το άτομο μπορεί να καταλήξει σε μία πόλη που δεν γνωρίζει καθόλου αναγκάζει και κάποιους να επιστρέψουν στο γνώριμο κύκλο ατόμων, που πιθανόν να τους «έμπλεξαν» και στην παρανομία. Η κατάσταση είναι ακόμη δυσκολότερη για τους αιτούντες άσυλο όπου την δεδομένη χρονική στιγμή δεν υπάρχουν δομές φιλοξενίας στις οποίες άμεσα μπορούν να εγγραφούν επίσημα. Συνήθως αυτούς τους ανθρώπους τους βλέπουμε να βρίσκονται χαμένοι και άστεγοι σε μια άγνωστη για αυτούς πόλη που δεν γνωρίζουν ούτε την γλώσσα της ούτε πώς να κινηθούν μέσα σε αυτήν.

Δ) ΧΡΗΣΗ ΟΥΣΙΩΝ

Η χρήση και η παραβατικότητα είναι άμεσα συνδεδεμένες καθώς η τελευταία καταλήγει να είναι ένας τρόπος για να επιβιώνουν. Μέσα από την εμπειρία μας αντιληφθήκαμε το πόσο σημαντικό είναι ένας άνθρωπος με προβλήματα χρήσης και ποινικό παρελθόν πριν βγει στην αγορά εργασίας για να μην ξανα υποτροπιάσει να έχει εργαστεί συνειδητά πάνω στις ψυχολογικές επιπτώσεις του προβλήματος και να έχει ανακαλύψει έναν νέο τρόπο ύπαρξης. Παρατηρήσαμε παραδείγματος χάριν πως άτομα τα οποία είχαν ολοκληρώσει ή παρακολουθήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα στεγνά θεραπευτικά προγράμματα απεξάρτησης είχαν σχεδόν άμεση εργασιακή αποκατάσταση άρα και καλύτερη επανενταξιακή πορεία. Η διασύνδεση, ενημέρωση και κινητοποίηση του χρήστη με ποινικό παρελθόν στην κατεύθυνση της εύρεσης του κατάλληλου θεραπευτικού πλαισίου απεξάρτησης αποτελεί ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της συμβουλευτικής διαδικασίας.

Κλείνοντας, ένα από τα στάδια της κοινωνικής επανένταξης ατόμων που έχουν εκτίσει ποινή φυλάκισης αφορά στην οργάνωση της επανεισόδου στην ελεύθερη ζωή και στην ανάκτηση των βασικών ατομικών και κοινωνικών τους δεξιοτήτων . Προς αυτήν την κατεύθυνση εργάζεται όλη η διεπιστημονική ομάδα της ΑΡΣΙΣ η οποία απαρτίζεται από την εργασιακή σύμβουλο, την ψυχολόγο/επισκέπτρια των καταστημάτων κράτησης, την νομική σύμβουλο και την φοροτεχνικό.

Από την μέχρι τώρα εμπειρία μας δουλεύοντας με την συγκεκριμένη ομάδα διαπιστώσαμε ότι εκείνο που έχει ιδιαίτερη σημασία στο κομμάτι της συμβουλευτικής πέραν των τεχνικών

και εργαλείων που μπορεί να έχει ο κάθε επαγγελματίας είναι η παρουσία συμβούλων οι οποίοι λειτουργούν αποστιγματιστικά-μη κριτικά, αποδέχονται το στάδιο που βρίσκεται ο κάθε άνθρωπος, που στέκονται και συνοδοιπορούν στις δυσκολίες του, δείχνουν ένα γνήσιο ενδιαφέρον για το πώς εξελίσσονται οι ζωές τους, επικοινωνούν τακτικά και μοιράζονται θετικά παραδείγματα από άλλες αφηγήσεις ατόμων με αντίστοιχη εμπειρία που τελικά κατάφεραν να επανεκταχθούν. Έτσι ο άνθρωπος που αποφυλακίζεται ενδυναμώνεται και νιώθει ότι έχει ένα μέρος που μπορεί να ξαναεπιστρέψει όταν τα πράγματα δυσκολέψουν.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Haney, C. (2002). The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Post-prison Adjustment, This paper was produced for a conference funded by the U.S. Department of Health and Human Services

Ελληνόγλωσση

Λερός, Κ.(2017)._Κριτική ανάλυση των φυλακών: έρευνα στις διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού των αποφυλακισμένων ατόμων, μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Τσαλίκoglou, Φ. (1996). Μυθολογίες βίας και καταστολής, Αθήνα: Παπαζήσης

Ιστογραφία

Shammas, V.L. (2017). Pains of Imprisonment:

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/9781118845387.wbeoc020>

Από την ιστοσελίδα της Κλίμακας :http://kratoumenoi.blogspot.com/2010/12/blog-post_1961.html

Κεφάλαιο 6

Παρουσίαση μεθοδολογίας Εργασιακής συμβουλευτικής εντός και εκτός Καταστημάτων κράτησης. Μεταβλητές που καθορίζουν την επιτυχή επαγγελματική αποκατάσταση των αποφυλακιζομένων. Η περίπτωση του Γραφείου Εργασιακής Συμβουλευτικής των ωφελουμένων της ΑΡΣΙΣ

Σιούρδα Πηνελόπη

Σύμβουλος Απασχόλησης Γραφείου

Υποστήριξης Αποφυλακιζομένων

και Κρατουμένων

Κοινωνικής Υπηρεσίας

Υποστήριξης Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων ΑΡΣΙΣ

Περίληψη

Η παρουσίαση δομείται σε δυο βασικά τμήματα: Το πρώτο τμήμα περιλαμβάνει την περιγραφή της συμβουλευτικής διαδικασίας εντός και εκτός των σωφρονιστικών καταστημάτων κράτησης, ενώ το δεύτερο τμήμα αφορά στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων, από την στατιστική επεξεργασία των δεδομένων που αφορούν στο προφίλ του αποφυλακιζόμενου πληθυσμού που υποστηρίχτηκε από το Γραφείο Εργασιακής Συμβουλευτικής και Προώθησης στην Απασχόληση.

Στο πρώτο τμήμα η συγκεκριμένη εισήγηση στοχεύει στην περιγραφή της παρέμβασης του Γραφείου Εργασιακής Συμβουλευτικής και Προώθησης στην Απασχόληση και τις δράσεις του εντός των καταστημάτων κράτησης με την ενημέρωση των κρατουμένων για την σημερινή αγορά εργασίας, τα τρέχοντα προγράμματα απασχόλησης αλλά και προγράμματα επιδότησης της επιχειρηματικότητας. Η προετοιμασία των κρατουμένων για την επαγγελματική τους δραστηριοποίηση, μετά την αποφυλάκιση, εμπεριέχει την παρουσίαση επαγγελμάτων που έχουν ζήτηση στην αγορά εργασίας και ανάπτυξη των προτεινόμενων διαδρομών για την απόκτηση των απαιτούμενων προσόντων για την επιτυχή εργασιακή αποκατάστασή τους.

Στο δεύτερο μέρος γίνεται παρουσίαση του ποσοστού επιτυχούς επαγγελματικής αποκατάστασης των αποφυλακισμένων και συσχέτισης του με παραμέτρους που αφορούν τόσο σε δημογραφικά στοιχεία όσο και σε μεταβλητές που αποδεικνύεται πως παρεμβαίνουν

και επηρεάζουν σε διαφορετικό βαθμό στη διαδικασία εργασιακής αποκατάστασης των αποφυλακισζομένων.

Εισήγηση

Βασικός στόχος της υπηρεσίας μας είναι η ενδυνάμωση των ωφελούμενων που αναζητούν εργασία ώστε να είναι σε θέση να μπορούν να αναγνωρίσουν τα δυνατά τους στοιχεία και τις προσωπικές δεξιότητές τους να τα αναπτύξουν περαιτέρω και να είναι σε θέση να τα αναδείξουν κατάλληλα σε έναν πιθανό εργοδότη.

Ομάδες Στόχου είναι Άστεγοι, Άποροι, Άτομα με αναπηρία, Χρήστες Απεξαρτημένοι, Πρόσφυγες – Μετανάστες και ειδικότερα Κρατούμενοι – Αποφυλακισμένοι για τους οποίους θα αναφερθούμε ενδελεχώς.

Η **πλαισίωση** και η **συνεχής υποστήριξη** των πληθυσμών πραγματοποιείται μέσα από εξατομικευμένες συνεδρίες δια ζώσης στο χώρο του γραφείου αλλά και εξ αποστάσεως την εποχή της πανδημίας και με τη βοήθεια των ψηφιακών εκπαιδευτικών πλατφορμών (zoom, skype). Διοργανώνουμε εκπαιδευτικά workshops, όπου μέσω βιωματικών ασκήσεων (π.χ. roleplaying), εξοικειώνονται με τις τεχνικές αναζήτησης εργασίας, δικτυώνονται μεταξύ τους αναπτύσσοντας παράλληλα και τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες και αλληλοβοηθούνται προς την επίτευξη του κοινού τους στόχου που είναι η εύρεση εργασίας. Όσον αφορά την ομαδική συμβουλευτική οργανώνεται σε εκπαιδευτικούς κύκλους τεσσάρων τριώρων εκπαιδευτικών συναντήσεων με θεματολογία σχετική:

- Σύνταξη βιογραφικού σημειώματος, συνοδευτικής επιστολής
- Τεχνικές αναζήτησης εργασίας (αναζήτηση και αξιολόγηση αγγελιών, διαδίκτυο, social media, γραφεία εύρεσης εργασίας, οργάνωση ατομικού φακέλου)
- Αναγνώριση και ανάδειξη σημαντικών δεξιοτήτων, προσόντων, παρουσίαση του εαυτού (λεκτική – μη λεκτική επικοινωνία)
- Προετοιμασία για τη συνέντευξη επιλογής προσωπικού (λεκτική – μη λεκτική επικοινωνία, role playing κτλ).

Επιπλέον Δράσεις του γραφείου:

Δίκτυο συνεργαζόμενων επιχειρήσεων

Μετά από δύο χρόνια λειτουργίας διαθέτουμε ένα δίκτυο συνεργαζόμενων εργοδοτών ώστε να γίνεται κάποιες φορές πιο εύκολη η σύζευξη των ωφελούμενων με τις επιχειρήσεις.

Ακόμη και μετά την ένταξη σε εργασία η συνεργασία των ωφελούμενων και των εργοδοτών με την εργασιακή σύμβουλο συνεχίζεται σε πολλές περιπτώσεις και παρέχεται στήριξη και “καθοδήγηση” ώστε να γίνεται ακόμη πιο ομαλή η προσαρμογή του ωφελούμενου στο εργασιακό πλαίσιο.

Επισκέψεις σε εργασιακούς χώρους

Στο πλαίσιο της ευαισθητοποίησης των εργοδοτών πραγματοποιούνται συναντήσεις της Συμβούλου με τους ωφελούμενους και τους εργοδότες στις επιχειρήσεις. Με αυτό τον τρόπο δίνεται η δυνατότητα στους ωφελούμενους να έχουν μια πρώτη επαφή – γνωριμία με την επιχείρηση και να εκδηλώσουν το ενδιαφέρον τους για θέσεις εργασίας ενώ η Σύμβουλος παράλληλα έχει τη δυνατότητα να ενημερώσει τους εργοδότες για τις δράσεις του γραφείου με στόχο τον καθορισμό ενός πλαισίου συνεργασίας.

Διασύνδεση με Υπηρεσίες του ΟΑΕΔ

Στο πλαίσιο της προώθησης των ωφελούμενων στην απασχόληση έχει δημιουργηθεί ένα πλαίσιο συνεργασίας με υπηρεσίες του ΟΑΕΔ όπως το ΚΠΑ2 Θεσσαλονίκης, το ΚΠΑ2 Πύλης Αξίου και το γραφείο Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων ΟΑΕΔ Θεσσαλονίκης.

Καθημερινή αποδελτίωση αγγελιών εργασίας

Το Γραφείο πραγματοποιεί καθημερινή αποδελτίωση μικρών αγγελιών εργασίας ώστε να έχουν τη δυνατότητα οι ωφελούμενοι να έχουν πρόσβαση σ αυτές και να τις αξιοποιούν στο Job Club

Job Club

Παρέχει τη δυνατότητα στους ωφελούμενους του γραφείου που έχουν ολοκληρώσει ή και όχι ακόμη, τα στάδια της συμβουλευτικής διαδικασίας, να προσέρχονται στο γραφείο να ενημερώνονται για τις αγγελίες εργασίας, να πραγματοποιούν τηλεφωνικές επικοινωνίες με εργοδότες, να αποστέλλουν βιογραφικά και συνοδευτικές επιστολές μέσω email, υπό την επίβλεψη και την καθοδήγηση της Συμβούλου.

Κοιν.Σ.Επ ΚΡΕΙΤΤΩΝ

Η επιχείρηση στεγάζεται στο κέντρο της πόλης, πρόκειται για την πρώτη **Κοιν.Σ.Επ** ένταξης αστέγων στη Βόρεια Ελλάδα, η οποία δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του στεγαστικού προγράμματος «Επανεκκίνηση» της Αρσις με τη χρηματοδότηση του Ιδρύματος Σταύρος

Νιάρχος. Πρόκειται για ένα κατάστημα πώλησης vintage επίπλων και άλλων διακοσμητικών και χρηστικών ειδών. Ειδικότερα, αξιοποιήθηκαν οι πρώτες ύλες που διαθέτει η ΑΡΣΙΣ από την συγκέντρωση δωρεών και χορηγιών και με την υποστήριξη εξειδικευμένου επαγγελματία ξυλουργού, τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ αναλαμβάνουν την μεταποίηση τους. Στη συνέχεια τα είδη εκθέτονται και πωλούνται τόσο σε κατάστημα που μισθώθηκε σε κεντρικό σημείο της πόλης (Σιατίστης 1 και Ιουστινιανού 17) όσο και στο e-shop που είναι υπό κατασκευή. Η επιχείρηση έχει δημιουργηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε η πανδημία και τα πιθανά lockdown να μην επηρεάζουν την λειτουργία της και στόχος είναι να αποτελέσει ένα ασφαλές εργασιακό πλαίσιο για άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες και στην προκειμένη περίπτωση τους αποφυλακισμένους που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες στην αναζήτηση εργασίας.

Λόγοι που καθιστούν αναγκαία την Συμβουλευτική των Κρατουμένων

- Ενημέρωση κρατουμένων για την αγορά εργασίας
- Πληροφόρηση για Προγράμματα επιδοτούμενης Εργασίας - Χρηματοδότηση Επιχειρηματικών κινήσεων
- Υποστήριξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας
- Επαγγελματικός επαναπροσανατολισμός
- Εργασιακή Στοχοθεσία
- Προετοιμασία για την ομαλή και άμεση επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Στάδια Συμβουλευτικής Διαδικασίας Αποφυλακισμένων

- Εργασιακή Στοχοθεσία
- Σύνταξη CV , CL
- Τεχνικές Αναζήτησης εργασίας
- Προβολή Εαυτού
- Προετοιμασία για τη συνέντευξη εργασίας
- Job Club

Στόχος των όλων αυτών των δράσεων του γραφείου αποτελεί η εργασιακή αποκατάσταση των ωφελουμένων του ωστόσο όταν αυτή επιτυγχάνεται η συνεργασία της συμβούλου με τους ωφελούμενους και τους εργοδότες συνεχίζεται με τακτικά follow ups προκειμένου να παρέχεται υποστήριξη και στις δύο ομάδες όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο συμβάλλοντας μ

αυτό τον τρόπο στη διατήρηση της θέσης εργασίας και υλοποιώντας την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των αποφυλακισμένων.

Κατά τη διάρκεια όλης αυτής της διαδικασίας που έχει στόχο την κοινωνική και επαγγελματική τους ενσωμάτωση εμφανίζονται εμπόδια τα οποία και υπονομεύουν την προσπάθειά τους. Αυτά είναι: οι συνθήκες στέγασης, τα προβλήματα υγείας, ή απουσία νομιμοποιητικών εγγράφων, Οικογενειακά, Οικονομικά Προβλήματα...

Τον Απρίλιο του 2021, πραγματοποιήσαμε μια στατιστική μελέτη πάνω στο δείγμα των αποφυλακισμένων που συμμετείχαν στο πρόγραμμά μας από τον Δεκέμβριο του 2018 έως και τον Μάρτιο του 2021. Αφού έγινε η περιγραφική στατιστική του δείγματος και υπολογίστηκαν δηλαδή οι μέσοι όροι και οι συχνότητες εμφάνισης των ιδιοτήτων του δείγματος έγιναν δύο κυρίως στατιστικά tests: **A. Test ανεξαρτησίας μεταβλητών B. Test Συσχέτισης Μεταβλητών (Correlations Test)** των οποίων τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στη συνέχεια.

Περιγραφική Στατιστική

Προφίλ ωφελουμένων που αναζήτησαν εργασιακή συμβουλευτική: 51 άτομα είχαν αίτημα την εργασιακή συμβουλευτική, μέσος όρος ηλικίας τα 45 έτη και ειδικότερα το 55% παρατηρείται στην ηλικιακή ομάδα 30-49. Ως προς την οικογενειακή κατάσταση το 45% είναι άγαμοι το 31% διαζευγμένοι και ένα 16% έγγαμοι. Ένα ποσοστό 35% έχουν ένα με δυο παιδιά. Ως προς τις συνθήκες στέγασης ένα μεγάλο ποσοστό 33% φιλοξενείται σε συγγενείς και φίλους και 26% διαβιών στο δρόμο ενώ ένα 6% φιλοξενείται σε δομές φιλοξενίας. Ένα 24% του πληθυσμού αντιμετωπίζει διάφορα θέματα υγείας αλλά και χρήσης ουσιών. Ως προς το μορφωτικό επίπεδο το 60% είναι απόφοιτοι υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Δημοτικό Γυμνάσιο) ενώ ένα ποσοστό 6% είναι αναλφάβητοι. Όσον αφορά την καταγωγή τους το 61% είναι Έλληνες και το 39% πρόσφυγες και μετανάστες. Επιπλέον ένα 22% του πληθυσμού αντιμετωπίζει θέματα με τα νομιμοποιητικά τους έγγραφα (είτε δεν υπάρχουν, είτε έχουν λήξει). Ως προς το υποστηρικτικό δίκτυο φαίνεται πως έχει υποστήριξη από την οικογένειά του ένα ποσοστό 49% και ένα 37% από το φιλικό του περιβάλλον. Μέσος όρος χρόνου εγκλεισμού είναι τα δύο χρόνια.

Αποτελέσματα Στατιστικής επεξεργασίας

Αναφορικά με την επαγγελματική αποκατάσταση από τα 51 άτομα που είχαν ως αίτημα την εργασιακή συμβουλευτική τα 35 βρήκαν εργασία (ποσοστό 69%). Σημαντικό είναι να

τονιστεί ότι η μεγάλη πλειοψηφία των αποφυλακισμένων που αναζήτησαν εργασία αποκαταστάθηκαν σε ποσοστό 69% ενώ από αυτούς το 70% έως και σήμερα διατηρεί τη θέση εργασίας του.

Επιπλέον από την ανάλυση φάνηκε ότι αυτοί που διαμένουν σε ενοίκιο και έχουν οικογένεια με 3 και παραπάνω παιδιά, βρίσκουν ευκολότερα εργασία. Η οικογένεια είναι καθοριστικής σημασίας παράγοντας για την επαγγελματική τους αποκατάσταση σε αντίθεση με το φιλικό περιβάλλον που φαίνεται πως λειτουργεί μάλλον αποτρεπτικά. Ένα πολύ σημαντικό στατιστικό αποτέλεσμα που αναδείχθηκε είναι πως όσο μεγαλύτερος είναι ο χρόνος εγκλεισμού τόσο μεγαλύτερη είναι η δυσκολία τους να προσεγγίσουν το γραφείο μας, υπηρεσίες και φορείς που μπορούν να τους βοηθήσουν.

Correlations

		ΕΓΚΛΕΙΣΜ ΟΣ (ΜΗΝΕΣ)	ΗΜΕΡΕΣ ΠΡΟΣΕΛΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΣ (ΜΗΝΕΣ)	Pearson Correlation	1	,476**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	51	51
ΗΜΕΡΕΣ ΠΡΟΣΕΛΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ	Pearson Correlation	,476**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	51	51

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Confidence Intervals

	Pearson Correlation	Sig. (2- tailed)	95% Confidence Intervals (2-tailed) ^a	
			Lower	Upper
ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΣ (ΜΗΝΕΣ) - ΗΜΕΡΕΣ ΠΡΟΣΕΛΕΥΣΗΣ ΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ	,476	,000	,230	,664

a. Estimation is based on Fisher's r-to-z transformation.

Γενικότερα τα ευρήματα του στατιστικού μας ελέγχου συμφωνούν με τη διαίσθηση μας πάνω στις παραμέτρους αποκατάστασης και επανένταξης στην αγορά εργασίας αυτής της ομάδας. Ελπίζουμε πως μέσα από την μελλοντική μας έρευνα, θα είμαστε σε θέση να προτείνουμε συγκεκριμένες δράσεις και σε άλλους φορείς, με στόχο να συμβάλουμε όλοι μαζί, πιο αποτελεσματικά, στην επανένταξη των αποφυλακισμένων στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας. Θα κλείσουμε με την ευχή τα αποτελέσματα της έρευνάς μας να βοηθήσουν τόσο το γραφείο μας όσο και άλλους φορείς που αποσκοπούν στην κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη αυτού του πληθυσμού

Κεφάλαιο 7

Η συμβολή των Σ.Δ.Ε. στην Εκπαίδευση των κρατουμένων: όρια, προοπτικές και το μεγάλο στοίχημα της επανένταξης

Τζένου Εύα

Εκπαιδευτικός του ελληνικού

γλωσσικού γραμματισμού

στο 3^ο ΣΔΕ Διαβατών

Περίληψη

Στην εισήγηση με θέμα «η συμβολή των Σ.Δ.Ε. στην εκπαίδευση των κρατουμένων: όρια, προοπτικές και το μεγάλο στοίχημα της επανένταξης» θα παρουσιαστούν κάποια βασικά στοιχεία των αποτελεσμάτων της εκπαιδευτικής δράσης των Σ.Δ.Ε, με βάση ερευνητικά δεδομένα που αντλούν από τον λόγο των ίδιων των εκπαιδευόμενων- κρατούμενων και των εκπαιδευτικών. Τα Σ.Δ.Ε συνέβαλαν καθοριστικά στη διάνοιξη ενός παιδαγωγικού χώρου εντός του «σωφρονιστικού θεσμού», υλοποιώντας εκπαιδευτικές πολιτικές που στοχεύουν στην αντιμετώπιση του εκπαιδευτικού και κοινωνικού αποκλεισμού μέσα σ' έναν κατεξοχήν τόπο κοινωνικού αποκλεισμού και διαμορφώνοντας το αναγκαίο επικοινωνιακό πλαίσιο και τις απαραίτητες παιδαγωγικές πρακτικές. Έτσι, ο μεγαλύτερος αριθμός εκπαιδευόμενων στις ελληνικές φυλακές συγκεντρώνεται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και κατά κύριο λόγο στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, παρόλο που αυτά δεν λειτουργούν σε όλα τα καταστήματα κράτησης. Ο στόχος μιας αποτελεσματικής εκπαίδευσης στις φυλακές, η οποία να συνδέεται με το επιτακτικό ζήτημα της επανένταξης και ιδιαίτερα με την επαγγελματική εκπαίδευση αλλά και με τις προοπτικές της εκπαιδευτικής συνέχειας σε ανώτερες και ανώτατες βαθμίδες, οδηγεί στην ανάγκη να αποτιμηθεί η οργάνωση και η λειτουργία του συγκεκριμένου εκπαιδευτικού φορέα μετά από 20 σχεδόν χρόνια παρουσίας. Οι θεσμικές αλλαγές και αποκρυσταλλώσεις στο πλαίσιο των Σ.Δ.Ε., η ανάγκη για εξειδίκευση του προγράμματος σπουδών που θα λαμβάνει υπόψη τα ειδικά γνωρίσματα της εκπαίδευσης στη φυλακή με συστηματοποιημένο και οργανωμένο τρόπο χωρίς να χάνεται η δυναμική της ευελιξίας και της εξατομίκευσης σε εκπαιδευτικό επίπεδο και βέβαια οι αλλαγές στο εκπαιδευτικό προφίλ των μαθητών συνδέονται άρρηκτα με την αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Ακόμα περισσότερο, σχετίζονται με τη διάνοιξη ουσιαστικών δυνατοτήτων

«εντός» των κρατουμένων για την εκπαιδευτική συνέχεια σε επόμενες βαθμίδες, που είναι κομβική συνθήκη για τη διαμόρφωση μιας επανενταξιακής διαδικασίας. Θα αξιοποιηθεί ως παράδειγμα για την αποτύπωση της ανάγκης ενός τέτοιου είδους αναστοχασμού το γνωστικό αντικείμενο της ελληνικής γλώσσας, το οποίο αποτελεί επί πολλά χρόνια και το ιδιαίτερο αντικείμενο διδασκαλίας της εισηγήτριας. Η εκπαιδευτική συμβολή των Σ.Δ.Ε είναι ένας μόνο από τους πολλούς παράγοντες που συνδέονται με την επανένταξη των κρατουμένων. Η επεξεργασία των προκλήσεων για το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο θα μπορούσαν να συμβάλουν με ακόμη πιο αποτελεσματικό τρόπο στη διαδικασία επανα- κοινωνικοποίησης των κρατουμένων.

Εισήγηση

Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω για την τιμητική πρόσκληση να συμμετέχω σ' αυτήν την εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και αναγκαία κατά τη γνώμη μου ημερίδα με θέμα την επαγγελματική εκπαίδευση σε κλειστές δομές. Προερχόμενη από μια εκπαιδευτική δομή που λειτουργεί εντός της φυλακής, το 3^ο ΣΔΕ Θεσ/κης, θα ήθελα να αναφερθώ σε κάποια βασικά γνωρίσματα της εκπαιδευτικής παρέμβασης των ΣΔΕΦ και σε ζητήματα που συνδέονται με την επίτευξη του στόχου της κοινωνικής επανένταξης.

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, τα Σ.Δ.Ε. που λειτουργούν σε Κ.Κ. αποτελούν τη μεγαλύτερη αριθμητικά και πληθυσμιακά εκπαιδευτική δομή στις φυλακές (σε 12 φυλακές) και συγκεντρώνουν τον μεγαλύτερο αριθμό εκπαιδευομένων. Γι' αυτό τον λόγο, λόγω της ιδιαίτερης θέσης τους στον χώρο της φυλακής αναπτύχθηκε, τα τελευταία χρόνια σημαντική εκπαιδευτική έρευνα αναφορικά με τον ρόλο και την επίδρασή τους στους κρατούμενους. Θα ήθελα πολύ συνοπτικά να αναφερθώ σε ορισμένα στοιχεία ποιοτικών ως προς τη μέθοδο ανάλυσης ερευνών σχετικά με την πρόσληψη του Σ.Δ.Ε.Φ από εκπαιδευόμενους-κρατούμενους και εκπαιδευτικούς.

Το σχολείο μέσα από αυτά τα ερευνητικά δεδομένα παρουσιάζεται για τους κρατούμενους πρωτίστως ως ένας τόπος που βρίσκεται στον αντίποδα της φυλακής και λειτουργεί ως χώρος ανακούφισης από τα δεινά του εγκλεισμού. Έτσι περιγράφεται συχνά α. ως τόπος ελευθερίας και διαφυγής, μέσα στον οποίο επιτυγχάνεται συναισθηματική ανακούφιση και αναπτύσσεται η δυνατότητα αυτό-έκφρασης. Το σχολείο παρουσιάζεται από πολλούς κρατούμενους να έχει συμβάλει θετικά στη βελτίωση της θέσης τους εντός της φυλακής β. Ένα δεύτερο στοιχείο της εκπαιδευτικής δράσης που εντοπίζεται στον λόγο των εκπαιδευομένων είναι η αναγνώριση μιας σειράς εσωτερικών αλλαγών, όπως η μετατόπιση

της αρνητικής εικόνας εαυτού και η ανάδειξη θετικών δεξιοτήτων, που οδηγούν στην ενδυνάμωσή τους. Η μάθηση δεν εκλαμβάνεται ως αυτοσκοπός αλλά το μέσο επίτευξης γνωστικών, κυρίως όμως γλωσσικών, επικοινωνιακών και κοινωνικών δεξιοτήτων. Οι αποκτώμενες δεξιότητες δεν προσδιορίζονται τόσο ως εργαλεία βελτίωσης της ζωής των κρατούμενων στο μέλλον, αλλά κυρίως επικεντρώνονται στην επίδραση που ασκούν στη ζωή τους εντός της φυλακής. Οι παιδαγωγικές πρακτικές που αξιοποιούνται για την υποκίνηση αυτών των αλλαγών έχουν ως επίκεντρο την ιδιαίτερη μορφή της διαπροσωπικής επικοινωνίας ανάμεσα στους εκπαιδευόμενους και τους εκπαιδευτικούς. Διαμορφώνεται με αυτό τον τρόπο ένας χώρος ασφαλής για τον εκπαιδευόμενο, που διακρίνεται αντιθετικά από τον χώρο της φυλακής, δεν παύει όμως να είναι διαρκώς οριοθετημένος από κανόνες ορατούς που προέρχονται από το σχολείο αλλά και μη ορατούς που προέρχονται από τη φυλακή. Η διαδικασία επιτυχούς ένταξης και κοινωνικοποίησης των κρατούμενων εντός του εκπαιδευτικού πλαισίου σηματοδοτείται από την αναγνώριση και διαχείριση της θέσης τους σε ένα ανοιχτό, δημοκρατικό και ιεραρχικό περιβάλλον με ισχυρούς μηχανισμούς οριοθέτησης, συνθήκη η οποία όμως εκλαμβάνεται ως προϊόν δικής τους επιλογής. Μέσα από αυτή την αλληλεπιδραστική διαδικασία που αναπτύσσεται εντός ενός δομημένου εκπαιδευτικού πλαισίου (και στο βαθμό βέβαια που αυτό λειτουργεί ως τέτοιο) επιτυγχάνεται η ανάπτυξη σύνθετων επικοινωνιακών ικανοτήτων και κοινωνικών δεξιοτήτων για τους εκπαιδευόμενους (Τζένου, 2017).

Αυτές οι όψεις της πρόσληψης του σχολείου από τους κρατούμενους θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνδέονται με άμεσο τρόπο με κάποιους βασικούς σκοπούς της εκπαίδευσης στις φυλακές. Οι βασικοί άξονες της εκπαιδευτικής παρέμβασης στις φυλακές, σύμφωνα με τις επίσημες προδιαγραφές σπουδών για τις φυλακές, είναι η ενδυνάμωση των εκπαιδευομένων στο παρόν, η βελτίωση της ζωής τους εντός της φυλακής και η βαθμιαία προετοιμασία για τη ζωή εκτός της φυλακής.

Ωστόσο, από πολλές έρευνες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, που έχουν διεξαχθεί (Papaioannou & Anagnostou, 2019) αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των κρατούμενων αναδεικνύεται το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσής τους και το σοβαρό έλλειμμα επαγγελματικών δεξιοτήτων. Οι λόγοι που συνδέονται με αυτή την κατάσταση είναι βέβαια πολλοί. Συνδέονται με ζητήματα κοινωνικής και σφραγιστικής πολιτικής, η συζήτηση των οποίων είναι σημαντική (Κόρος, 2020) αλλά υπερβαίνει τα όρια αυτής της παρουσίασης. Παρόλο, όμως που η διαβάθμιση των προβλημάτων ως προς το είδος της παρεχόμενης εκπαίδευσης, την προοπτική της συνέχισης των σπουδών των κρατούμενων και την ανάπτυξη προγραμμάτων επαγγελματικής

εκπαίδευσης διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα υπάρχει μια ερευνητική σύγκλιση ως προς κάποια βασικά στοιχεία σε διεθνές επίπεδο: η συμμετοχή των κρατουμένων σε εκπαιδευτικά προγράμματα και στην επαγγελματική εκπαίδευση συμβάλλει στην ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου των εμπλεκομένων, στη βελτίωση των κοινωνικών δεξιοτήτων και στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησής τους (Putnam, R. D., 2000, Parker, 1990).

Η μείωση όμως της υποτροπής επέρχεται όταν το Πρόγραμμα Σπουδών διαμορφώνεται με βάση τις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες του έγκλειστου πληθυσμού, υλοποιείται στο κατάλληλο εκπαιδευτικό πλαίσιο, παιδαγωγικό χώρο και χρόνο και συνδέεται με την προοπτική της εκπαιδευτικής συνέχειας (Δημητρούλη & Ρηγούτσου :2017) Το περιεχόμενο και το κατάλληλο κάθε φορά είδος εκπαίδευσης συνδέονται άμεσα με τα υψηλά ποσοστά κοινωνικής επανένταξης και τη μείωση της υποτροπής ((Leone & Wruble, 2015).

Στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, ο μεγαλύτερος αριθμός κρατουμένων συγκεντρώνεται στη βαθμίδα του Γυμνασίου, ενώ είναι πολύ μικρός ο αριθμός των εκπαιδευόμενων που φοιτά ή αποφοιτά από τη βαθμίδα του Λυκείου και ακόμη μικρότερος σε δομές αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης. Ένας βασικός λόγος είναι η απουσία τέτοιων δομών στη λυκειακή και μετα-δευτεροβάθμια βαθμίδα, η ύπαρξη των οποίων συνδέεται με τη χάραξη της σωφρονιστικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Για τη βελτίωση της παραπάνω εικόνας φαίνεται μάλλον αναγκαία, η συσχέτιση του εκπαιδευτικού σχεδιασμού των σχολείων στη φυλακή με την επανένταξη.

Θα ήθελα να σταθώ περισσότερο στα Σ.Δ.Ε.Φ., όχι μόνο για τη μαζικότητά τους σε εκπαιδευόμενους αλλά και για τον ιδιαίτερα κομβικό ρόλο που έχουν ως γέφυρα για την εκπαιδευτική και επαγγελματική συνέχεια των κρατούμενων. Το πρόγραμμα σπουδών των Σ.Δ.Ε. υιοθετεί την ολιστική προσέγγιση για τους ενήλικους εκπαιδευόμενους, προσανατολισμένη στις εκπαιδευτικές τους ανάγκες, τη βιωματική μάθηση και το ευέλικτο πλαίσιο σπουδών. Η προοπτική όμως μιας πιο εστιασμένης προσαρμογής αυτού του προγράμματος στις ανάγκες των έγκλειστων εκπαιδευόμενων και στο ιδιαίτερο εκπαιδευτικό προφίλ τους θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια σειρά αλλαγών που θα συνέβαλαν στο άνοιγμα των προοπτικών για εκπαιδευτική συνέχεια των κρατουμένων. Και πιο συγκεκριμένα: Τα Σ.Δ.Ε.Φ. καλύπτουν μια μεγάλη ποικιλία μορφωτικών αναγκών με βάση το προφίλ των έγκλειστων εκπαιδευόμενων, το οποίο διαφοροποιείται σημαντικά (και ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία) από το προφίλ των εκπαιδευόμενων στα Σ.Δ.Ε. εκτός φυλακής. Στα Σ.Δ.Ε.Φ. αντιστοιχεί ένας υψηλός αριθμός λειτουργικά αναλφάβητων, κρατουμένων που δεν

έχουν αποκτήσει απολυτήριο τίτλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ή δεν έχουν τις βασικές δεξιότητες αυτής της βαθμίδας. Η πλειοψηφία είναι αλλοδαποί κρατούμενοι εκ των οποίων το 1/3 δεν γνωρίζει καθόλου ελληνικά. Σε συνδυασμό μάλιστα με το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και τον αυξημένο βαθμό ευαλωτότητας και κοινωνικής περιθωριοποίησης, αναπτύσσονται πολλές διαφοροποιήσεις από το προφίλ των εκπαιδευόμενων με βάση το οποίο σχεδιάστηκε αρχικά το πρόγραμμα σπουδών (το οποίο αφορούσε Έλληνες, ή πάντως καλούς γνώστες της ελληνικής γλώσσας, άτομα νεαρής ηλικίας, με υψηλότερο δείκτη κοινωνικής ένταξης, που έχουν κατακτήσει κάποια μαθησιακή σχέση).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το μάθημα του ελληνικού γλωσσικού γραμματισμού. Οι 3 διδακτικές ώρες που καταλαμβάνει στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δεν επαρκούν για τις ανάγκες των εκπαιδευόμενων. Η αξιοποίηση, για παράδειγμα, της θεωρίας των πολυγραμματισμών και η ανάπτυξη μεταγνωστικών δεξιοτήτων, που προβλέπονται από τις προδιαγραφές του Π.Σ., είναι ανέφικτη αν δεν δοθεί προτεραιότητα στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας, που όμως δεν μπορεί να αποτελεί τη βασική γλωσσική εκπαίδευση αυτής της βαθμίδας. Αντίστοιχα, απουσιάζει ο λογοτεχνικός γραμματισμός, όχι επειδή υποτιμήθηκε από τους σχεδιαστές του προγράμματος αλλά διότι (με βάση το προφίλ του εκπαιδευόμενου που είχαν για τα ΣΔΕ) μπορούσε να αποτελέσει μια ενιαία ενότητα με τη γλώσσα. Τούτο είναι πολύ δύσκολο στην περίπτωση των Σ.Δ.Ε.Φ. Το διδακτικό αντικείμενο της ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας, πέραν του ότι συνδέεται άμεσα με το μορφωτικό υπόβαθρο, αποτελεί πολύ βασικό στοιχείο στο αναλυτικό πρόγραμμα όλων των βαθμίδων της ελληνικής εκπαίδευσης. Η αδυναμία ανάπτυξης βασικών δεξιοτήτων σε αυτό το αντικείμενο αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για οποιαδήποτε εκπαιδευτική συνέχεια των κρατουμένων.

Υπό αυτό το πρίσμα, είναι σημαντική η διαμόρφωση των κατάλληλων εκπαιδευτικών δομών με κριτήριο τις διακριτές ανάγκες των κρατουμένων και στόχο την προοπτική της συνέχειας σε επόμενη εκπαιδευτική βαθμίδα. Έτσι, όπως άλλωστε υπάρχει και σε άλλες χώρες για τους ανήλικους κρατούμενους, η διαμόρφωση ενός πλαισίου βασικής εκπαίδευσης ενηλίκων που θα περιλαμβάνει στοιχεία βασικού αλφαριθμητισμού, αριθμητισμού, ελληνομάθειας και το οποίο θα μπορεί να προετοιμάζει όσους το επιθυμούν για ένα επόμενο εκπαιδευτικό βήμα αναδεικνύεται ως επιτακτικό. Τα Σ.Δ.Ε.Φ. αποτελούν ένα επόμενο διακριτό εκπαιδευτικό πλαίσιο που θα πρέπει να αντιστοιχεί στη βαθμίδα του γυμνασίου. Η αναδιοργάνωση του Προγράμματος Σπουδών είναι απαραίτητη για να αντιμετωπιστεί το φλέγον ζήτημα της εκπαιδευτικής ανισότητας, που υπάρχει λόγω θεσμικών ελλείψεων. Αυτή η αναδιοργάνωση

θα περιελάμβανε την πραγμάτευση του επιδιωκόμενου μορφωτικού κεφαλαίου, όπως το είδος και το περιεχόμενο της ακαδημαϊκής και πρακτικής γνώσης των διδακτικών αντικειμένων, τις μεθόδους και τις επιδιωκόμενες δεξιότητες που θα απέρρεαν από αυτά. Αυτός ο ανασχεδιασμός θα συνέβαλε θετικά στην ενδυνάμωση των εκπαιδευομένων και θα ανοίγει ένα μεγαλύτερο πεδίο δυνατοτήτων για εκπαιδευτική συνέχεια για όσους την επιδίωκαν. Όπως προανέφερα και κλείνοντας εδώ, όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο ικανοτήτων που αποκτούν οι κρατούμενοι, τόσο χαμηλώνει ο δείκτης της υποτροπής και επιτυγχάνεται κοινωνική επανένταξη. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα σπουδών, ιδιαίτερα όταν ανήκουν στον κύκλο της τυπικής εκπαίδευσης, θα πρέπει να εστιάσουν εξίσου και σε αυτή τη στόχευση, σε συνδυασμό βέβαια με την καλλιέργεια και όλων των άλλων κοινωνικών, συναισθηματικών και ψυχοκοινωνικών δεξιοτήτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βεκρής, Λ. (2010). Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: ένα ευρωπαϊκό πειραματικό πρόγραμμα κατά του κοινωνικού αποκλεισμού- η ελληνική εκδοχή. Στο Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, 2η έκδ., (σ. 15-24). Αθήνα: ΙΔΕΚΕ.

Δημητρούλη, Κ., Ρηγούτσου, Ε. (2017). Οδηγός για τους εκπαιδευτές των ΣΔΕ σε Καταστήματα Κράτησης. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης και Νέας Γενιάς.

Κόρος, Δ. (2020). Η πειθαρχία και τα όριά της στην ελληνική φυλακή. Νήσος: Αθήνα.

Παπαθανασίου, Ν. (2010). Η εκπαίδευση των κρατούμενων: το παράδειγμα του σχολείου δεύτερης ευκαιρίας των Διαβατών Θεσσαλονίκης. (Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.

Τζένου, Ε. (2017). Πειθαρχία και υποκειμενικότητα στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας των Φυλακών: το παράδειγμα του Σ.Δ.Ε. της Δικαστικής Φυλακής Διαβατών. Διδακτορική διατριβή: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Giles, M., & Le, A. (2009). Investment in Human Capital during Incarceration and Employment. Prospects of Prisoners. Institute of the study of Labor. Discussion Paper No. 4582.

Leone, P., & Wruble, P. (2017). Prison Education: Maximizing the Potential for Employment and Successful Community Reintegration. Postsecondary Education in Prisons: Results of a National Survey,. Abell Foundation, Vol 30, No 6, 410-425.

Leone, P., & Wruble, P. (2015). Education Services in Juvenile Corrections: 40 Years of Litigation and Reform. *Education And Treatment Of Children*, 38(4), 587-604.
<https://doi.org/10.1353/etc.2015.0026>

Papaioannou, V., & Anagnou, E. (2019). Present and Future Benefits for Adult Inmate Trainees in Greek Prisons. *Education Quarterly Reviews*, 2(2).
<https://doi.org/10.31014/aior.1993.02.02.68>

Parker, E.A. (1990). The Social-Psychological Impact of a College Education on the Prison Inmate. *Journal of Correctional Education*, 41(3), pp. 140-146.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of the American Community*. New York: Simon & Schuster.
<https://www.socialcapitalgateway.org/content/book/putnam-r-d-2000-bowling-alone-collapse-and-revival-american-community-new-york-simon-sc>.

Κεφάλαιο 8

3D printing μέσα από το κέντρο μιας φυλακής panopticon του 1840

Κωλέσης Κυριάκος

*Δρ. Κοινωνιολογίας
Δ/ντής 2ου Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας*

Καταστήματος Κράτησης Κέρκυρας

Εισήγηση

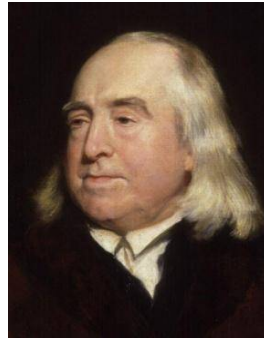
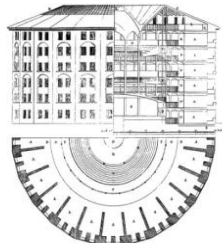
Ο τίτλος της παρουσίασης περιλαμβάνει δύο όρους, οι οποίοι από μόνοι τους έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε σχέση με τη δυναμική της θεματικής της ημερίδας, πόσο μάλλον στη μεταξύ τους σχέση!

Συγκεκριμένα, ξεκινώντας από τον δεύτερο:

- Στα 1791 ο σημαντικός θεωρητικός επιστήμονας, φιλόσοφος και νομικός, ο Άγγλος θεωρητικός του Ωφελιμισμού JEREMY BENTHAM, παρουσιάζει στο κοινό το αρχιτεκτονικό σχέδιο Panopticon. Κεντρική ιδέα του είναι ότι από ένα κεντρικό σημείο του χώρου (πύργος-πανόπτης) ένας και μόνον αθέατος επόπτης έχει τη δυνατότητα να επιβλέπει ανά πάσα στιγμή την ιδιωτική ζωή των τροφίμων, δημιουργώντας τους την αίσθηση της συνεχούς επιτήρησης.

Έτσι, στα 1840 οι Άγγλοι αρμοστές εδώ στην Κέρκυρα ξεκινούν την ανέγερση ενός από τα αρχαιότερα και τελειότερα Panopticon του κόσμου.

Εκατόν εβδομήντα οκτώ χρόνια αργότερα, στην καρδιά αυτού του Panopticon, στο συμβολικό του κέντρο, ξεκινά τη λειτουργία του ένα σχολείο (το 2^ο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας Καταστήματος Κράτησης Κέρκυρας).

- Από την άλλη πλευρά ο τίτλος περιλαμβάνει τον όρο **3D printing**. Ο όρος δεν παραπέμπει στην χρήση μιας ακόμη νέας εφαρμογής της τεχνολογίας των υπολογιστών. Η τρισδιάστατη εκτύπωση για τους θεωρητικούς των κοινωνικών επιστημών δεν οριοθετεί απλώς τη χρήση προηγμένης τεχνολογίας ή εφαρμογών της, αλλά σηματοδοτεί την 3^η Βιομηχανική Επανάσταση (μετά από' αυτή της 2^{ης}, της Τεχνητής Νοημοσύνης) και μια τομή στην σχέση του ανθρώπου με τα παράγωγα της επιστήμης του: για πρώτη φορά ένα τεχνολογικό προϊόν έχει –δυνατικά– τη δυνατότητα αυτό-αναπαραγωγής. Για πρώτη φορά μήτρα γεννά μήτρα (ένας εκτυπωτής μπορεί να εκτυπώσει έναν εκτυπωτή). Οι εφαρμογές κυριολεκτικά χωρίς τέλος, οι προοπτικές μη περατές με εφαρμογές στον τομέα της διαστημικής, στις κατασκευές κατοικιών σε ελάχιστο χρόνο, στη στρατιωτική βιομηχανία και στην ιατρική (ιατρικές επιστήμη κ.α.).

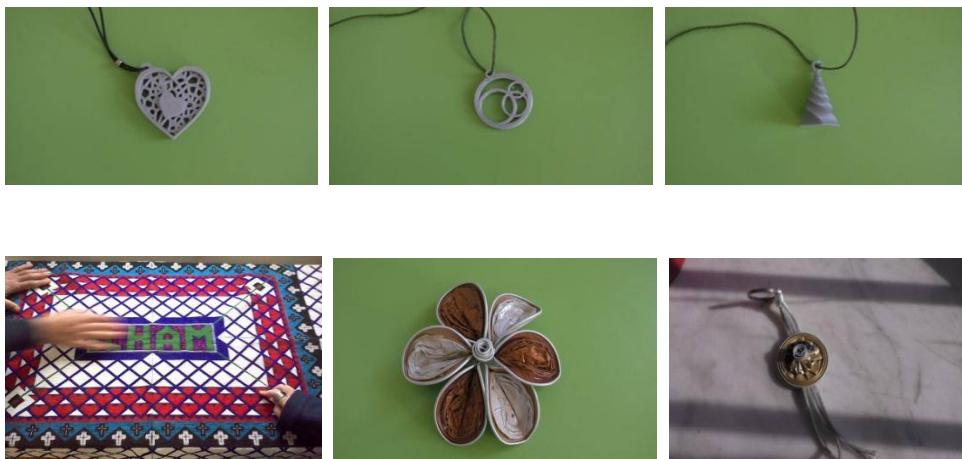
Το νεοϊδρυθέν σχολείο μας διαθέτει στο εργαστήριο πληροφορικής τρισδιάστατο σαρωτή και εκτυπωτή με τα οποία από το δεύτερο έτος λειτουργίας του και αξιοποιώντας το ενδιαφέρον της ομάδας των εκπαιδευτών του ξεκίνησε με τους εκπαιδευόμενους τον σχεδιασμό και

εκτύπωση μικροαντικειμένων από PLA (πρόκειται για ένα από τα υλικά που χρησιμοποιούν οι τρισδιάστατοι εκτυπωτές).

Χρειάστηκε χρόνος, υπομονή, εθελοντική βοήθεια από φίλους και *τόλμη* θα έλεγα για να μετατραπεί μια «ευφάνταστη» ιδέα σε πράξη με παραγωγή έργου.

Αρχικά, οι μαθητές σχεδίασαν και παρήγαγαν ένα περιορισμένο αριθμό κοσμημάτων τα οποία συγκέντρωσαν και διέθεσαν σε μπαζάρ, μαζί με αριστουργηματικά μικροκοσμήματα που δημιούργησαν από μικρές «ασιατικές» χάντρες και κάψουλες espresso καφέ, τα έσοδα των οποίων προσέφεραν στο *Χαμόγελο του Παιδιού*. Με τον τρόπο αυτό η μέχρι πρότινος φυλακή-κάτεργο, το φόβητρο ποινικών και κυρίως πολιτικών κρατουμένων του παρελθόντος, το Ραπορτίσιον των εκατόν εβδομήντα οκτώ ετών άρχισε –συμβολικά– να εκπέμπει πολιτισμό από τον πύργο του Πανόπτη, οι ανέλπιδι να εκπέμπουν ελπίδα στα – άγνωστα σ’ αυτούς– παιδιά που την χρειάζονται.

Και όταν τον περασμένο Μάρτη η κοινωνία μας χτυπήθηκε αμήχανη και ξαφνιασμένη από το πρώτο παγκόσμιο παλιρροιακό κύμα της πανδημίας, τα ανακλαστικά των ιδίων αυτών *ανέλπιδων* ενεργοποιήθηκαν (ας μου επιτραπεί, νωρίτερα απ’ αυτά του κρατικού

μηχανισμού, αλλά -δυστυχώς- νωρίτερα και απ' αυτά του ελληνικού κοινοτισμού που κάποτε αποτελούσε στον τόπο αυτό πηγαία δύναμη αλληλεγγύης και επιβίωσης του λαού μας).

Έτσι, με την στήριξη (τόσο σε πρώτη ύλη όσο και σε τεχνική υποστήριξη) της πλατφόρμας εθελοντισμού Hellas Covid-19³, ξεκίνησε την παραγωγή ιατρικών ασπίδων προστασίας για τους νοσηλευτές και γιατρούς της πρώτης γραμμής της άμισης αυτής μάχης. Οι ελάχιστες έστειλαν πολεμοφόδια στην πρώτη γραμμή της μάχης στο Γενικό Νοσοκομείο Κέρκυρας. Ας λάβουμε υπόψη ότι τον Μάρτιο του 2020, οι ιατρικές ασπίδες προσώπου που τώρα μπορεί κανείς να τις προμηθευτεί έναντι λίγων ευρώ, τότε ήταν σπάνιες καθώς δεν υπήρχε βιομηχανική παραγωγή που να μπορούσε να καλύψει άμεσα τις παγκόσμιες ανάγκες. Δεν θα ξεχάσουμε τον τρόπο που μας υποδέχτηκαν στο διάδρομο του Νοσοκομείου Κέρκυρας νοσηλευτές και επικεφαλείς τμημάτων οι οποίοι –ειδικά τότε όταν όλα για τον covid ήταν άγνωστα και τα μέσα προστασίας ελάχιστα- διακινδυνεύουν καθημερινά τη ζωή τους).

³ Πρόκειται για εθελοντική πλατφόρμα συνεργασίας που δημιουργήθηκε με σκοπό να υπάρξει συντονισμός ενεργειών και διαδικασιών για την προμήθεια 3D εκτυπωμένων μέσων ατομικής προστασίας τα οποία είχαν εγκριθεί από το Υπουργείο Υγείας. Μέσα από αυτή την ομάδα υπήρξε συνεχής ενημέρωση για την παροχή της πρώτης ύλης από δωρεές, της αποστολής/συλλογής των εκτυπώσεων και της τεχνικής στήριξης στους συμμετέχοντες (ιδιώτες ή φορείς) εθελοντές.

Κατά την πρώτη περίοδο του lockdown αντιμετωπίσαμε το πρόσθετο πρόβλημα της αδυναμίας φυσικής επαφής με τους μαθητές. Η παραγωγή, μοιραία, έπρεπε να διακοπεί. Μόνοι τους δεν μπορούσαν να συνεχίσουν (η τρισδιάστατη εκτύπωση δεν αποτελεί αυτοματοποιημένη βιομηχανική γραμμή παραγωγής, χρειάζεται η επιστασία εξειδικευμένων εκπαιδευτικών με γνώση πληροφορικής). Οι ανάγκες όμως, το διάστημα εκείνο δεν σταματούσαν, αντιθέτως αυξάνονταν. Έτσι, πήραμε την απόφαση να μεταφέρουμε τον εξοπλισμό εκτός φυλακής και να συνεχίσουμε (με εθελοντική εργασία συναδέλφων) δαπανώντας πολλές ώρες, καθώς η εκτύπωση μιας ιατρικής ασπίδας (αυτής που τώρα, ένα χρόνο μετά, προμηθευόμαστε με ευκολία) διαρκεί σ' έναν οικιακό εκτυπωτή δύομιση ώρες. Με τον τρόπο αυτό, καλύψαμε ανάγκες της κρίσιμης εκείνης περιόδου, κρατώντας το Σχολείο Φυλακών Κέρκυρας στην εμπροσθοφυλακή της μάχης εκείνης και ενεργοποιώντας συνειδήσεις στην τοπική κοινωνία για το ηθικό πρόσημο της παρουσίας των μαθητών μας στην κοινωνική ζωή.

Μόλις το σχολείο ξανάνοιξε, οι μαθητές παρήγαγαν και συσκεύασαν ασπίδες προσώπου με ταχύτερο ρυθμό, στέλνοντας πια και εκτός νησιού, όπου μας ζητήθηκε συνδρομή: α) στην Κοινωνική Υπηρεσία της Οργάνωσης Υποστήριξης Νέων ΑΡΣΙΣ (τομέας υποστήριξης Streetwork / αστέγων ασυνόδευτων παιδιών και των ασυνόδευτων άστεγων παιδιών που κρατούνται στα πλαίσια της διαδικασίας της “προστατευτικής φύλαξης”) & β) στο Εθνικό Ίδρυμα Κωφών Ελλάδος.

Μια τελευταία πληροφορία, που έχει κι αυτή τη συμβολική της αξία.

Τρία χρόνια πριν, επικοινωνήσαμε με το σχολείο μας το Ινστιτούτο Ευρωπαϊκής Εκπαίδευσης Ρεθύμνου - EELI, φορέας που συμμετείχε στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα με τίτλο «3D - Jail, Printing the future». Η υπεύθυνη του προγράμματος κ. Καλή Ροδοπούλου μας ενημέρωσε, τότε, ότι αντίστοιχο πρόγραμμα κατάρτισης (για τη συναρμολόγηση και χρήση τρισδιάστατων εκτυπωτών σε φυλακή) υλοποιούνταν την εποχή εκείνη μόνο στη φυλακή San

Vittore στο Μιλάνο. Εκεί με διπλή χρηματοδότηση (από το Υπ. Παιδείας της Ιταλίας και από προγράμματα της Ε.Ε.), εδώ χωρίς χρηματοδότηση. Για την ίδια χρονιά το σχολείο μας προτάθηκε από τον φορέα ως παράδειγμα “Καλής Πρακτικής για τη χώρα μας στην εκπαίδευση φυλακισμένων σχετικά με τις μεθόδους, τις διαδρομές κατάρτισης και τα αποτελέσματα της”.

.....

Εάν ήμουν στη θέση όσων διαβάζουν τη σύντομη αυτή έκθεση, υποθέτω θα σκεφτόμουν :
«Να μια, ακόμη, ωραία πρωτοβουλία. Μπορούν, πράγματι, να συμβούν στην εκπαίδευση σημαντικά πράγματα, ακόμη και στην εκπαίδευση κρατουμένων!»
Παρ’ όλα αυτά, από την παρουσίαση αυτή λείπει νομίζω, μοιραία, η προέκταση και το παραγόμενο. Γιατί το παραγόμενο σαφώς και δεν είναι μια χούφτα κοσμήματα ή κάποιες κούτες ιατρικών ασπίδων, αλλά η κοινωνική αποκατάσταση στην οποία γίνεται αναφορά στον τίτλο της Ημερίδας. Οι ενδιαφέρουσες και πετυχημένες αυτοσχεδιαστικές προσπάθειες των σχολείων μας (των Σ.Δ.Ε. Καταστημάτων Κράτησης), αποτελούν –στην καλύτερη περίπτωση- τροχιοδεικτικές βολές στο σκοτάδι της απουσίας σωφρονιστικής δυναμικής των Καταστημάτων Κράτησης.

Θέλοντας να τονίσω την Ανάγκη να αξιοποιηθεί, επιτέλους, το ανθρώπινο δυναμικό των έγκλειστων (ένα δυναμικό σφριγηλό και έτοιμο να παράξει) το οποίο μέχρι τώρα δεν διαβιεί αλλά εκτρέφεται στα Ελληνικά Καταστήματα Κράτησης, θα ικανοποιήσω σχηματικά το δίλημμα ως εξής:

Εάν είχα να διαλέξω ανάμεσα στη προοπτική δημιουργίας ενός Σ.Δ.Ε. φυλακών και ενός ραφείου για να μάθουν οι κρατούμενες/οι να παράγουν έργο (έργο δημιουργίας και βιοπορισμού) θα αξιολογήσω προσωπικά πιο αναγκαίο το δεύτερο.

Η Πολιτεία ας αγνοήσει τα προσωπικά μου διλήμματα και ας φτιάξει και τα δυο.

" Η συγκεκριμένη παρουσίαση βασίζεται αποκλειστικά σε πρωτότυπο αδημοσίευτο υλικό από το αρχείο του 2ου ΣΔΕ (Καταστήματος Κράτησης) Κέρκυρας.

Ως εκ τούτου δεν είναι δυνατό να παρατεθεί βιβλιογραφία ή συμπληρωματική τεκμηρίωση.

Κυριάκος Κωλέσης".

Κεφάλαιο 9

Η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση στο Αγροτικό Κατάστημα Κράτησης Κασσάνδρας. Περιορισμοί και δυνατότητες.

*Δουλγερίδου Μαριάννα
Διευθύντρια του ΙΕΚ Κασσάνδρας
στις αγροτικές φυλακές*

Περίληψη

Στο πρώτο μέρος της εισήγησης αναπτύσσεται η επίδραση του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας:

- στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση των κρατούμενων
- στην κοινωνική επανένταξη των κρατούμενων
- στην εμπύχωση και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κρατούμενων.

Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στους περιορισμούς που προκύπτουν από τα εμπόδια συμμετοχής (θεσμικά - καταστασιακά - εσωτερικά) των κρατούμενων του Αγροτικού Καταστήματος Κράτησης Κασσάνδρας, στις προσφερόμενες ειδικότητες του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας. Επίσης θα περιληφθεί και μια σχετικά σύντομη αναφορά σε σημαντικές λειτουργικές αδυναμίες και προβλήματα της προσφερόμενης από το Δ.Ι.Ε.Κ. επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Στο τρίτο μέρος αναλύονται οι δυνατότητες του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας για την εισαγωγή καινοτομιών και την ανάπτυξη ειδικού, για το συγκεκριμένο πλαίσιο, εκπαιδευτικού σχεδίου με καλές πρακτικές και μακροπρόθεσμους στόχους, το οποίο θα βασίζεται στην οργανική σύνδεση του Δ.Ι.Ε.Κ. με τους παραγωγικούς τομείς της φυλακής:

1. Ο ρόλος του Δ.Ι.Ε.Κ. στην παραγωγική αναβάθμιση του Αγροτικού Καταστήματος Κράτησης Κασσάνδρας, στην εξωστρέφεια μέσω δράσεων και εκδηλώσεων/ στη βελτίωση των σχέσεων με τοπικούς φορείς και την τοπική οικονομία.
2. Η δικτύωση με άλλες δομές εκπαίδευσης «ειδικών πλαισίων» (ή ειδικών κοινών στόχων) για ανταλλαγή εμπειρίας και τεχνογνωσίας.
3. Η ανάπτυξη εργαλείων και οδηγών με πρακτικές που λειτούργησαν επιτυχημένα στο πλαίσιο του ΑΚΚΚ (καλές πρακτικές).

Εισήγηση

Η επαγγελματική
εκπαίδευση και
κατάρτιση στο Αγροτικό
Κατάστημα Κράτησης
Κασσάνδρας.

Περιορισμοί και δυνατότητες

Το Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας είναι η μοναδική εκπαιδευτική δομή που ιδρύθηκε στο Αγροτικό Κατάστημα Κράτησης Κασσάνδρας, (ΦΕΚ 2599/15-10-2013). Τα πρώτα δύο χρόνια (2014-2016) λειτούργησε με μια ειδικότητα-Τεχνικός Μηχανοτρονικής (αυτοκινήτων) στο Μηχανουργείο της φυλακής, χωρίς αίθουσες διδασκαλίας και γραφείο (Εικόνα 2).

Ο σπόρος
της εκπαίδευσης έπεσε στο
Αγροτικό Κατάστημα
Κράτησης Κασσάνδρας το
2014,
όταν ιδρύθηκε το Δ.Ι.Ε.Κ.
Κασσάνδρας

Εικόνα 2

Οι ειδικότητες που λειτουργούν σήμερα επιλέχθηκαν με βάση τους παραγωγικούς τομείς της φυλακής, με κριτήριο τη ζήτηση της αγοράς εργασίας για εξειδικευμένους επαγγελματίες αλλά και το σημαντικό βαθμό αυτονομίας των προσφερόμενων επαγγελμάτων :

- 1) Τεχνικός Γαλακτοκομίας –Τυροκόμος
- 2) Τεχνικός Βιολογικής και Οργανικής Γεωργίας
- 3) Τεχνικός Μαγειρικής Τέχνης-Αρχιμάγειρας (CHEF))
- 4) Τεχνικός Μηχανικός Θερμικών Εγκαταστάσεων και Μηχανικός Τεχνολογίας Πετρελαίου και Φυσικού Αερίου.

Στο Αγροτικό κατάστημα Κράτησης Κασσάνδρας (Α.Κ.Κ.Κ.), υπάρχουν **τρεις (3) τύποι κράτησης**, όπως αναλύονται παρακάτω.

Γενικά, οι τρεις τύποι κρατούμενων, κατά τη διοίκηση της φυλακής, δεν πρέπει να αναμειγνύονται μεταξύ τους, για λόγους ασφάλειας. Οι διαφορετικοί τύποι κράτησης δυσκολεύουν τη δημιουργία των τμημάτων: υπάρχει διαρκής κινητικότητα, καθώς οι καταρτιζόμενοι συχνά αλλάζουν κατάσταση κράτησης. Ένας έγκλειστος κρατούμενος, για παράδειγμα, μπορεί να επιθυμεί να εγγραφεί στην ειδικότητα της Βιολογικής και Οικολογικής Γεωργίας, αυτό όμως είναι πρακτικά αδύνατον, επειδή δεν επιτρέπεται να βγαίνει από το κλειστό τμήμα της φυλακής. Αντίστοιχα, ένας λογοτιμήτης κρατούμενος, δεν μπορεί να παρακολουθήσει την ειδικότητα Τεχνικός Μαγειρικής Τέχνης-Αρχιμάγειρας (CHEF), επειδή δεν επιτρέπεται η πρόσβασή του στο χώρο του μαγειρείου, το οποίο λειτουργεί στο κλειστό τμήμα.

Με αυτήν την ιδιαιτερότητα σχετίζεται ο λόγος για τον οποίο προσφέρονται πολλές ειδικότητες στο Δ.Ι.Ε.Κ, παρά τον μικρό αριθμό των σπουδαστών, δεδομένου ότι όλοι οι κρατούμενοι έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση. Δυστυχώς όμως, όλοι δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση σε όλες τις ειδικότητες.

Στο κλειστό τμήμα, προς το παρόν διδάσκεται η μαγειρική, επειδή το μαγειρείο της φυλακής προσφέρεται και λειτουργεί ως εργαστήριο του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας.

Τρεις τύποι κράτησης

Έγκλειστοι

κρατούμενοι εσωτερικού κλειστού τμήματος. Εργάζονται αποκλειστικά στο κλειστό ως μάγειρες, θαλαμάρχες καθαριότητας, κλπ (1 ακτίνα)

Εσωτερικοί

κρατούμενοι εσωτερικού τμήματος. Πληρούν τις προϋποθέσεις για να εργαστούν έξω, σε ομάδες εργασίας, π.χ. λαχανόκηπο, κτηνοτροφικές μονάδες (2 ακτίνες)

Λογοτιμήτες

κρατούμενοι εξωτερικού τμήματος.

-Δίνουν το λόγο της τιμής τους στο συμβούλιο της φυλακής ότι δε θα αποδράσουν. Συνήθως ισοβίτες που έχουν εκτίσει μέρος της ποινής τους, με καλή διαγωγή.

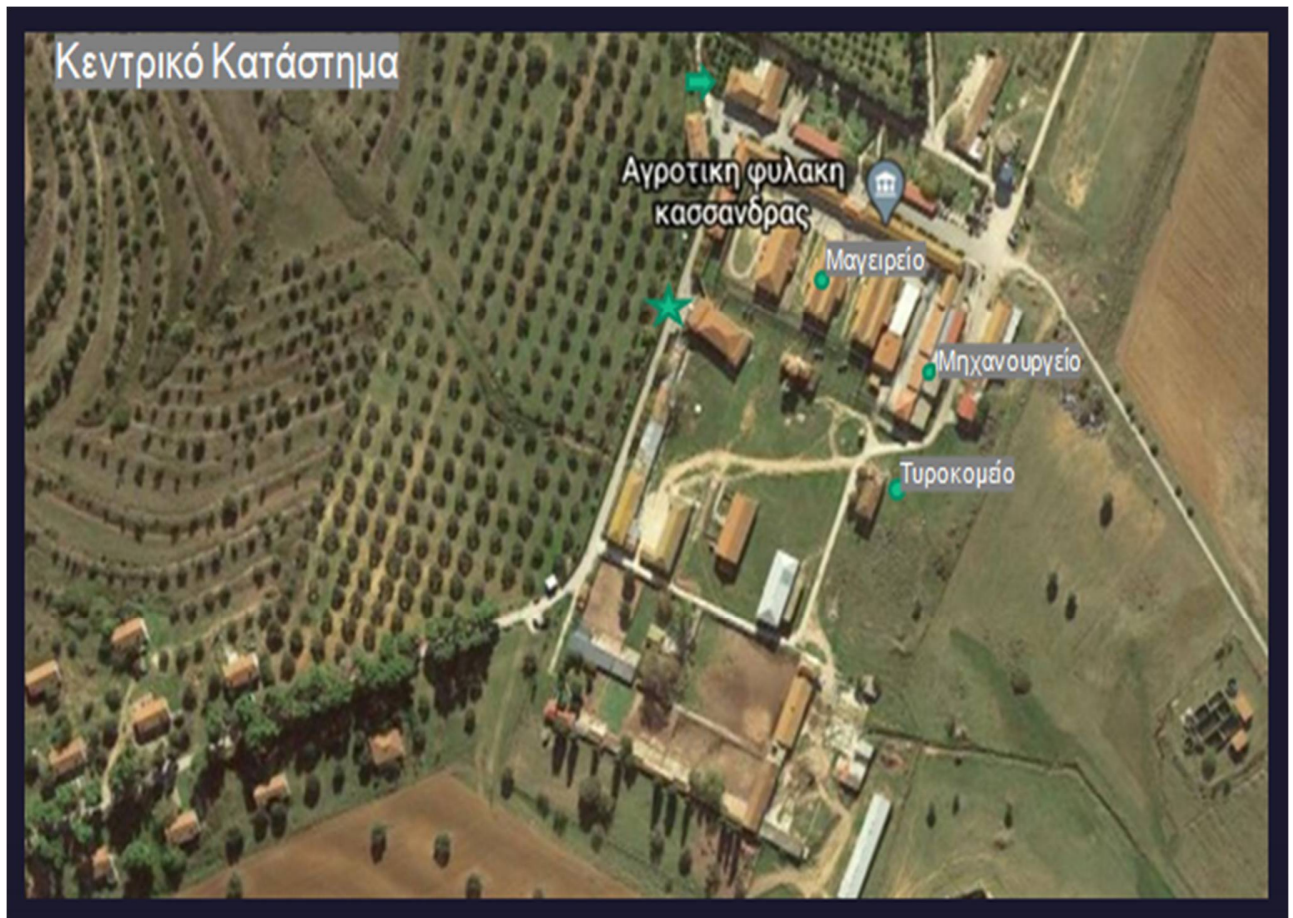
-Ζουν σε ημιελεύθερο καθεστώς, σε ανεξάρτητα σπιτάκια στην έκταση των φυλακών ή σε ειδικούς θαλάμους.

Εικόνα 3

Από τους τρεις τύπους κρατούμενων που υπάρχουν στην Κασσάνδρα, συμμετέχουν όλοι στο ΔΙΕΚ, όπως θα δούμε παρακάτω (Γράφημα 4).

Στο χάρτη της GOOGLE EARTH, με το σύμβολο του αστεριού χαρακτηρίζεται η θέση του ΔΙΕΚ Κασσάνδρας. Βρίσκεται προς το παρόν στο κτίριο πολλαπλών χρήσεων, όπου πραγματοποιούνται οι εκδηλώσεις της φυλακής. Το κτίριο που χαρακτηρίζεται με το σύμβολο του βέλους, εξετάζεται ως κατάλληλο, με μικρές τροποποιήσεις, για να στεγάσει στο μέλλον το Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας, κατόπιν άδειας από το συμβούλιο της φυλακής- είναι πρόσφατα επισκευασμένο και χρησιμοποιείται προς το παρόν για άλλες ανάγκες. Σε σχέση με τις ακτίνες και τα εργαστήριά μας (μαγειρείο-τυροκομείο-μηχανουργείο) οι αποστάσεις είναι αρκετά μεγάλες και δεν επιτρέπεται η κυκλοφορία πολιτών χωρίς συνοδεία σωφρονιστικού υπαλλήλου. (Χάρτης 1).

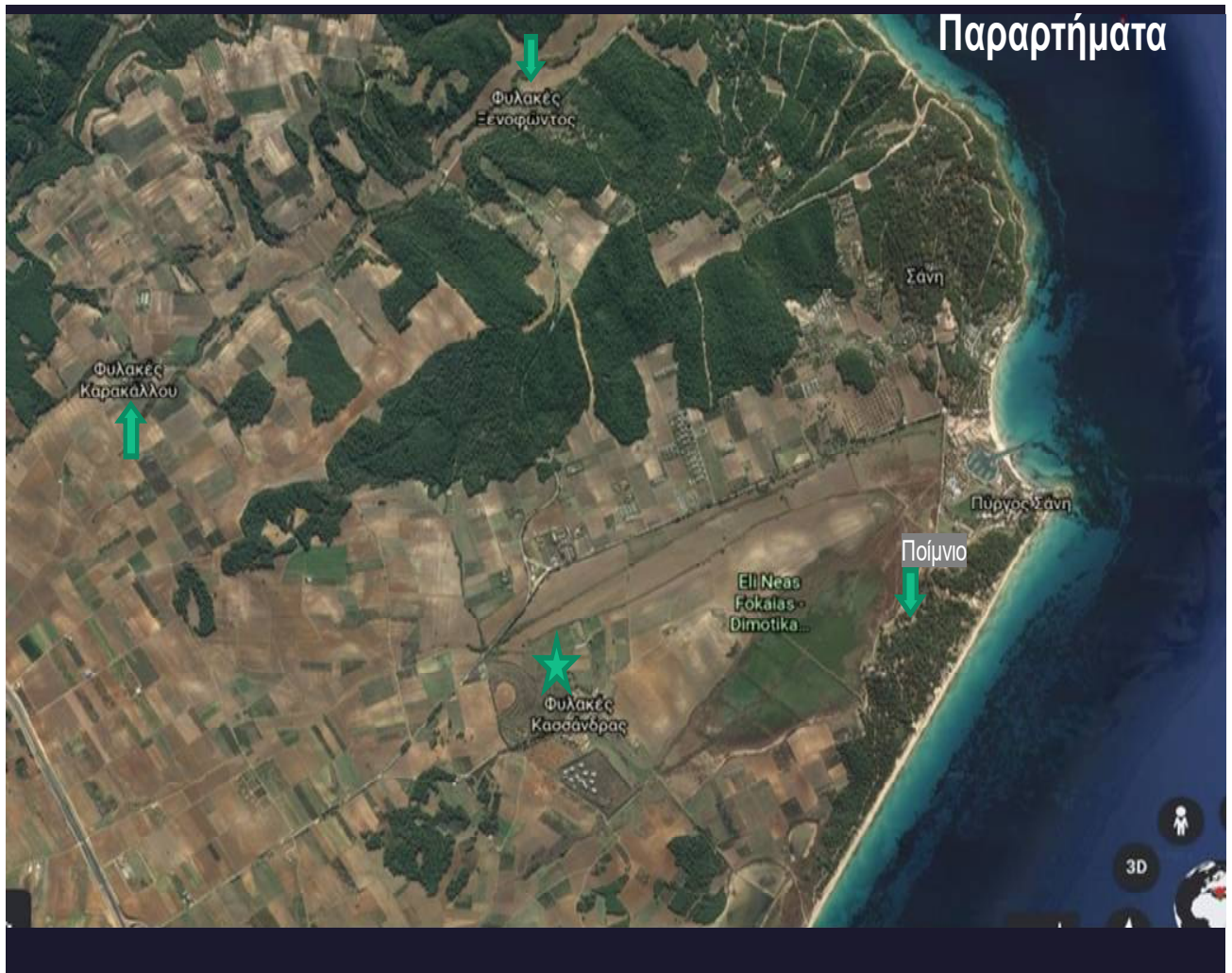

Χάρτης 1

Τα **παραρτήματα** του Α.Κ.Κ.Κ., είναι διασκορπισμένα σε απόσταση από το κεντρικό κατάστημα σε απόσταση 5 ως 7 χιλόμετρων.

Σε σχέση λοιπόν με το κεντρικό κατάστημα, που χαρακτηρίζεται με το σύμβολο του αστεριού, τα παραρτήματα Καρακάλου, Ξενοφάντος και το Ποίμνιο, που χαρακτηρίζονται στο χάρτη με βέλη, βρίσκονται σε αρκετή απόσταση μεταξύ τους και σε σχέση με το κεντρικό κατάστημα. Στα παραρτήματα εκτίουν την ποινή τους μόνο λογοτιμήτες και προς το παρόν, πρακτικά αποκλείονται από την κατάρτιση, επειδή δεν προβλέπεται τρόπος μετακίνησής τους από αυτά προς το κεντρικό κατάστημα κράτησης κι επιστροφής στα παραρτήματα (Χάρτης 2). Πρόκειται λοιπόν, για ένα σοβαρό πρόβλημα προς επίλυση.

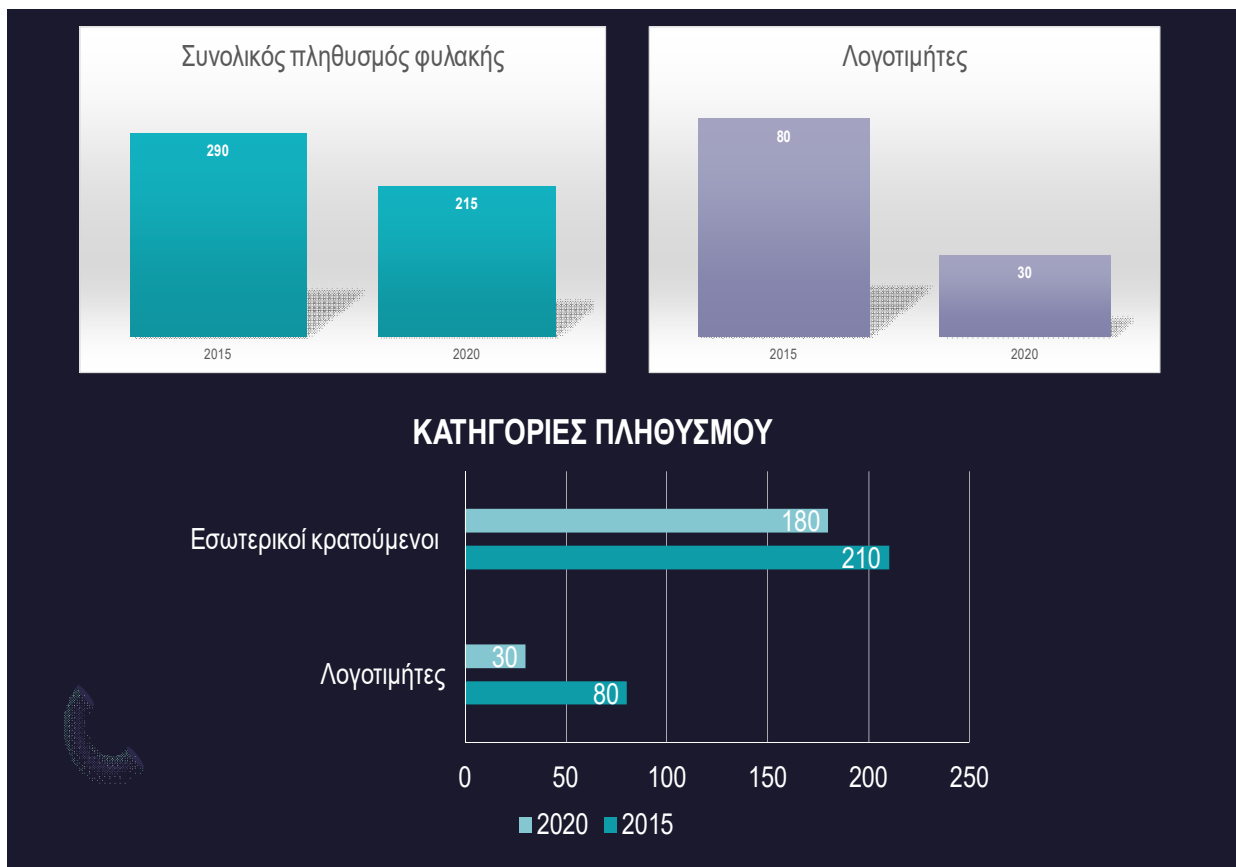

Χάρτης 2

ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ

Με βάση στατιστικά στοιχεία της γραμματείας του Α.Κ.Κ.Κ., το 2015 ο συνολικός πληθυσμός των κρατούμενων ήταν 290 και από αυτούς, οι λογοτιμήτες ήταν 80. Ο συνολικός πληθυσμός των κρατούμενων σήμερα είναι 215, και από αυτούς, μόλις 30 είναι λογοτιμήτες (Γράφημα 1).

Είναι εμφανής η γενική τάση μείωσης του συνολικού πληθυσμού του Α.Κ.Κ.Κ. και του ποσοστού των λογοτιμητών, το οποίο είναι κρίσιμο για το χαρακτηρισμό και τη λειτουργικότητα μιας αγροτικής φυλακής (Εικόνα 5).

Γράφημα 1

 Γενική μείωση του πληθυσμού των κρατούμενων του Αγροτικού Καταστήματος Κράτησης Κασσάνδρας.

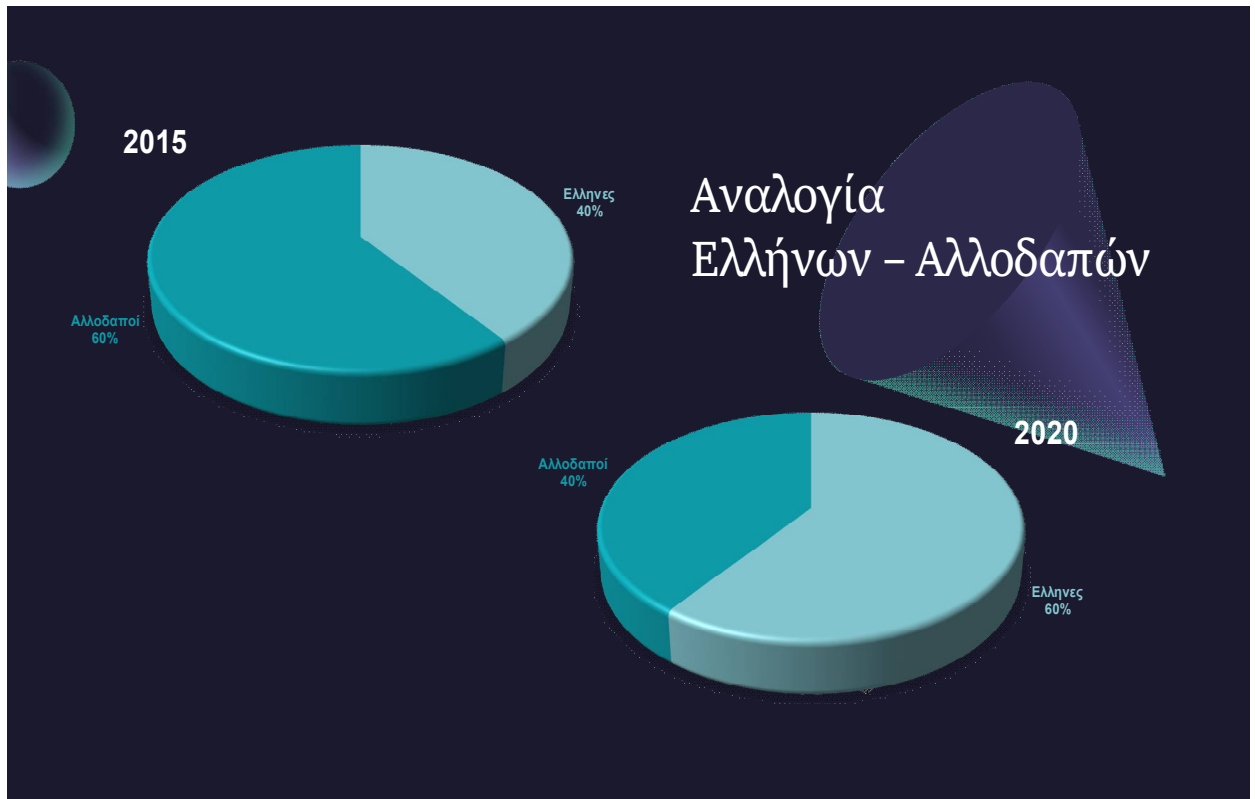
 Το Α.Κ.Κ.Κ. παραγωγική και σχεδόν αυτάρκης φυλακή, λόγω της κρίσης, υποβαθμίζεται σε "κλειστού τύπου" φυλακή, με το επιχείρημα της αναγκαιάς αποσυμφόρησης άλλων φυλακών:

 Αύξηση πληθυσμού κρατούμενων στο εσωτερικό/κλειστό τμήμα της φυλακής, ενώ ο πληθυσμός των λογοτιμητών τείνει διαρκώς μειούμενος.

Εικόνα 4

Το ποσοστό Ελλήνων και Αλλοδαπών κρατούμενων, σήμερα, είναι ανεστραμμένο σε σχέση με το αντίστοιχο του 2015 (Γράφημα 2). Η αναλογία Ελλήνων και αλλοδαπών κρατούμενων δείχνει ότι δεν υπάρχουν μεγάλες αλλαγές σε αυτόν το δείκτη. Το εύρημα αυτό κάνει ακόμη πιο επιτακτικό το αίτημα για ελληνομάθεια και άλλες δομές εκπαίδευσης, οι οποίες δεν

υπάρχουν, όπως φαίνεται στην εικόνα 6, καθώς υπάρχουν αρκετοί αναλφάβητοι, πολλοί απόφοιτοι δημοτικού και λιγότεροι οι απόφοιτοι Γυμνασίου.

Γράφημα 2

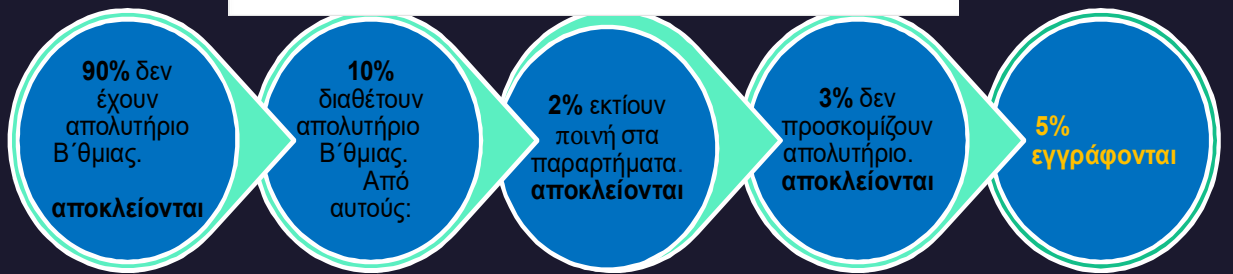
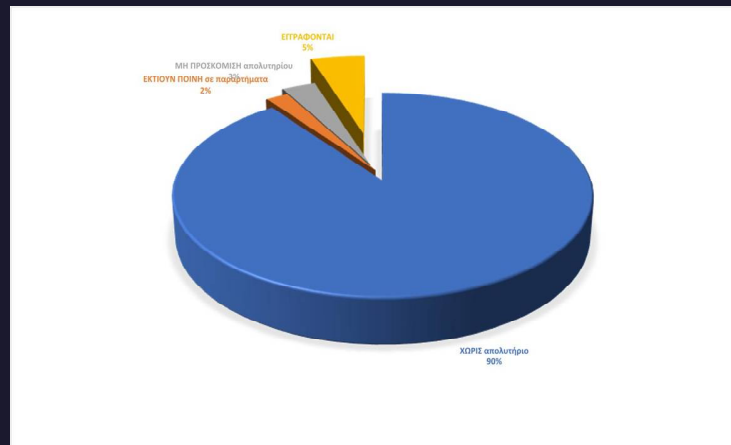
Εικόνα 5

Ένα ποσοστό 10% του συνολικού πληθυσμού, διαθέτει απολυτήριο επιπέδου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και πληροί τα τυπικά προσόντα για να εγγραφεί στο

Δ.Ι.Ε.Κ. Το ποσοστό αυτό μειώνεται κι άλλο, επειδή από αυτούς, το 2% εκτίουν την ποινή τους στα παραρτήματα και 3% δυσκολεύονται να βρουν και να προσκομίσουν τα απολυτήριά τους (Γράφημα 3). Συχνά δηλώνουν ότι δεν επικοινωνούν ή είναι αποκομμένοι από το συγγενικό και φιλικό τους περιβάλλον. Πολλοί δηλώνουν ότι δεν έχουν κανέναν άνθρωπο «έξω» για να τους βοηθήσει, ενώ αρκετοί αλλοδαποί ότι στερούνται χρημάτων ή ότι ο τίτλος τους έχει καταστραφεί, επειδή προέρχονται από χώρες οι οποίες βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση (Εικόνα 7).

έλλειψη τυπικών προσόντων

Γράφημα 3

έλλειψη τυπικών προσόντων

Ένα ποσοστό, 10% του πληθυσμού διαθέτει απολυτήριο επιπέδου Β/θμιας Εκπαίδευσης.

Δυσκολία ανεύρεσης του τίτλου-Ανύπαρκτες ή κακές οικογενειακές σχέσεις.

Αδυναμία αλλοδαπών κρατούμενων να πληρώσουν δικηγόρο ή συμβολαιογράφο για την επίσημη μετάφραση /αναγνώριση ισοτιμίας.

Εικόνα 6

Τα δεινά του εγκλεισμού, όπως διατυπώθηκαν από τον Toch και άλλα εμπόδια, ισχύουν και επηρεάζουν σοβαρά τους κρατούμενους του Α.Κ.Κ.Κ. όπως και τη συμμετοχή τους στην κατάρτιση (Εικόνα 8). Συγκεκριμένα, υπερπληθυσμός και έλλειψη χώρου/ιδιωτικότητας παρατηρείται στις ακτίνες του εσωτερικού και του εσωτερικού κλειστού τμήματος της φυλακής.

“Δεινά του εγκλεισμού” (Toch, 1975)

- ανασφάλεια/φόβος
- Υπερπληθυσμός
- ψυχικές διαταραχές
- Αποπροσωποποίηση
- απομόνωση/απόσυρση
- ιδρυματισμός
- νεκρός χρόνος
- κοινωνικό άγχος
- παθητικότητα

Περιορισμοί συμμετοχής

- γλωσσικά εμπόδια
- τραυματική προηγούμενη εμπειρία
- μαθησιακές δυσκολίες
- προκαταλήψεις
- χαμηλή αυτοεκτίμηση/αυτοεικόνα

Εικόνα 7

Ο σημαντικότερος περιορισμός στην περίπτωση του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας όμως είναι η **έλλειψη κινήτρου**. Οι κρατούμενοι εργάζονται. Πρακτικά 1 μέρα εργασίας ισοδυναμεί με 2 ημέρες ποινής για τους εγκλειστούς τους εσωτερικούς και τους λογοτιμήτες. Μάλιστα, εάν συνυπολογίσει κανείς την κόυραση καθώς εργάζονται από πολύ νωρίς το πρωί, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η παροχή ενός ισχυρού κινήτρου, πιθανόν να απέβαινε αποτελεσματικό. Ειδικά οι ώριμοι σε ηλικία λογοτιμήτες που εργάζονται και το απόγευμα έχουν σοβαρό **αντικίνητρο** για να μην έρθουν στο ΙΕΚ στις 14.30 μ.μ., ώρα έναρξης του ημερήσιου προγράμματος, επειδή χρειάζονται ξεκούραση (Εικόνα 9).

Έλλειψη κινήτρου

01

Η μείωση της ποινής λόγω σπουδών, δεν αποτελεί κίνητρο για τους κρατούμενους του Α.Κ.Κ.Κ.

02

Οι κρατούμενοι **εργάζονται**:
Εσωτερικοί ως το μεσημέρι.
Λογοτιμήτες ως το μεσημέρι και το απόγευμα.

03

1 ή 2 μέρες ευεργετικά έκτισης ποινής προς συμπλήρωση προϋποθέσεων αποφυλάκισης.
1 ημέρα εργασίας = Έγκλειστοι: 2
Εσωτερικοί & Λογοτιμήτες: 3

Εικόνα 8

Υπάρχει μεγάλη σπουδαστική διαρροή καταρτιζόμενων του Δ.Ι.Ε.Κ., εξαιτίας αποφυλάκισης, μεταγωγής ή επανεγκλεισμού λόγω πειθαρχικής ποινής. Για παράδειγμα, σε πληθυσμό 300 ατόμων το 2018, από τους 30 κρατούμενους που διέθεταν απολυτήριο, κατάφεραν να εγγραφούν οι 22 και τον Ιούνιο είχαν απομείνει οι 10 (Εικόνα 10).

Γενικά, ακόμη κι αν καταφέρει να εγγραφεί κάποιος, είναι πραγματικά δύσκολο να ολοκληρώσει τις σπουδές του, ακόμη κι αν έχει μεγάλο υπολειπόμενο χρόνο ποινής. Για παράδειγμα, λογοτιμήτης στο Δ' εξάμηνο της ειδικότητας Τεχνικός Μηχανικός Θερμικών Εγκαταστάσεων και Μηχανικός Πετρελαίου και Φυσικού Αερίου, παρέβη τους κανόνες της φυλακής, βρέθηκε στην κατοχή του κινητό τηλέφωνο και από το πειθαρχικό συμβούλιο δικαίως του επιβλήθηκε η ποινή του επανεγκλεισμού. Πέραν της ποινής αυτής όμως, ως παράπλευρη απώλεια, στερήθηκε και τη συνέχιση των σπουδών του, δίκην «παρεπόμενης» ποινής, η οποία δεν προβλέπεται φυσικά σε κανέναν ποινικό νόμο. Μεταφέρθηκε από το εξωτερικό στο κλειστό τμήμα της φυλακής και δεν μπορούσε να συνεχίσει τις σπουδές του στην ειδικότητα αυτή, η οποία λειτουργεί στο εξωτερικό τμήμα και διακόπηκε η φοίτησή του. Είναι, επίσης ένα πρόβλημα, για το οποίο αναζητείται λύση.

Σπουδαστική διαρροή 60%-70%

- Αποφυλάκιση - μικρό υπόλοιπο ποινής
- Μεταγωγή σε άλλο κατάστημα
- Μεταγωγή σε παράρτημα της φυλακής
- Επανεγκλεισμός λόγω πειθαρχικών ποινών

Εικόνα 9

Σημαντικό περιορισμό αποτελεί η έλλειψη κτιριακής και τεχνολογικής υποδομής (Εικόνα 11). Το ΔΙΕΚ φιλοξενείται στην αίθουσα πολλαπλών εκδηλώσεων της φυλακής. Ο υπάρχων εξοπλισμός προέρχεται από τη φυλακή, ή /και δωρεές από φορείς και επιχειρήσεις της περιοχής. Οι αίθουσες διδασκαλίας δε διαθέτουν κανένα τεχνολογικό εξοπλισμό παρά έναν πίνακα γραφής, δε διαθέτουν κανένα εργονομικό εξοπλισμό αίθουσας (διατίθεται ένα τραπέζι και λίγες πλαστικές καρέκλες), δε διαθέτουν κουρτίνες και σκίαστρα, ενώ το χειμώνα η θέρμανση είναι προβληματική (αερόθερμα). Έχουν υποβληθεί σχετικά αιτήματα στον αρμόδιο φορέα και ευελπιστούμε να δοθούν λύσεις. Οι δύο υποτυπώδεις αίθουσες διδασκαλίας-βρίσκονται πίσω από τα σκηνικά, στο βάθος της αίθουσας εκδηλώσεων (Εικόνα 12). Στον προθάλαμο της αίθουσας εκδηλώσεων στεγάζεται το γραφείο του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας.

Περιορισμοί

- έλλειψη κτιριακής υποδομής
- έλλειψη εξοπλισμού και τεχνολογικής υποδομής

Αίθουσα 1

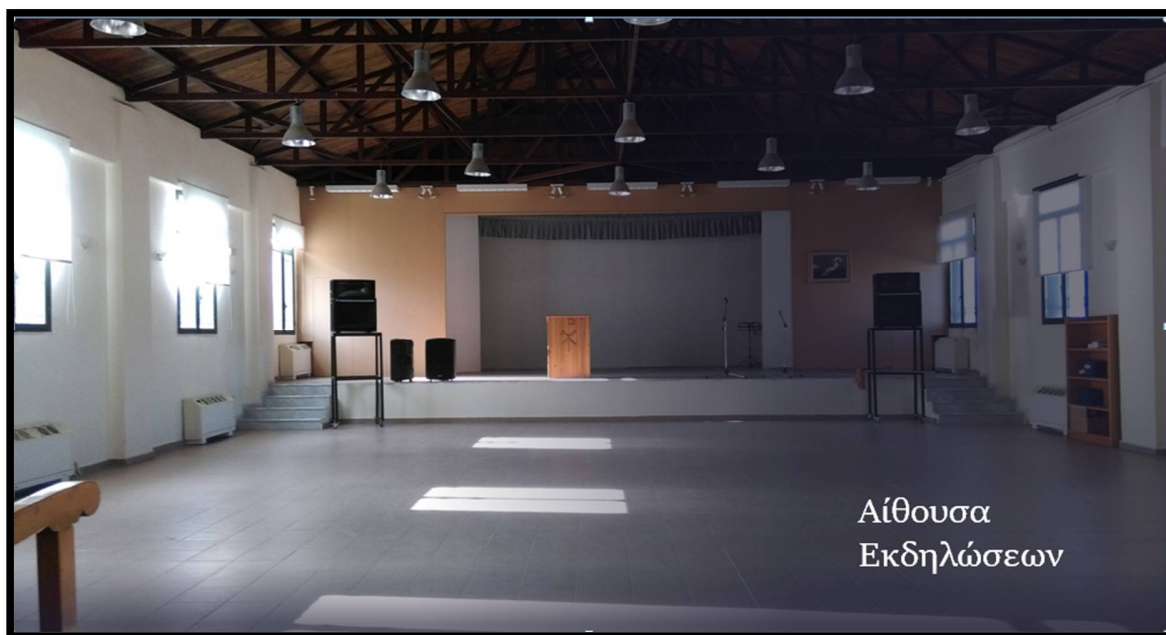
Γραφείο

Αίθουσα 2

Εικόνα 10

Εικόνα 11

Τα χωροταξικά προβλήματα είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τη λειτουργία του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας. Παρακάτω (Πίνακας 1), φαίνεται σε πόσα διαφορετικά μέρη μπορεί να λειτουργούν-πολλές φορές ταυτόχρονα- τα τμήματα του ΔΙΕΚ και φαίνεται η περιπλοκότητα διαχείρισης της κατάστασης. Καταδεικνύεται επίσης, η επιτακτική ανάγκη για φύλαξη, ώστε να διασφαλίζεται η συνοδεία των Α΄ εκπαιδευτών που έρχονται από έξω, κατά τις μετακινήσεις τους και καθόλη τη διάρκεια της διδασκαλίας τους στα διάφορα τμήματα των ειδικοτήτων. Για παράδειγμα, μπορεί να έχει μάθημα κάποιος εκπαιδευτής την πρώτη ώρα στο κλειστό τμήμα- τη δεύτερη στην αίθουσα 1, ή να πρέπει να μετακινηθεί στο Τυροκομείο, σε χωράφια ή δενδρόνες κλπ. Επομένως, είναι εξαιρετικά κρίσιμο το θέμα της φύλαξης, καθώς είναι προφανές ότι χωρίς φύλαξη δεν μπορεί να λειτουργήσει το ΔΙΕΚ.

Χωροταξική κατανομή τμημάτων/ειδικότητα

		ΤΕΧΝ. ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΑΣ- ΤΥΡΟΚΟΜΟΣ	ΤΕΧΝ. ΜΑΓΕΙΡΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ- ΑΡΧΙΜΑΓΕΙΡΑΣ (CHEF)	ΤΕΧΝ. ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ	ΤΕΧΝ. ΜΗΧ. ΘΕΡΜΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤ/ΣΕΩΝ
ΔΙΕΚ	ΑΙΘ. 1	Δ' (ΛΟΓ) Θ			
ΔΙΕΚ	ΑΙΘ. 2			Β' (ΛΟΓ) Θ	
ΚΛΕΙΣΤΟ	ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	Β' (ΕΣ) Θ	Β' (ΕΓΚ) Θ		
ΚΛΕΙΣΤΟ	ΜΑΓΕΙΡΕΙΟ		Β' (ΕΓΚ) Ε Δ' (ΛΟΓ) Ε		
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ	ΤΥΡΟΚΟΜΕΙΟ	Β' (ΕΣ) Ε Δ' (ΛΟΓ) Ε			
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ	ΜΗΧΑΝΟΥΡΓΕΙΟ				Δ' (ΛΟΓ) Θ Δ' (ΛΟΓ) Ε
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ	ΓΕΩΡΓ. ΕΓΚ/ΣΕΙΣ			Β' (ΛΟΓ) Ε	

Πίνακας 1

Δεδομένου ότι οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι δουλεύουν από το πρωί μέχρι τις 14.30 και μετά από αυτήν την ώρα μένει το απαραίτητο προσωπικό, δεν υπάρχει διαθέσιμο προσωπικό φύλαξης για το Δ.Ι.Ε.Κ., προκειμένου να λειτουργήσουν τα τμήματα στα διαφορετικά σημεία της φυλακής (Εικόνα 13).

Έλλειψη προσωπικού φύλαξης

Δεν υπάρχει φύλαξη για το Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας.

Οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι εργάζονται έως τις 14.30 μ.μ.

Μετά τις 14.30 μ.μ. η φυλακή λειτουργεί με βάρδιες.

Εικόνα 12

Προκειμένου λοιπόν να εξασφαλιστεί η λειτουργία του Δ.Ι.Ε.Κ., σε κάθε εξάμηνο, με έγκριση της ΓΓΕΕΚΔΒΜ, προσλαμβάνονταν, εκτός πίνακα αρχικά, σωφρονιστικοί υπάλληλοι ως Β εκπαιδευτές, φροντίζοντας να υπάρχει κατά το δυνατό, ειδίκευση σε σχέση τα διδασκόμενα αντικείμενα (Εικόνα 14). Αργότερα προσλαμβάνονταν μετά από αίτησή τους, στον Πίνακα Υποψηφίων Εκπαιδευτών ΙΕΚ.

Εφέτος (2020-21), προσλαμβάνονται από το νεοσυσταθέν Μητρώο εκπαιδευτών ΙΕΚ, κατόπιν αίτησής τους και με έγκριση από τη **ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ** της **ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ,ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΝΕΟΛΑΙΑΣ**.

Εκτός από τα εμπόδια, κι επειδή, « ουδέν κακόν αμιγές καλού..», προέκυψαν κάποια πλεονεκτήματα από την εμπλοκή των σωφρονιστικών στην εκπαιδευτική διαδικασία (Εικόνα 15).

Έλλειψη προσωπικού φύλαξης

Το μειονέκτημα της έλλειψης φύλαξης, αντιμετωπίζεται με την εμπλοκή των σωφρονιστικών υπαλλήλων στην εκπαιδευτική διαδικασία, ως:

- Β΄ Εκπαιδευτές γεωπόνου, οικονομολόγοι, τυροκόμοι, μάγειρες, μηχανολόγοι της φυλακής.
- Σπουδαστές του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας

Εικόνα 13

Η εμπλοκή των σωφρονιστικών υπαλλήλων, ως εκπαιδευτές ή σπουδαστές επιφέρει αλλαγές στις αντιλήψεις/στάσεις τους απέναντι:

Στη φύσει και θέσει εξουσιαστική σχέση τους με τους κρατούμενους:

- Γνωρίζονται "εκτός πλαισίου", τοποθετούν και συγκρίνουν τον εαυτό τους σε σχέση με τις γνώσεις τους και τις γνώσεις των άλλων, σέβονται και κατανοούν καλύτερα τα προβλήματα, επαναπροσδιορίζουν τη θέση τους, υπό άλλους όρους και συνθήκες

Στην ίδια τη μάθηση:

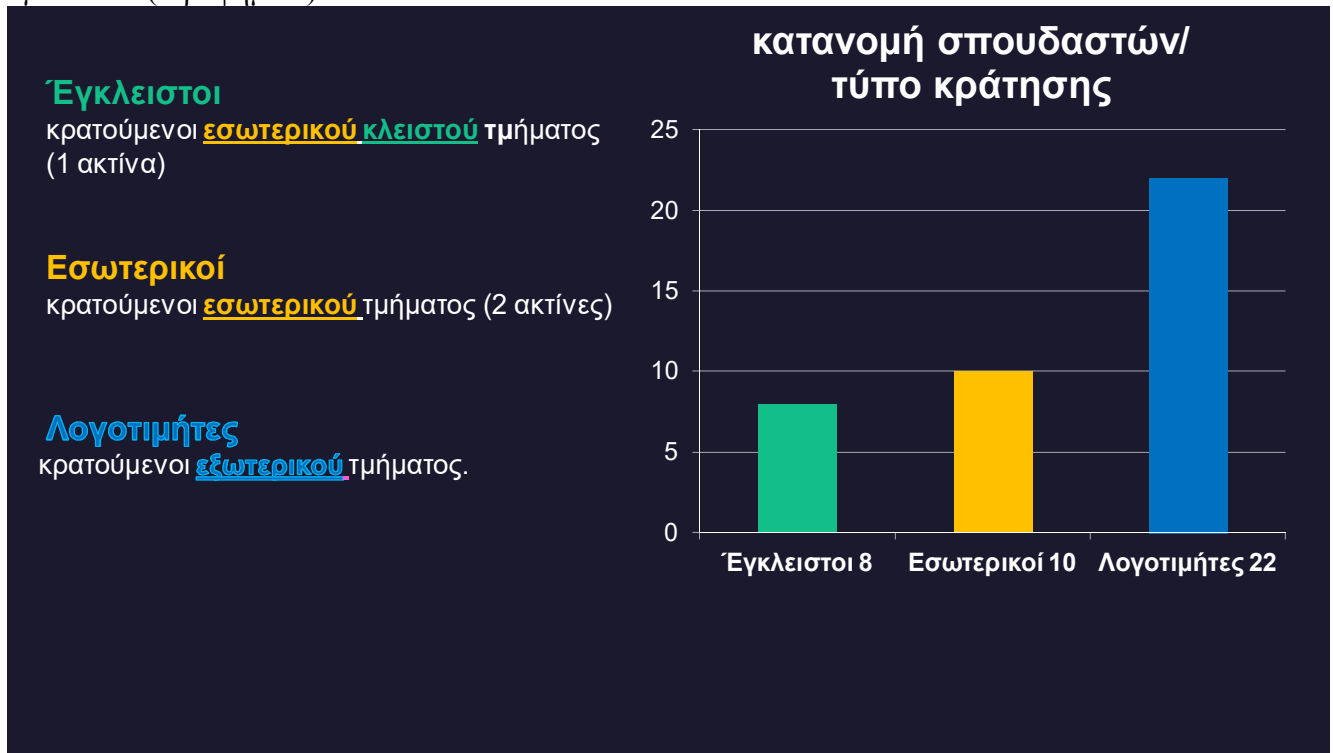
- Σωφρονιστικοί υπάλληλοι έχουν τη δυνατότητα να εγγράφονται στο Δ.Ι.Ε.Κ., εκπαιδεύονται με όρους ισότητας, μαζί με τους κρατούμενους συμφοιτητές τους, αναδεικνύοντας στην πράξη το δημοκρατικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης.

Εικόνα 14

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΡΤΙΖΟΜΕΝΩΝ Δ.Ι.Ε.Κ. ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ

Σχετικά με το προφίλ των καταρτιζόμενων του ΔΙΕΚ Κασσάνδρας, παρουσιάζονται κάποια στατιστικά δεδομένα, τα οποία συγκεντρώθηκαν τα τελευταία δύο χρόνια, από ένα δείγμα πληθυσμού 40 ατόμων. Όσον αφορά στην κατάρτιση στο Δ.Ι.Ε.Κ., συμμετέχουν

κρατούμενοι και από τους τρεις τύπους κράτησης. Υπερτερούν οι λογοτιμήτες, ενώ έπονται, με διαφορετική αλλά σχετικά ισορροπημένη ποσόστωση οι εσωτερικοί κρατούμενοι και οι έγκλειστοι (Γράφημα 4).

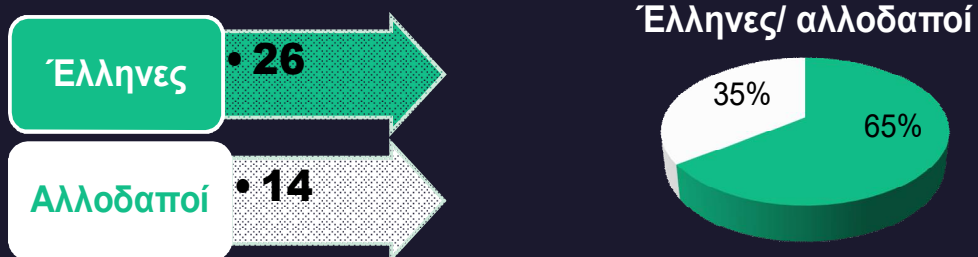

Γράφημα 4

Από αυτούς, το 65% είναι Έλληνες και το 35% είναι αλλοδαποί. Παρατηρούμε ότι η αναλογία αυτή προσιδιάζει στην αναλογία του ποσοστού των Ελλήνων/Αλλοδαπών του Α.Κ.Κ.Κ., όπως παρουσιάστηκε ήδη (Γράφημα 2), ενώ παρουσιάζεται ελαφρώς αυξημένη η συμμετοχή των Ελλήνων καταρτιζόμενων (Γράφημα 5).

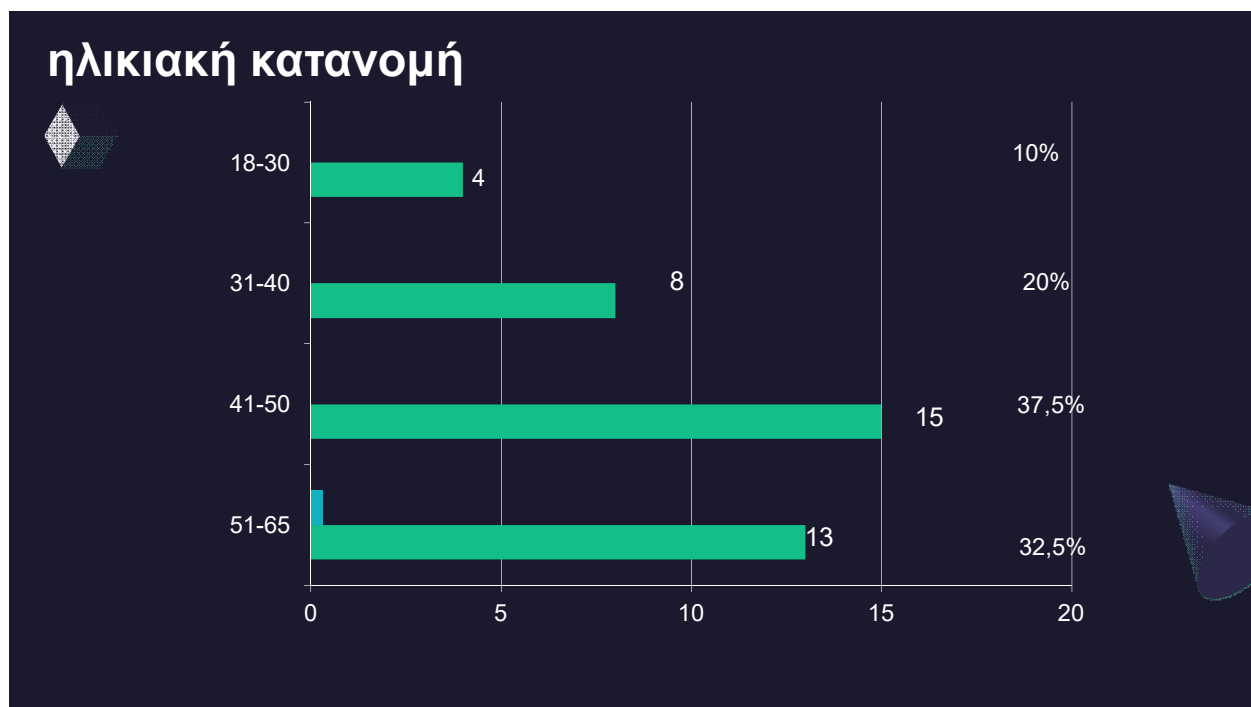
χαρακτηριστικά καταρτιζόμενων Δ.Ι.Ε.Κ.

Συνολικός Πληθυσμός Δείγματος: **40 άτομα**

Γράφημα 5

Όσον αφορά στην ηλικιακή κατανομή των καταρτιζόμενων, παρατηρείται ότι οι νεότεροι καταρτιζόμενοι είναι λιγότεροι (Γράφημα 6), ενώ ταυτόχρονα υπάρχει μια απροθυμία να παρακολουθήσουν τα μαθήματα, χωρίς εμφανή λόγο, ενώ οι ώριμες ηλικίες (41-65) γενικά, υπερτερούν.

Γράφημα 6

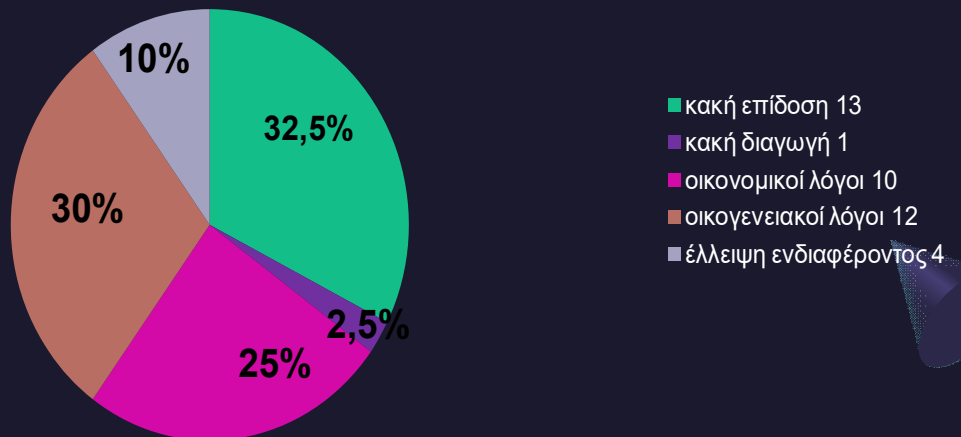
Ως προς την οικογενειακή κατάσταση των καταρτιζόμενων, οι περισσότεροι δήλωσαν διαζευγμένοι ή σε διάσταση, ενώ από το σύνολο των 40, οι 28 δήλωσαν ότι έχουν παιδιά (Γράφημα 7).

Γράφημα 7

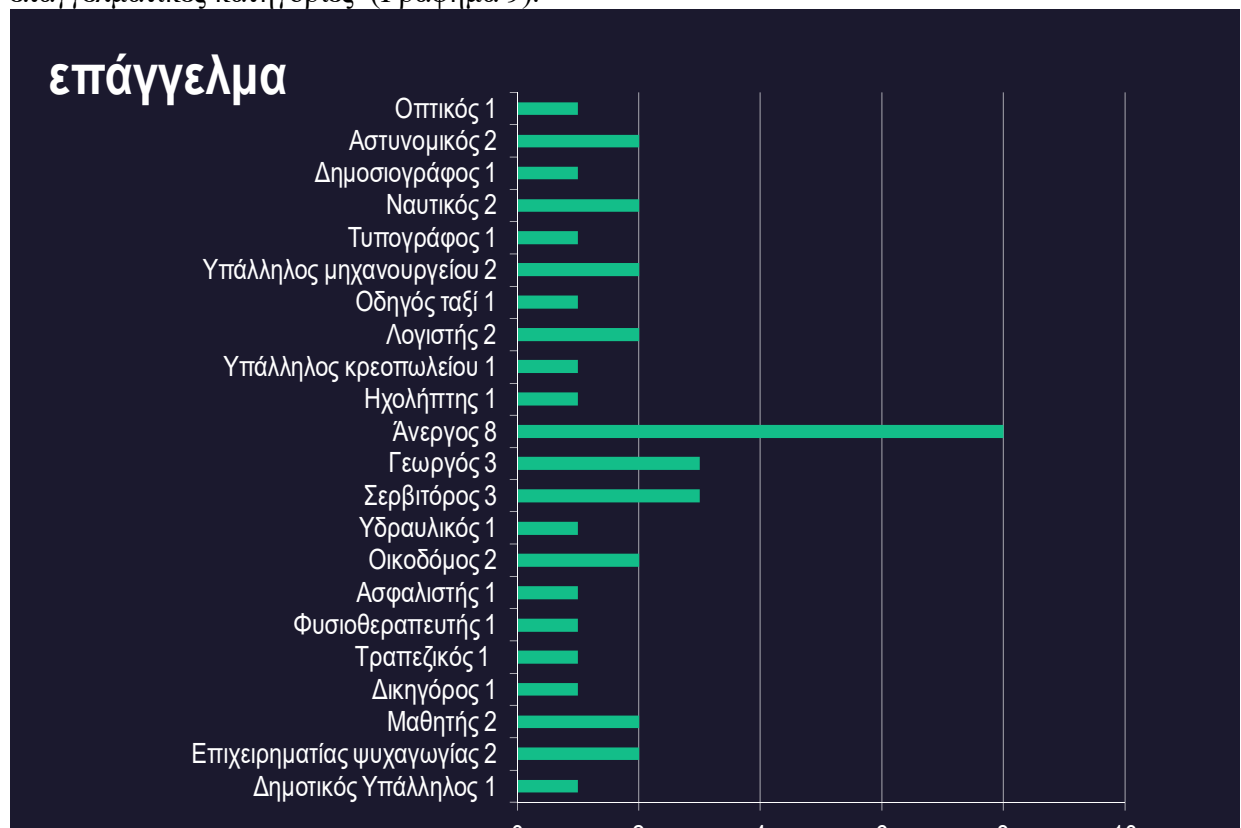
Οι αναφερόμενες αιτίες για μη συνέχιση των σπουδών τους σε ανώτερο επίπεδο, είναι κυρίως η κακή επίδοση στις πανελλήνιες εξετάσεις, οικονομικοί και οικογενειακοί λόγοι στην πλειοψηφία, η κακή διαγωγή αναφέρθηκε από έναν(1) καταρτιζόμενο, ενώ λίγοι δήλωσαν ότι δεν τους ενδιέφερε (Γράφημα 8).

αιτίες μη συνέχισης σπουδών

Γράφημα 8

Τα αναφερόμενα επαγγέλματα των καταρτιζόμενων, υποδηλώνουν μια μικρογραφία της κοινωνικής πραγματικότητας, με τους άνεργους να πρωτοστατούν και τις ποικίλες επαγγελματικές κατηγορίες (Γράφημα 9).

Γράφημα 9

Σχετικά με τη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου τους, στη φυλακή, δήλωσαν ότι βλέπουν τηλεόραση κυρίως, λιγότεροι ασχολούνται με δουλειές ρουτίνας, μαγείρεμα και δουλειές σπιτιού, ενώ ισόποσα ασχολούνται με την επικοινωνία-τηλέφωνα ή κουβέντα με συγκαταόμενους και αθλούνται- λίγοι ακούνε μουσική και ελάχιστοι διαβάζουν. Αυτό είναι σημαντικό εύρημα, καθώς υποδεικνύει ένα έλλειμμα, το οποίο, πιθανώς, μπορεί το Δ.Ι.Ε.Κ. να καλύψει (Γράφημα 10).

Γράφημα 10

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ Δ.Ι.Ε.Κ. ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ, ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΤΟΥ Α.Κ.Κ.Κ.

Τα στατιστικά στοιχεία για την κατάρτιση στο ΔΙΕΚ, δείχνουν ότι σε διάστημα 4,5 περίπου ετών, έχουν απονεμηθεί 10 Βεβαιώσεις Επαγγελματικής Κατάρτισης που σημαίνει ότι ολοκλήρωσαν στη φυλακή τις σπουδές τους και ένας έχει πιστοποιηθεί. Πέντε (5) έχουν δηλώσει την πρόθεσή τους να πιστοποιηθούν. Ένας (1), μετά την αποφυλάκισή του, εργάζεται ως Τυροκόμος σε επιχείρηση που εδρεύει στη Σίνδο. Έγιναν 3 αιτήσεις για μετεγγραφές σε άλλα ΙΕΚ εκτός φυλακής, γνωρίζουμε ότι έχει αποφοιτήσει 1, ενώ για τους άλλους δύο δεν υπάρχουν πληροφορίες (Εικόνα 16).

επαγγελματική κατάρτιση

Έχουν απονεμηθεί σε διάστημα 4,5 ετών, δέκα (10) βεβαιώσεις επαγγελματικής κατάρτισης (ΒΕΚ).

Ένας (1) έχει πιστοποιηθεί από τον ΕΟΠΠΕΠ, ενόσω εξέτιε την ποινή του στο Α.Κ.Κ.Κ.

Πέντε (5) προτίθενται να πιστοποιηθούν στο μέλλον, ενώ δεν υπάρχουν πληροφορίες από άλλους απόφοιτους.

Έγιναν τρεις (3) αιτήσεις για μετεγγραφές σε άλλα ΔΙΕΚ εκτός καταστημάτων κράτησης

Εικόνα 15

Η επίδραση του ΔΙΕΚ στην **κοινωνική επανένταξη** των κρατούμενων αναφέρεται στην απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων από επιστήμονες και εμπειροτέχνες με υψηλή εξειδίκευση. Οι ειδικότητες συνδέονται με την εργασία των κρατούμενων στους τομείς της φυλακής. Τα επαγγελματικά προσόντα που αποκτούν είναι αναγνωρισμένα, μετά την πιστοποίηση από τον ΕΟΠΠΕΠ. Είναι σημαντικό ότι δεν υπάρχει κάποιο διακριτικό στη ΒΕΚ, ότι αποφοίτησαν από ΙΕΚ φυλακής και έτσι αποφεύγεται ο κοινωνικός στιγματισμός. Από την συμμετοχή τους στο Δ.Ι.Ε.Κ., αποκτούν κοινωνικές δεξιότητες, με αποτέλεσμα να βελτιώνονται οι κοινωνικές τους σχέσεις, ώστε να μειώνεται η πιθανότητα υποτροπής (Εικόνα16).

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ

- απόκτηση γνώσεων/ επαγγελματικών δεξιοτήτων από ειδικούς
- σύνδεση ειδικοτήτων με την εργασία τους στους τομείς της φυλακής, τη ζήτηση στην τοπική/ευρύτερη αγορά εργασίας.
- δυνατότητα πιστοποίησης /ουσιαστική αναγνώριση επαγγελματικών προσόντων.
- δεν υπάρχει διακριτικό στο πτυχίο τους
- κοινωνική ενδυνάμωση/κοινωνικές δεξιότητες

Εικόνα 16

Κάποιες αλλαγές στη συμπεριφορά των καταρτιζόμενων, που προέρχονται από την επαφή τους με το ΔΙΕΚ, έχουν καταγραφεί μετά από προσεκτική παρατήρηση και αναφορά εκπαιδευτών του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας. Οι αλλαγές αυτές, διατυπώθηκαν και αναλύονται παρακάτω (Εικόνα 17).

Αλλαγές μετά την ένταξη στο Δ.Ι.Ε.Κ

- αποκτούν επαφή με τη **μαθησιακή διαδικασία**, οι περισσότεροι την έχουν αφήσει πολύ καιρό πριν. Αποκτούν νέες γνώσεις, ανανεώνουν τις ήδη αποκτημένες, καλύπτουν μαθησιακά κενά.

- από την αρχική συστολή, **«ανοίγονται»**, συζητούν για τα ενδιαφέροντά τους ή επιδιώκουν απλά μια καλή κουβέντα- με τον καιρό αποκτούν αίσθηση αυξημένης αποδοχής και άνεσης.

αλλάζουν **διάθεσή**, έχουν κάτι να περιμένουν και κάποιους να τους περιμένουν.

- αίσθημα **διαφοροποίησης**, σε σχέση με συγκρατούμενους τους ότι ανήκουν σε μια ξεχωριστή ομάδα η οποία λειτουργεί και λίγο σαν «οικογένειά» τους και θέλουν να την προστατεύουν.

- γίνονται πιο **ανεκτικοί**. «Συγχωρούν» περισσότερο τον εαυτό τους ή άλλα συγγενικά/ φιλικά τους πρόσωπα.

- διαμορφώνουν καλύτερη εσωτερική εικόνα του εαυτού τους, αυξάνεται η **αυτοπεποίθησή** τους.

- κάνουν **σχέδια για το μέλλον** και μπορούν να τα συζητούν.

Εικόνα 17

Η επίδραση της επαγγελματικής εκπαίδευσης στην ποιότητα ζωής των κρατούμενων καταρτιζόμενων, έχει θετικό αποτύπωμα. Ακόμα κι ως απλή καθημερινή συνήθεια, αποτελεί μια επικοδομητική διέξοδο (Εικόνα 18).

Επίδραση στην ποιότητα ζωής

ποιοτικός ελεύθερος χρόνος

επικοινωνία με τον «έξω» κόσμο

βλέμμα στο μέλλον μετά την αποφυλάκιση

διέξοδος/καθημερινή συνήθεια

Εικόνα 18

Οι περιορισμοί που παρουσιάζονται παρακάτω (Εικόνα 19), επιδρούν αρνητικά στην προσπάθεια για επαγγελματική κατάρτιση και κοινωνική επανένταξη των καταρτιζόμενων.

Περιορισμοί-κατάρτιση

Διαφορετικά επίπεδα ηλικίας, μόρφωσης, ενδιαφερόντων καταρτιζόμενων.

Διαφορετικά επίπεδα κατανόησης της γλώσσας. Προβλήματα επικοινωνίας διαφορετικών εθνοτήτων καταρτιζόμενων.

Διαφορετικά τμήματα σε κάθε πτέρυγα-δυσκολίες μετακίνησης.

Περιορισμοί-κοινωνική επανένταξη

έλλειψη επιμόρφωσης εμπλεκομένων σε σχέση με την ειδική ομάδα των κρατούμενων καταρτιζόμενων

έλλειψη γραφείου διασύνδεσης με την αγορά εργασίας

έλλειψη συμβούλου σταδιοδρομίας

έλλειψη ψυχολόγου

έλλειψη οργανωμένης στήριξης μετά την αποφυλάκιση

Εικόνα 19

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

Για τις ειδικότητες του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας, αξιοποιούνται οι διαθέσιμοι χώροι τομέων της φυλακής, κι εξ αυτού προκύπτει το σημαντικό προνόμιο να χρησιμοποιεί λειτουργικά εργαστήρια αξιοπρεπώς εξοπλισμένα-αν και όχι με τεχνολογία αιχμής.

Σημαντικό όφελος για τη φυλακή, προκύπτει επίσης, εφόσον οι Α΄ εκπαιδευτές μεταφέρουν διαρκώς και ανταλλάσσουν με τους Β΄ εκπαιδευτές, καλές πρακτικές και την πολύτιμη τεχνογνωσία τους, με αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγικότητας (Εικόνα 20).

Πλεονεκτήματα

Σύνδεση ειδικοτήτων με την πραγματικότητα της φυλακής, την εργασία/καθημερινότητα των κρατούμενων.

Αξιοποίηση τομέων της φυλακής: Τυροκομείο-Μαγειρείο-Μηχανουργείο- Θερμοκήπια, δένδρωνες.

Σημαντικό προνόμιο: Λειτουργικά Εργαστήρια Δ.Ι.Ε.Κ.

Αμφίδρομα οφέλη μεταξύ φυλακής και Δ.Ι.Ε.Κ.

Τεχνογνωσία/καλές πρακτικές των Α΄ και Β΄ εκπαιδευτικών του Δ.Ι.Ε.Κ. (Αύξηση παραγωγικότητας).

Εικόνα 20

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΚΤΥΩΣΗ

Το Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας, για την επίλυση καθημερινών προβλημάτων, επικοινωνεί με το τμήμα Γ΄ Ειδικών Πληθυσμιακών Ομάδων της Διεύθυνσης Δια Βίου Μάθησης, την κ. Πιέρα Λευθεριώτου και τους συνεργάτες της και ευχαριστούμε θερμά για την εξαιρετική βοήθεια και υποστήριξη.

Η ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ μας βοηθά πολλά χρόνια σταθερά, με τη συνεχή παρουσία εκπροσώπων της στο χώρο της φυλακής και τη σύμπραξη υποβολής προτάσεων για θερινό σχολείο-προσπάθεια η οποία δεν ευοδώθηκε έως τώρα, εξαιτίας άλλων λόγων. Σταθερή είναι και η στήριξη του Δικτύου Γεώργιος Ζουγανέλης και της κ. Ελένης Λιντζαροπούλου, η οποία, με την πολύτιμη εμπειρία που διαθέτει, είναι βαθιά ουσιαστική και την ευχαριστούμε πολύ. Η APICCO COMMUNITY, με την οποία ευελπιστούμε σε πολλές νέες συνεργασίες και δράσεις. Το ΙΕΚ ΑΚΜΗ, με το οποίο συμπράξαμε για την πρότασή μας στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα REVIVAL. Φορείς και επιχειρήσεις του Ν. Χαλκιδικής, που μας έχουν στηρίξει με δωρεές-χορηγίες σε δράσεις (Εικόνα 21).

δικτύωση - φορείς

- Τμήμα Υποστήριξης Ειδικών Πληθυσμιακών Ομάδων - ΓΓ. ΕΕΚΔΒΜ&Ν
- Συντονιστής εκπαίδευσης του Α.Κ.Κ.Κ., κ. Βασίλης Μαρκόπουλος
- ΔΙΕΚ Αυλώνα - Κορυδαλλού- Πειραιά - Σιδηροκάστρου - Θέρμης - Ελληνικού - Αριδαίας - Ιωαννίνων κ.ά.
- «ΑΡΣΙΣ Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων»
- Δίκτυο "Γεώργιος Ζουγανέλης. Για τον Πολιτισμό και την Εκπαίδευση στις Φυλακές»
- APICCO COMMUNITY
- ΙΕΚ ΑΚΜΗ
- Περιφερειακή Δ/νση Α΄θμιας & Β΄θμιας Εκπ/σης Κεντρικής Μακεδονίας
- Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χαλκιδικής
- Δήμος Κασσάνδρας
- Δήμος Νέας Προποντίδας
- Εμπορικό και βιομηχανικό επιμελητήριο Ν. Χαλκιδικής
- Επιχειρήσεις του Ν. Χαλκιδικής

Εικόνα 21

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ/ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Στην ημέρα ευαισθητοποίησης εκτός από την γνωριμία με το έργο των εκπαιδευτικών, διοργανώθηκε παρουσίαση της ποιητικής συλλογής του Τριαντάφυλλου Σερμέτη «Άπειρος κύκλος», συναυλία με τον Βασίλη Πρατσινάκη και προσφέρθηκε μπουφές με χορηγία του Sani Resort (Εικόνα 22).

29 Ιουνίου 2018

Ημέρα Ευαισθητοποίησης

ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ: Σύλλογος Διδασκόντων

**ΧΟΡΗΓΙΕΣ: 1)SANI RESORT
2) DIVE GREECE**

ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ: ΕΡΤ3

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ:

- Σπουδαστές-Εκπαιδευτές/τριες,
- Προιστ. Διεύθυνσης & Αρχιφύλακας Α.Κ.Κ.Κ.,
- κ. Ανανιάδης Π., Διευθυντής Α/θμιας & Β/θμιας Εκπαίδευσης Περ. Κεντρικής Μακεδονίας
- κ. Ιγγλέζη Α., Βουλευτής Ν. Χαλκιδικής
- κ. Κυρίτσης, Δήμαρχος Κασσάνδρας
- κ. Φτίκας, Αντιδήμαρχος Οικονομικών Δήμου Κασσάνδρας

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Το ΔΙΕΚ Κασσάνδρας σας προσκαλεί με ιδιαίτερη τιμή και χαρά σε εκδήλωση που θα πραγματοποιηθεί στην αίθουσα πολλαπλών χρήσεων του Αγροτικού Καταστήματος Κράτησης Κασσάνδρας

Παρασκευή 29 Ιουνίου και ώρα 17:00

Η εκδήλωση περιλαμβάνει:

- Γνωριμία με το έργο και τους συντελεστές του ΔΙΕΚ
- Παρουσίαση της νέας Ποιητικής Συλλογής του Τριαντάφυλλου Σερμέτη «Άπειρος Κύκλος» Για το βιβλίο εκτός από τον ποιητή θα μιλήσει ο Ευάγγελος Τσαβδάρης (Ποιητής)
- Συναυλία με τους: Βασίλη Πρατσινάκη (Τραγούδι), Αντώνη Κουμανδράκη (Κιθάρα), Γιώργο Φακαλή (Μπουζούκι) και Γιάννη Φιλιππουπολίτη (Πιάνο-Πληκτρα)

Ο μπουφές της εκδήλωσης είναι μια ευγενική χορηγία του Sani Resort

Με την υποστήριξη της **ΕΡΤ3**

Χορηγοί **SANI RESORT** **DIVE GREECE**

Εικόνα 22

Γνωρίζοντας τα οφέλη της ανάγνωσης για τους κρατούμενους, δημιουργήθηκε δανειστική βιβλιοθήκη του Δ.Ι.Ε.Κ. Με την υποστήριξη του Δήμου νέας Προποντίδας, συμμετείχαμε στις χριστουγεννιάτικες εκδηλώσεις με κιόσκι, προσφέραμε δίωρη συναυλία με τον εκπαιδευτή του Δ.Ι.Ε.Κ. Γιώργο Γελαράκη, face painting που ανέλαβε η εκπαιδευτρια Ευαγγελία Σιδέρη, ζεστό κρασί, γραβιέρα και μελομακάρονα που έφτιαξαν οι εκπαιδευτές και οι καταρτιζόμενοι των ειδικοτήτων Τεχνικός Μαγειρικής Τέχνης-Αρχιμάγειρας (chef) και Τεχνικός Γαλακτοκομίας -Τυροκόμος, με αντάλλαγμα βιβλία. Οι δύο βιβλιοθήκες μας σήμερα έχουν πολλούς τίτλους και τεχνικές εγκυκλοπαίδειες χρήσιμα στην επαγγελματική κατάρτιση (Εικόνα 23).

19 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2018
ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΔΑΝΕΙΣΤΙΚΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ.
ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΙΣ ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ
ΔΗΜΟΥ ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ

ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ:

Σύλλογος Διδασκόντων Δ.Ι.Ε.Κ

ΧΟΡΗΓΟΙ:

- ΝΤΑΝΤΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Α.Ε. ΧΟΝ.
ΕΜΠΟΡΙΟΠΟΤΩΝ
- ΚΥΛΙΝΔΡΟΜΥΛΟΙ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ Α.Ε.

ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ:

ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ

Εκπαιδευτής: Γελαράκης Γιώργος

Εικόνα 23

Το Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας συμμετείχε στο συνέδριο της 28^{ης} Αγροτικά για τη Νέα Γεωργία (31-01-2020), με εκπρόσωπο την εκπαιδευτρια Αφροδίτη Λιόλιου. Στο συνέδριο πληροφορηθήκαμε για τις νέες δεξιότητες που απαιτούνται για τους εκπαιδευόμενους νέους αγρότες από τον κ.κ. Ariel Van Nuland, Διευθύνοντα Σύμβουλο στο Ολλανδικό Συμβούλιο Αγροτικών Συνεταιρισμών (Εικόνα 23).

**ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ 28ΗΣ
AGROTICA “Νέα Γεωργία - Νέος
συνεργατισμός: Προς ένα σύγχρονο
υπόδειγμα συνεταιρισμών για τη νέα γενιά”.
Εκπρ.: Αφροδίτη Λιόλιου**

Εικόνα 24

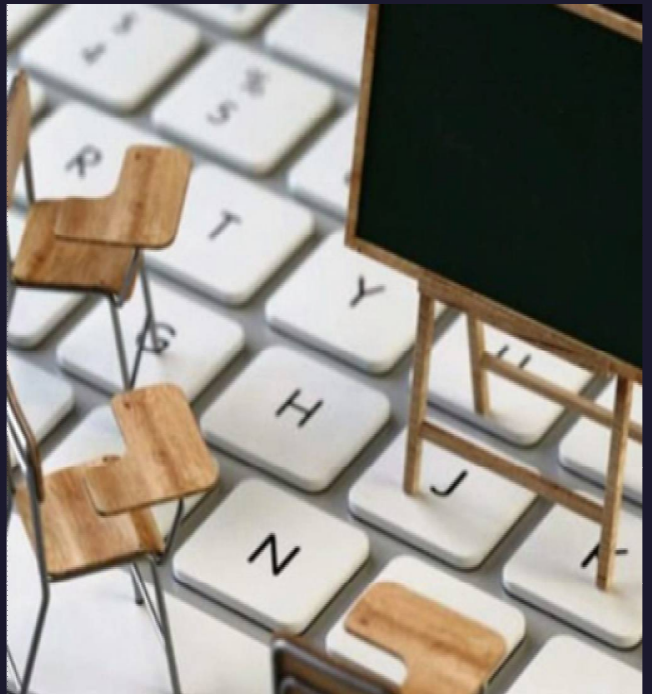
Η ίδια εκπαιδύτρια υπέβαλλε μια πρόταση σχετικά με την αξιοποίηση του βιντεοσκοπημένου υλικού που χρησιμοποιείται στην εξ αποστάσεως διδασκαλία, η οποία επιβλήθηκε λόγω της πανδημίας COVID 19 κάποιες από αυτές, αφού συζητηθούν πρόκειται να αξιοποιηθούν στο αμέσως επόμενο διάστημα (Εικόνα 25).

Αφροδίτη Λιόλιου, Γεωπόνος Ζωικής παραγωγής, Msc :

- Οι συνέπειες της πανδημίας, επέβαλλαν (σχεδόν) την καινοτομία στην εκπαιδευτική προσέγγιση.
- Ενεργοποιώντας το λειτουργικό οργανόγραμμα του ΔΙΕΚ, τα βιντεοσκοπημένα μαθήματα εξακολουθούν να προσφέρονται απρόσκοπτα στους σπουδαστές.

Το βιντεοσκοπημένο υλικό, εκτός της επαναπροβολής του στους σπουδαστές, μπορεί να:

- Αποτελέσει προωθητικό υλικό για την προσέλκυση νέων εγγραφών με «ανοικτές βραδιές προβολής υλικού»
- Να προβάλλεται κατά τη θερινή περίοδο ως «σύνδεση» μεταξύ των εξαμήνων
- Να οδηγήσει σε «λέσχη ανάγνωσης/συζήτησης», με συγκεκριμένες θεματικές ενότητες (π.χ. η ιστορία του τυριού, η σημασία της βιοποικιλότητας, οι συνέπειες της κλιματική αλλαγής στην αγροτική παραγωγή, κ.ά.)
- Να δώσει το έναυσμα για τη διοργάνωση ενός TEDx συνεδρίου με θέμα την εκπαίδευση στις φυλακές, ιδωμένο μέσα από τη ματιά τόσο των σπουδαστών όσο και της τοπικής κοινωνίας.

Εικόνα 25

Σε συνεργασία με το ΙΕΚ ΑΚΜΗ υποβάλαμε(24-03-2020) την πρότασή μας, ως εταίροι, για το ευρωπαϊκό πρόγραμμα REVIVAL, που αφορά στην ισότητα ευκαιριών των κρατούμενων σπουδαστών, στην καινοτομία και στην ανταλλαγή καλών πρακτικών για την εκπαίδευση σε φυλακές, με συμμετέχουσες πολλές ευρωπαϊκές χώρες (Εικόνα 26).

REVIVAL

Ευρωπαϊκό
πρόγραμμα
συνεργασίας για
την καινοτομία και
ανταλλαγή καλών
πρακτικών (Η
πρόταση έχει
υποβληθεί στο Ι.Κ.Υ.)

CONCEPT NOTE

Proposed project:

REVIVAL - fostering Educational equality of prisoners through an innovative e-learning platform

Programme: EACEA

Key Action 2: Cooperation for Innovation and the Exchange of Good Practices

Field: Strategic partnerships in the field of adult

Project Duration: 24 months

Deadline of Submission: 24.3.2020

The issue

Perceiving **adult education** as the **fundamental factor** of **equality** of educational opportunity and **cultural democracy**, imprisoned men and women have the right to be educated. However, in many European countries, especially in South Europe, women and men in prison are often regarded as “offenders” or “demonized” individuals of our society. As a result, the majority of prisoners have been neglected from quality education, which is not only a fundamental right, but the ability to draw out our potential and creativity.

Within this context, **personalized learning** is perceived as the potential approach to meet future educational needs of imprisoned people. By providing new alternatives that foster their capacity, we give to these individuals the skills they need to unlock their potential and become future assets to their communities. By developing programmes that are designed to differentiate between their users, learning process can fit individual requirements **far better than any book**, while it could be adapted to the learning pace.

Our Proposed Project

REVIVAL,

is the answer towards **transforming individual prisoners' lives** by improving their well-being during their sentences. Our project proposal **fosters innovation** by ensuring that **every prisoner could have the appropriate information needed**. In this framework, we aim to develop an **e-learning platform** which can motivate and support prisoners. From embedded videos to images and presentations, it's possible for them to navigate in courses with resources that support nearly all learning modalities. Our e-learning platform will provide prisoners with the **basic skills** needed in the today's labor market, as well as it will focus particularly on the prisoners with the **most inadequate educational backgrounds**. The **main target group** is **adult prisoners** who wish to enhance their skills.

Based on the above, our main goals are:

- **Helping prisoner to have** access to learning materials and be able to personalise the virtual learning environment;
- **Increasing motivation through individualized learning;**
- **Give** these people the opportunity to progress

In details our project is related with the **following priorities**:

Εικόνα 26

Οι εκπαιδευτές της ειδικότητας Τεχνικός Μαγειρικής Τέχνης-Αρχιμάγειρας (CHEF) ξεχωρίζουν για την προσφορά τους στο Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας αλλά και στο Α.Κ.Κ.Κ. (Εικόνα 27).

Οι εκπαιδευτές της ειδικότητας Τεχνικός Μαγειρικής Τέχνης-Αρχιμάγειρας (CHEF) κ. Θανάσης Αναστασιάδης, Γιάννης Γιαπουτζής πολύ συχνά προσφέρουν αφιλοκερδώς τα δημιουργήματά τους, αλλά και την τεχνογνωσία τους στο μάγειρα της φυλακής.

Εκπαιδευτής:
Τάσος Κομφελίδης
Αρτοποιός/Ζαχαροπλάστης
Επιχείρηση Λεμονή

Ο Τάσος, εργαζόμενος της επιχείρησης Λεμονής Α.Ε., συχνά προσφέρει στους σπουδαστές και σε όλους τους κρατούμενους, καταπληκτικά γλυκά-πρόσφατα, θυμήθηκε τα γεννέθλια σπουδαστή και του πρόσφερε την τούρτα της φωτογραφίας!

Εικόνα 27

Ο εκπαιδευτής του Δ.Ι.Ε.Κ., Απόστολος Μαραντίδης , γεωπόνος ζωικής παραγωγής σε μεταδιδακτορικό επίπεδο, συνεργάζεται στενά με το αρμόδιο τμήμα του αγροτικού καταστήματος. Υπέβαλε πρόταση για απόκτηση πιστοποίησης βιολογικής εκτροφής αιγοπροβάτων καθώς και τυροκομικών προϊόντων της φυλακής. Επίσης, παρέχει συμβουλές για τα μίγματα σίτισης και τον εμβολιασμό των ζώων με σκοπό την αύξηση της γαλακτοπαραγωγής της φυλακής και τη διασφάλιση αειφορίας (Εικόνα 28) .

ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΚΤΡΟΦΗΣ ΑΙΓΟΠΡΟΒΑΤΩΝ Α.Κ.Κ.Κ.

«..η υφιστάμενη διαχείριση και εκτροφή των ζώων του αγροκτήματος δεν απέχει από τις Αρχές της Βιολογικής Εκτροφής και καλλιέργειας. Η ιδιαίτερη φροντίδα που δέχεται το κοπάδι από τους κρατούμενους, με καθοδήγηση από το προσωπικό του Δ.Ι.Ε.Κ., και την εξειδικευμένη εμπειρία ενός Φορέα Πιστοποίησης Βιολογικών Προϊόντων. Κατά συνέπεια θα μπορούσαν να παραχθούν πιστοποιημένα τυροκομικά προϊόντα, χωρίς περαιτέρω προσπάθεια ή μεγάλες αλλαγές στην ήδη υπάρχουσα κατάσταση.»

Δρ. Απόστολος Μαραντίδης,
Διατροφολόγος Αγροτικών
Ζώων

Ο Δρ. Μαραντίδης, παρέχει υπηρεσίες συμβουλευτικής για τη διαχείριση αγροτικών ζώων των φυλακών, τη διατροφή και το ετήσιο εμβολιακό πρόγραμμα, που εστιάζουν :

- στην καλύτερη αξιοποίηση των υφιστάμενων ζωοτροφών/βοσκών, στην αύξηση της παραγωγής, στη βελτίωση της ποιότητας του παραγόμενου γάλακτος.

- στη διατήρηση του κοπαδιού των αιγοπροβάτων με μειωμένες εισροές και αειφόρα παραγωγή.

Εικόνα 28

Ο κ. Δημήτρης Κουτσούλης, εργαζόμενος του γεωργικού τομέα του Α.Κ.Κ.Κ. και εκπαιδευτής του Δ.Ι.Ε.Κ., έχει παραδώσει τη λίστα με αρωματικά φυτά και βότανα τα οποία πρόκειται να προμηθευτεί το Δ.Ι.Ε.Κ. για να φυτευτούν τον Ιούνιο 2021, με σκοπό τη δημιουργία ειδικού κήπου(Εικόνα 29).

Ο κ. Δημήτρης Κουτσούλης, γεωπόνος της φυλακής και Α' εκπαιδευτής, πρότεινε να δημιουργήσει κήπο με 25 είδη αρωματικών φυτών και βοτάνων για τους σπουδαστές της Βιολογικής και Οργανικής Γεωργίας .

...και το έκανε αμέσως πράξη!

Εικόνα 29

Η γραβιέρα που παράγεται στο Α.Κ.Κ.Κ., λέγεται ότι είναι τύπου Δωδώνης, επειδή περιέχει μόνο αγελαδινό γάλα. Κάποιοι ντόπιοι λένε ότι μοιάζει με την παλιά γραβιέρα τύπου Χαλκιδικής ή την παλιά γραβιέρα, που παράγονταν από τους μοναχούς του Αγίου Όρους (αγιορείτικη). Οι εκπαιδευτές του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας, απέστειλαν τα σχόλια και τις προτάσεις τους, σχετικά με την λειτουργία της ειδικότητας Τεχνικός Γαλακτοκομίας – Τυροκόμος. Η σύγκριση του Τυροκομείου του Α.Κ.Κ.Κ., με αυτά των Δ.Ι.Ε.Κ. «εκτός φυλακής» είναι καταλυτική. Ο επόμενος -φιλόδοξος- στόχος είναι να παρασκευαστεί τυρί με Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη (Εικόνα 30).

Οι Τυροκόμοι

Σοφοκλής
Βλαστάρης

Νίκος
Τσαρδάκης

Όταν λοιπόν αναγκάζεσαι να κάνεις μάθημα
γαλακτοκομίας – τυροκομίας , κάτω από αυτές τις
συνθήκες και με αυτό τον .....εξοπλισμό (!!!!).....

..και ξαφνικά βλέπεις μπροστά σου όλα αυτά,..τότε

▪Εδώ λοιπόν έγινε για πρώτη φορά σε Δημόσιο Ι.Ε.Κ. το περίφημο Σαν Μιχάλη (Π.Ο.Π. Σύρου), το κυπριακό χαλούμι , το χειροποίητο κασέρι από μπασκί , το λαδοτύρι Μυτιλήνης αλλά και τα κλασσικά κεφαλοτύρι , γραβιέρα , παραδοσιακό γιαούρτι , μπάτζος.

▪Εδώ διδάχτηκαν οι κρατούμενοι ότι το τυρόγαλο δεν είναι μόνο τροφή για τα ζώα της φυλακής, αλλά και η πρώτη ύλη για άριστης ποιότητας μυζήθρα , ανθότυρο και μανούρι!!!

▪Επόμενος στόχος, η παρασκευή ενός τυριού αν όχι Π.Ο.Π. τουλάχιστον Π.Γ.Ε. , το οποίο θα ξεκινήσει το ταξίδι του μέσα από τις φυλακές, από το Δημόσιο Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας!!!

Εικόνα 30

Η παρουσίαση ολοκληρώνεται με προτάσεις, σχετικά με προβλήματα που αναφέρονται στην εκπαίδευση σε καταστήματα κράτησης γενικά και ειδικότερα που αφορούν στη συγκεκριμένη εκπαιδευτική δομή στο Α.Κ.Κ.Κ. (Εικόνα 31).

Προτάσεις

Ενδεδειγμένη έρευνα για τις εκπαιδευτικές ανάγκες, τις δυνατότητες και τις ειδικές συνθήκες/ιδιαιτερότητες κάθε καταστήματος κράτησης ξεχωριστά.

Δημιουργία κτιριακής-υλικοτεχνικής υποδομής. Αξιοποίηση των κτιρίων της φυλακής για τη στέγαση των δομών εκπαίδευσης.

Ανάπτυξη ειδικού θεσμικού πλαισίου. Η τηλεεκπαίδευση π.χ., έχει θεσμοθετηθεί για τις δομές εκπαίδευσης, όμως για αυτές που λειτουργούν σε καταστήματα κράτησης δεν υπάρχει θεσμικό υπόβαθρο, ούτε η ενδεδειγμένη τεχνολογική υποδομή.

Προτάσεις

Κίνητρα και διευκολύνσεις κρατούμενων που εγγράφονται στο Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας.

Η μεταγωγή σε παράρτημα ή ο επανεγκλεισμός λόγω πειθαρχικής ποινής, δεν καταργεί το δικαίωμα του κρατούμενου στην εκπαίδευση: ειδικό θεσμικό πλαίσιο.

Αλλοδαποί κρατούμενοι που γνωρίζουν ελληνικά και προέρχονται από χώρες που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση να εγγράφονται, κατ'έξαιρηση στο Δ.Ι.Ε.Κ. χωρίς να χρειάζεται να προσκομίσουν απολυτήριο τίτλο.

Αντί επιλόγου..

- Η επαγγελματική εκπαίδευση στη φυλακή ανοίγει δρόμους στην ελευθερία της σκέψης και της έκφρασης
- καθιστά το χρόνο κράτησης δημιουργικό
- προωθεί την αλλαγή της στάσης ζωής και το μέλλον των κρατούμενων
- Οδηγεί σε μια κοινωνία που συγχωρεί, αγαπά, ανέχεται και παύει να εκδικείται

**Ζωήλατο
όχημα
(κάρρο) της
φυλακής,
1950.**

Σας ευχαριστώ!

Η άδεια των εικονιζομένων στις φωτογραφίες έχει εξασφαλιστεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δημητρούλη Κ. –Ρηγούτσου Ε., (2017), «Οδηγός για τους εκπαιδευτές των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας σε Καταστήματα Κράτησης», Αθήνα

Costelloe Anne & Warner Kevin, (July 2014), «Prison education across Europe: policy, practice, politics» at London Review of Education, vol.12, n.2

Jo Hawley, Ilona Murphy and Manuel Souto-Otero, (May 2013), Prison Education and Training in Europe-Current State-of-Play and Challenges, European Commission, GHK Consulting

Toch, H. (1992). Mosaic of despair: Human breakdowns in prison. Washington, DC: American Psychological Association.

Κεφάλαιο 10

Πρακτικές και Παραστάσεις του Εργαστηρίου Προσωπικής Ανάπτυξης Κρατούμενων (ΕΠΑΚ).

Γράφας Στάθης

Εμψυχωτής – Σκηνοθέτης

του Εθνικού Θεάτρου σε τέσσερα καταστήματα κράτησης.

Εισήγηση

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ (ΕΠΑΚ)

ΤΟ ΕΠΑΚ ΣΤΗΝ ΛΑΡΙΣΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Με σκοπό να έρθουν σε επαφή και άλλοι μαθητές - κρατούμενοι με το Εργαστήρι Προσωπικής Ανάπτυξης Κρατούμενων (ΕΠΑΚ) και σε άλλα κέντρα κράτησης, τον Ιούνιο του 2021 πραγματοποίησα δύο ταξίδια. Επισκέφτηκα το 2ο ΣΔΕ Λάρισας και το 3ο ΣΔΕ Θεσσαλονίκης όπου παρουσίασα τις βασικές αρχές της μεθόδου του ΕΠΑΚ. Το 1/3 των μαθητών του εκάστοτε σχολείου συμμετείχε στο βιωματικό εργαστήρι μετά από την αρχική κουβέντα που έγινε γύρω από την επίσκεψή μου. Ο σκοπός του εγχειρήματος ήταν να μετρηθεί το ενδιαφέρον των μαθητών - κρατούμενων για το συγκεκριμένο εργαστήρι και πώς μπορεί να αναπτυχθεί μια συνεχή ενασχόληση των μαθητών με το εργαστήρι στο μέλλον. Βεβαιώσεις συμμετοχής δόθηκαν σε αυτούς που ολοκλήρωσαν την τρίωρη συμμετοχή τους. Στη Λάρισα ενημερώθηκαν ότι θα λαμβάνουν βεβαίωση για την συμμετοχή τους πριν ξεκινήσουμε, ενώ στα Διαβατά τους είπα ότι θα έδινα βεβαιώσεις στο τέλος. Το κίνητρο συμμετοχής ήταν το ίδιο. Και στις δύο περιπτώσεις συμμετείχαν κρατούμενοι που αναζητούσαν κάτι καινούργιο, κάτι που θα τους έδινε μια άλλη προοπτική στην συμμετοχή τους γενικότερα. Όλα τα στοιχεία της μεθόδου λειτούργησαν θετικά και ήταν ολοφάνερο ότι το ΕΠΑΚ προσαρμόζεται και βρίσκει ανταπόκριση από τους μαθητές – κρατούμενους στα σχολεία αυτών των φυλακών.

Με τους δύο διευθυντές, τον Γεώργιο Τράντα στη Λάρισα και με την Μαρία Γκριζου στη Θεσσαλονίκη, συζητήσαμε πώς το ΕΠΑΚ μπορεί να λειτουργήσει μελλοντικά και σε μια συνεχόμενη βάση. Αυτό προϋποθέτει ότι και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει εμψυχωτής που συνεχίζει να δουλεύει με την ομάδα κατά την απουσία μου ή μέχρι την επόμενη επίσκεψή μου. Το ενδιαφέρον που προκύπτει είναι ότι έτσι θα υπάρχουν ομάδες που χρησιμοποιούν κοινή μέθοδο δουλειάς, όπου στη συνέχεια μπορούν να παρουσιάσουν διαδικτυακά τη

δουλειά τους οι ομάδες μεταξύ τους, συμπεριλαμβανομένης και της ομάδας του Κέντρου Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων Ελεώνα Θηβών (ΚΑΤΚΕΘ).

Ενώ μοιάζει αρκετά φιλόδοξο ένα τέτοιο εγχείρημα, μια πρώτη παρουσίαση της δουλειάς της κάθε ομάδας μπορεί να γίνει για τους συκρατούμενούς τους στην εκάστοτε φυλακή. Η εμπειρία της *Κοινής Αφετηρίας* 2019 (παράσταση στην οποία οι δύο ομάδες από το Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΚΚΝΑ) και του ΚΑΤΚΕΘ συνεργάστηκαν και παρουσίασαν την *Κοινή Αφετηρία* μαζί), μας έδειξε ότι η ενσυναίσθηση μεταξύ των κρατούμενων είναι κάτι που μοιράζονται μεταξύ τους αποκλειστικά και είναι αρκετό για να κάνουν την υπέρβαση που χρειάζεται. Το εγχείρημα ήταν απαιτητικό ακόμα και για δύο επαγγελματικές ομάδες, πόσο μάλλον για κρατούμενους που παρουσίασαν προσωπικά βιώματα.

Η ιδέα που προκύπτει από όλες αυτές τις δράσεις και με τα καινούργια δεδομένα της εποχής μας είναι απλή: Πώς μπορούμε να ενισχύσουμε την αυτό-εκτίμηση που έχει ο κρατούμενος για τον εαυτό του, σε μια δράση την οποία μοιράζεται με άλλους κρατούμενους μέσα σε ένα αμιγώς δημιουργικό πλαίσιο; Συνήθως οι κρατούμενοι συζητούν βιώματα του παρελθόντος και πώς αυτά τους οδήγησαν στον εγκλεισμό.

Υπάρχουν και οι συζητήσεις για το μέλλον, αλλά και στις δύο περιπτώσεις βασίζονται σε εμπειρίες που έχουν ζήσει και αυτά που ξέρουν. Όταν παρουσιάζεται ένα καινούργιο πλαίσιο στο οποίο μπορούν να λειτουργήσουν ομαδικά, ενώ παράλληλα τονώνει την αυτοπεποίθηση του καθενός, ο κρατούμενος αρχίζει και ανοίγεται σε έναν νέο τρόπο σκέψης και συμμετοχής. Αυτό το διαφορετικό μπορεί να είναι το έναυσμα για την αλλαγή της εικόνας που έχει για τον εαυτό του.

Το Εργαστήρι Προσωπικής Ανάπτυξης Κρατουμένων (ΕΠΑΚ) περιέχει στοιχεία τα οποία οι συμμετέχοντες γνωρίζουν αλλά δεν τα ξέρουν ή δεν τα εφαρμόζουν. Από το σωματικό 'ξεκλείδωμα' (ζέσταμα) μέχρι και την σημασία να κοιτάξω της ανάγκες του διπλανού μου και να μην περιστρέφονται όλα γύρω από τα προσωπικά μου θέλω.

Και στα δύο σχολεία υπήρχαν μαθητές που ήταν φανερό ότι γυμναζόταν ή είχαν καλή σχέση με το σώμα τους. Παρόλα αυτά, και στις δύο επισκέψεις μου, με πλησίασαν και μου ζητούσαν τις ασκήσεις που δοκιμάσαμε εκείνη την ημέρα. Αυτό συνέβη, διότι η γυμναστική που κάνει συνήθως ο κρατούμενος έχει στόχο την εξωτερική του εικόνα να δείχνει δυνατός παρά την εσωτερική ενδυνάμωση του σώματος του. Αλλάζοντας τον τρόπο που σκέφτεται ο κρατούμενος την γυμναστική, ένα στοιχείο που είναι καθημερινότητα για αυτόν, μπορεί να είναι το κλειδί για να συνεχίζει να αλλάζει τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τα πράγματα. Άλλο στοιχείο της μεθόδου που προκαλεί τον κρατούμενο, είναι ο χειρισμός του χρόνου

κατά την διάρκεια του εργαστηρίου. Τίποτα δεν γίνεται βιαστικά ή με γρήγορες κινήσεις. Οι ασκήσεις γίνονται συντονισμένα όλοι μαζί σε ελεγχόμενο ρυθμό. Στη ζωή μας, μέσα και έξω, όλα συμβαίνουν γρήγορα προς ένα αποτέλεσμα. Βιαζόμαστε να ολοκληρώσουμε για να πάμε παρακάτω. Αυτή η βιασύνη μπορεί να προκαλέσει και λάθη. Οι κρατούμενοι το γνωρίζουν αυτό. Κατά την διάρκεια του εργαστηρίου, υπήρχαν τα αναμενόμενα γέλια αμηχανίας από μερικούς που σιγά σιγά σταμάτησαν. Το εργαστήρι πρέπει να πραγματοποιείται σε ένα προστατευμένο περιβάλλον με το ανάλογο κλίμα δουλειάς. Οι δύο επισκέψεις μου είχαν πιλοτικό χαρακτήρα και ως δοκιμή λειτούργησαν. Στη συνέχεια θα πρέπει να διαμορφωθεί το σωστό πλαίσιο πριν ξεκινήσει το ΕΠΑΚ σε αυτά τα σχολεία.

Στο 3ο ΣΔΕ Θεσσαλονίκης υπήρχε και χρόνος να μιλήσει ο καθένας για μια συγκεκριμένη άσκηση που βασίζεται στην βοήθεια του ενός προς τον άλλον. Είχε ενδιαφέρον να ακούει κανείς τους μαθητές να μιλούν, ενώ τα σχόλιά τους θα μπορούσαν να γίνουν έμπνευση για συζήτηση με τους καθηγητές τους. Αυτό είναι ένα από τα πλεονεκτήματα που έχει το ΕΠΑΚ. Οι σκέψεις και τα συναισθήματα των κρατουμένων περνούν από ένα στάδιο σωματικής έκφρασης πριν και έτσι μένει η εμπειρία αποτυπωμένη στο σώμα και στο μυαλό. Η συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών στο εκάστοτε σχολείο και του εργαστηρίου είναι ένας παράγοντας ο οποίος θα ενισχύσει την αποτελεσματικότητα του εγχειρήματος. Είναι σχεδόν αναγκαίο να υπάρχει αυτή η συνεργασία. Αν ζητάμε εμείς συνέπεια και συνέχεια στην προσπάθεια των μαθητών - κρατουμένων, πρέπει και εμείς να είμαστε το ίδιο συνεπείς και σταθεροί απέναντί τους.

Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΠΑΚ

Το ΕΠΑΚ βασίζεται στη συστηματική δουλειά που γίνεται με τους συμμετέχοντες, ώστε να ξεκλειδωθεί η *σωματική έκφραση* πρώτα και στη συνέχεια η *λεκτική*. Στόχος για τον καθένα που συμμετέχει είναι πρώτα να βρει τις δυνατότητες έκφρασης του σώματός του μέσα σε ένα πλαίσιο ομαδικής λειτουργίας. Η 'επαφή με το καινούργιο ή με το άγνωστο' είναι το τοπίο που θα διερευνηθεί σε αυτό το πρώτο στάδιο. Η ενέργεια δεν θα εμποδίζεται από σωματικούς περιορισμούς και έτσι θα εκτονώνεται αβίαστα και εντός της ομάδας θα πολλαπλασιάζεται.

Το θέμα της *υποτροπής* που απασχολεί όλους όσους εμπλέκονται στο σωφρονιστικό σύστημα είναι το ζητούμενο ανάλυσης και επεξεργασίας στο δεύτερο στάδιο. Η παράσταση της *Επιστροφής* θα είναι ο οδηγός για τον χειρισμό τους θέματος, με τον ίδιο σωματικό τρόπο αλλά εστιάζοντας σε αυτό το ουσιαστικό θέμα των κρατουμένων.

Το τρίτο στάδιο θα έχει ως βάση την **λεκτική έκφραση** με στοιχεία βέβαια της δουλειάς που έγινε στα προηγούμενα δύο στάδια. Η 'εικόνα του εαυτού μου' είναι το τοπίο που θα διερευνηθεί και το υλικό των κρατούμενων από όλη τη διαδικασία του εργαστηρίου θα χρησιμοποιηθεί. Ο κάθε κρατούμενος οφείλει να αλλάξει την εικόνα που έχει για τον εαυτό του αν πρόκειται να γλυτώσει από την μοίρα που του επιφυλάσσει την επιστροφή του στην φυλακή. Η προσωπικές μαρτυρίες των κρατούμενων ανοίγουν έναν κόσμο που για καιρό υπήρχε ξεχασμένος ή συνειδητά απέφευγαν να ερευνήσουν.

ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Υπάρχουν τρία πολύ συγκεκριμένα κλειδιά που λειτουργούν συνέχεια στο ΕΠΑΚ. Καθ' όλη την πορεία του εργαστηρίου υπάρχει έντονα η εστίαση στο σώμα, στον χρόνο και στην ομάδα.

ΣΩΜΑ: Ένα αδούλευτο σώμα ή ένα κλειδωμένο σώμα δεν μπορεί να εκφραστεί με την ίδια αποτελεσματικότητα με ένα ελεύθερο σώμα. Πριν φτάσει κανείς στην λεκτική έκφραση, το σώμα μεταφέρει μηνύματα από μόνο του. Αποσκοπούμε στον συνδυασμό και των δύο, αλλά με συστηματική δουλειά και πειθαρχία που χρειάζεται σε όλη την διαδικασία του εργαστηρίου. Ο απόλυτος έλεγχος είναι το ζητούμενο εδώ από ένα σώμα που πάλλεται και σφύζει από ζωή.

ΧΡΟΝΟΣ: Είναι ευρέως γνωστό ότι ο χρόνος στη φυλακή δεν περνάει γρήγορα. Βέβαια ο γοργός χρόνος στην καθημερινότητά μας είναι αυτό που μας παγιδεύει και μας οδηγεί να λειτουργούμε περισσότερο αυθόρμητα παρά με σκέψη και λογική. Η χρυσή τομή του χρόνου είναι επίσης ένα εργαλείο που θα χρησιμοποιηθεί στο εργαστήριο αυτό. Οι κρατούμενοι θα αποκτήσουν την αίσθηση του χρόνου και θα μπορούν να υπολογίσουν καλύτερα την αντίδραση σε κάτι που θα φέρει ένα ανεπιθύμητο αποτέλεσμα χωρίς αυτό τον έλεγχο.

ΟΜΑΔΑ: Αυτό που θέλουμε να ενισχύσουμε στους κρατούμενους είναι η αίσθηση της ομάδας. Μια μικρή ομάδα όπως είναι μια οικογένεια ή μια μεγάλη παρέα και κατ' επέκταση η κοινωνία μας, βασίζεται στο ομαδικό πνεύμα και στην ευθύνη που έχει ο ένας για τον άλλον. Από την αρχή του εργαστηρίου, οι στόχοι θα είναι ομαδικοί, η εικόνα θα είναι ομαδική, η αίσθηση που θα έχει ο καθένας θα είναι βασισμένη στα οφέλη της ομάδας.

Η αλληλεγγύη, η ανιδιοτέλεια, η μεγαλοψυχία είναι λέξεις που αφορούν τον κόσμο γενικότερα. Τα πιλοτικά εργαστήρια του Ιουνίου απέδειξαν ότι οι κρατούμενων έχουν τις ικανότητες και δυνατότητες όπως κάθε άλλη ομάδα να δουλέψει παραδειγματικά για έναν σκοπό που ξεπερνά τα στενά προσωπικά ζητήματα του ατομικισμού.

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΑΦΕΤΗΡΙΑΣ - ΕΚΚΝΑ & ΚΑΤΚΕΘ

Ένα τολμηρό εγχείρημα για τα ελληνικά δεδομένα ήταν η παράσταση **ΚΟΙΝΗ ΑΦΕΤΗΡΙΑ** που παρουσιάστηκε στο Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων στη Θήβα το 2019. Η ομάδα από τον Αυλώνα ταξίδεψε με την κλούβα των μεταγωγών μέχρι την Θήβα για να συναντήσει την αντίστοιχη ομάδα εκεί. Αυτό μπορούσε να γίνει διότι δούλευα και με τις δύο ομάδες ταυτόχρονα με το ΕΠΑΚ.

Για πρώτη φορά δύο ομάδες κρατουμένων βρέθηκαν μαζί, την ίδια μέρα γνωρίστηκαν, έκαναν μαζί ζέσταμα, πρόβα και θα παρουσίασαν την κοινή τους αφετηρία στο θέατρο. Η συνεργασία αυτή τονίζει την αλληλεγγύη μεταξύ τους και την προσπάθεια που κάνει ο καθένας ξεχωριστά αλλά και σαν ομάδες, να ξεπεράσουν την στερεότυπη συμπεριφορά εντός των τειχών και να ξεκινήσουν μια νέα πορεία έκφρασης και αντίληψης για την ζωή τους. Μέσα από την παράσταση κάνουν μια αναδρομή στο παρελθόν, στα λάθη τους, βλέπουν τον εαυτό τους ευάλωτο και ταυτόχρονα δυνατό να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες της ζωής και να εφοδιαστεί με γνώση και εμπειρίες για το μέλλον που τον περιμένει. Η μέρα κύλησε ομαλά. Όλα λειτούργησαν καλά και η παράσταση έμεινε ως μια υποδειγματική συνεργασία κρατουμένων.

<https://gr.euronews.com/2019/05/15/thiva-kratoumenoi-apo-diaforetikes-filakes-dinoun-kinitheatriki-parastasi>

ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΝΕΧΕΙΑ

- ✓ Να διαμορφωθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις από την πλευρά του εκάστοτε σχολείου να λειτουργήσει το ΕΠΑΚ μελλοντικά. π.χ κατάλληλος χώρος, χρόνος και στήριξη των εμπλεκόμενων εκπαιδευτικών.
- ✓ Να υπάρξει εμπυχωτής ο οποίος μπορεί να συνεχίσει να δουλεύει με τις ομάδες σε συνεχόμενη βάση (μια φορά την εβδομάδα) πάνω στις αρχές του ΕΠΑΚ.
- ✓ Να προετοιμαστεί το έδαφος για παρουσίαση της δουλειάς της κάθε ομάδας σε ένα διαδικτυακό φεστιβάλ που θα προγραμματιστεί από κοινού.
- ✓ Να καταγραφεί η συμμετοχή και η πρόοδος των συμμετεχόντων.
- ✓ Να ερευνηθεί το τοπίο για να παρουσιαστεί το ΕΠΑΚ και σε άλλα σχολεία σε κλειστά κέντρα.
- ✓ Να βρεθούν φορείς που μπορούν να στηρίξουν αυτό το εγχείρημα.

Κεφάλαιο 11

Εργαστήρι Δημιουργικής γραφής στο 3^ο ΣΔΕ Διαβατών

Γρομπανοπούλου Ελένη,

Υπ. Διδ. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνιολογίας

Εισήγηση

Τι είναι ένα εργαστήρι Δημιουργικής Γραφής

Ο φυσικός χώρος εφαρμογής της Δημιουργικής Γραφής είναι το εργαστήρι, όπου οι συμμετέχοντες διαχειρίζονται τα κείμενα δημόσια. Τα μαθήματα αυτά μπορούν να υπονομεύουν τους λογοτεχνικούς κανόνες, τις ιδεολογίες και εξουσίες. Αυτό γίνεται διότι τα κείμενα που διδάσκονται αναγκαστικά αποδομούνται. Έτσι οι δημιουργοί των νέων κειμένων αναδεικνύουν τα δικά τους πρότυπα και αξιακά συστήματα (Βακάλη κ. συν., 2013). Στη λειτουργία ενός εργαστηρίου Δημιουργικής Γραφής αξιοποιείται η διεθνής εμπειρία των αντίστοιχων ακαδημαϊκών εργαστηρίων, με την ιδιαίτερη ποικιλία διδακτικής μεθοδολογίας, με κατεύθυνση άλλοτε «μετωπικής διδασκαλίας», άλλες φορές ατομικής ανάγνωσης και ενίοτε πιο σύνθετες κι ομαδικές εργασίες με συζήτηση και έλεγχο από την ίδια την ομάδα ώστε να υπάρξει ανατροφοδότηση, αναστοχασμός και μία πιθανή επανεγγραφή (Νικολαΐδου, 2012).

Σε ένα εργαστήριο Δημιουργικής Γραφής οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να ανταλλάξουν ιδέες, διαμορφώνοντας ένα πολυφωνικό περιβάλλον με έμφαση στην ατομική δημιουργικότητα. Η συνομιλία με το κείμενο βοηθά το παιδί, τον έφηβο, τον ενήλικα να μάθει τις δυνατότητες της γλώσσας, τα όρια της φαντασίας και της δημιουργικότητας. Καθοδηγεί το άτομο στον κόσμο των παγκόσμιων ιδεών και αξιών και συνομιλεί με εκατοντάδες χαρακτήρες, προβληματίζεται μαζί τους και ανταποκρίνεται αισθητικά και συναισθηματικά στις ανάγκες τους. Το κείμενο είναι πάντα "ανοιχτό" σε ερμηνείες, ακόμα και πέρα από εκείνες που έχει ο εκπαιδευτικός στον νου του (Κωτόπουλος, 2011). Η Δημιουργική Γραφή αφήνει σε απόσταση τη μονοδιάστατη κι ατελή ανάγνωση του διδάσκοντος, διδάσκοντας την ελεύθερη πρόσληψη του κειμένου. Οι διδάσκοντες μπορεί να μην είναι σε θέση να μεταδώσουν τις προσωπικές ποιότητες που διέπουν το δημιουργικό γράψιμο, μπορούν όμως να τους προετοιμάσουν έτσι ώστε να είναι σε θέση να χρησιμοποιούν τα δικά τους δημιουργικά αποθέματα. Τα αποτελέσματα θα είναι να ιδρυθεί

ένα νέο περιβάλλον όπου βασικό ρόλο θα παίζει ο πειραματισμός και η ανακάλυψη (Βακάλη κ. συν., 2013).

Λειτουργία εργαστηρίου Δημιουργικής γραφής στο 3^ο ΣΔΕ Διαβατών

Το 2013 ξεκίνησε σε πειραματική βάση το πρώτο εργαστήριο δημιουργικής γραφής στο Κατάστημα Κράτησης των Διαβατών, όταν ήταν διευθύντρια η Φιλιώ Μαρινοπούλου με υπεύθυνη τότε της εκπαιδευτικής δράσης τη Μαρία Γιαπαλάκη. Σήμερα 2021 συνεχίζεται η δράση με διευθύντρια την κ. Γκρίζου και υπεύθυνη της εκπαιδευτικής δράσης την Ελένη Γρομπανοπούλου. Η διδασκαλία της Δημιουργικής Γραφής στις φυλακές Διαβατών είναι πρόγραμμα του μεταπτυχιακού τμήματος του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας με επιστημονικά υπεύθυνο τον Τριαντάφυλλο Κωτόπουλο, Καθηγητή Δημιουργικής γραφής και νεοελληνικής λογοτεχνίας, ποιητή.

Όλοι ξέρουμε πως η εκπαίδευση και δη στις κλειστές δομές όπως οι φυλακές δίνει διέξοδο στους μαθητές των σχολείων που βρίσκονται στα καταστήματα κράτησης και ταυτόχρονα τους παρέχει γνώσεις, δεξιότητες που ενδεχομένως θα χρησιμοποιήσουν στην ζωή τους όταν θα αποφυλακιστούν και θα τους βοηθήσει παράλληλα για την πιο ομαλή ένταξή τους στην κοινωνία.

Οι μαθητές μας μέσα από την κοινωνική συνθήκη που βιώνουν στερούνται τις οικογένειές τους, την εργασία τους και τις κοινωνικές τους σχέσεις με αποτέλεσμα να νιώθουν αποκλεισμένοι και στερημένοι από όλα τα αγαθά. Ο εγκλεισμός διαταράσσει τη ζωή τους με αποτέλεσμα ο κρατούμενος να βιώνει κάποιες διαταραχές, όπως ο ιδρυματισμός. Τα συναισθήματα που βιώνουν οι κρατούμενοι είναι πολλά και ασφαλώς αντιλαμβανόμαστε πως τα περισσότερα έχουν αρνητικό πρόσημο. Θυμός, άγχος, κατάθλιψη, φόβος, απελπισία, μοναξιά, αϋπνία, είναι κάποια από αυτά. Επίσης γίνονται εσωστρεφείς και έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Η εκπαίδευση στη φυλακή, έρχεται να μειώσει όλα αυτά τα αρνητικά συναισθήματα, με τις διάφορες εκπαιδευτικές δράσεις που οργανώνει, ώστε οι εγκλειστοί μαθητές να διαχειριστούν το χρόνο τους δημιουργικά και να βρουν μια διέξοδο θέτοντας νέους στόχους ενδεχομένως και αναπτύσσοντας θετική σκέψη. Σύμφωνα με τη Δημητρούλη τα οφέλη της εκπαίδευσης στη φυλακή αποτυπώνονται πολύ εύστοχα σε τέσσερα σημεία: 1) στην απόκτηση δημιουργικού χρόνου, 2) στην απόκτηση δεξιοτήτων, 3) στην αυτοεκτίμηση και 4) στην κοινωνική ενσωμάτωση.

Προγράμματα όπως η δημιουργική γραφή με πρωταγωνιστές τους έγκλειστους μαθητές τους δίνει τη δυνατότητα να εκφραστούν στο χαρτί, να αποτυπώσουν τα συναισθήματα τους, να αποκτήσουν νέες γλωσσικές δεξιότητες, να καλλιεργηθεί η φαντασία τους, και γιατί όχι να γεννηθούν δημιουργικοί αναγνώστες. Η δημιουργική γραφή ενθαρρύνει τους έγκλειστους μαθητές να ρισκάρουν και να ανακαλύψουν πράγματα, όχι μόνο για τη γλώσσα αλλά και για τον ίδιο τους τον εαυτό. Τους βοηθάει να αναπτύξουν την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμηση τους.

Ο Morley πιστεύει πως «το γράψιμο μπορεί να αλλάξει τους ανθρώπους, επειδή η γραφή δημιουργεί νέους κόσμους και πιθανά σύμπαντα, παράλληλα με ένα πραγματικό. Στην καλύτερη περίπτωση η δημιουργική γραφή προσφέρει παραδείγματα ζωής.

Πως λειτουργεί ένα εργαστήριο δημιουργικής γραφής μέσα στη φυλακή

Τα μαθήματα γίνονται μία φορά την εβδομάδα, ένα δίωρο. Οι εκπαιδευτές μπορεί να είναι φοιτητές του τμήματος της Δημιουργικής γραφής είτε από το πανεπιστήμιο της Φλώρινας είτε από το ΕΑΠ καθώς και καταξιωμένοι συγγραφείς ή ποιητές.

Τα τμήματα που λειτουργούσαν ήταν δύο (μέχρι το 2019), ένα ανδρών και ένα γυναικών. Πλέον στις φυλακές των Διαβατών δεν υπάρχουν γυναίκες κρατούμενες παρά μόνο άνδρες. Οι γυναίκες μεταφέρθηκαν στη φυλακή της Θήβας.

Τα είδη της λογοτεχνίας που διδάσκουμε είναι διήγημα και ποίηση. Οι ασκήσεις που τους δίνουμε έχουν να κάνουν με το ύφος, τους χαρακτήρες, τον χρόνο, το σκηνικό, τις ομοιοκαταληξίες όταν πρόκειται για ποίηση.

Ασφαλώς σε ένα περιβάλλον μαθησιακό όπως είναι η φυλακή οι πληθυσμιακές ομάδες που έχουμε στο σχολείο είναι διάφορες. Δεν γνωρίζουν όλοι την ελληνική γλώσσα είτε σε προφορικό είτε σε γραπτό λόγο. Οφείλουμε εμείς σε αυτές τις περιπτώσεις να μετουσιώνουμε τον προφορικό λόγο σε γραπτό. Δεν ήταν λίγες εκείνες οι περιπτώσεις που έγκλειστες/οι μας έλεγαν τις σκέψεις τους και εμείς τις γράφαμε στο χαρτί. Επίσης κάποιοι αλλοδαποί έγραφαν τα κείμενα στη γλώσσα τους, διότι δεν είχαν εξοικειωθεί ακόμη με τον ελληνικό γραπτό λόγο και στη συνέχεια μετέφραζαν το κείμενο και οι εκπαιδευτές το αποτύπωναν στο χαρτί.

Στο τμήμα των γυναικών πολλές φορές εξαιτίας της συναισθηματικής φόρτισης από πλευράς τους, ίσως γιατί η εφόρμηση ενός κειμένου ή ενός ποιήματος έφερνε θύμισες που τις πονούσαν αρνιόταν να συμμετέχουν και να γράψουν.

Μία από τις ασκήσεις που αγαπούν οι μαθητές μας είναι το αλφαβητάρι των συναισθημάτων, όπου ο κάθε μαθητής γράφει λέξεις στο αντίστοιχο γράμμα και στη συνέχεια επιλέγει όσες

αυτός θέλει για να γράψει ένα κείμενο. Μέσα από την παραγωγή των κειμένων, αρχίζουν να γνωρίζουν τι είναι ήρωας, σκηνικό και πλοκή.

Αξίζει να αναφέρουμε πως τα κείμενά τους δεν διορθώνονται από τα ορθογραφικά λάθη, εκτός αν αυτοί ρωτήσουν πως γράφεται κάποια λέξη. Ο κάθε μαθητής έχει τη δυνατότητα να εκφραστεί ελεύθερα, διότι το πρώτο πράγμα που τους διδάσκουμε είναι πως στη δημιουργική γραφή δεν υπάρχει λάθος και σωστό, χωρίς αυτό να σημαίνει πως καταργούμε τους λογοτεχνικούς κανόνες. Στη συνέχεια διαβάζουμε τα κείμενά τους τα οποία περιμένουν με αγωνία και ενθουσιασμό παράλληλα να ακουστούν αυτά που δημιούργησαν. Το αποτέλεσμα όλης της εκπαιδευτικής χρονιάς, όσο αφορά την παραγωγή κειμένων από τους μαθητές, διορθώνεται ορθογραφικά και συντακτικά χωρίς να αλλοιώνεται σε καμία περίπτωση αυτό που θέλουν να εκφράσουν και να επικοινωνήσουν και εκδίδονται σε συλλογικό βιβλίο. Μέχρι σήμερα αριθμούμε 5 βιβλία αποτέλεσμα συλλογικής δουλειάς των έγκλειστων μαθητών μας τα οποία εκδόθηκαν και παρουσιάστηκαν με τη στήριξη των Υπουργείων Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων.

Η έκδοση βιβλίων αποτελεί ένα σημαντικό κίνητρο για αυτούς να συμμετέχουν στα μαθήματα της δημιουργικής γραφής με στόχο να δουν το όνομά τους γραμμένο στο επόμενο βιβλίο που θα εκδοθεί.

Κλειδιά Ελευθερίας, (2015)

Έξω φύλλα (2016)

Φυγής ευκαιρία (2017)

Όνειρα απόδρασης (2018)

Συναισθηματικές αποχρώσεις (2019)

Το έκτο βιβλίο δεν εκδόθηκε ακόμα λόγω Covid, είναι όμως έτοιμο προς έκδοση.

Σας παραθέτουμε κάποια κείμενα των μαθητών μας που περιέχονται μέσα στα παραπάνω βιβλία.

Φυγής ευκαιρία (2017)

ΕΠ' ΑΦΟΡΜΗ ΜΙΑΣ ΑΛΦΑΒΗΤΑΣ

Αλήθεια Βαριέμαι Γρήγορα

Δακρύζω Εύκολα

Ζυγίζω Ηρεμία και Θάρρος

Ικετεύω Κάθε Λαχτάρα

Μαθαίνω Νοσταλγία

Ξορκίζω Όνειρα

Πεθαίνω Ρουφιάννα

Συγνώμη Τυραννιέμαι

Υποφέρω Φανερά

Ψάχνω Ωκεανό

Klajdi

Όνειρα απόδρασης (2018)

Όνειρα

Η αίσθηση που σου λείπει να ζεις ανθρώπινα, σε κάνει να ποθείς την καθημερινότητα. Ονειρεύομαι να κοιμάμαι σε στρώμα κανονικό για να μην πονάω το πρῶι από την υγρασία να ξυπνάω από το ξυπνητήρι και όχι από τον ήχο της κλειδαριάς –που ανοίγει ο φύλακας και μας μετράει σαν πρόβατα–, να πίνω τον καφέ σε γυάλινο ποτήρι ν' ακούω τον ήχο που κάνουν τα παγάκια και ν' απολαμβάνω τη δροσιά του, να παίρνω τη μηχανή να πηγαίνω βόλτα παραλιακά, να μυρίζω τη θάλασσα και να ακούω τη μηχανή να ουρλιάζει, το μεσημέρι, να διαλέγω εγώ το φαγητό που θα φάω –και όχι να τρώω σαν ένας πολιτισμένος σκύλος με πιάτα και πιρούνια πλαστικά–, το απόγευμα να βγαίνω βόλτα και να αισθάνομαι την άνοιξη

να δω τι χρώμα παίρνουν τα δέντρα και τα λουλούδια και να
ξεχάσω τη μυρωδιά της μούχλας
να βλέπω το ηλιοβασίλεμα καθαρά και όχι με αγκάθι στο
μάτι
– με ενοχλεί και μου δημιουργεί δάκρυα,
τα βράδια να πάω για νυχτερινό μπάνιο, να ξαπλώσω πάνω
στη θάλασσα και να απολαύσω τη λάμψη των αστεριών
– γιατί βαρέθηκα τα βράδια να ξαπλώνω και να μετρώ
τις κατσαρίδες.
Και όλα αυτά είναι όνειρα, που ποθώ και με κάνουν
άνθρωπο αληθινό.

Hektoras

Συναισθηματικές αποχρώσεις (2019)

«Αλήθειες κλεισμένες στα κελιά»

- Η δική μου αλήθεια είναι που δεν με πιστεύουν οι άλλοι.
- Η δική μου αλήθεια είναι πως βρίσκομαι στη φυλακή από τα λάθη μου.
- Η αλήθεια πονάει.
- Η αλήθεια είναι πως πουλούσα ναρκωτικά και με πιάσανε.
- Η αλήθεια είναι πως φοβάμαι.
- Η αλήθεια έχει ένα ευρώ.
- Η αλήθεια είναι πως κανείς δεν μπορεί να σε νιώσει μέσα στους τέσσερις τοίχους.
- Η αλήθεια είναι ότι έχω δύο παιδιά και μου λείπουν.
- Η αλήθεια είναι πως έχω έναν αδερφό και μου λείπει.
- Η αλήθεια είναι που έπινα έξω και έλεγα ψέματα στους άλλους.
- Η αλήθεια μου είναι η μάνα μου.

Μια άτυχη μέρα βρέθηκα στη φυλακή. Ήταν φρικτό. Μέσα στη φυλακή είχε σχολείο. Αποφάσισα να κάνω αίτηση. Με δέχτηκαν. Για μένα ήταν καλό. Δεν ήταν όμως κανονικό σχολείο όπως έξω. Έχω πάει στη Βουλγαρία, αλλά δεν το τελείωσα. Εδώ είχα την ευκαιρία να πάρω απολυτήριο Γυμνασίου. Άρπαξα αυτή την ευκαιρία. Είχαμε κανονικά μαθήματα

όπως έχουν έξω. Όλοι οι καθηγητές ήταν καλοί. Ήταν όμως δύσκολα επειδή δεν είχαμε τις ίδιες συνθήκες με έξω... το μόνο μάθημα που ήταν διαφορετικό ήταν η Δημιουργική γραφή. Στο σχολείο στη Βουλγαρία δεν είχαμε τέτοιο μάθημα. Ήταν πολύ ωραία. Γράφαμε ποιήματα. Γράφαμε ένα ομαδικό τραγούδι και ξεφεύγαμε από την καθημερινότητα. Η Ελένη, η Κατερίνα, η Μαρία και ο Δήμος ήταν υπέροχοι.

Όλα ήταν πολύ ωραία, αλλά το σχολείο τελειώνει. Πλησιάζει η τελευταία μέρα. Δεν ξέρω πόσο ακόμη θα είμαι εδώ, αλλά θα ήθελα να συνεχίσω στο λύκειο. Όταν βγω από εδώ, θα ήθελα πολύ να συναντήσω τα κορίτσια, τις καθηγήτριες μας και όλους αυτούς που έρχονταν αυτά τα δυο χρόνια.

Τους εκτιμώ πολύ...

Σβέτη

Συμπεράσματα

- Η δημιουργική γραφή γίνεται στα χέρια των μαθητών μας ένα χρήσιμο εργαλείο για αυτοέκφραση.
- Ενισχύει το συλλογικό πνεύμα των μαθητών διότι κάποιες εργασίες μπορεί να είναι ομαδικές.
- Η δημιουργική γραφή έχει θεραπευτικές ιδιότητες γιατί αποφορτίζει τα αρνητικά συναισθήματα καθώς αποτυπώνονται με τον γραπτό λόγο.
- Η επαφή τους με τη γραφή τους δίνει τη δυνατότητα να ξαναπιστέψουν στον εαυτό τους και να αποκτήσουν τη χαμένη αυτοπεποίθησή τους.
- Τους φέρνει σε επαφή με μία μορφή τέχνης
- Τους βοηθάει να μοιραστούν τις σκέψεις τους, τις απόψεις τους, μέσα στην ομάδα.

Βιβλιογραφία

Βακάλη, Α., Ζωγράφου-Τσαντάκη Μ. & Κωτόπουλος, Τ. (2013). *Η Δημιουργική Γραφή στο Νηπιαγωγείο*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Κωτόπουλος, Τρ. (2011). Από την ανάγνωση στη λογοτεχνική ανάγνωση και την παιγνιώδη διάθεση της δημιουργικής γραφής. Στο Παπαντωνάκης, Γ. Δ. & Κωτόπουλος Η. Τρ, Τα ετεροθαλή (2011). Αθήνα: Ίων, 21-36.

Νικολαΐδου Σ. (2012). Δημιουργική Γραφή στο σχολείο. Το τερπνόν μετά του ωφελίμου, *Κείμενα 15* – <http://keimena.ece.uth.gr/main/t15/05-nikolaidou.pdf>

Κεφάλαιο 12

Κοινωνικός αποκλεισμός ως γενική έννοια και οι κοινότητες Ρομά. Η ανάδυση της Κοινότητας του Αγίου Νεκταρίου, Μενεμένης-Αμπελοκήπων ως «Φάρος του Κόσμου».

Μαρία Πατρίκη,

Τσομπάνογλου Ο. Γιώργος,

Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο του Αιγαίου, Μυτιλήνη

Περίληψη

Ο κοινωνικός αποκλεισμός, αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο το οποίο αναδύεται στις σύγχρονες κοινωνίες από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Άνθρωποι και κοινωνικές ομάδες αποκλείονται από τα βασικά κοινωνικά αγαθά όπως είναι η τυπική εργασία, η εκπαίδευση, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη κα. Ταυτοχρόνως, η ευθύνη εξατομικεύεται και το άτομο στιγματοποιείται και φέρει την ευθύνη της κατάστασης του, προκαλώντας με αυτόν τον τρόπο έναν αέναο κύκλο αποκλεισμού από κάθε διάσταση του κοινωνικού ιστού. Μια τυπική περίπτωση κοινωνικού αποκλεισμού αποτελούν οι κοινότητες των Τσιγγάνων/Ρομά, οι οποίοι γίνονται αντικείμενο διακρίσεων και στιγματισμού, ενώ δεν συμμετέχουν στο εκπαιδευτικό και εργασιακό σύστημα, και γίνονται αποδέκτες επισφαλούς στέγασης και διαβίωσης. Ο οικισμός Τσιγγάνων/Ρομά Δενδροποτάμου (Μενεμένης-Αμπελοκήπων, Θεσσαλονίκης) χαρακτηρίζεται ως ένα «γκέτο» καθώς φαίνεται να αποτελεί χώρο συσσώρευσης της θεατής εγκληματικότητας, του εμπορίου ναρκωτικών, της φτώχειας, των κοινωνικών προβλημάτων κα. Τα τελευταία όμως χρόνια κάτι φαίνεται να αλλάζει. Ο Φάρος του Κόσμου, μια μη κερδοσκοπική οργάνωση η οποία συστάθηκε έπειτα από την εθελοντική πρωτοβουλία του π. Αθηνάγορα, κατάφερε να εντάξει τα παιδιά του οικισμού στην τυπική εκπαίδευση, να αποφοιτήσουν από τεχνικές σχολές και ανώτατα ιδρύματα και να διακριθούν παγκοσμίως. Ο Φάρος του Κόσμου, παρέχοντας φροντίδα και ευκαιρίες στα παιδιά αυτά απέδειξε ότι η κοινωνική ενσωμάτωση των δύναται να επιτευχθεί με την προϋπόθεση του σεβασμού της ετερότητας και του πολιτισμικού πλαισίου, της παροχής κινήτρων και ίσων ευκαιριών.

Λέξεις κλειδιά: Κοινωνικός αποκλεισμός, Έννοιες, Ρομά, Φάρος του Κόσμου, Οικισμός Δενδροποτάμου (Μενεμένης-Αμπελοκήπων, Θεσσαλονίκης)

Εισαγωγή

Η θεματική του τόμου αυτού με τα πρακτικά της εκπαίδευσης σε κλειστές δομές δεν θα ήταν ισχυρή αν δεν έθετε το γενικό πλαίσιο αναφοράς των συσχετισμών που προκαλούν τις αιτίες για την παραβατικότητα, την εγκληματικότητα. Θα θέλαμε να κάνουμε ένα απλό σχέδιο περιγραφής των συνθηκών που εκφράζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και την σημασία της πρόληψης και αποκατάστασης στα κοινωνικά προβλήματα.

Θα δώσουμε έμφαση στην προσπάθεια καταγραφής και κατανόησης των διαδικασιών εκείνων οι οποίοι επενεργούν στην διαδικασία κοινωνικού αποκλεισμού, παραβατικότητα και ποινικοποίηση των Τσιγγάνων/Ρομά στην Ελλάδα. Ένα πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί και αυτό όπου με το πρόσχημα της διασποράς του ιού (Πανδημία COVID-19) παρατηρήθηκε η γνωστή δαιμονοποίηση των οικισμών των Τσιγγάνων/Ρομά λόγω των συνθηκών διαβίωσης (χωρίς νερό και ηλεκτρικό πολλές φορές). Η γνώση των γενεσιουργίων αιτιών τέτοιων περιθωριακών καταστάσεων μπορεί να επιφέρει χρηστά αποτελέσματα όπως θα αναφερθούμε στη συνέχεια με το ακόλουθο παράδειγμα μας. Ο οικισμός Δενδροποτάμου (Μενεμένη-Αμπελόκηποι, Θεσσαλονίκης) χαρακτηρίζεται ως ένα «γκέτο» της Θεσσαλονίκης, συσσωρεύοντας έντονα αρνητικές νοηματοδοτήσεις για όλη την Δυτική πλευρά της πόλης. Την ίδια στιγμή, παιδιά τα οποία συμμετέχουν στην οργάνωση «Φάρος του Κόσμου» που ιδρύθηκε το 2014 από τον π. Αθηνάγορα απέκτησαν για πρώτη φορά πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά, παιδείας, υγείας, στέγης. Τα επιτεύγματα των παιδιών του «Φάρου του Κόσμου» καταρρίπτουν παγιωμένα στερεότυπα. Ο οικισμός του Δενδροποτάμου μετασχηματίστηκε ως η νέα κοινότητα του Αγίου Νεκταρίου με το ιεραποστολικό έργο του π. Αθηνάγορα δίνοντας ένα παράδειγμα κοινωνικής ένταξης μέσω παιδείας μέσω άμεσης παρέμβασης στην κοινότητα. Οι γονείς αυτών των παιδιών ως ενήλικοι παραβάτες βρίσκονται εντός κλειστών δομών. Ο κύκλος της ενάρετης δράσης επέφερε μια μεγάλη αλλαγή σε ένα εθνικού μεγέθους πρόβλημα για το οποίο ενώ δαπανήθηκαν στο παρελθόν σεβαστά κονδύλια στα πλαίσια ειδικής νομοθεσίας για τις κοινότητες αυτές δεν κατάφεραν να επιφέρουν αλλαγές στις συνθήκες διαβίωσης αυτών.

1.1. Κρίση της πανδημίας και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες

Η κρίση του Covid-19 έχει μετασχηματίσει ριζικά κάθε πτυχή της συλλογικής ζωής. Η υγειονομική κρίση έχει επιβάλλει την λήψη σκληρών μέτρων κατ' οίκων περιορισμού ή αλλιώς μέτρα «εκτάκτου ανάγκης».

Οι ευάλωτες κοινωνικά ομάδες στιγματοποιήθηκαν έντονα κατά την διάρκεια της πανδημίας καθώς σε περιπτώσεις όπου έγινε γνωστή συρροή κρουσμάτων σε πρόσφυγες και σε τσιγγάνους υπάρχει τάση εξατομίκευσης και απόδοσης ατομικών ευθυνών κάτι που συνοδεύτηκε από αναπαραγωγή παγιωμένων στερεοτύπων. Λόγου χάρη, στην περίπτωση συρροής κρουσμάτων σε οικισμό Ρομά υπάρχει έντονη κριτική κατά των τσιγγάνων και πρόκληση ηθικών πανικών από τα ΜΜΕ. Δεν έγινε αναφορά στην απουσία συνθηκών υγιούς διαβίωσης, αλλά αντιθέτως επικράτησε η επίκληση στην απειθαρχία και στην ανευθυνότητα τους εις βάρος του υπόλοιπου κοινωνικού συνόλου. Εξίσου χαρακτηριστικές και έντονα προβληματικές είναι και οι περιπτώσεις όπου επιβλήθηκε πρόστιμο σε άστεγους επειδή βρισκόντουσαν σε δημόσιο χώρο και δεν τηρούσαν την αυτοαπομόνωση.

Μολονότι στην δημόσια σφαίρα και δη στα ΜΜΕ επικράτησε η αντίληψη ότι όλοι οι άνθρωποι είναι το ίδιο ευάλωτοι ανεξαρτήτως της κοινωνικής τους θέσης, -κάτι που ισχύει έως ένα βαθμό-, αμφισβητείται στην πράξη ότι η πανδημία επηρεάζεται από υφιστάμενες η όχι δομές κοινοτικής υγείας, ασφαλούς τροφής, στέγης και άλλους σχετικούς παράγοντες.

1.1 Κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο συγκρότησης του κοινωνικού αποκλεισμού

Ο όρος του «κοινωνικού αποκλεισμού» αποτελεί μια έννοια-κατασκευή των κοινωνικών επιστημών ο οποίος καλείται να περιγράψει ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών φαινομένων με κυρίαρχο χαρακτηριστικό την αδυναμία πρόσβασης και τον αποκλεισμό από τα βασικά κοινωνικά αγαθά και δικαιώματα όπως είναι η υγεία, η εκπαίδευση, η στέγαση, το δικαίωμα στην εργασία κα. Με άλλα λόγια, «Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως σύνθετο πολιτικό και κοινωνικό φαινόμενο έχει σαν αποτέλεσμα μια συνολική αδυναμία συμμετοχής στις διαφορετικές εκφάνσεις της σύγχρονης καθημερινότητας» (Παπαδοπούλου 2012).

«Με την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζεται ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των διαδικασιών και των μηχανισμών οι οποίοι προκαλούν το φαινόμενο και ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των καταστάσεων που προκύπτουν» (Pitsou C & Panagiotopoulos G. 2020). Ειδικότερα, τόσο οι διαδικασίες που οδηγούν ένα άτομο στο περιθώριο όσο και οι συνθήκες που επικρατούν όταν το άτομο βρεθεί σε συνθήκες αποκλεισμού είναι ποικιλόμορφες και δεν υπάρχει ομοιογένεια. Δεν καταγράφεται μια καθολική διαδρομή η οποία οδηγεί το άτομο στον κοινωνικό αποκλεισμό αλλά αντιθέτως, σύμφωνα με την βιβλιογραφία ποικίλες -πολλές φορές ετερογενείς- καταστάσεις μπορούν να επιφέρουν αυτό το αποτέλεσμα.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν συνίσταται μόνο στην σχέση του ατόμου με την κρατική πολιτική αλλά διοχετεύεται και στον ευρύτερο κοινωνικό ιστό. «Γενικότερα, θα λέγαμε ότι ένα άτομο θεωρείται κοινωνικά αποκλεισμένο αν δεν συμμετέχει σε ένα σύνολο δραστηριοτήτων (για παράδειγμα, κατανάλωση, παραγωγή, πολιτικές και άλλες κοινωνικές δράσεις) της κοινωνίας στην οποία ζει και στις οποίες θα επιθυμούσε να συμμετάσχει (Burchardt et al., 1999, 2002) (<https://ineobservatory.gr/wp-content/uploads/2014/08/meleth-25.pdf>).

Εγγενές χαρακτηριστικό του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί η δυναμικότητα και όχι η στατικότητα του φαινομένου καθώς υπό το πρίσμα της μετά νεωτερικότητας προσλαμβάνεται ως διαδικασία και όχι ως παγιωμένη κατάσταση. Σύμφωνα με τον Καστέλ, ο αποκλεισμός επέρχεται στην διαδρομή μιας διαδικασίας την οποία διακρίνει σε 3 στάδια. *Αρχικά βρίσκεται η ζώνη ένταξης και ενσωμάτωσης, η οποία έπεται από την κοινωνική ευπάθεια, την προσωρινότητα και αβεβαιότητα ενώ στο τέλος αυτής της διαδρομής υπάρχει η αποσύνδεση και η περιθωριοποίηση.* Στην αποσύνδεση διαρρηγνύονται οι κοινωνικοί δεσμοί που περιβάλλουν το άτομο και επέρχεται ο διαχωρισμός αυτών των ανθρώπων από το υπόλοιπο σύνολο και ο αρνητικός χαρακτηρισμός τους ως «ακατάλληλοι». Στο έργο του με τίτλο «Les metamorphoses» ο Καστέλ αναφέρει ότι «Η αποσύνδεση προσλαμβάνεται ως το αποτέλεσμα μια διπλής διαδικασίας, της αυξανόμενης φτώχειας από τη μια και της απώλειάς κοινωνικών σχέσεων από την άλλη». *Κεντρικός άξονας σε αυτήν την διαδικασία είναι η εργασία η οποία αποτελεί πεμπουσία της κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου. Ο Καστέλ αναφέρει ότι*

συγκεκριμένα η μισθωτή εργασία αποτελεί απαραίτητο θεσμό ο οποίος καθορίζει και συμβάλλει στην κοινωνική αναγνώριση του ατόμου και ως συνέπεια την ένταξη του στο κοινωνικό σύνολο. Η αξία της τυπικής εργασίας στην κοινωνική ένταξη έχει απασχολήσει γενικότερα την κοινωνιολογία, καθώς στα πλαίσια του κατακερματισμού και της οργανικής αλληλεγγύης, η τυπική εργασία διαμορφώνει την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου και δημιουργεί κοινωνικά δίκτυα και δεσμούς.

Όπως έχει ήδη λεχθεί, η κοινωνική συνοχή και ο κοινωνικός δεσμός αποτελούν κεντρικές έννοιες στην πραγμάτευση του συγκεκριμένου κοινωνικού φαινομένου δεδομένου ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός «ερμηνεύεται ως επίπτωση της έλλειψης συνοχής, της χαλάρωσης και της αλλοίωσης του κοινωνικού δεσμού και ως έκφραση μιας πλημμελούς αλληλεγγύης της κοινωνίας αλλά φανερώνει και συνολικές αδυναμίες ολόκληρου του κοινωνικού

συστήματος. «*Ο ισχυρός κοινωνικός δεσμός μέσα από την ανάπτυξη της αλληλεγγύης και της ισχυρής κοινωνικής συνοχής συγκροτεί τον κύριο παράγοντα της εύρυθμης λειτουργίας των κοινωνιών μας*» (Παπαδοπούλου 2012). Με άλλα λόγια, ο κοινωνικός αποκλεισμός, συνδέεται με βαθύτερα δομικά στοιχεία της κοινωνίας , με τις ανισότητες που παράγονται από την οργάνωση της, και την κοινωνική αλληλεγγύη. «*Μια κοινότητα με υψηλό επίπεδο κοινωνικής ενσωμάτωσης έχει και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή και μπορεί να έχει περισσότερο ξεκάθαρες απόψεις για τη λύση των οικονομικών και κατά συνέπεια βιοποριστικών προβλημάτων της περιοχής της αφού οι κοινωνικοί εταίροι σε συνθήκες περιορισμένης εσωτερικής σύγκρουσης μπορούν να βελτιώσουν καταρχήν την ποιότητα διαβίωσης στην περιοχή*» (Τσομπάνογλου, 2007).

Επίσης, ξεχωριστή μνεία πρέπει να αποδοθεί στην αξία της κοινωνικής αλληλεγγύης στην αποτροπή του κοινωνικού αποκλεισμού. «*Οι διαδικασίες κοινωνικής έκπτωσης και περιθωριοποίησης αναστέλλονται συχνά εξαιτίας της ενεργοποίησης άτυπων μορφών κοινωνικής αλληλεγγύης και δικτύων υποστήριξης*» (Παπαδοπούλου. 2012).

Σύμφωνα με τον Τσομπάνογλου, η αποτυχία άρσης του κοινωνικού αποκλεισμού επιφέρει προβληματική λειτουργία του πρωτογενούς κοινωνικού ελέγχου (Οικογένεια, εκπαίδευση κτλ.) και στην επικέντρωση στους δευτερογενείς φορείς κοινωνικού ελέγχου οι οποίοι στην περίπτωση του κοινωνικού αποκλεισμού ερμηνεύονται ως μηχανισμοί καταστολής. «*Η διαρκής κοινωνική επισφάλεια και υποβάθμιση των πρωτογενών μορφών κοινωνικού ελέγχου επιφέρει μείωση της κοινωνικής συνοχής και φυσικά στην κοινωνική εμπιστοσύνη, πεδία λειτουργίας της κοινωνίας των πολιτών*» (Τσομπάνογλου 2019, Osterberg, 1989).

Αξίζει να τονιστεί, ότι μολονότι διατηρεί πολλά από τα στοιχεία, ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν δύναται να αναλυθεί με καθαρά ταξικούς όρους δεδομένου ότι δεν ταυτίζεται με την εκμετάλλευση όπως αυτή συμβαίνει στις καπιταλιστικές σχέσεις αλλά αντιθέτως σημασιοδοτεί την απουσία εκμετάλλευσης. «*Η εκμετάλλευση προϋποθέτει την ύπαρξη κοινωνικών σχέσεων μέσα από την εργασία, δεν νοείται χωρίς αυτές [...] εξασφαλίζει τη συμμετοχή σε ένα δίκτυο (άνισων) ανταλλαγών. Αντίθετα, ο αποκλεισμός είναι μια διαδικασία αλλοίωσης και αποσύνθεσης του κοινωνικού δεσμού*» (Καυτατζόγλου, 2006). Επομένως, τονίζεται ότι τα αναλυτικά εργαλεία των κοινωνικών επιστημών και της κοινωνικής πολιτικής πρέπει να εκσυγχρονιστούν και να προσλαμβάνουν με ρευστότητα τα κοινωνικά φαινόμενα και όχι με αυστηρά ταξικούς όρους του παρελθόντος.

Ένας άλλος κεντρικός άξονας του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η συλλογικότητα. Δηλαδή ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα συλλογικό φαινόμενο δεδομένου οι αιτίες που οδηγούν σε αυτόν ανάγονται στην συστημική οργάνωση⁴. Την ίδια στιγμή όμως, το άτομο βιώνει ατομικά τον κοινωνικά παραγόμενο αποκλεισμό και καλείται μόνο του να βρει λύσεις σε δομικά κοινωνικά προβλήματα. «Ο αποκλεισμός αποτελεί συλλογικό κοινωνικό φαινόμενο, αλλά γίνεται αντιληπτός ατομικά, θεωρείται ότι ευθύνεται αποκλειστικά το άτομο για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται και αυτή η μετατόπιση ευθυνών έχει ως αποτέλεσμα το άτομο να στιγματίζεται έντονα από την κοινωνία και εν τέλη σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και να λαμβάνει χαρακτηρισμούς της παρέκκλισης» (Καυτατζόγλου, 2006).

Μια σημαντική διάσταση του βιώματος του κοινωνικού αποκλεισμού, είναι αυτή που παραθέτει η Μουσούρου, σύμφωνα με την οποία το άτομο το οποίο αποκλείεται από το κοινωνικό σύνολο, τελικά «παραιτείται» και δεν επιθυμεί να συμμετέχει στον κοινωνικό ιστό. Δηλαδή, «χαρακτηρίζονται από την απάθεια, την παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος για την κοινωνία που την περιβάλλει και την αδιαφορία για οποιαδήποτε προσπάθεια επανένταξης τους στην κοινωνία αυτήν. Είναι αυτοί που δε μετέχουν στα κοινωνικά πράγματα και τη διαμόρφωση της προοπτικής τους, που αδιαφορούν, που δε διαθέτουν αντοχές, που δεν ελπίζουν σε τίποτε, αλλά φοβούνται τα πάντα» (Μουσούρου, 1998).

Στενά συνδεδεμένη με τον κοινωνικό αποκλεισμό είναι η έννοια της underclass ή διαφορετικά η έννοια της υπο-τάξης, η οποία όμως δεν είναι ταυτόσημη με τον όρο του κοινωνικού αποκλεισμού. Η πρώτη αναφορά για την γίνεται από τον Μιρντάλ ο οποίος ορίζει την υπόταξη ως την «τάξη μη προνομιούχων, που υποαπασχολούνται, είναι χωρίς απασχόληση, γίνονται μη απασχολήσιμοι. Εξαθλιώνονται, ωθούνται προς το κατώτερο σημείο της κοινωνίας, μοιραία τοποθετούνται στο περιθώριο του έθνους, του οποίου δεν συμμερίζονται τις επιδιώξεις και τις επιτεύξεις.[..] είναι καθηλωμένη ως προς την κοινωνική κινητικότητα και μαστίζεται από χρόνια ανεργία». Μολονότι χρησιμοποιήθηκε αρχικά για να περιγράψει τα γκέτο των Η.Π.Α, ο ορισμός αυτός είναι εξαιρετικά επίκαιρος για ορισμένες κοινωνικές ομάδες στην Ελλάδα όπως οι Ρομά και οι πρόσφυγες. Σύμφωνα με την Καυτατζόγλου, «Το «υπο» υπαινίσσεται το ταπεινό, παθητικό, και υποταγμένο, αλλά συνάμα

---

⁴ Εκτός των άλλων, ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται στενά και με τις προτεραιότητες του πολιτικού συστήματος. «Είναι αποτέλεσμα κυρίως ισχυρών δογμάτων και ιδεολογιών, τα οποία διαιωνίζουν τον αποκλεισμό ομάδων από την ισότιμη απορρόφηση δημοσίου και κοινωνικού πλούτου, και επιπλέον είναι αποτέλεσμα της έλλειψης πολιτικής βούλησης για αναγκαίες μεταρρυθμίσεις» (Τσιάκαλος, 1998)

το ατιμωτικό, επικίνδυνο , διασπαστικό, σκοτεινό, κακόβουλο, ακόμα και σατανικό[..] την υποτέλεια και την αθλιότητα» (Καυτατζόγλου, 2006).

Τόσο ο όρος του κοινωνικού αποκλεισμού όσο και της underclass δέχονται κριτική από μια μερίδα της επιστημονικής κοινότητας. Η κριτική ασκείται είναι ότι αποτελούν ορισμό «ομπρέλα», και με αυτόν τον τρόπο αδυνατούν να εξηγήσουν ταξικά τα ζητήματα των κοινωνικών ανισοτήτων. Επίσης, πολύ συχνά η έννοια της υπο-τάξης χρησιμοποιήθηκε από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (ιδιαίτερα στην Αμερική) με αρνητική χροιά προκειμένου να ταυτίσει τους περιθωριοποιημένους (φτωχούς, μαύρους κτλ.) με εγκληματικές και παρεκκλίνουσες συμπεριφορές. Αυτό το γεγονός, προκάλεσε εκ νέου επιτάχυνση των κοινωνικών προβλημάτων καθώς οι χαρακτηριζόμενες ομάδες ως αποκλεισμένες και underclass στιγματίστηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Κατά την βιβλιογραφία, ο όρος υπο-τάξη χρησιμοποιήθηκε «ως αποκρουστικό φόβητρο για να δικαιολογηθεί η κατάργηση του κράτους πρόνοιας και να επιβεβαιωθούν οι αξίες της λευκής μεσαίας αστικής τάξης» (Καυτατζόγλου,2006). Δηλαδή, μέσω της χρήσης του όρου με αρνητική χροιά μια κυβέρνηση δύναται να αποποιηθεί ευθυνών κρατικής πρόνοιας για μια κοινωνική ομάδα, μέσω του στιγματισμού και της υπευθυνοποίησης της ίδιας της ομάδας. Στην Ελλάδα οι δημόσιες συζητήσεις αναφορικά με την αξία του κοινωνικού αποκλεισμού ως αναλυτική κατηγορία στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής, επήλθε έπειτα από εισηγήσεις της Ευρωπαϊκής ένωσης (επιρροή της πράσινης και λευκής βίβλου) στις αρχές της δεκαετίας του '90.

1.2 Κοινωνικός αποκλεισμός και ghetto

Ο κοινωνικός αποκλεισμός συχνά συνοδεύεται και από τον γεωγραφικό αποκλεισμό και απομόνωση. Ειδικότερα, συνοικίες και γειτονιές των πόλεων όπου συσσωρεύονται τα κατώτερα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα στιγματίζονται και χαρακτηρίζονται με τον όρο «γκέτο». Αυτές οι περιοχές νοηματοδοτούνται ως τόποι ακραίας βίας, εγκληματικότητας και εμπορίου ναρκωτικών. Κατά τον Wacquant γκέτο είναι «ο ακούσιος χωρικός αποκλεισμός μιας κοινωνικής ομάδας η οποία βρίσκεται σε μειονεκτική κοινωνική και πολιτική θέση σε σχέση με την επικρατούσα πολιτισμική ομάδα η οποία την περιβάλλει» (Wacquant, 2005).

Αξίζει να αναφερθεί, ότι τις περισσότερες φορές, οι άνθρωποι οι οποίοι δεν διαβιούν σε αυτές τις περιοχές, αντλούν πληροφορίες για τα «γκέτο» από δευτερογενή πηγές όπως είναι η

τηλεόραση, και ως αποτέλεσμα έχουν εικόνα η οποία δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα αλλά υπόκειται σε διαδικασία δαιμονοποίησης. Σήμερα ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει συνοικίες και γειτονιές μεταναστών και προσφύγων, κατώτερων κοινωνικών τάξεων, οικισμών Ρομά κ.α.

Ο χώρος όμως είναι κοινωνική κατασκευή και ως τέτοιος θα πρέπει να μελετάται. Σύμφωνα με τον, οι οικισμοί στους οποίους συσσωρεύονται τα κατώτατα στρώματα και στιγματίζονται ως τόποι εγκληματικότητας, στην πραγματικότητα αποτελούν θύματα της ανεργίας, της φτώχειας λόγω ανεπαρκούς λειτουργίας της κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής πράγμα που δίνει την ιδιωτική έκφραση αυτών με την σκοτεινή εναλλακτική του οργανωμένου εγκλήματος και της μαύρης αγοράς εργασίας.

αίσθηση των «γκέτο» «αντανακλώνται οι φόβοι, τα προβλήματα και ενίοτε οι «εξωτικές» επιθυμίες των μεσαίων και ανώτερων τάξεων (βιομηχανία του σεξ) – συνδέοντάς τους με ανηθικότητα, παραβατικότητα και μια εσωτερικευμένη, φερόμενη ως ενδημική, παθογένεια. Έτσι αφήνεται να εννοηθεί ότι ο «πολιτισμός της φτώχειας» που τους διακρίνει, ο ίδιος αναπαράγει και τα προβληματικά τους κοινωνικά μοντέλα και δραστηριότητες με αποτέλεσμα να ευθύνονται τελικά οι ίδιοι για την κατάσταση στην οποία αυτοί και οι γειτονιές τους βρίσκονται (Ρομπάκης, 2017).

2.1 Ιστορικό πλαίσιο και κοινωνικά στοιχεία των ΡΟΜΑ

Ο πληθυσμός των Ρομά ο οποίος διαβιεί στην Ελλάδα υπολογίζεται περίπου 250.000-300.000 αλλά, ο ακριβής αριθμός δεν δύναται να καθορισθεί. Στην χαρτογράφηση του 2017 από την γενική γραμματεία, καταγράφηκαν συνολικά 104.210 κάτοικοι σε οικισμούς και καταυλισμούς. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ το 1903 υπήρχαν μόλις 10.000 Ρομά σε όλη την Ελλάδα και 7.429 το 1951. Κάποιες από τις γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας όπου παρατηρείται μεγάλη εγκατάσταση των Ρομά είναι στις ακόλουθες: Ανατολική Μακεδονία – Θράκη, Θεσσαλία, Δυτική Ελλάδα και Κεντρική Μακεδονία. Οι περισσότεροι καταυλισμοί Ρομά παρουσιάζονται στην Δυτική Ελλάδα όπου ο αριθμός των οικισμών φτάνει τους 65. Ακολουθεί η Πελοπόννησος με 53 και η Κεντρική Μακεδονία με 47 καταυλισμούς σύνολο⁵.

Τα άτομα της κοινωνικής ομάδας των Ρομά δεν διαθέτουν μια συγκεκριμένη εθνικότητα αλλά αντίθετα ενστερνίζονται την εθνικότητα του τόπου στον οποίο κατά κύριο λόγο ζουν

---

⁵ Τα στοιχεία αντλήθηκαν από την γενική γραμματεία ρομά <https://egroma.gov.gr>

(πχ. Ρουμανία, Ελλάδα, Βουλγαρία, Ηνωμένο Βασίλειο κ.α) Η γλώσσα την οποία χρησιμοποιούν είναι διάλεκτοι της ινδογενούς γλώσσας Ρομανί. Η διάλεκτος αυτή είναι προφορική διάλεκτος χωρίς να υπάρχει κάποια γραπτή μορφή επικοινωνίας. Χαρακτηριστικό του αποκλεισμού των τσιγγάνων είναι ότι μέχρι τις τελευταίες δεκαετίες θεωρούνταν ανιθαγενείς από το ελληνικό κράτος και τους δόθηκαν πολιτικά δικαιώματα μόλις την δεκαετία του 1970 ύστερα από την επιτροπή για την ρύθμιση της ιθαγένειας των Ρομά η οποία έλαβε χώρα στις 16 Νοεμβρίου του 1967. « Η πολιτογράφηση καθιστούσε τους Ρομά ορατούς όχι πλέον αποκλειστικά στις αστυνομικές αρχές αλλά και στους θεσμούς εκπροσώπησης των πολιτών και κυρίως στην τοπική αυτοδιοίκηση. Άλλωστε, η συνεργασία των δημοτικών αρχών και των τοπικών φορέων θεωρήθηκε εξαρχής προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση της διαδικασίας.» (Τρουμπέτα,2008) .

Η ετερογένεια της κοινωνικής ομάδας των Ρομά, δεν είναι αντιληπτή από το υπόλοιπο κοινωνικό πλαίσιο. Στην χειρότερη ταξική θέση βρίσκεται η κοινωνική ομάδα των «Σκηνιτών» (40.000 περίπου άτομα ανά την επικράτεια) οι οποίοι έχουν και τις χειρότερες συνθήκες διαβίωσης ενώ οι Ρομά της Αγίας Βαρβάρας Αττικής, θεωρούνται υποδειγματική περίπτωση ενσωμάτωσης των Ρομά. Συνεπώς, υπάρχει ανάγκη διαφορετικής προσέγγισης της κάθε ομάδας αναλόγως με τις ιδιαίτερες ανάγκες. Λόγου χάρη, στην περίπτωση των «σκηνιτών» είναι πρωτεύον η εξασφάλιση ασφαλούς στέγης που να διασφαλίζει την υγεία της οικογένειας, ενώ σε μια περίπτωση όπου η οικογένεια Ρομά διαβιεί σε οίκημα καλής κατασκευής, υπάρχει ανάγκη εξομάλυνσης του ρατσισμού ούτως ώστε να συμμετέχει η οικογένεια στην μισθωτή εργασία και να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης.

Ποσοτική έρευνα του Παρθένη σε πληθυσμό Ρομά ανάδειξε ότι το 70% των ερωτηθέντων αναφορικά με τους Ρομά των άλλων χωρών, πιστεύουν ότι «δεν έχουν κοινά προβλήματα, δεν πιστεύουν όμοια πράγματα σχετικά με την ανατροφή των παιδιών και την οικογένεια και δεν παρουσιάζουν κοινές υποχρεώσεις όσον αφορά την σύγκριση τους με τους κάτοικους ξένων χωρών». Αντιστοίχως σε ερώτηση σχετικά με την σχέση γηγενών Ελλήνων Ρομά και νέο-μεταναστών Ρομά, οι πρώτοι σε ποσοστό 64% θεωρούν πώς «δεν έχουν κοινά πιστεύω, βλέψεις και οράματα με τους ξένους Ρομά που ζουν στον ελλαδικό χώρο». «Για πολλούς τσιγγάνους, οι ενταγμένοι Τσιγγάνοι μιας περιοχής που υιοθετούν την κυρίαρχη κουλτούρα συνήθως δεν θεωρείται ότι ανήκουν στην ομάδα των Τσιγγάνων, ενώ στην ευρύτερη οριοθέτηση Τσιγγάνου και μη Τσιγγάνου εμπίπτουν σαφώς στην κατηγορία του Τσιγγάνου» (Μάρκου,2008) .

Οι Ρομά φαίνεται να διατηρούν ορισμένα παραδοσιακά πολιτισμικά στοιχεία και πρότυπα συμπεριφοράς (π.χ. νομαδικότητα, αμφίεση και παραδοσιακά έθιμα) ταυτοχρόνως όμως φαίνεται να εντάσσουν και κάποια από τα σύγχρονα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του υπόλοιπου πληθυσμού. Σύμφωνα με την Λυδάκη, αυτός ο μετασχηματισμός επέρχεται «βίαια» για τους τσιγγάνους. Ένα άλλο κομβικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός της εσωστρέφειας της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας, η οποία είναι έντονη. Οι επαφές με το κοινωνικό σύνολο είναι περιορισμένες έως ανύπαρκτες. Χαρακτηριστικό της εσωστρέφειας των Ρομά είναι ότι οι ίδιοι επιλέγουν την ενδογαμία, δηλαδή την σύναψη γάμου με άτομα της ίδιας υπο-ομάδας.

2.1.1 Ρατσισμός και διακρίσεις εις βάρος των Ρομά

Σε έρευνα, των Ρήγα & Δαιμονάκου αναδείχτηκε ότι οι τσιγγάνοι λαμβάνουν ιδιαίτερα αρνητικούς χαρακτηρισμούς από τους «μπαλαμό». Ειδικότερα στην ερώτηση « Τι σημαίνει για σας «γύφτος» την μεγαλύτερη συχνότητα απάντησης λαμβάνει η λέξη «βρώμικος», με τη «κλέφτης» και «ζητιάνος» να ακολουθούν. «Η σχέση αυτοχθόνων Ελλήνων και Τσιγγάνων, [...], είναι σχέση απόστασης με ενδεχόμενη τάση εγγύτητας, όχι όμως επιθυμία ισότιμης αντιμετώπισης και ενσωμάτωσης» (Ρήγας & Δαιμονάκου, 2002)

Σε έγγραφο του 1984 το οποίο μελετάει τις κοινότητες Ρομά στο Μεσολόγγι, «*Η προκατάληψη για το Γύφτο είναι έντονη. Τους αποκαλούν βρωμιάρηδες, κλέφτες και, γενικά, είναι το μίasma της περιοχής. Οι δικοί μας παραπονιούνται συχνά για την παρουσία των γυφτόπουλων στα Σχολεία. Επίσης, υπάρχει δυσπιστία απέναντι τους όσον αφορά την δουλειά. Όσες δε φορές τους προσλαμβάνουν για βοηθητικές δουλειές, τους εκμεταλλεύονται οικονομικά*» (Έξαρχος, 1998).

Τα στερεότυπα και ο ρατσισμός, παρεμποδίζουν την πρόσβαση των Ρομά σε πολλά από τα κοινωνικά και δημόσια αγαθά. Αυτό το γεγονός επιβεβαιώνεται και από την ποιοτική έρευνα του Παπακωνσταντίνου. Ειδικότερα, «*Η εικόνα που έχουν για τις δημόσιες υπηρεσίες είναι άκρως αρνητική και φαίνεται ότι δεν τους αντιμετωπίζουν ισότιμα ως Έλληνες πολίτες. Αυτή η άποψη τεκμηριώνεται από την απάντηση στην ερώτηση «Ποιοι είναι αυτοί που σας αντιμετωπίζουν ρατσιστικά ή έκανεναν αδικίες εις βάρος σας;» Που πάνω από τους μισούς απαντούν το εντοπίζουν στους δημοσίους υπαλλήλους, στους δημοτικούς υπαλλήλους και στους δημοτικούς αστυνομικούς και την αστυνομία γενικότερα. Τέλος, αντιμετωπίζουν ρατσιστικές συμπεριφορές στα κέντρα διασκέδασης και στους καταστηματάρχες.» (Παπακωνσταντίνου, 2018)*

Εκτός των άλλων, οι στερεοτυπικές διαθέσεις απομακρύνουν τους Ρομά από κάθε δυνατότητα κοινωνικής ανέλιξης και τους ωθούν στο περιθώριο. «Οι κοινωνίες οι αποκλεισμένες από την ευρύτερη κοινωνικοοικονομική και εκπαιδευτική ζωή, εντός των οποίων διαβιούν οι Ρομά, στερούν από αυτούς την δυνατότητα απόκτησης πολιτισμικού και κοινωνικού κεφαλαίου, τέτοιου που θα εγγυάται την πρόσβαση τους σε βελτιωμένες συνθήκες ζωής» (Παρθένης & Παπακωνσταντίνου, Μάρκου, 2013) Η αδυναμία να συμμετέχουν σε κοινωνικά δίκτυα της ευρύτερης κοινωνίας και η τάση για εσωστρέφεια, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες οι οποίοι παρεμποδίζουν σε τελική ανάλυση την ίδια την διαβίωση των Ρομά.

2.2 Στέγαση των Ρομά

Η στέγαση αποτελεί βασική έκφραση κοινωνικού αποκλεισμού. Η κοινωνική ομάδα των Ρομά, σε μεγάλο βαθμό αποκλείεται από την τυπική στέγαση ή αντιμετωπίζει πολλαπλά προβλήματα στην εύρεση στέγης. Αξίζει να αναφερθεί ότι η στέγαση αποτελεί σημαντική παράμετρος διαφοροποίησης εντός της κοινωνικής ομάδας των Ρομά καθώς οι οικογένειες των υψηλών ταξικών θέσεων διαβιούν σε συνθήκες που είναι πολύ κοντά στο δυτικό τυπικό πρότυπο ενώ τα νοικοκυριά της κατώτερης ταξικής θέσης διαβιούν σε συνθήκες απόλυτης εξαθλίωσης στερούμενοι πολλές φορές και το βασικό δικαίωμα στο καθαρό νερό⁶.

Ο Γ. Μάρκου διακρίνει 4 βασικές κατηγορίες στεγαστικής κατάστασης των Ρομά. Διαβιώντες σε μόνιμη κατοικία εντός του αστικού ιστού, μόνιμα εγκατεστημένοι σε καταυλισμούς στα όρια των πόλεων, διαβιώντες σε «παράγκες, πρόχειρες κατασκευές, πρόχειρα λυόμενα εκτός αστικού ιστού της πόλης» (Μάρκου, 2018) και μετακινούμενοι. Κατά άλλους ερευνητές, οι «σκηνίτες» Ρομά αποτελούν μια ξεχωριστή κατηγορία καθώς αντιμετωπίζουν ζητήματα ακραίας επισφάλειας και φτώχειας.

Μελετώντας την συνοικία των Άνω Λιοσιών, η Άννα Λυδάκη ανέδειξε ότι υπάρχει επιθυμία ορισμένων Ρομά να εγκατασταθούν μόνιμα σε έναν τόπο αλλά αυτή η πρόθεση βρίσκει εμπόδια. *«Διαπιστώνουμε ότι καταρρέει ο μύθος που θέλει τους τσιγγάνους να μην επιδιώκουν τη μόνιμη κατοικία: «Άμα ξέραμε ότι έχουμε ένα σπίτι, θα μέναμε, δεν θα φεύγαμε. Θα πηγαίναμε ταξίδι και μετά θα ερχόμασταν πάλι...», «Απώτερος στόχος και όνειρο όλων είναι να*

---

⁶ «Οι συνθήκες διαβίωσης στους καταυλισμούς, που στήνονται συνήθως στις παρυφές των αστικών κέντρων, είναι πολλές φορές άθλιες, με σημαντική έλλειψη υγιεινολογικών παροχών, όπως ύδρευσης και αποχέτευσης, παραμονή κοντά σε βιομηχανικούς χώρους ή σε χώρους απορροής λυμάτων, σε χείμαρρους ή μέσα σε κοίτες ξεροπόταμων, γενικά σε περιοχές στις οποίες παρατηρείται υψηλός βαθμός μόλυνσης του περιβάλλοντος» (Μωραΐτου 2013)

αποκτήσουν ένα οικοπέδο για να στήσουν την παράγκα τους ή να χτίσουν ένα σπίτι, αφού δεν υπάρχει, άλλωστε καμία πιθανότητα να τους ενοικιάσει κάποιος ένα» (Λυδάκη, 1997).

Η πλειονότητα των οικισμών, βρίσκεται σε ακατάλληλη και επικίνδυνη τοποθεσία όπως είναι η γειτνίαση με εργοστάσια, η κακή ποιότητα του αέρα και μη παρέχοντας με αυτόν τον τρόπο ποιοτική και υγιεινή διαβίωση. Η παράνομη σύνδεση με το ηλεκτρικό ρεύμα είναι συχνό φαινόμενο, και με αυτόν τον τρόπο, εκτός των άλλων, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα ατυχήματος. Αυτό το γεγονός έχει ήδη αποτυπωθεί σε έρευνες, όπως η επιτόπια έρευνα το 2003 του Παπαδόπουλου η οποία ανέδειξε ότι οι κατοικίες των Ρομά είναι συχνά ακατάλληλα διαμορφωμένες και επιρρεπείς προς ατυχήματα.

Σύμφωνα με την βιβλιογραφία, είναι συχνό φαινόμενο να συγκατοικούν πολλά άτομα μαζί σε μικρής έκτασης οικίσματα και ως εκ τούτου να απολαμβάνουν χαμηλή ποιότητας διαβίωση. «μένουν δύο με τρεις οικογένειες, συγγενείς μεταξύ τους, οι οποίοι αριθμούν κατά μέσο όρο 8-10 άτομα. Συχνά, οικονομικοί λόγοι τους αναγκάζουν να μένουν όλοι μαζί, διότι δεν μπορεί να αποκτήσει κάθε οικογένεια ξεχωριστό δικό της σπίτι» (Μάρκου 2008) Αυτό το γεγονός, είναι ιδιαίτερα προβληματικό, λαμβάνοντας υπόψη τόσο υγειονομικούς παράγοντες (εξάπλωση ασθενειών κτλ.) όσο και από την άποψη κοινωνικών σχέσεων και ιδιωτικότητας. «Η αναλογία ανάμεσα στα άτομα και τον διαθέσιμο χώρο είναι δύο προς ένα στα σπίτια, τέσσερα προς ένα στα καλύβια και επτά προς ένα στα αντίσκηνα. Στο γενικό πληθυσμό της ώρας ο μέσος όρος ατόμων ανά δωμάτιο είναι 0,8» (Μάρκου, 2008)

Η άμβλυση της στεγαστικής επισφάλειας για τους Ρομά αποτελεί σημαντικό άξονα όσον αφορά την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού εν γένει. «Όσο καλύτερη είναι η ποιότητα της κατοικίας στην οποία διαμένει το δείγμα μας, αυτό βοηθάει, έστω και σε μικρό ποσοστό στην άμβλυση των αρνητικών απόψεων για άλλες εθνοτικές/φυλετικές/κοινωνικές ομάδες» (Παρθένης, 2018). Αυτή η διατύπωση αναφέρεται και από την Παυλή-Κορρέ η οποία καταδεικνύει την αξία της ποιοτικής στέγασης στην ομαλή ένταξη οικογενειών ρομά, και ειδικότερα στην ένταξη στην εκπαίδευση. «Η χωρική ένταξη και το σπίτι ως τρόπος διαμονής είναι άμεσα συνφασμένα με την κοινωνική ένταξη, δηλαδή όσο περισσότερο ενταγμένοι χωρικά είναι τόσο περισσότερο συμμετέχουν στις συγκεντρώσεις των γονέων, καθώς και στους Συλλόγους Γονέων και Κηδεμόνων» (Παυλή-Κορρέ, 2018). Ως εκ τούτου, η επισφαλής στέγαση των Ρομά δεν συνδέεται μόνο με την καταπάτηση του δικαιώματος στην στέγη αυτού καθαυτού, αλλά αποτελεί και σημαντικό παράγοντα κοινωνικής ένταξης.

Με βάση τα ανώτερο, είναι σημαντικό η κοινωνική πολιτική να λαμβάνει υπόψη της την στέγαση ως βασικό παράγοντα ολιστικής ένταξης.

2.3 Η Υγεία των Ρομά

Η υγεία και το προσδόκιμο ζωής των Ρομά υστερεί σημαντικά του υπόλοιπου κοινωνικού συνόλου. Λόγω της ανεπαρκείας οικονομικών πόρων συχνά διαβιούν σε ακατάλληλα κτίσματα αποστερημένοι ακόμα και την ύδρευση, την ηλεκτροδότηση, και την αποχέτευση. Την ίδια στιγμή, ο αναλφαβητισμός τους εμποδίζει από την σωστή προσέγγιση με το ιατροφαρμακευτικό σύστημα και την επικοινωνία με υπαλλήλους της υγείας, καθώς αδυνατούν να συνεννοηθούν, να ακολουθήσουν οδηγίες και να περιγράψουν το πρόβλημα τους. ότι διακρίνεται έντονο πρόβλημα ιατρικής ασφάλισης . Η εκτεταμένη οικονομική δυσχέρεια συνδέεται άμεσα με την κακή υγεία των Ρομά και για αυτό το λόγο θα αναλυθεί αναλυτικότερα σε αυτήν την ενότητα. *«Το κυνήγι της επιβίωσης αναγκάζει τους Ρομά να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα υγείας μόνο όταν αυτά παρουσιάζονται. Αγνοώντας ή αδιαφορώντας για την πρόληψη, τους εμβολιασμούς κ.α.»* (Μωραΐτου, 2013).

Η κατάσταση της υγείας των Ρομά, αντικατοπτρίζεται από ποσοτικές έρευνες των τελευταίων δεκαετιών. Ειδικότερα, κατά την Μωραΐτου, σε μελέτη του 2000 μόλις το 51,1% δεν έχει κάνει ούτε τα απαραίτητα εμβόλια, το 15% δεν γνώριζε καν εάν είχε κάνει εμβόλια ή όχι, ενώ το 44,6 % είχε χρόνια πρόβλημα υγείας. Τα χαμηλά ποσοστά των εμβολιασμών των Ρομά σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό, συσχετίζονται και με την διαβίωση σε σπίτι ή καταυλισμό

«Σύμφωνα με έρευνα των Γιατρών του Κόσμου το 1999, σε κάποιες κοινότητες σκηνιτών μέχρι και το 99% ήταν προσβεβλημένο από τον ιό της Ηπατίτιδας Α. Το 50% είχε επίσης εκτεθεί στον ιό της Ηπατίτιδας Β», (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου «Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα»), *«Το 55,1% των γυναικών με παιδιά κατά δήλωσή τους γνωρίζουν τα υποχρεωτικά εμβόλια που πρέπει να γίνουν στα παιδιά τους, ωστόσο το ποσοστό της εμβολιαστικής κάλυψης των παιδιών είναι πολύ χαμηλό»* (Κοτρώτσιου & Σκεντέρης, 2014).

Αρχικά, η κακή κατάσταση της υγείας των ρομά σχετίζεται με το γεγονός ότι η πλειοψηφία είναι ανασφάλιστοι δεδομένου ότι εργάζονται άτυπα. *«Αν και οι περισσότεροι Ρομά είναι εργαζόμενοι, ελάχιστοι από αυτούς είναι ασφαλισμένοι σε κάποιον ασφαλιστικό οργανισμό»* (Λυδάκη, 2013). Η ανάγκη συγκρότησης συστήματος υγείας το οποίο θα παρέχει

υπηρεσίας υγείας για τις κοινότητες αυτές είναι ιδιάζουσας αξίας όχι μόνο για τους κοινωνικά αποκλεισμένους αυτούς καθ' αυτούς αλλά και για την ομαλή και εύρυθμη λειτουργία της αγοράς εργασίας και της κοινωνίας γενικότερα⁷.

Ο ρατσισμός, οι διακρίσεις και οι κακές σχέσεις με τους μη-Ρομά, αποτελούν εμπόδιο και στην πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. *«Η έλλειψη παιδείας και αγωγής υγείας τούς κρατά εγκλωβισμένους στις προκαταλήψεις, τις δοξασίες και τον φόβο[...] Οι κοινωνικές προκαταλήψεις, η δυσπιστία, το αίσθημα απόρριψης που νιώθουν οι Ρομά στις σχέσεις τους με τους μη Ρομά τους οδηγούν σε κοινωνική εσωστρέφεια. Όταν αποφασίσουν να βγάλουν τον άρρωστο τους από αυτήν την εσωστρέφεια, είναι ήδη πολύ αργά»* (Μωραΐτου, 2013).

Σύμφωνα με μελέτη του Δήμου Μενεμένης το 2000, ο πληθυσμός των Ρομά στον συνοικισμό του Δενδροποτάμου έχει μέσο όρο ηλικίας 17.7 έτη, με πρωτική καμπύλη ύστερα από τα 25 έτη και πλήρης πτώση της καμπύλης στα 55 έτη. Τα αποτελέσματα της έρευνας αναδεικνύουν ένα εξαιρετικά προβληματικό φαινόμενο, καθώς όπως αναδεικνύεται οι Ρομά έχουν πολύ σύντομο προσδόκιμο ζωής.

Σύμφωνα με την Μωραΐτου η διατροφή των Ρομά δεν περιέχει τρόφιμα πλούσια σε βιταμίνες και ιχνοστοιχεία όπως τα ψάρια, τα φρέσκα λαχανικά και το γάλα αλλά αντιθέτως περιλαμβάνει *«τρόφιμα που δεν έχουν υψηλές απαιτήσεις συντήρησης και είναι χαμηλότερου κόστους[...] Αυτό έχει ως συνέπεια σε βάθος χρόνου να επιβραδύνεται η υγεία τους, να εξασθενεί η άμυνα του οργανισμού τους και να μειώνεται η αντοχή τους σε ασθένειες»* (Μωραΐτου, 2013). Δεν είναι παράξενο ότι οι Ρομά τρέφονται με υλικά χαμηλής θρεπτικής αξίας, ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψιν μας την έλλειψη ηλεκτροδότησης και καθαρού νερού που συνοδεύει τους καταυλισμούς των Ρομά. *«Οι γυναίκες επιλέγουν να μαγειρεύουν με άλλο τύπο λαδιού, γιατί το ελαιόλαδο είναι πιο ακριβό, αλλά και γιατί οι ίδιες δεν γνωρίζουν τα οφέλη του για την υγεία»*, (Μωραΐτου 2013).

---

⁷ << Η υγεία δεν μπορεί να ρυθμίζεται από μια ιδιωτική αγορά η οποία είναι άτυπη-δηλαδή εκτός προδιαγραφών και ανεξέλεγκτη οικονομικά. Ένα σύστημα πρωτοβάθμιας υγείας σε εθνικό επίπεδο πρέπει να συγκροτηθεί ενιαίο και να αντικατοπτρίζει το εθνικό σύστημα αγοράς εργασίας και ασφάλειας στηριζόμενο στη μισθωτή σχέση>> (Τσομπάνογλου 71)

2.4 Εκπαίδευση των Ρομά

Αποτελεί κοινό τόπο ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού των Ρομά είναι αναλφάβητοι. Ακόμη και εάν πραγματοποιήσουν εγγραφή στην πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η σχολική διαρροή είναι εξαιρετικά συχνό φαινόμενο δεδομένου ότι λίγοι μαθητές καταφέρνουν να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα σπουδών και να αποφοιτήσουν. Αξιοσημείωτο είναι ότι τα ποσοστά είναι ακόμη μεγαλύτερα στα κορίτσια Ρομά, τα οποία λόγω του κοινωνικού ρόλου που τα περιβάλλει παραμένουν στις οικίες τους και ακολουθούν ως επί το πλείστον νοικοκυρικές εργασίες.

Αρχικά, η ελλιπής φοίτηση συνδέεται άμεσα με το οικονομικό πλαίσιο διαβίωσης των μαθητών. *«Η μη ανταπόκριση των μαθητών Ρομά στις απαιτήσεις του εκπαιδευτικού συστήματος, όπως η μη εγγραφή τους στο σχολείο, η άτακτη φοίτησή τους, η σχολική διαρροή, η υπο επίδοση, συνδέονται άμεσα με τις συνθήκες διαβίωσης όσων μαθητών και μαθητριών προέρχονται από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα»* (Παπαδημητρακόπουλος, 2013) Αναλυτικότερα, η έλλειψη σταθερής ασφαλούς και στέγης, και η απουσία ηλεκτροδότησης, είναι καταστάσεις οι οποίες παρεμποδίζουν την ορθή φοίτηση των μαθητών σε πρακτικό επίπεδο. Ακόμη, οι επισφαλείς συνθήκες διαβίωσης και η αβεβαιότητα που διακατέχει πολλές οικογένειες ρομά, οδηγούν σε αρνητικά συναισθήματα και στρες. Ένας μαθητής είναι δύσκολο να παραμείνει αφοσιωμένος στις σπουδές του όταν στην ζωή του επικρατεί το χάος και η αβεβαιότητα. Ένας άλλος παράγοντας που αξίζει να τονιστεί, είναι ότι οι συγκροτημένες προσπάθειες ένταξης των ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα γίνονται τα τελευταία έτη. Αυτό σημαίνει ότι πολλοί από τους σημερινούς μαθητές προέρχονται από οικογένειες αναλφάβητες⁸, δίχως να μπορούν οι γονείς τους ή κάποιος άλλος συγγενής να τους υποστηρίξει στην μελέτη.

Το πολιτισμικό περιβάλλον, ο ρατσισμός και η στιγματοποίηση διαδραματίζουν εξίσου κεντρικό ρόλο στην σχολική διαρροή των ρομά μαθητών. *«Είναι οι διαμορφωμένες/λανθασμένες πλέον απόψεις που ευνοούν τις πρακτικές ενός “ιδιότυπου πολιτισμικού ρατσισμού”,* (Παπαδημητρακόπουλος, 2013). Ο ρατσισμός προς τους τσιγγάνους, έχει ως αποτέλεσμα να στιγματίζεται η είσοδος των Ρομά σε οποιοδήποτε δημόσιο χώρο και υπηρεσία, είτε αυτός είναι φορέας υγείας, εκπαίδευσης κ.α. Βέβαια, υπάρχει και η αντίστροφη δυσπιστία των Ρομά προς τους ενταχθέντες στο εκπαιδευτικό και

---

⁸ Γεγονός το οποίο αποτυπώνεται στις παλαιότερες έρευνες. Το 1997 το 60-80% Ρομά ηλικιών 18 έως 50, ήταν αναλφάβητοι

κοινωνικό σύστημα Ρομά. Σύμφωνα με αναφορά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου «οι απόφοιτοι Ρομά, στη συντριπτική τους πλειοψηφία δεν επιστρέφουν στις κοινότητές τους μετά την αποφοίτηση από το πανεπιστήμιο και ότι ορισμένοι από αυτούς αρνούνται την καταγωγή τους ή δεν γίνονται πλέον δεκτοί στην κοινότητα όταν επιχειρήσουν να επιστρέψουν».

Με άλλα λόγια, τα παιδιά Ρομά έχουν να αντιμετωπίσουν ένα πολύ διαφορετικό πλαίσιο στην τυπική εκπαίδευση από αυτό στο οποίο ζουν με τις οικογένειες τους. Η μεγάλη αυτή απόκλιση, παρεμποδίζει την ενσωμάτωσή τους αλλά και την ομαλή συνέχεια των σπουδών τους. «Η κοινωνικοποίηση τους και τα σχέδια της οικογενειακής τους ζωής δεν ήταν απολύτως συμβατά με τους κυρίαρχους κανόνες και τις αξίες του σχολείου όπου απαιτείται κανονική παρουσία και συμμετοχή, πειθαρχία, υπακοή και ατομική δράση και επιτεύγματα» (Μαυρομάτης 2018) Για αυτό το λόγο, το ερευνητικό ενδιαφέρον των παιδαγωγικών σπουδών, έχουν στραφεί στα πολυπολιτισμικά εκπαιδευτικά συστήματα. Κατά τον Δάφερμο, οι έρευνες αναφορικά με την εκπαίδευση επικεντρώνονται σε ένα βασικό ερώτημα, «Σε ποιο βαθμό είναι συμβατό το αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου με τις αξίες και τις πρακτικές της τσιγγάνικης οικογένειας και κοινότητας; (Δάφερμος, 2013).

Σύμφωνα την Ε. Σκούρτου, Ένα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία προβάλλουν καινοτόμες πρακτικές είναι το «Εκπαίδευση παιδιών Ρομά» / Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» το οποίο προσπαθεί να εντάξει την έννοια της ενταξιακής εκπαίδευσης στα παιδιά Ρομά της Δυτικής Θεσσαλονίκης. Ειδικότερα, «Για να γίνει αυτό εφικτό, το σχολείο (και πιο συγκεκριμένα: ο εκπαιδευτικός) πρέπει να αναγνωρίζει σε κάθε παιδί το πολιτισμικό κεφάλαιο και την προσωπική βιογραφία που φέρει στο σχολείο, ώστε αυτά να αξιοποιηθούν γεφυρωποιοτικά προς τη γνώση του σχολείου»⁹. Δηλαδή, τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των Ρομά δεν θα πρέπει να υποτιμούνται ως μια καθαρά ιδιωτική υπόθεση που αφορά την ζωή του παιδιού εκτός σχολείου, αλλά αντί αυτού το εκπαιδευτικό πρόγραμμα πρέπει να λαμβάνει υπόψη την πολιτισμική προέλευση του μαθητή, και να μην αναπαράγει και επιβάλλει το κυρίαρχο πολιτισμικό μοντέλο.

Το ερώτημα το οποίο προβάλλει η Ε. Σκούρτου είναι εάν η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας σε ό,τι αφορά την ένταξη των παιδιών σχολικής ηλικίας με τσιγγάνική προέλευση προσανατολιστεί σε μια εθνοτική παράδοση με έντονα ανορθολογικά στοιχεία ή σε μια σύγχρονη παράδοση με ισχυρές δόσεις ορθολογισμού. Η εθνοτική παράδοση, παραπέμπει στην τάση προς τόνωσης των διαφορών ανάμεσα στους μαθητές και στην εντείνιση της

---

⁹ <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PRIMEDU390/roma8.pdf>

μειονοτικής θέσης των Ρομά παιδιών. Αυτό που προτείνει, είναι να στραφεί το εκπαιδευτικό σύστημα προς την δεύτερη επιλογή, καθώς με αυτόν τον τρόπο επιτρέπεται η ουσιαστική και ισότιμη πρόσβαση των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση.

Μια άλλη διάσταση, ως προς την έρευνα αναφορικά με την εκπαίδευση και τους Ρομά είναι αυτή που παραθέτει η Δασκαλάκη, σύμφωνα με την οποία οι έρευνες ως επί το πλείστον «περιορίζονται στους γενεσιουργούς παράγοντες της σχολικής διαρροής όπως είναι ο εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση, οι ανεπαρκείς εκπαιδευτικές πολιτικές, απόσταση μεταξύ «τσιγγάνικων» και κυριάρχων μοντέλων κ.τ.λ.» (Δασκαλάκη, 2013) και ελάχιστα στις εννοιολογήσεις και προσδοκίες των ίδιων των Ρομά σχετικά με την εκπαίδευση. Δηλαδή, θα πρέπει η μελέτη να επικεντρωθεί σε ποιοτική έρευνα και στην αναζήτηση των λόγων των ίδιων των υποκειμένων δηλ. των Ρομά. Μέσω των συνεντεύξεων δύναται να αντλήσουμε τις προθέσεις των Ρομά, τι επιθυμούν οι ίδιοι να αποκομίσουν από το εκπαιδευτικό σύστημα και τι όχι. *«Σε μια ανάλυση κόστους-κέρδους οι περισσότεροι Ρομά φαίνεται πως κατέληξαν στο ότι η εκπαίδευση απαιτεί πολύ υψηλό κόστος σε χρόνο, χρήματα και προσπάθεια, για να αποδώσει χαμηλά και αμφισβητούμενα οφέλη. Στις περισσότερες κοινότητες Ρομά δεν υπάρχουν παραδείγματα που να οδηγούν γονείς και παιδιά στο να συγκροτήσουν σαφή σύνδεση μεταξύ σχολικών επιδόσεων από τη μία, και κοινωνικής και οικονομικής επιτυχίας από την άλλη»* (Μαυρομάτης 2018). Καταλυτικά, το εκπαιδευτικό σύστημα οφείλει να διακρίνεται από πολιτισμική ποικιλομορφία, να παρέχει κίνητρα στους τσιγγάνους και να εντάξει στο πρόγραμμα του τις ανάγκες των Ρομά. Φυσικά προέχει ο αλφαριθμητισμός.

2.5 Ρομά και εργασία

Παραδοσιακά, οι Ρομά βιοπορίζονται σε κατά κύριο λόγο σε χειρωνακτικές εργασίες υπαίθρου, ως τεχνίτες ή ως έμποροι. *«Εργάζονται ευκαιριακά σε αγροτικές και οικοδομικές εργασίες ή ασχολούνται με το εμπόριο[...], ενώ ορισμένοι από αυτούς εμφανίζονται μόνιμα εγκαταστημένοι στις παρυφές της πόλης ή του χωριού, όπου συνήθως εργάζονται ως σιδηρουργοί. Άλλοι εργάζονται ως ζωέμποροι, πεταλωτές, χαλκιάδες, γανωτήδες, καλαθοπλέκτες, ξυλουργοί ή υπαίθριοι μουσικοί»*, (Λυδάκη, 2013). Βέβαια τις περισσότερες φορές, αυτές οι εργασίες γίνονται από τους Ρομά δίχως άδεια άσκησης επαγγέλματος κάτι που επιφέρει ανασφάλεια και έλλειψη σταθερότητας των εισοδημάτων. Οι Ρομά κυρίως αυτοαπασχολούνται και είναι ανασφάλιστοι.

Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι την στιγμή που το ποσοστό των ανέργων Ρομά αγγίζει το 60%, ελάχιστοι είναι εγγεγραμμένοι στον ΟΑΕΔ ή επωφελούνται των υπηρεσιών του ΟΑΕΔ. Επίσης, κατά τον Παπακωνσταντίνου η πρόσβαση των Ρομά στην πληροφόρηση και στην ενημέρωση για ζητήματα που αφορούν την τυπική μισθωτή εργασία είναι ελλιπές «η εξασφάλιση πρόσβασης στην πληροφόρηση για τη λειτουργία της αγοράς εργασίας αλλά και στην ενημέρωση για τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται σε αυτήν», (Παπακωνσταντίνου, 2018).

Η οικογένεια αποτελεί ίσως τον σημαντικότερο φορέα κοινωνικοποίησης και ένταξης στην άτυπη εργασία για τους Ρομά¹⁰. Τις περισσότερες φορές μάλιστα, το άτυπο εμπόριο αποτελεί οικογενειακή «επιχείρηση» και ολόκληρες οικογένειες μετακινούνται σε όλη την Ελλάδα για τις ανάγκες του εμπορίου. Παραδοσιακά οι μετακινήσεις αυτές ήταν περισσότερο κερδοφόρες δεδομένου ότι υπήρχαν δυσπρόσιτα χωριά τα οποία δεν είχαν εύκολη πρόσβαση σε αγορές. Πλέον όμως, η μορφή με την οποία γίνεται το εμπόριο έχει αλλάξει, και συνεπώς υπάρχει λιγότερη ζήτηση για το επάγγελμα του γυρολόγου. Ως εκ τούτου, οι έμποροι Ρομά περιορίζονται στις μετακινήσεις κατά τους θερινούς μήνες όπου πραγματοποιούνται υπαίθριες αγορές και πανηγύρεις σε όλη την Ελλάδα. Αξίζει να τονιστεί, ότι έπειτα από σχετική πρωτογενή έρευνα του Παπακωνσταντίνου, οι Ρομά σε ποσοστό 84% επιθυμούν να αφήσουν πίσω το επάγγελμα του γυρολόγου εάν τους δοθεί η ευκαιρία, καθώς είναι χρονοβόρο με λίγα έσοδα.

Συνολικά, η πολιτεία οφείλει να θέσει στις προτεραιότητες της το ζήτημα της ένταξης των Ρομά στην τυπική απασχόληση Η ελλιπής ενσωμάτωση των Ρομά στην τυπική μισθωτή εργασία δεν αποτελεί μόνο ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σεβασμού της ετερότητας, αλλά αποστερεί από τα κράτη σημαντικά έσοδα τα οποία θα μπορούσαν να διατεθούν στην δημοσιονομική πολιτική. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, η Σερβία, η Τσεχία, η Βουλγαρία και η Ρουμανία έχουν συνολικά περί τα 5,7 δις ευρώ οικονομικές απώλειες ετησίως λόγω της άτυπης εργασίας.¹¹

Εύστοχο είναι το ζήτημα το οποίο προβάλλει ο Έξαρχος αναφορικά με την ανάγκη κοινωνικής ενσωμάτωσης των ρομά, καθώς δεν δύναται να υπάρχει στιγματισμός «παρεκκλίνοντων» συμπεριφορών και απόδοση ευθυνών στους Ρομά, την στιγμή που η ίδια η

---

¹⁰ «Η τσιγγάνικη οικογένεια είναι μια επιχείρηση η οποία στηρίζεται στην υποαπασχόληση, και όταν διαθέτει μέσο μεταφοράς, είναι ταυτόχρονα και ευκίνητη, μετακινούμενη σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές, όπου το φορτηγό αποτελεί και το σπίτι ελαχιστοποιώντας το κόστος» (Παπακωνσταντίνου 2018)

¹¹ (Word Bank <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2010/02/15/world-bank-alerts-european-governments-to-steep-economic-costs-of-roma-exclusion>)

κοινωνία δεν τους παρέχει ευκαιρίες κοινωνικής ενσωμάτωσης και βιοπορισμού. «Όταν ένα κράτος δέχεται και συντηρεί στους κόλπους του πληθυσμιακές ομάδες- εν προκειμένω των

Τσιγγάνων- άεργες, περιθωριοποιημένες και υπό διωγμό, τότε είναι παράλογο και αδιανόητο να απαιτεί από αυτές υψηλό πολιτιστικό επίπεδο ή υψηλούς βαθμούς κοινωνικής ευθύνης» (Έξαρχος 1998).

3. Πολιτικές καταπολέμησης κοινωνικού αποκλεισμού των Ρομά.

Όπως έχει ήδη λεχθεί, η κοινωνική κατηγορία των Ρομά αντιμετωπίζει σοβαρά ζητήματα επιβίωσης και κοινωνικού αποκλεισμού.¹² Θα παρουσιάσουμε μερικά κυρίαρχα προγράμματα κοινωνικής ενσωμάτωσης των Ρομά στην Ελλάδα.

Όπως αναφέρει η Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας, η άρση του κοινωνικού αποκλεισμού των Ρομά μπορεί να επιτευχθεί, μεταξύ άλλων, με προϋπόθεση την άμεση βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, την ένταξη των Ρομά εντός του αστικού ιστού, την δημιουργία υποστηρικτικών δικτύων για την ενσωμάτωση στην εργασία, την εκπαίδευση, την υγεία κτλ., και στην παρακίνηση για συμμετοχή στα κοινά.

3.1 Προγράμματα άρσης κοινωνικού αποκλεισμού των Ρομά.

Κάνοντας αναζήτηση για τις συγκροτημένες προσπάθειες ενσωμάτωσης των Ρομά σε πολιτικό και θεσμικό επίπεδο, αυτό που αξίζει να τονιστεί για την περίπτωση της Ελλάδας είναι ότι από την δεκαετία του 2000 και μετέπειτα υπάρχουν δεκάδες προγράμματα ένταξης τα οποία ακολουθούν χρονικά το ένα μετά το άλλο. Κατά κύριο λόγο, τα προγράμματα αυτά έρχονται με παρότρυνση και χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης Αυτό που είναι ιδιαίτερα προβληματικό είναι ότι παρά τις χρηματοδοτήσεις, οι πολιτικές αυτές χαρακτηρίστηκαν εν τέλη αναποτελεσματικές. Με άλλα λόγια, υπάρχει μια ανακύκλωση χρηματοδοτήσεων και πολιτικών που εν τέλη δεν καταλήγουν σε κάποιο αξιόλογο αποτέλεσμα. Ορισμένα από τα προγράμματα αυτά αναλύονται συνοπτικά παρακάτω.

Το πρώτο εθνικό σχέδιο γίνεται το 1996 και ονομάστηκε «**Εθνικό Πολιτικό Σχέδιο για τους Έλληνες Τσιγγάνους**». Το πρώτο αυτό εγχείρημα, αναγνώρισε την δυσμενή κοινωνική θέση των Ελλήνων Ρομά και τις επισφαλείς συνθήκες διαβίωσης. Για αυτό το λόγο, κρίθηκε σημαντική η σύσταση του «**Συμβουλίου Πολιτικής για τους Έλληνες Τσιγγάνους**».

---

¹² «είναι μια άλλη πραγματικότητα η οποία δύσκολα μπορεί να καταγραφεί και κυρίως να γίνει κατανοητή. Είναι σημαντικό να κατανοηθεί ο τρόπος σκέψης των τσιγγάνων για να είναι δυνατόν να βρεθούν αποτελεσματικές και βιώσιμες λύσεις» (Παπαδόπουλος, 2012)

Μολονότι είναι σημαντικό ότι έγινε για πρώτη φορά πολιτική προσπάθεια ένταξης των Ρομά, το πρόγραμμα δέχθηκε έντονη κριτική καθώς απέτυχε να υλοποιήσει τον σκοπό του απουσία επιχειρησιακού σχεδίου, μηχανισμών υλοποίησης και χρηματικών πόρων.

Η δεύτερη πολιτική ενσωμάτωσης των Ρομά γίνεται το 2001 όταν συγκροτείται το «**Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης 2001-2008**» Το πρόγραμμα στόχευε πρωτίστως στην λύση του στεγαστικού προβλήματος των τσιγγάνων όπως επίσης και στην ένταξη σε άλλα θεμελιώδη αγαθά όπως είναι η υγεία, η εκπαίδευση κτλ. Και πάλι όμως το πρόγραμμα δεν κατάφερε να φέρει ικανοποιητικά αποτελέσματα ελλείπει ορθολογικού επιχειρησιακού σχεδίου. Ανακαλύφθηκαν σημαντικές ελλείψεις που αφορούσαν την οργάνωση, εφαρμογή και εξασφάλιση συνεχών χρηματοδοτήσεων. Ακόμη, έλλειψε ένας ελεγκτικός μηχανισμός και εν τέλει ολοκληρώθηκαν ελάχιστες δράσεις από αυτές που περιλαμβάνονταν στο πρόγραμμα. *«Μία έκθεση αποτίμησης του 2008 αποκάλυψε πως παρά τον ευκολονόητο σκοπό και φιλόδοξο σχεδιασμό του προηγούμενου προγράμματος, υπήρξαν σημαντικές οργανωτικές και τεχνικές ελλείψεις καθώς και προβλήματα στη χρηματοδότηση, η οποία επιδεινώθηκε από την ανικανότητα να χρησιμοποιηθούν επαρκώς κονδύλια από τα Κοινοτικά Διαρθρωτικά Ταμεία»* (Έκθεση Ε.Ε.). Εκτός των άλλων, σημαντική είναι η συνεισφορά της τροποποίησης του άρθρου 7.2 του Κανονισμού 1080/2006 /ΕΚ για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης.

Το 2011 εκδίδει η επιτροπή ανακοίνωση με την οποία καλεί τα κράτη μέλη στην επαναπροώθηση ενταξιακής πολιτικής των Ρομά και την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού με τίτλο «**Πλαίσιο της ΕΕ για Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020**». Το Ελληνικό Υπουργείο Εργασίας οδηγείται τον Δεκέμβριο του 2011 στο να θέσει το δικό του πρόγραμμα το οποίο και ονομάστηκε «**ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΡΟΜΑ**». Στο σχεδιασμό του προγράμματος αναφέρεται ότι αναγνωρίζει τις αδυναμίες των προηγούμενων σχεδιασμών και στοχεύει να τις λάβει υπόψη του ούτως ώστε να γίνει όσο δυνατόν αποτελεσματικότερη. Οι στοχεύσεις του εν λόγω προγράμματος είναι η εξασφάλιση αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης, η ανάπτυξη υπηρεσιών παρέμβασης στην προσέλευσης των Ρομά στην υγεία, την εκπαίδευση, και την εργασία, και η δημιουργία διαλόγου μέσω της αξιοποίησης των λόγων των ίδιων των υποκειμένων δηλ των Ρομά. Ανάμεσα στον σχεδιασμό του συγκαταλέγεται η ανάπτυξη ενός επιχειρησιακού σχεδίου, η συγκρότηση διοικητικού μηχανισμού ολοκληρωμένης διαχείρισης. Το καινοτόμο στοιχείο αυτού του προγράμματος είναι ότι δημιουργεί διαδικτυακή εφαρμογή χαρτογράφησης η οποία θα συμβάλει στην ολιστική απεικόνιση των συνθηκών διαβίωσης των Ρομά ούτως

ώστε η παρέμβαση να είναι περισσότερο στοχευμένη. *Ακόμη δεν έχει εκδοθεί κάποια έκθεση αξιολόγησης του εν λόγω προγράμματος.*

Για την υποστήριξη του έργου των Διαθρωπτικών Ταμείων για την κοινωνική ενσωμάτωση των Ρομά, έχει συσταθεί το EURoma «**Ευρωπαϊκό Δίκτυο για την Κοινωνική Ένταξη και τους Ρομά υπό τα Διαθρωπτικά Ταμεία**» το οποίο αποτελείται από 15 κράτη-μέλη της Ε.Ε., σύμφωνα με το EURoma, αυτό που υστερεί σε αρκετές περιπτώσεις είναι ότι δεν υπάρχει εφαρμογή σε τοπικό επίπεδο όσων έχουν θεσμοθετηθεί σε επίπεδο εθνικής στρατηγικής. Ως εκ τούτου, πρέπει να στραφεί το ενδιαφέρον στην τοπική αυτοδιοίκηση.

«Αποτελούν το σημείο εκκίνησης για τη συμμετοχή των κοινοτήτων των Ρομά σε τοπικές πολιτικές, στη δημοκρατική κοινωνία και στην ενεργό συμμετοχή στα κοινά, ουσιαστικό για την κοινωνική ενσωμάτωση» (EURoma). Αρμοδιότητα των κρατών-μελών είναι να διαχειρίζονται αυτούς τους οικονομικούς πόρους μέσα από την συγκρότηση Αρχών Διαχείρισης»¹³.

Κοινή συνισταμένη είναι, ότι οι αξιολογήσεις για την περίπτωση της Ελλάδας λαμβάνουν αρνητική χροιά. Την ίδια στιγμή, άλλες Ευρωπαϊκές χώρες με πληθυσμό Ρομά όπως είναι η Ισπανία και η Φιλανδία κατάφεραν να αξιοποιήσουν χρηματοδοτήσεις της Ε.Ε. και να επιφέρουν οριστική λύση σε πολλά από τα προβλήματα των Ρομά. Το μεγάλο ερώτημα είναι γιατί η Ελλάδα δεν μπόρεσε να αξιοποιήσει και να καταστήσει αποτελεσματικές τις τόσες επιχορηγήσεις.

Το 2016 συστήνεται «**Η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά**» η οποία είναι αρμόδια για «*διαμόρφωση των κατευθυντηρίων γραμμών για κάθε τομέα πολιτικής σχετικό με την κοινωνική ένταξη των Ρομά και η εισήγηση τους προς τον αρμόδιο Υπουργό για θέματα Κοινωνικής Αλληλεγγύης*». Επίσης, στις αρμοδιότητες της γραμματείας συγκαταλέγεται ο συντονισμός και η επίβλεψη των δράσεων των σχετικών φορέων και υπουργείων.

Εκτός των συντονισμένων επιχειρησιακών σχεδίων, μια κοινωνική πολιτική η οποία έχει συνδεθεί με τους Ρομά είναι το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (πρώην ΚΕΑ). Το ποσό αυτό χωρίς αμφιβολία είναι εξαιρετικά σημαντικό για τις κοινότητες Ρομά και πρέπει να συνεχιστεί. Όμως η κοινωνική πολιτική πρέπει να στοχεύσει στην ολιστική ένταξη των Ρομά

---

¹³ <https://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/telkeim-axiop-epen-tam-may2014.pdf>

και όχι απλώς στην βιολογική τους συντήρηση. Δηλαδή να βελτιώσει το εκπαιδευτικό σύστημα στις κοινότητες Ρομά, να κερδίσει την εμπιστοσύνη τους και να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες ούτως ώστε η αγορά εργασίας να είναι προσβάσιμη προς αυτούς.

3.2 Κοινωνική Οικονομία και ένταξη των Ρομά

Η κοινωνική οικονομία αποτελεί πεδίο της κοινωνικής πολιτικής η οποία έχει αποκτήσει ιδιαίτερη δημοφιλία τα τελευταία χρόνια και συνδέεται με την παραγωγή πολιτικών εξομάλυνσης του κοινωνικού αποκλεισμού. Η κοινωνική οικονομία γενικά « συμπεριλαμβάνει ποικίλες μορφές συναλλαγών που μπορεί να έχουν νομισματικό ή μη νομισματικό χαρακτήρα. Συνιστούν πρωτοβουλίες και πρακτικές με κοινωνικό και ηθικό χαρακτήρα, σε αντιδιαστολή με τις καπιταλιστικές λογικές διαχείρισης και συσσώρευσης του πλούτου», (Π. Ζάννης, 2016). Επικρατέστεροι θεσμοί κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα μπορούν να χαρακτηριστούν οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί Κοιν.Σ.Επ.¹⁴

Η Ε.Ε. έχει στρέψει το ενδιαφέρον της στην κοινωνική οικονομία για την ένταξη των Ρομά, καθώς η κοινωνική οικονομία δύναται να λύσει το πρόβλημα του αποκλεισμού τους από την τυπική εργασία και ως συνέπεια να αμβλύνει τις κοινωνικές ανισότητες. Στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας, τα Κοιν.Σ.Επ μπορούν να διακριθούν σε 3 βασικές μορφές. Το σημαντικότερο είναι ότι δεν στοχεύει στο κέρδος αλλά στην κοινωνική ένταξη, για αυτό το λόγο το 60% των κερδών των Κοιν.Σ.Επ. διατίθεται για την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Η κοινωνική οικονομία και τα Κοιν.Σ.Επ. ειδικότερα μπορούν να επιφέρουν μια ριζική λύση στο πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού των Ρομά δεδομένου ότι προσφέρουν τυπική μισθωτή εργασία λύνοντας ένα μεγάλο παράγοντα του κοινωνικού αποκλεισμού. Ταυτόχρονα, τους προμηθεύει με επαγγελματική εμπειρία και κατάρτιση και με αυτόν τον τρόπο αποκτούν εφόδια για την είσοδο τους στην τυπική αγορά εργασίας.

---

¹⁴ << 1) Κοιν.Σ.Επ. ένταξης, με στόχο την οικονομική και κοινωνική ένταξη των ευάλωτων πληθυσμών της Ελλάδας, όπως είναι τα άτομα με ειδικές ανάγκες, εξαρτημένοι ή απεξαρτημένοι, οροθετικοί, φυλακισμένοι ή αποφυλακισμένοι. Σε αυτή την κατηγορία τουλάχιστον το 40% των εργαζομένων θα πρέπει να ανήκει στους ευάλωτους πληθυσμούς.

2) Κοιν.Σ.Επ. κοινωνικής φροντίδας, με στόχο την παραγωγή και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας που απευθύνονται σε πληθυσμό, όπως οι ηλικιωμένοι, τα παιδιά, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και χρόνιες ασθένειες.

3) Κοιν.Σ.Επ. συλλογικού και παραγωγικού σκοπού, με στόχο την προώθηση των τοπικών και συλλογικών αναγκών στον τομέα της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης. Έχει σχέση με την παραγωγή αγαθών και την παροχή υπηρεσιών σε τομείς όπως: ο πολιτισμός, το περιβάλλον, η οικολογία, η εκπαίδευση, η παροχή κοινού οφέλους, η ανάπτυξη των τοπικών προϊόντων και η διατήρηση των παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων >> (<https://koinsep.org>).

4. Ρομά οικισμού Δενδροποτάμου και η Ενορία Αγίου Νεκταρίου, Μενεμένης-Αμπελοκήπων Θεσσαλονίκης

Ο Δενδροπόταμος (ή διαφορετικά ο οικισμός Άγιου Νεκταρίου) αποτελεί οικισμό του Δήμου Αμπελοκήπων-Μενεμένης Θεσσαλονίκης ο οποίος χαρακτηρίζεται από τον μεγάλο πληθυσμό τσιγγάνων και από σημαντικά κοινωνικά προβλήματα όπως είναι η παρατεταμένη εγκληματικότητα, η φτώχεια, η σχολική διαρροή κα. Ο οικισμός του Δενδροποτάμου αποτελεί χώρο στιγματισμού για την υπόλοιπη πόλη, και χαρακτηρίζεται ως «γκέτο». Οι κοινότητες των τσιγγάνων στον Δενδροπόταμο συγκεντρώνουν όλα τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των αποκλεισμένων όπως αυτά αναλύθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια δηλαδή την επισφαλείς στέγαση, το μικρό προσδόκιμο ζωής κτλ.

Ο τοπικός τύπος φαίνεται να ενισχύει την προβληματική εικόνα της περιοχής. «Δενδροπόταμος: Το άβατο της Θεσσαλονίκης - Αυτοψία της ThessNews εκεί που δεν ισχύει ο νόμος». (<https://www.thessnews.gr/article/56409/dendropotamos-to-abato-tis-thessalonikis-aytopsia-tis-thessnews-ekei-pou-den-ischyei-o-nomos>), «Δενδροπόταμος, ένα γκέτο πλάι στη Θεσσαλονίκη», (<https://www.kathimerini.gr/society/405928/dendropotamos-ena-gketo-plai-sti-thessaloniki/>).

Επιτόπιες έρευνες ποιοτικού χαρακτήρα επιβεβαιώνουν τον πολλαπλό κοινωνικό, θεσμικό και πολιτισμικό αποκλεισμό που βιώνουν οι Τσιγγάνοι του Δενδροποτάμου. Η κοινότητα των Ρομά παραμένει εξαιρετικά εσωστρεφής, αποκομμένη από τα κοινωνικά δίκτυα τα οποία αντιμετωπίζει με φόβο, καχυποψία και επιφύλαξη.

Ο πληθυσμός των Ρομά είναι ετερογενής στο εσωτερικό του. Έτσι, οι Ρομά του Δενδροποτάμου παραδοσιακά και μέχρι σήμερα ακολουθούν δύο κύριους διαχωρισμούς, ανάμεσα σε Ελπιτζιότα/Καλπατζιόρα και Φιτσίρα. Η πρώτη κατηγορία αφορά τους Χριστιανούς Ορθόδοξους Ρομά οι οποίοι είναι μόνιμα εγκατεστημένοι σε μια κατοικία, ενώ η δεύτερη κατηγορία αφορά τους λιγότερο ενσωματωμένους, αυτούς οι οποίοι διαβιούν σε πρόχειρα παραπήγματα και σκηνές και δεν ακολουθούν το θρησκευτικό δόγμα. Σήμερα, οι Φιτσίροι διαμένουν σε παραπήγματα και παράγκες λίγο πιο έξω από τον οικισμό του Δενδροποτάμου, εκεί που τελειώνουν τα υπόλοιπα σπίτια. Επί προσθέτως, τηρούν ορισμένα πολιτισμικά στοιχεία από τον μουσουλμανικό πρότυπο, όπως είναι τα έθιμα, οι παραδόσεις και τα

ενδύματα. Υπάρχει έντονη αντιπάθεια και απαξίωση μεταξύ των δύο ομάδων, και προτιμούν να μην αναπτύσσουν κοινωνικές σχέσεις. Ο εν λόγω διαχωρισμός, αναφέρεται στον τόπο καταγωγής και το επάγγελμα της οικογένειας της καταγωγής.

Οι Ρομά του Δενδροποτάμου δραστηριοποιούνταν ως γανωτές, σιδεράδες, καλαθάδες, χαλκιάδες και μουσικοί, ή ως γυρολόγοι, κάνοντας εμπόριο σε είδη ένδυσης και είδη νοικοκυριού σε απομακρυσμένες περιοχές της επαρχίας. Άλλες εργασίες με τις οποίες καταπιάνονταν ήταν το εμπόριο ζώων (κυρίως αλόγων από την Βουλγαρία), και σε σπάνιες περιπτώσεις ως εργάτες σε χωράφια καπνού και βαμβακιού έξω από την Θεσσαλονίκη, (Τσιτιρίδης, 2021). Όπως έχει ήδη λεχθεί, σταδιακά, με την εξέλιξη του εμπορίου τα παραδοσιακά αυτά επαγγέλματα παρήκμασαν και οι Ρομά μη μπορώντας να ανταποκριθούν στις γρήγορες αυτές αλλαγές βρέθηκαν στο περιθώριο και στην εκτεταμένη φτώχεια. Σήμερα, οι Ρομά του Δενδροποτάμου ασχολούνται ως επί το πλείστον με το εμπόριο στις λαϊκές αγορές και σε πανηγύρεις σε όλη την Ελλάδα κατά τους θερινούς μήνες, και πριν από την κρίση σημειώθηκαν προσπάθειες δημιουργίας νέων επιχειρήσεων.

Μέχρι την δεκαετία του 1970 η περιοχή δεν είχε ηλεκτροδότηση και πόσιμο νερό. Οι δρόμοι ήταν χωματόδρομοι δίχως σαφή οριοθέτηση. Ελλείπει υποδομών και αντιπλημμυρικών έργων, η περιοχή υπέστη σοβαρές πλημμύρες με τις περισσότερες καταστροφικές να είναι αυτές του 1969 και 1976 όπου και καταστράφηκαν πολλά από τα σπίτια. Οι οικίες ακόμη και σήμερα είναι ως επί το πλείστον μονοκατοικίες με άναρχη και πολλές φορές αυθαίρετη δόμηση. Σκηνίτες τσιγγάνοι παρατηρούνται λίγο έξω από τον οικισμό του Αγίου Νεκταρίου, σε περιοχή πέραν της περιφερειακής οδού. Αυτό που αξίζει να τονιστεί είναι η γεωγραφική απομόνωση που χαρακτηρίζει τον τόπο. Πιο συγκεκριμένα, συνορεύει με μεγάλες οδικές αρτηρίες και γραμμή ΟΣΕ, αλλά δεν συνορεύει άμεσα με κάποια άλλη οικιστική περιοχή. Με αυτόν τον τρόπο μολονότι απέχει μόλις χιλιόμετρα από το κέντρο της Θεσσαλονίκης δεν υπάρχει άμεση σύνδεση με την πόλη και ως εκ τούτου η προσβασιμότητα σε υπηρεσίες είναι δυσχερής.

Η Λουλούδη, μελετώντας την κοινωνία των Ρομά σε επιτόπια έρευνα καταγράφει το γεγονός της εσωστρέφειας των Ρομά Δενδροποτάμου, οι οποίοι αποφεύγουν τις κοινωνικές επαφές με τους μη-Ρομά της υπόλοιπης Θεσσαλονίκης. *«οι Ρομά, άλλοτε προβάλλουν και άλλοτε αποκρύπτουν εκδοχές της τσιγγάνικης ταυτότητας. Τις*

προβάλλουν, στις περιπτώσεις που οι ίδιοι οργανώνουν τις εορταστικές τους εκδηλώσεις, αντιμετωπίζοντάς τες ως ασφαλή περιβάλλοντα, μακριά από στερεότυπα και διακρίσεις εις βάρος τους. Τις προβάλλουν, επίσης, και στις περιπτώσεις, όπου οι μη Ρομά διοργανώνουν τις εορταστικές εκδηλώσεις, αλλά το κάνουν, εφόσον, εξ αρχής έχουν «κατοχυρώσει» μία κοινωνική αποδοχή απαλλαγμένη από διακρίσεις και στερεότυπα εις βάρος τους. Τις αποκρύπτουν, συνήθως, στις περιπτώσεις, όπου το εκάστοτε εορταστικό γεγονός διοργανώνεται από μη Ρομά και στο οποίο προσλαμβάνουν ως επισφαλές το περιβάλλον, δηλαδή «φορτωμένο» με αρνητικά στερεότυπα εις βάρος τους», (Λουλούδη, 2020). Η τοπική κοινωνία του Δήμου Μενεμένης αντιτάχθηκε σθεναρά στην πολιτογράφηση των Ρομά την δεκαετία του 1970 μέσα από το κοινοτικό συμβούλιο αλλά και τοπικούς συλλόγους. Ειδικότερα, μέσα από διαμαρτυρίες και διαβήματα προς κεντρικούς αρμόδιους φορείς οι κάτοικοι απαιτούσαν να σταματήσει η εγγραφή των Ρομά στα δημοτολόγια.

Επιτόπια έρευνα του Παπαδόπουλου το 2009 ανέδειξε ως κεντρικό ζήτημα τα προβλήματα ψυχικής υγείας και τις απόπειρες αυτοκτονίας. Η χρήση και το εμπόριο ναρκωτικών αποτελεί το βασικό πρόβλημα στον οικισμό του Δενδροποτάμου.

4.1 Φάρος του Κόσμου

Ενώ ο οικισμός του Δενδροποτάμου εξακολουθεί να θεωρείται γκέτο και τόπος συσσωρευμένης εγκληματικότητας, τα τελευταία χρόνια ο τοπικός τύπος της πόλης κάνει όλο και συχνότερη αναφορά για αριστείες και διεθνείς διακρίσεις των παιδιών του Δενδροποτάμου. Αυτό έχει προξενήσει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον καθώς είναι χρήσιμο να εντοπιστεί πώς κατάφεραν τα παιδιά να αριστεύσουν την στιγμή που οι χρηματοδοτήσεις και η κρατική πολιτική ενσωμάτωσης έχει αποτύχει διαχρονικά.

Οι διακρίσεις των ανηλίκων Ρομά σχετίζονται με την συμμετοχή τους στον Φάρο του Κόσμου, μια οργάνωση που στήθηκε εξ' ολοκλήρου και εκ του μηδενός από τον ιερέα της ενορίας του οικισμού π. Αθηνάγορα το 2004. *«Όταν πρωτοήρθα στον Δενδροπόταμο κυριολεκτικά βγήκα έξω από την εκκλησία στο δρόμο και όποιος περνούσε απλά του συστηνόμουν και του έλεγα έλα κάτω να σε γνωρίσω, είτε ήταν μεγάλος είτε οτιδήποτε, να τους γνωρίσω να τους εξηγήσω τι σκεφτόμουν να κάνω [...] Όταν ήρθαμε, τα παιδιά μας δεν πήγαιναν ούτε δημοτικό σχολείο και φέτος εμείς ετοιμάζουμε τους πρώτους φοιτητές»*, (π. Αθηνάγορας 2013).

Αρχικά δεν υπήρχε καμία υποδομή η οποία να υποστηρίζει τις δραστηριότητες του π. Αθηναγόρα παρά μόνο το υπόγειο του ναού το οποίο σιγά-σιγά διαμορφώθηκε ούτως ώστε να στηρίζει τις πρώτες ανάγκες της πρωτοβουλίας. Σταδιακά, οι ενδιαφερόμενοι εθελοντές και οι δωρεές αυξήθηκαν και με αυτόν τον τρόπο αυξήθηκαν οι παρεχόμενες υπηρεσίες. επιτεύχθηκε η συγκρότηση ενός υποστηρικτικού δικτύου το οποίο φρόντιζε για το πρωινό ζύπνημα των μαθητών Ρομά, την σίτιση και την στήριξη της μελέτης των μαθημάτων τους. Εκτός από την φροντίδα για την σωστή ανατροφή των παιδιών, λειτουργεί και το Κέντρο Προστασίας Ανηλίκων ΡΟΜ το οποίο καλείται να βοηθήσει όσους ανήλικους αντιμετωπίζουν προβλήματα τοξικό-εξάρτησης αλλά και σε όσα ανήλικα ωθούνται στην εμπορία ναρκωτικών.

Η προσέγγιση του π. Αθηναγόρα βασίζεται σε μια ολιστική προσέγγιση κατά του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην ενσωμάτωση στην τυπική εργασία και εκπαίδευση ως ανασταλτικούς παράγοντες από τον κοινωνικό αποκλεισμό. *«Είναι διαπιστωμένο ότι ο αναλφαβητισμός και η έλλειψη παιδείας γενικότερα, είναι η βασικότερη αιτία που συντηρεί τον κοινωνικό αποκλεισμό των Ρομά, καθώς, επίσης, και την έντονη ροπή τους προς κάθε μορφής παραβατικότητα. Δεδομένου ότι στην περίπτωσή τους η εξεύρεση νόμιμης βιοποριστικής εργασίας είναι εξαιρετικά δύσκολη έως απίθανη [...] είναι σπάνιο να βρει κανείς οικογένεια στον Δενδροπόταμο που να μην έχει τουλάχιστον ένα μέλος της έγκλειστο σε κάποιο από τα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας μας.[...]. Όταν, λοιπόν, ένα παιδί που γεννιέται στον Δενδροπόταμο, συνειδητοποιεί κάποια στιγμή ότι ο παππούς ή ο πατέρας ή ο αδελφός του ή ο θείος ή ο γείτονας μπεινοβγαίνουν στη φυλακή, θεωρεί πολύ φυσικό να βρεθεί και το ίδιο κάποια στιγμή εκεί», (π. Αθηναγόρας 2014 <http://farostoukosmou.com>).*

Η καχυποψία των Ρομά και ο φόβος έναντι των «μπαλαμό» επιβεβαιώνεται και εμπειρικά μέσα από την εμπειρία του π. Αθηναγόρα. *«Βέβαια με πολύ καχυποψία βλέπανε κάθε κίνηση γιατί οποίος και να τους πλησίασε τόσα χρονιά τους πλησίασε ψηφοθηρικά για να τους εκμεταλλευτεί και οτιδήποτε άλλο» (π. Αθηναγόρας)* Συνεπώς αυτό που ανάγεται είναι ότι πριν από την δράση του φάρου του κόσμου, η επαφή ρομά-μη ρομά ήταν απύσχα στον Δενδροπόταμο και η εμπιστοσύνη ήταν ανύπαρκτη και η σχέσεις παρατεταμένες.

Σήμερα, ο Φάρος του Κόσμου εξακολουθεί να προσεγγίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό ολιστικά, για την επίτευξη της ενσωμάτωσης των παιδιών Ρομά στα κοινωνικά αγαθά και θεσμούς. Ειδικότερα, επιχειρείται η κοινωνική ένταξη μέσα από την συμμετοχή στην τυπική εκπαίδευση, την μισθωτή εργασία και την στέγαση παρέχοντας υλική και ηθική αρωγή.

Σήμερα φιλοξενούνται παιδιά σε τρεις (3) διαφορετικές δομές-σπίτια του «Φάρου του Κόσμου» τα οποία εισέρχονται είτε έπειτα από εισαγγελική παρέμβαση είτε μετά από γονική συναίνεση. Στις δομές αυτές, διαμένουν μαζί με τα παιδιά εθελοντές σε 24ωρη βάση. Εκτός από τους εθελοντές οι οποίοι μένουν μέσα στις δομές, υπάρχουν δεκάδες άλλοι οι οποίοι υποστηρίζουν τις δραστηριότητες. Πιο συγκεκριμένα, η δράση του φάρου του κόσμου υποστηρίζεται από περίπου 17 σταθερούς εθελοντές οι αρμοδιότητες των οποίων άπτονται της φροντίδας των παιδιών, της βοήθειας στην σχολική μελέτη και στην δημιουργική απασχόληση κ.α. Συνολικά, οι δραστηριότητες οι οποίες υποστηρίζονται είναι οι εξής *«τομέας διατροφής, τομέας ενισχυτικής διδασκαλίας, μαθήματα ξένων γλωσσών, μαθήματα μουσικής, Ρομποτική, τομέας υγείας (εμβολιασμός, οδοντιατρικός και οφθαλμολογικός έλεγχος των παιδιών), απογευματινή δημιουργική απασχόληση και τομέας αθλητισμού, εργαστήρια θεάτρου, ζωγραφικής, χορού, χειροτεχνίας και κηπουρικής, ρομποτική, κολύμβηση, ποδόσφαιρο κ.α.»*¹⁵ Στις δομές διαβιεί μαζί με τα παιδιά ενήλικας εθελοντής όλο το χρόνο για όλο το 24ωρο. Για τα παιδιά τα οποία διαβιούν εκτός των δομών, υπάρχει ακόμη και σήμερα καθημερινό ξύπνημα από εθελοντές οι οποίοι φροντίζουν ότι τα παιδιά είναι ξύπνια και έτοιμα για να πάνε σχολείο περιορίζοντας με αυτόν τον τρόπο την σχολική διαρροή.

Τα παιδιά του Φάρου του Κόσμου όχι μόνο κατάφεραν να αποφοιτήσουν από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αλλά και την τριτοβάθμια ακόμη. Στον οικισμό κατοικούν περίπου 3000 άτομα, με 2500 εξ αυτών να ανήκουν στην κατηγορία των τσιγγάνων. Σύμφωνα με έκθεση της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, οι οικογένειες συνολικά είναι περίπου 250 ενώ ο πληθυσμός είναι ιδιαίτερα νεανικός καθώς μόλις το 70% του πληθυσμού ανήκει στην ηλικία 0-6 ετών. ο αναλφαβητισμός αγγίζει το ποσοστό του 48,7% , 150 νοικοκυριά δεν έχουν κανένα εργαζόμενο και εισόδημα, με τα 130 εκ αυτών να είναι οικογένειες με παιδιά. 700

---

¹⁵ <https://parallaximag.gr/thessaloniki/14-chronia-faros-tou-kosμου>

άτομα έχουν κάποιου είδους αναπηρία (σωματική ή ψυχική) γεγονός που επιβεβαιώνει τις δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης.¹⁶

Ο Φάρος του Κόσμου, οργάνωσε ομάδες ρομποτικής με μια από αυτές, την «FAR.GO.BOTS.», να έχει διακριθεί παγκοσμίως, όταν το 2016 προκρίθηκε έναντι των ελληνικών ομάδων και συμμετείχε σε διαγωνισμό στην Αμερική μαζί με άλλες 105 ομάδες, από 60 χώρες και 45 Πολιτείες λαμβάνοντας την 16^η θέση παγκοσμίως. Τις δράσεις των FAR.GO.BOTS. στήριζαν ιδιώτες χορηγοί, οι οποίοι έκαναν δωρεά την απαραίτητη τεχνολογία για την ανάπτυξη του ρομπότ. Το 2014 ο Φάρος του Κόσμου βραβεύεται από την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή ως αναγνώριση της καλής πρακτικής για την κοινωνική ένταξη των Ρομά και το 2016 βραβεύτηκε από το υπουργείο εξωτερικών των Η.Π.Α.

Σε συνεργασία με τον Δήμο Αμπελοκήπων-Μενεμένης, το 2020 ιδρύεται Κέντρο Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών (ΚΔΑΠ) το οποίο στεγάζεται στο 3^ο Δημοτικό Σχολείο Δενδροποτάμου. Αποτελεί παιδαγωγικό φορέα, ο οποίος στοχεύει στην δημιουργική και ποιοτική δραστηριοποίηση των παιδιών μέσα από το θέατρο, τον χορό, τα εικαστικά, την ρομποτική, την μουσική κ.α. Το ενδιαφέρον είναι, ότι τον ρόλο του εκπαιδευτή τον έχουν ενήλικες σιγγάνοι απόφοιτοι πανεπιστημίων, οι οποίοι κατάφεραν να σπουδάσουν χάρη στην δράση του Φάρου του Κόσμου. Με αυτόν τον τρόπο δίνεται μια μεγάλη ώθηση στην άρση των διακρίσεων καθώς δίνεται η ευκαιρία σε νέους ενήλικες να αξιοποιήσουν τις γνώσεις τους και να εργαστούν σε επάγγελμα κύρους σε τυπικές θέσεις εργασίας, ενώ την ίδια στιγμή μικρά παιδιά σιγγάνων δραστηριοποιούνται δημιουργικά δωρεάν.

Στις 11 Απριλίου του 2017, τιμώντας την Παγκόσμια Ημέρα Ρομά και ενόψει εκδηλώσεων στο Ελληνικό Κοινοβούλιο, ο π. Αθηναγόρας συνοδεία παιδιών του Φάρου του Κόσμου βρέθηκε στην Βουλή των Ελλήνων, όπου τα παιδιά αναφέρθηκαν στον τρόπο με τον οποίο ο Φάρος του Κόσμου τους βοήθησε να ενταχθούν στην εκπαίδευση και να ακολουθήσουν δραστηριότητες στον αθλητισμό και την μουσική.

Αυτό που αξίζει να τονιστεί είναι ότι εν τέλει ο Φάρος του Κόσμου πράττει με σεβασμό στους νέους δίνοντάς τους δυνατότητες εξέλιξης. *«Η παρέμβασή μας, που έχει κατά κύριο λόγο χαρακτήρα φιλεκπαιδευτικό, στοχεύει στη δημιουργία μιας*

---

¹⁶ <http://www.pepkm.gr/attachments/stratigikes/roma.pdf>

αμφίδρομης γέφυρας επικοινωνίας με τον τοπικό πληθυσμό διευκολύνοντας τις επαφές, τις ανταλλαγές και τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στις ετερογενείς ομάδες της πολυπολιτισμικής κοινωνίας που είμαστε και οικοδομώντας τη διαπολιτισμικότητα που οφείλουμε να κατακτήσουμε. Η κατάκτηση αυτή περνάει μέσα από τον σεβασμό της ετερότητας που αντιπροσωπεύει ο «άλλος» και από τη διάθεση συμπόρευσης μαζί του», (π. Αθηναγόρας)¹⁷.

Το ενδιαφέρον είναι, ότι οι πόροι για το έργο δεν προέρχονται από κάποια κρατική ή άλλη επιχορήγηση αλλά αντιθέτως προέρχονται κατά αποκλειστικότητα από χορηγίες και δωρεές. Οι εν λόγω χορηγίες, αφορούν την δωρεά σε είδος αναλόγως τις ανάγκες του φάρου του κόσμου(πχ τρόφιμα, ρούχα, φάρμακα), και όχι την δωρεά χρημάτων.¹⁸

Στην ουσία αυτό που παρέχεται στα παιδιά είναι αυτό που δεν κατάφερε το «κράτος πρόνοιας», με τους ευρωπαϊκούς πόρους, να τους προσφέρει παρόλα τα στοχευμένα για αυτούς προγράμματα.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο έντονα προβληματικό το οποίο συνδέεται με δομικές εκφάνσεις της κοινωνικής οργάνωσης. Η κοινωνική ομάδα των Ρομά αποτελεί μια από τις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Μολονότι η ένταξη των Ρομά αποτελεί προτεραιότητα στην κοινωνική ατζέντα της Ε.Ε., η κατάσταση εξακολουθεί να παραμένει μετέωρη στην περίπτωση της Ελλάδας. Αυτή είναι μια παράμετρος που πρέπει να ερευνηθεί εξονυχιστικά και να αξιολογηθούν οι προηγούμενες απόπειρες επιχειρησιακών σχεδίων και ο τελικός προορισμός όλων αυτών των χρηματοδοτήσεων. Η κοινωνική ένταξη των Ρομά αποτελεί εξαιρετικά περίπλοκο εγχείρημα, και ως τέτοιο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί. Τα όποια σπασμωδικά και βραχύχρονα μέτρα κρίνονται ακατάλληλα για την ολιστική αντιμετώπιση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού. Αυτό που ανάγεται από την βιβλιογραφική επισκόπηση και την μελέτη δευτερογενών στοιχείων είναι ότι η ένταξη των Ρομά θα πρέπει να γίνει μια επιστημονικά και πρακτικά βασισμένη πολιτική που στηρίζεται στην τοπική αυτοδιοίκηση αλλά σε συνεργασία με άλλους

---

¹⁷ <https://farostoukosmou.com/el/2014-10-31-13-22-26/>

¹⁸ Η περίπτωση του φάρου του κόσμου, παρουσιάζει αρκετά στοιχεία με την Κιβωτό του κόσμου, μια άλλη εθελοντική πρωτοβουλία η οποία δρα με σκοπό την άμβλυση της φτώχειας των παιδιών.

φορείς όπως η δύναμη των ενοριών, της εθελοντικής προσφοράς. Οι δράσεις του Φάρου του Κόσμου, αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση.

Εν κατακλείδι, κρίνεται σκόπιμο να στραφεί το ερευνητικό ενδιαφέρον της κοινωνιολογίας σε αυτήν την περίπτωση του φαινομένου του Φάρου του Κόσμου που αποτελεί ένα φωτεινό μονοπάτι για την ένταξη και αποκατάσταση σε κοινότητες σε κρίση και στη σκιά. Τα προϊόντα της εγκατάλειψης είναι η αύξηση του πληθυσμού σε κλειστές δομές. Η μείωση του στίγματος μιας κοινότητας έχει σημαντική επίπτωση στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον της περιοχής. Χρειάζεται σίγουρα να διερευνηθεί εάν αυτές οι θετικές εξελίξεις έχουν αναγνωρισθεί από τους τοπικούς φορείς της περιοχής για την ενίσχυση περαιτέρω αυτών των δράσεων και στην γειτονική κοινότητα της Αγίας Σοφίας που παραμένει στην κατάσταση του Δενδροποτάμου πριν την έλευση του π. Αθηναγόρα.

Βιβλιογραφία

Αλεξίου, Θ., (2016) *Κοινωνικές τάξεις, Κοινωνικές ανισότητες και συνθήκες ζωής*. 2η έκδοση. Αθήνα: Παπαζήση

Ανδριοπούλου, Ε., Παπαδόπουλος, Φ., Τσακλόγλου, Π., (2013) *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα: Επικάλυψη και διαφοροποιήσεις*. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.

Έξαρχος, Γιώργος, Σ., (1998). *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*. Εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Ζάννης Π. (2017). Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Πολιτική: Ο Προσδιορισμός της Σχέσης, τα Διλήμματα στις Εφαρμογές. *Κοινωνική Πολιτική*, 3, 109–124.
<https://doi.org/10.12681/sp.10592>

Καυτατζόγλου, Ι., (2006) *Κοινωνικός αποκλεισμός : Εκτός, εντός και υπο. Θεωρητικές, ιστορικές και πολιτικές καταβολές μιας διαφορούμενης εννοίας*. Αθήνα: Σαββάλας

Λυδάκη, Α., (2013) *«Ρομά», Πρόσωπα πίσω από τα στερεότυπα* Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Λουλουδή, Α., (2020), Χορευτικές πρακτικές στην κοινότητα του Δενδροποτάμου: Πολιτικές του πολιτισμού και της ταυτότητας, Διπλωματική διατριβή Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Μάρκου, Γιώργος, Π., (2008). Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος. Εκδ. Κριτική, Αθήνα.

Μάρκου, Γ., Παρθένης, Χ., Παπακωνσταντίου, Γ., Παύλη-Κορρέ, Μ. (2018). Η ένταξη των Ρομα στην ελληνική κοινωνία. Ετερότητα και δομικός αποκλεισμός, Εκδ. ΓΡΗΓΟΡΗ.

Μωραΐτου, Μ., (2013), Τα προβλήματα υγείας της Ελληνίδας Τσιγγάνας, Interscientific Health Care Τόμος 2, Τεύχος 3, 122-131 (Τελευταία πρόσβαση 1/2/21)

Παπαδοπούλου, Δ., (2012), Κοινωνιολογία του αποκλεισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος

Τσομπάνογλου, Γ., (2020), Αμοιβαιότητα. Συγκροτώντας την Αυτάρκεια της Κοινωνικής οικονομίας, Αθήνα: Παπαζήση

Τσομπάνογλου, Γ., (2007) Κοινωνική Ανάπτυξη και Κοινοτική Συνοχή. Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, Αθήνα: Παπαζήση

Τρουμπέτα, Σ., (2008) Οι Ρομά στο σύγχρονο Ελληνικό κράτος ΣΥΜΒΙΩΣΕΙΣ-ΑΝΑΙΡΕΣΕΙΣ-ΑΠΟΥΣΙΕΣ. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Ρήγα, Α., & Δαιμονάκου, Α., (2002). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των Ελλήνων για τον εαυτό και τον άλλο (τον τσιγκάνο). Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 108(108-109), 257-283. Doi: <https://doi.org/10.12681/grsr.9072> (Τελευταία πρόσβαση 31/1/21)

Κοτρώτσιου, Σ., & Σκεντέρης, Ν., (2014) Οι πεποιθήσεις των Ρομά για την υγεία και η επίπτωση αυτών στη φροντίδα υγείας. Διεπιστημονική Φροντίδα Υγείας Τόμος 6, Τεύχος 1, 18-23,

Pitsou, C. & Panagiotopoulos G. (2020). Κοινωνικός αποκλεισμός: ασθένεια ή έλλειψη εκπαίδευσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα;. https://www.researchgate.net/publication/339750940_Koinonikos_apokleismos_asthe

neia e elleipse ekpαιdeuses gia ta anthropina dikaiomata (Τελευταία πρόσβαση 31/1/21)

Ρομπάκης, Πέτρος Ο. (2017). Πως ο κοινωνικός χώρος διαμορφώνει το φθινό και χαμηλού κύρους εργατικό δυναμικό, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Ξενόγλωσση

D. Balourdos & J. Tsiganou, (2015) Combating Discrimination in the field of entrepreneurship, Women and Young Roma and Muslim Immigrants Athens: Papazissis, National center for social research (EKKE).

Nasioulas. (2012). Social Cooperatives in Greece. Introducing New Forms of Social Economy and Entrepreneurship. International Review of Social Research, 2(2). <https://doi.org/10.1515/IRSR-2012-0022>

L. Wacquant (2009). The Body, the Ghetto and the Penal State, 32(1), 101–129. doi:10.1007/s11133-008-9112-2

P. Marcuse, (1997). The Enclave, the Citadel, and the Ghetto: What has Changed in the Post-Fordist U.S. City. Urban Affairs Review, 33(2), 228–264. doi:10.1177/107808749703300206

S. Paugam,. (1998). Poverty and Social Exclusion: A Sociological View. The Future of European Welfare, 41–62. doi:10.1007/978-1-349-26543-5_3

Διαδικτυακές πηγές

<https://farostoukosmou.com> (Τελευταία πρόσβαση 31/5/21)

<http://www.pepkm.gr/attachments/stratigikes/roma.pdf> (Τελευταία πρόσβαση 30/1/21)

https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2019/06/LOW-ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ_ΣΧΕΔΙΟ_DRASHS_ROMA.pdf (Τελευταία πρόσβαση 30/1/21)

http://serco-project.eu/wp-content/uploads/2018/01/SERCO_WS1_O2_Greece_nationalreport_EL.pdf
(Τελευταία πρόσβαση 31/5/21)

<http://www.ampelokipi-menemeni.gr/Portals/2/files/images/ISO/ΤΕΥΧΟΣ%20Α%20ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΥ%20ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ%2020316.pdf> (Τελευταία πρόσβαση 31/5/21)

<https://egroma.gov.gr> (Τελευταία πρόσβαση 31/5/21)

<https://koinsep.org> (Τελευταία πρόσβαση 31/1/21)

https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_el#-
(Τελευταία πρόσβαση 31/1/21)

Κεφάλαιο 13

«Χτίζοντας μια Κοινότητα-Καταφύγιο πονεμένων ανθρώπων»

Πυρουνάκης Κλήμης,

Θεολόγος,

Συντονιστής Δίκτυο Στήριξης Φυλακισμένων

και Αποφυλακισμένων Γυναικών

Τα μέλη του Δικτύου Στήριξης Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων Γυναικών που είναι ΑΜΚΕ (Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία) από το 2008 έχουν εμπειρίες από την εκπαίδευση εγκλείστων γυναικών στις φυλακές Θήβας.

Το 2013 αποφάσισαν να φτιάξουν την Εταιρεία για να μπορούν να μπαίνουν στην φυλακή αλλά και να εκπροσωπούνται νόμιμα στις υπηρεσίες και στα διάφορα fora.

A. Οργανώνουν εκπαιδευτικές δράσεις, εργαστήρια και προγράμματα μέσα στην φυλακή με δύο κυρίως σκοπούς. Απο την μια να αξιοποιούν οι κρατούμενες τον άφθονο «ελεύθερο» / νεκρό χρόνο που διαθέτουν και απο την άλλη να προετοιμάζονται για την Επανένταξή τους στην Κοινωνία μετά την αποφυλάκισή τους.

B. Ενισχύουν οικονομικά άπορες γυναίκες με μικροποσά και παράλληλα τις διευκολύνουν σε διάφορες νομικές εκκρεμότητες.

Γ. Προγράμματα και δράσεις μέσα στην φυλακή:

1. Ενισχυτική διδασκαλία σε μαθήτριες Λυκείου
2. Εργαστήριο Η/Υ με 10 Υπολογιστές για κρατούμενες μαθήτριες και για φοιτήτριες.
3. Λέσχη ανάγνωσης και δημιουργικής γραφής.
4. Εργαστήριο Ραπτικής.
5. Μαθήματα παρασκευής καφέ «Barista».
6. Μαθήματα μουσικής, χορωδίας και έγχορδων οργάνων.

Δ. Εκτός φυλακής διατηρούν **Ξενώνα φιλοξενίας** με την επωνυμία «Φιλοξένια» στην Βικτώρια Αθηνών σε 2 ενοικιαζόμενα διαμερίσματα και σε ένα διαμέρισμα που τους δώρισε η Δικηγόρος Γκανά Κατερίνα.

Ε. Οργάνωσαν **Εργαστήριο Ραπτικής** με την επωνυμία “modistra” για την κατασκευή υφασμάτων προϊόντων με σκοπό την πώληση και την εξασφάλιση εσόδων ώστε να αυτοχρηματοδοτείται ο Ξενώνας. Η φιλοξένια διαρκεί συνήθως 6 μήνες και η οικονομική ενίσχυση συνεχίζεται για 3 μήνες ακόμη μετά την απομάκρυνση από τον Ξενώνα.

Προετοιμάζονται να κυκλοφορήσουν στους δρόμους της Αθήνας **κινούμενη εσπρεσσομηχανή «Coffee Bike»**.

Κύριος χορηγός της ΑΜΚΕ είναι το Ίδρυμα Λάτση και υπάρχουν μεμονωμένοι εθελοντές υποστηρικτές που καταθέτουν χρήματα στην Τράπεζα ή παρέχουν τρόφιμα, ρουχισμό και οικιακό εξοπλισμό.

Η φιλοσοφία της Κοινότητας

Η κοινότητα είναι αθέατη.

Δεν χρειάζεται αριθμός πρωτοκόλλου εγγραφής μέλους. Τα μέλη υποστήριξης υπάρχουν, αφουγκράζονται, επιμένουν, συμπάσχουν, ενισχύουν όσο μπορούν και όσο θέλουν. Όταν κουράζονται αποσύρονται στα «μετόπισθεν» και την θέση τους αναπληρώνουν τα νεότερα μέλη. Σε στιγμές μεγάλης ανάγκης τα ιδρυτικά μέλη τους αναζητούν με εκκλήσεις για βοήθεια.

Τα Ιδρυτικά μέλη της κοινότητας είναι οι μπροστάρηδες, οι οραματιστές, είναι παρόντες κάθε στιγμή, αυτοί είναι οι διαμορφωτές της φυσιογνωμίας της κοινότητας.

Τα κοινωνικά δίκτυα (Facebook, Messenger, Viber, Skype, Zoom κλπ) γίνονται οι διευκολυντές στην επικοινωνία, στις λήψεις αποφάσεων και στην αναζήτηση διεξόδων από τις έκτακτες ανάγκες.

Όσο ωριμάζει η κοινότητα οι ωφελούμενες γυναίκες γίνονται οι Διαχειριστές της ΑΜΚΕ. Το Δίκτυο βρίσκεται σε αυτήν την φάση. Ο Ξενώνας φιλοξενίας αποφυλακισμένων γυναικών οδεύει προς την αυτοδιαχείριση του.

Η επιθυμία των Ιδρυτικών μελών της ΑΜΚΕ είναι μέχρις ότου οι ωφελούμενες σταθεροποιήσουν την εργασία τους, ώστε να έχουν ένα επαρκές εισόδημα για την ζωή τους να πάψουν να είναι οι οικονομικοί υποστηρικτές τους. Πρέπει να πάψουν να τις επιδοτούν. Τότε και μόνο τότε θα περιφρουρηθεί η Αξιοπρέπειά τους και η Ελευθερία τους.

Η Κοινότητα είναι ζωντανή και έχει όνομα: Δίκτυο στήριξης Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων Γυναικών.

Ο Συντονιστής της ΑΜΚΕ

Κλήμης Πυρουνάκης

Κεφάλαιο 14

«Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Ένταξης (Κοι.Σ.Εν.) για τα άτομα με προβλήματα εξάρτησης-Το ΒΙΟκοφινάκι από το αγρόκτημα της Αργώ στη Θεσσαλονίκη»

Παύλου Χ. Θεοδώρα & Τσομπάνογλου Ο. Γεώργιος

Τμήμα Κοινωνιολογίας

Εισαγωγή

Η χρήση ουσιών, παράνομων ή νόμιμων, αποτελεί σημαντικό ζήτημα της δημόσιας υγείας και έχει πολλές προεκτάσεις. Μία από αυτές είναι και η επαγγελματική επανένταξη των απεξαρτημένων ατόμων, η οποία δεν έχει διερευνηθεί αρκετά στη Ελλάδα. Τα άτομα που αντιμετωπίζουν διαταραχή χρήσης ουσιών καλούνται να επανενταχθούν σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον εργασίας με έμπειρο και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Η συνύπαρξη όμως τόσο των προσωπικών όσο και των εξωτερικών εμποδίων καθιστά δύσκολη έως αδύνατη τη διαδικασία αυτή. Σε πολλές περιπτώσεις οι πολιτικές ένταξης με στόχο την επαγγελματική αποκατάσταση αποτυγχάνουν στην ολοκλήρωσή του, στο βαθμό που επιδιώκουν. Επιπλέον η πολυεπίπεδη κρίση που έχει ως αποτέλεσμα το υψηλό ποσοστό ανεργίας οδηγεί στην όξυνση των κοινωνικών διακρίσεων, οδηγώντας τα άτομα που ανήκουν στις παραπάνω κοινωνικές ομάδες στο εργασιακό και κατ' επέκταση στον κοινωνικό αποκλεισμό.

Τα προσωπικά και κοινωνικά εμπόδια καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολη την επαγγελματική επανένταξη δίνοντας την εντύπωση ενός άλυτου προβλήματος. Ωστόσο τα κοινωνικά και αλληλέγγυα εγχειρήματα που προωθούν την κοινωνική και εργασιακή ένταξη ευάλωτων ομάδων αποτελούν μια κοινωνική πολιτική που μπορεί να λειτουργήσει κατασταλτικά του κοινωνικού αποκλεισμού. Γι' αυτό το πρώτο μέρος της παρούσας ερευνητικής εργασίας επικεντρώνεται στις κοινωνικές επιχειρήσεις ένταξης για άτομα με προβλήματα εξάρτησης και στη συσχέτισή τους με την αντιμετώπιση του φαινομένου του εργασιακού και κατ' επέκταση του κοινωνικού

αποκλεισμού. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται η δράση της Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Αργώ μέσω του εγχειρήματος ΒΙΟκοφινάκι που βρίσκεται στο Ν. Θεσσαλονίκης.

Μέρος Α΄

Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης – νομοθετικό πλαίσιο
Φορείς της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας οικονομίας είναι οι ΚΟΙΝΣΕΠ , οι ΣΥΝΕΡΓ που αποτελούν ειδικότερες μορφές του αστικού συνεταιρισμού, καθώς και άλλα νομικά πρόσωπα, στο βαθμό που οι δραστηριότητες και η λειτουργία τους είναι συμβατές με τους ορισμούς του νόμου¹⁹. Ειδικότερα, οι ΚΟΙΝΣΕΠ διακρίνονται σε ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης και σε ΚΟΙΝΣΕΠ Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας. Οι πρώτες διακρίνονται με τη σειρά τους σε ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων και σε ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης Ειδικών Ομάδων, ενώ εδώ υπάγονται και οι ΚΟΙΣΠΕ του άρθρ. 12 του Ν. 2716/1999, οι οποίοι λειτουργικά εντάσσονται στους Τομείς Ψυχικής Υγείας του Υπουργείου Υγείας. Η πρώτη αυτή ομάδα ΚΟΙΝΣΕΠ αποτελεί όχημα για την προνοιακή ΚΑΛΟ, ενώ αντιθέτως οι ΚΟΙΝΣΕΠ Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας, οι οποίες οφείλουν να αναπτύσσουν δραστηριότητες βιώσιμης ανάπτυξης ή να παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες γενικού συμφέροντος, συνδυάζουν, τουλάχιστον δυνητικά, τον προνοιακό με τον ευρύτερο παραγωγικό χαρακτήρα.

Σύμφωνα με τον νόμο 4600/2019 ρυθμίζονται θέματα σχετικά με τη δημιουργία και λειτουργία των Κοινωνικών Συνεταιρισμών Ένταξης και ειδικότερα μονάδων κοινωνικής ένταξης που αποβλέπουν στην κοινωνικοοικονομική ενσωμάτωση και επαγγελματική ένταξη των ατόμων με προβλήματα εξάρτησης που έχουν ενταχθεί και παρακολουθούν προγράμματα κοινωνικής επανένταξης ή που έχουν ολοκληρώσει επιτυχώς την παρακολούθηση του.²⁰ Στόχος της παραπάνω ρύθμισης είναι αρχικά η επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη εντός ενός οικονομικού πλαισίου ενώ παράλληλα με αυτόν τον τρόπο εκπληρώνεται πρακτικά και η τρίτη βαθμίδα -που είναι η κοινωνική επανένταξη- του εθνικού προγραμματισμού για την αντιμετώπιση της εξάρτησης από ουσίες²¹.

Η ίδρυση και λειτουργία τέτοιων συνεταιρισμών συμπλέει με την ενίσχυση και τη διατήρηση του θεραπευτικού αποτελέσματος της αντιμετώπισης της εξάρτησης από

---

¹⁹ Άρθρο 3 Ν.4430/2016

²⁰ Άρθρο 143§1 Ν.4600/2019

²¹ Άρθρο 58§1 Ν.4139/2013

ουσίες. Γι' αυτό τον λόγο προβλέπεται η απώλεια της ιδιότητας του μέλους του συνεταιρισμού σε περίπτωση επιβεβαιωμένης υποτροπής, με σκοπό το κίνητρο διατήρησης του θεραπευτικού αποτελέσματος.²² Επιπλέον τα μέλη που εργάζονται στους Κοι.Σ.Εν., πέρα από το γεγονός ότι αμείβονται για την εργασία τους, συνεχίζουν να λαμβάνουν τα επιδόματα προνοίας ή οποιασδήποτε άλλης παροχής χωρίς να χάνουν την αξίωση για τα παραπάνω.²³ Όλα αυτά μπορούν να συμβάλλουν όχι μόνο στην εύρεση, αλλά και στη διατήρηση μιας θέσης εργασίας, η οποία δύναται να εξαλείψει τον επαγγελματικό αποκλεισμό και κατ' επέκταση τον κοινωνικό αποκλεισμό των ατόμων που ανήκουν στις προαναφερόμενες κοινωνικές ομάδες.

Ο υψηλός δείκτης ανεργίας και οι ιδιαίτερες δυσκολίες ανεύρεσης εργασίας που αντιμετωπίζει η ευάλωτη ομάδα των χρηστών και πρώην χρηστών καθιστούν αναγκαία τη λήψη κατάλληλων νομοθετικών μέτρων έτσι ώστε να προωθείται η επαγγελματική αποκατάσταση που αποτελεί μέρος της κοινωνική επανένταξη. Συχνά παρατηρείται το φαινόμενο της διακοπής των σπουδών και της έλλειψης επαγγελματικής κατάρτισης και εξειδίκευσης που σε συνδυασμό με τις κοινωνικές προκαταλήψεις καθιστούν ιδιαίτερα δυσχερή τη διαδικασία εύρεσης εργασίας. Ωστόσο οι Κοι.Σ.Εν. μπορούν να αποτελέσουν συνέχεια της παροχής υπηρεσιών εκπαίδευσης και κατάρτισης που παρέχονται από τους εγκεκριμένους οργανισμούς θεραπείας²⁴. Με αυτό τον τρόπο η εισαγωγή και η ολοκλήρωση ενός θεραπευτικού προγράμματος συνδέεται με την επαγγελματική εξειδίκευση και την ομαλή ένταξη στον εργασιακό χώρο. Η παροχή τεχνικών και επαγγελματικών γνώσεων και η καλλιέργεια δεξιοτήτων δίνει τη δυνατότητα στα μέλη να εκπαιδευτούν στις απαιτήσεις μιας επαγγελματικής ανταπόκρισης σε πραγματική βάση, συμβάλλοντας παράλληλα στην άρση των προκαταλήψεων και στην ευαισθητοποίηση της κοινωνίας ευρύτερα. Αυτό το στάδιο ενισχύεται και από τη συμβολή εργαζόμενων στους παραπάνω εγκεκριμένους φορείς αλλά και δημοσίους υπαλλήλους που μπορούν να είναι μέλη των Κοι.Σ.Εν. και να συνεργάζονται με αυτές για επιστημονικούς, εκπαιδευτικούς και θεραπευτικούς σκοπούς²⁵.

Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Ένταξης για άτομα με προβλήματα εξάρτησης αναγνωρίζονται αυτοδικαίως ως Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης

---

²² Άρθρο 143§10 Ν.4600/2019

²³ Άρθρο 143§11 Ν.4600/2019

²⁴ Άρθρο 51 Ν.4139/2013

²⁵ Άρθρο 143§11 Ν.4600/2019

του νόμου για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και διέπονται από αυτόν και συμπληρωματικά και από τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα καθώς έχουν τη νομική μορφή αστικού συνεταιρισμού. Ο νόμος του 2019 ωστόσο εξειδικεύει τον σκοπό των συγκεκριμένων συνεταιρισμών που είναι η κοινωνική ενσωμάτωση και επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με προβλήματα εξάρτησης που έχουν ενταχθεί και παρακολουθούν ή έχουν ολοκληρώσει επιτυχώς κάποιο εγκεκριμένο θεραπευτικό πρόγραμμα. Οι διαφορές που εντοπίζονται σε σχέση με γενική κατηγορία των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων είναι ότι οι συγκεκριμένοι τελούν υπό την εποπτεία του υπουργείου υγείας ασκούμενη από τη διεύθυνση αντιμετώπισης εξαρτήσεων ενώ την εποπτεία ως προς τη λειτουργία τους ως μονάδες κοινωνικής ένταξης ανήκει στον φορέα που συμμετέχει ως μέλος τους. *Επιπλέον υπάρχει περιορισμός ως προς τον αριθμό τους ανά περιφερειακή ενότητα καθώς ορίζεται ότι μπορεί να λειτουργεί μόνο ένας Κοι.Σ.Εν. σε κάθε περιφερειακή ενότητα, με εξαίρεση αυτή της Θεσσαλονίκης όπου μπορούν να λειτουργούν μέχρι και τρεις.* Τέλος, οι Κοι.Σ.Εν. πρέπει να έχουν ως μέλος τους τουλάχιστον έναν από τους προαναφερόμενους εγκεκριμένους φορείς.

Η επανένταξη των ατόμων με προβλήματα εξάρτησης στην εργασιακή διαδικασία Ο όρος της κοινωνικής επανένταξης είναι πολυδιάστατος και έχουν διατυπωθεί πολλοί ορισμοί για να αποδώσουν το πλήρες περιεχόμενό του. Ένας γενικός ορισμός που μπορεί να δεχτεί περαιτέρω εξειδικεύσεις, είναι: *«η οποιαδήποτε κοινωνική παρέμβαση που έχει ως στόχο την επανένταξη των ατόμων που έχουν τεθεί εκτός της κοινότητας»*. Ουσιαστικά ο όρος αυτός αφορά την *επανείσοδο* του αποκλεισμένου ατόμου σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής και διαφέρει από την έννοια της *«ποιότητας ζωής»*²⁶ όταν αυτή αναγνωρίζεται με υποκειμενικό τρόπο. Η κοινωνική επανένταξη έχει πολλές διαστάσεις, όπως κοινωνική, επαγγελματική, εκπαιδευτική και ψυχολογική γι' αυτό πρέπει να ληφθούν όλες υπόψη έτσι ώστε να υπάρχει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του ζητήματος μια και όλες μαζί (οι διαστάσεις) συνεισφέρουν στην γενική βελτίωση της ποιότητας ζωής.

---

²⁶ Περιλαμβάνει όλες τις πτυχές της ζωής ενός ατόμου, ερμηνευόμενη με επιδημιολογικές, βιοϊατρικές, λειτουργικές, οικονομικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις. Οι προσωπικές εμπειρίες, οι αντιλήψεις και οι πεποιθήσεις σε διάφορα θέματα, μπορούν να διαμορφώσουν την έννοια της ποιότητας και το πώς ορίζεται αυτή στην καθημερινότητα του ατόμου, σε ατομικό, πολιτιστικό, κοινωνικό, ψυχολογικό επίπεδο ή στις διαπροσωπικές σχέσεις, Υφαντόπουλος Γ., Μέτρηση της ποιότητα ζωής και το ευρωπαϊκό υγειονομικό μοντέλο, Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής, Τομ. 24, Τευχ. 1, σελ.6-18

Η κοινωνική επανένταξη αποτελεί μέρος της κοινωνική οικονομίας, η οποία είναι μια εναλλακτική οργάνωση οικονομικών δραστηριοτήτων²⁷ που υπάρχει παράλληλα με την ανταγωνιστική κερδοσκοπική οικονομία της αγοράς. Δηλαδή είναι ένα σύνολο οικονομικών φορέων, διακριτών από τις συμβατικές επιχειρήσεις και αυτό γιατί οι κυριότεροι επιδιωκόμενοι σκοποί των οργανισμών κοινωνικής οικονομίας είναι τόσο η παροχή αγαθών και υπηρεσιών (περιλαμβανομένων των ευκαιριών απασχόλησης) στα μέλη ή την κοινότητά τους όσο και η επιδίωξη στόχων γενικού συμφέροντος (δηλαδή δραστηριοτήτων που ωφελούν την ευρύτερη κοινωνία, όπως η παροχή Υπηρεσιών Γενικού Συμφέροντος (Services of General Interest). Αν και υπάρχουν και άλλες κατηγορίες των φορέων κοινωνικής οικονομίας, στην παρούσα εργασία θα γίνει αναφορά σε έναν οργανισμό επανένταξης στην οικονομική και κοινωνική ζωή στην αγορά εργασίας ευπαθών ομάδων²⁸ του πληθυσμού, ειδικότερα αυτών όπου ανήκουν τα άτομα που κάνουν χρήση ελεγχόμενων ουσιών και συγκεκριμένα στο Ν. Θεσσαλονίκης.

Τα άτομα που είναι εξαρτημένα από ουσίες καθώς επίσης και τα άτομα που έχουν εξέλθει αυτής της κατάστασης, βιώνουν το κοινωνικό αποκλεισμό και συχνά ποινικοποιούνται. Στιγματίζονται και περιθωριοποιούνται με αποτέλεσμα να μην απολαμβάνουν ίσες ευκαιρίες ή ισότιμη πρόσβαση στα κοινωνικά αγαθά, υπηρεσίες και παροχές, στερούμενοι των κοινωνικών δικαιωμάτων τους. Υποτιμώνται, απορρίπτονται ή αποκλείονται, όχι μόνο από την νόμιμη αγορά εργασίας αλλά και από τον οικογενειακό, φιλικό και ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο, λόγω της χρήσης αυτής. Πολλές φορές βιώνουν την προκατάληψη την οποία εσωτερικεύουν με αποτέλεσμα να αυτοστιγματίζονται²⁹. Αυτή η κατάσταση οδηγεί συχνά και στον αυτοαποκλεισμό με την απόσυρση τους στο περιθώριο, εκτός κάθε κοινωνικού δικτύου. Ένας από τους τομείς της κοινωνικής αποξένωσης είναι και αυτός της απασχόλησης. Ειδικά στις ομάδες νυν ή πρώην χρηστών, υπάρχει αμφίδρομη αιτιώδης σχέση μεταξύ του κοινωνικού και επαγγελματικού αποκλεισμού³⁰. Επιπλέον

---

²⁷ Άρθρο 1 του Ν. 4430/2016

²⁸ Στις ευπαθείς ομάδες ανήκουν τα άτομα με ειδικές δεξιότητες, μετανάστες, παλιννοστούντες, πρόσφυγες, φυλακισμένοι, αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες, άτομα απομακρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, άτομα με πολιτιστικές και θρησκευτικές ιδιαιτερότητες, αποθεραπευμένοι ή και πρώην χρήστες ναρκωτικών ουσιών, άνεργοι 45-64 ετών κτλπ.

²⁹ Αποκτούν αρνητικά συναισθήματα για τον εαυτό τους και δυσπροσαρμοστική συμπεριφορά λόγω της αντίληψης και των αρνητικών κοινωνικών αντιδράσεων.

³⁰ EMCDDA, Social reintegration and employment: evidence and interventions for drug users in treatment, Office for official publications of the European Union, 2012

λόγοι που αποκλείουν τις ίσες ευκαιρίες εργασίας οφείλονται στην αποχή για μεγάλα χρονικά διαστήματα από την αγορά εργασίας και στις μη ανεπτυγμένες κοινωνικές και επαγγελματικές δεξιότητες. Τέλος, η κοινωνική αποξένωση οδηγεί συχνά στην επίταση του προβλήματος των απλών χρηστών ή έχει ως αποτέλεσμα την υποτροπή τους, δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο.

Η επαγγελματική επανένταξη, ως μέρος της κοινωνικής οικονομίας έχει ως στόχο οι ωφελούμενοι να δημιουργήσουν επιχειρήσεις ατομικές ή κοινωνικές ή και να προωθηθούν στην αγορά εργασίας. Οι επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας εμπνέονται όλες από κοινές αξίες, όπως η αλληλεγγύη, η κοινωνική συνοχή, η υπεροχή του ατόμου έναντι του κεφαλαίου, η κοινωνική ευθύνη, η δημοκρατική διαχείριση, χαρακτηρίζονται δε από το γεγονός ότι δεν επιδιώκουν το κέρδος και ότι τα κέρδη τους επανεπενδύονται στην επιχείρηση και την κοινωνία. Κατά συνέπεια, η κοινωνική οικονομία αποτελεί έναν διαφορετικό τρόπο άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας, διότι συνδέει σε σταθερή βάση το γενικό συμφέρον, τις οικονομικές επιδόσεις, τις εκτιμήσεις κοινωνικού χαρακτήρα και τη δημοκρατική λειτουργία, εκπροσωπώντας ωστόσο μόνο το δέκα τοις εκατό της συνολικής ευρωπαϊκής επιχειρηματικής δραστηριότητας, με δύο εκατομμύρια επιχειρήσεις, και το έξι τοις εκατό της απασχόλησης στην ΕΕ³¹. Επιπλέον στην επαγγελματική επανένταξη συμπεριλαμβάνονται προγράμματα και υπηρεσίες σχετικές με επαγγελματική κατάρτιση και εξειδίκευση, εύρεση και διατήρηση κατάλληλης εργασιακής απασχόλησης, προσαρμοσμένα καταλλήλως εκπαιδευτικά προγράμματα, ειδικά προγράμματα κατάρτισης, επαγγελματικό προσανατολισμό και συμβουλευτική σε θέματα εργασίας.

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ως φορείς εργασιακής ένταξης για τα άτομα με προβλήματα εξάρτησης ουσιών

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις πέρα από την άσκηση συλλογικής επιχειρηματικής δράσης επιδιώκουν την εκπλήρωση κοινωνικών σκοπών. Συγκεκριμένα οι Κοι.Σ.Εν. που αποτελούν υποκατηγορία των κοινωνικών επιχειρήσεων προσανατολίζονται στην κοινωνική και εργασιακή ένταξη ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω αν και παλαιότερα είχε θεσπιστεί ο νόμος για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία που προβλέπει την σύσταση κοινωνικών

---

³¹ Πηγή: <https://www.eesc.europa.eu/el/members-groups/categories/social-economy-category>

επιχειρήσεων, δεν υπήρχε μέχρι πρόσφατα ειδικότερη νομοθετική ρύθμιση για τις κοινωνικές επιχειρήσεις ένταξης για τα άτομα με προβλήματα εξάρτησης.

Οι απαιτήσεις για την χάραξη ενεργών πολιτικών απασχόλησης όπου οι πολίτες θα συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνικό-οικονομική ζωή είναι ιδιαίτερα αυξημένες στην Ελλάδα και αυτό αποδεικνύεται από τον περιορισμένο έως ανύπαρκτο αριθμό κοινωνικών επιχειρήσεων ένταξης σε σχέση με τον αριθμό των ατόμων που αντιμετωπίζουν προβλήματα εξάρτησης. Αξίζει επιπλέον να σημειωθεί ότι πέρα από την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μελών αυτών των επιχειρήσεων και της ευρύτερης κοινωνίας, οι Κοι.Σ.Εν. μπορούν να συμβάλλουν και στην κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης των τοπικών κοινοτήτων εντός των οποίων δραστηριοποιούνται. Για την εκπλήρωση των στόχων είναι απαραίτητη η κρατική υποστήριξη, οικονομικού και μη χαρακτήρα³².

Ο κοινωνικός αποκλεισμός των ατόμων που αντιμετωπίζουν προβλήματα εξάρτησης μπορεί να αμβλυνθεί με αυτόν τον τρόπο οργάνωσης της εργασίας αλλά και των σχέσεων εντός αυτής. Οι Κοιν.Σ.Επ Ένταξης μπορούν να παρέχουν άμεση λύση για την εργασιακή ένταξη της συγκεκριμένης ομάδας του πληθυσμού και να εκπληρώσουν έμπρακτα τη συνέχεια των προγραμμάτων θεραπείας, κάτι που θα πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα ενός ευνομούμενου κράτους. Η ολοκληρωμένη προσέγγιση της απεξάρτησης πρέπει να δίνει έμφαση στην επαγγελματική κατάρτιση και επανένταξη καθώς αυτές αποτελούν βασικό κριτήριο για την κοινωνική ένταξη, καθώς επίσης και σημαντικό παράγοντα για τη διατήρηση της αποχής από την χρήση ουσιών αλλά και την πρόληψη της υποτροπής.

Ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης όπως η σημερινή, όπου η ανεργία του γενικού πληθυσμού είναι μεγάλη και του ειδικού (μακροχρόνια άνεργοι, μειονότητες, νέοι) ακόμα μεγαλύτερη και με δεδομένο ότι η εργασία ενισχύει και διατηρεί το αποτέλεσμα της απεξάρτησης, η σύσταση τέτοιων επιχειρήσεων φαίνεται να αποτελεί μονόδρομο. Η ανάγκη απόκτησης γνώσεων και δεξιοτήτων και η δια βίου κατάρτιση όσων εντάσσονται ή επανεντάσσονται στην αγορά εργασίας αντίστοιχα, μπορεί να εκπληρωθεί μέσω της συμμετοχής των ατόμων που ανήκουν σε αυτή την ευάλωτη ομάδα μέσω της συμμετοχής τους σε Κοι.Σ.Εν.. Καθώς οι κοινωνική επανένταξη τους

---

³² Όπως για παράδειγμα συμβουλευτικές υπηρεσίες, τεχνική υποστήριξη, κατάρτιση επιχειρηματικών σχεδίων κ.α.

δεν μπορεί να αποκοπεί από την επαγγελματική τους αποκατάσταση καθώς η δεύτερη αποτελεί προϋπόθεση της πρώτης χρειάζονται ουσιαστικές κρατικές παρεμβάσεις σε συνδυασμό με την συμβολή των εργαζομένων στο χώρο των εξαρτήσεων. Τα μέχρι σήμερα προγράμματα απεξάρτησης παρέχουν ειδικά προγράμματα κατάρτισης, επαγγελματικό προσανατολισμό συμβουλευτική σε θέματα εργασίας, στήριξη για την ανεύρεση εργασίας, που αν και αποτελούν διαδικασίες προετοιμασίας για την κοινωνικής επανένταξης δεν ανταποκρίνονται πάντα στις σύγχρονες ανάγκες της αγοράς εργασίας, με αποτέλεσμα να μην επιτυγχάνεται ο στόχος της επαγγελματικής αποκατάστασης.

Οι ιδιαίτερες ανάγκες της συγκεκριμένης ομάδας δεν καλύπτονται από τα εθνικά σχέδια δράσης καθώς αυτά αφορούν το σύνολο των ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες. Είναι φανερό ότι με τον νόμο 4600/2019 γίνεται μια προσπάθεια να εξειδικευτεί νομοθετικά η διαδικασία ένταξης των ατόμων με προβλήματα εξάρτησης μέσω των κοινωνικών επιχειρήσεων που ωστόσο επιδέχεται εκσυγχρονισμού και βελτίωσης.

Μέρος Β'

Το πρόγραμμα εναλλακτικής θεραπείας εξαρτημένων ατόμων "ΑΡΓΩ" είναι το πρώτο πρόγραμμα εξωτερικής θεραπείας που ξεκίνησε στη Θεσσαλονίκη, το 1998. Είναι ελεύθερο ουσιών και ασχολείται με την παροχή υπηρεσιών σε άτομα άνω των 18, εξαρτημένα από νόμιμες ή παράνομες ουσίες. Το 2018 στα πλαίσια του προγράμματος συστάθηκε η ΚοινΣΕπ Αργώ που αφορούσε άτομα απεξαρτημένα, που έχουν εκτίσει στο παρελθόν ποινή φυλάκισης και ψυχικά ασθενείς. Αποτελείται από 43 μέλη, εκ των οποίων τα τέσσερα είναι ΝΠΙΔ και ΝΠΔΔ (ΨΝΘ, σύλλογος φίλων ΑΡΓΩ, σύλλογος φίλων ΨΝΘ, σύλλογος φίλων οικογενειών για την ψυχική υγεία), τα δέκα είναι εργαζόμενοι του ΨΝΘ και του Π.Ε.Θ.Ε.Α ΑΡΓΩ και τα υπόλοιπα είναι άτομα που ανήκουν στις παραπάνω ευπαθείς ομάδες και στις οικογένειες αυτών³³. Το πρόγραμμα εναλλακτικής θεραπείας εξαρτημένων ατόμων βασίζει το έργο του στην εργοθεραπεία, μια άτυπη διαδικασία ένταξης σε εργασιακό πλαίσιο, δημιουργώντας εργαστήρια βιολογικής καλλιέργειας, ανακύκλωσης, οικοδομικών εργασιών και μελισσοκομίας. Τα εργαστήρια αυτά και συγκεκριμένα της βιολογικής καλλιέργειας ήταν και ο προπομπός της ΚοινΣΕπ Αργώ. Βασίζεται στις συνεταιριστικές αρχές της

---

³³ <https://argokoinssep.gr/>

ενεργού συμμετοχής και εμπλοκής όλων των μελών σε όλες τις διαδικασίες λειτουργίας της από την χειρωνακτική εργασία έως τη λήψη αποφάσεων και την εκπροσώπηση. Επιπλέον στην προσπάθεια μεταφοράς, στην ελληνική πραγματικότητα, κοινωνικών μοντέλων συνεταιριστικών επιχειρήσεων της Γερμανίας, συνεργάζεται με αντίστοιχες επιχειρήσεις εκεί καθώς και με το Λαϊκό πανεπιστήμιο κοινωνικής αλληλέγγυας οικονομίας που είναι ένας εγχώριος κοινωνικός μη κερδοσκοπικός συνεταιρισμός.

ΒΙΟκοφινάκι: ένα κοινωνικό αγρόκτημα στη Θεσσαλονίκη

Το ΒΙΟκοφινάκι αποτελεί μία από τις δράσεις της ΑΡΓΩ Κοιν.Σεπ., της πρώτης Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση Ένταξης για ανεξαρτημένα άτομα. Στο πλαίσιο αυτής της δράσης καλλιεργούνται και παράγονται βιολογικά προϊόντα εποχής στο αγρόκτημα της ΑΡΓΩ³⁴ και στη συνέχεια διανέμονται απευθείας στους καταναλωτές. Το αγρόκτημα της ΑΡΓΩ είναι εντός του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης και τα πρώτα επτά χρόνια χρησιμοποιήθηκε μόνο για εργοθεραπεία και έπειτα άρχισε να χρησιμοποιείται και για το ΒΙΟκοφινάκι. Το αγρόκτημα είναι σε διαδικασία πιστοποίησης από τη ΒΙΟΕΛΛΑΣ ενώ τα τελευταία επτά χρόνια στον χώρο γίνεται μόνο βιολογική καλλιέργεια.³⁵ Το ΒΙΟκοφινάκι στηρίζεται στη λογική της διάθεσης των προϊόντων με βάση την παραγωγή και όχι τη ζήτηση με αποτέλεσμα τα είδη και η ποσότητα των λαχανικών να κυμαίνεται ανάλογα με την εποχή και την παραγωγή³⁶. Εφόσον υπάρχει παραγωγή, τα μέλη της ΚΟΙΝΣΕΠ ενημερώνουν το πελατολόγιο τους ότι υπάρχει διαθέσιμο κοφινάκι με συγκεκριμένα προϊόντα και αν ο πελάτης θέλει να αγοράσει, του παραδίδονται στο σπίτι την ίδια ή το αργότερο την επόμενη ημέρα, εντός βέβαια του αστικού ιστού της Θεσσαλονίκης.³⁷ Το κοφίνι με τα βιολογικά προϊόντα έχει κόστος 10€.

---

³⁴ Περιφραγμένο εκπαιδευτικό αγρόκτημα περίπου 4 στρεμμάτων με εγκατάσταση επαγγελματικού θερμοκηπίου, 100m², με έμφαση στις βιολογικές καλλιέργειες και στα αρωματικά φυτά.

³⁵ Καλαϊτζή Α. Στο αγρόκτημα της ΑΡΓΩ στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης στη Σταυρούπολη καλλιεργούνται βιολογικά λαχανικά και φρούτα εποχής από ανεξαρτημένους, 2020, <https://www.voria.gr/article/viokofinaki-kalathia-me-viologika-proionta-apo-apexartimena-atoma>

³⁶ <https://argokoinsep.gr/>

³⁷ Στεφανοπούλου Φ., Βιολογικά προϊόντα στο... πιάτο φέρνουν ανεξαρτημένοι, 2020, <https://www.grtimes.gr/ellada/thessaloniki/viologika-proionta-sto-piata-fernoyn-apexartimenoi>

Τα έσοδα που προκύπτουν από αυτή τη δράση διανέμονται μεταξύ των μελών της κοινωνικής επιχείρησης που έχουν ολοκληρώσει το πρόγραμμα απεξάρτησης. Σύμφωνα με τα νέα δεδομένα και με επιδότηση της ΑΡΣΙΣ έχουν δημιουργηθεί δύο θέσεις εργασίας ενώ στόχος είναι η αύξηση αυτών μέσω της επέκτασης της δράσης και άλλα αγροκτήματα εκτός του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου αλλά και στην επέκταση και σε δραστηριότητες όπως η ανακύκλωση -που υπάρχει ήδη ως εργοθεραπευτική μόνο δράση της ΑΡΓΩ-.

Το γεγονός ότι η διανομή γίνεται κατ' οίκον οδήγησε στην αύξηση της ζήτησης ιδιαίτερα την περίοδο του Covid-19 λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούσαν.³⁸ Σημαντική για την αύξηση της ζήτησης ήταν και η διαφήμιση που έγινε για το ΒΙΟκοφινάκι.

Το «κοινωνικό αγρόκτημα» της Κοιν.Σ.Επ. Αργώ πέρα από το γεγονός ότι συμβάλλει στην εργασιακή ένταξη και επανένταξης ατόμων με προβλήματα εξάρτησης παράγει βιολογικά προϊόντα συμβάλλοντας έτσι στην οικολογική μετάβαση και στην πορεία προς ένα πιο βιώσιμο μέλλον. Επιπλέον για την ανάπτυξη της δράσης αξιοποιήθηκε ένα τμήμα γης το οποίο υπό άλλες συνθήκες θα παρέμενε ακαλλιέργητο και ο σκοπός επέκτασης αυτής της δράσης θα έχει ως αποτέλεσμα την αξιοποίηση των διαθέσιμων ακαλλιέργητων αγροκτημάτων που υπάρχουν στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Τέλος σε ότι αφορά τον τρόπο διάθεσης των προϊόντων, αυτά απορροφούνται από την τοπική αγορά της πόλης χωρίς την μεσολάβηση μεσαζόντων. Το όλο εγχείρημα αποτελεί μια εφαρμοσμένη πρακτική της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας που φαίνεται να είναι και το μέλλον για την ομαλή διαδικασία ένταξης των ατόμων με προβλήματα εξάρτησης στην αγορά εργασίας και στην κοινωνία γενικότερα.

Συμπέρασμα

Η χρήση ουσιών είναι ένα φαινόμενο το οποίο διαγιγνώσκεται όλο και πιο συχνά τα τελευταία χρόνια. Γι' αυτό το λόγο καθίσταται αναγκαία η κατάλληλη αντιμετώπιση των ατόμων αυτών τόσο από τους κλινικούς όσο και από τους υπεύθυνους χάραξης κοινωνικής πολιτικής. Ο εργασιακός και κοινωνικός αποκλεισμό που βιώνουν αυτά τα άτομα και οι μακροχρόνιες επιπτώσεις του οδηγούν στη διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, την περιθωριοποίηση και τη διάσπαση της κοινωνικής

---

³⁸ ό.π. Στεφανοπούλου Φ.

συνοχής. Απάντηση στα παραπάνω κοινωνικά προβλήματα είναι η χάραξη κοινωνικών πολιτικών που ενισχύουν την πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Στις πολιτικές αυτές εντάσσονται και οι επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και ειδικότερα αυτές που έχουν ως στόχο την ένταξη των ατόμων που αντιμετωπίζουν προβλήματα εξάρτησης. Οι επιχειρήσεις αυτές πέρα από τον κοινωνικό χαρακτήρα τους αφορούν αποκλειστικά τα άτομα που ανήκουν στη συγκεκριμένη ευάλωτη ομάδα προωθώντας τα συμφέροντα αυτών αλλά και της ευρύτερης κοινωνίας καθώς μπορούν να δώσουν λύση στο πρόβλημα της ανεργίας και της κοινωνικής ένταξής τους. Παράλληλα, συμβάλλουν στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της τοπικής κοινότητας εντός της οποίας δραστηριοποιούνται.

Στην Ελλάδα οι περιπτώσεις Κοιν.Σ.Εν. για άτομα με προβλήματα εξάρτησης είναι περιορισμένες. Ωστόσο έχουν γίνει αξιόλογες προσπάθειες για την οργάνωση και τη λειτουργία τέτοιων επιχειρήσεων. Στο Ν. Θεσσαλονίκης υπάρχουν ήδη τρεις τέτοιες επιχειρήσεις (ΚοινΣΕπ Αργώ, Κοι.Σ.Π.Ε. Δυτικού Τομέα Ψυχικής Υγείας Περιφερειακής Αυτοδιοίκησης Θεσσαλονίκης, ΚΕΘΕΑ «ΣΧΗΜΑ+ΧΡΩΜΑ») με κοινωνικό προφίλ που απασχολούν άτομα από συγκεκριμένες ευπαθείς ομάδες. Βέβαια τα εγχειρήματα αυτά αντιμετωπίζουν δυσκολίες λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων αλλά και λόγω γραφειοκρατίας. Οι προσπάθειες δημιουργίας και λειτουργίας επιχειρήσεων για άτομα με προβλήματα εξάρτησης βρίσκονται ακόμα σε πρώιμο στάδιο και χρήζουν περαιτέρω έρευνας και μελέτης για την εκπλήρωση των στόχων τους.

Ενδεικτικές πηγές

Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη, Τεύχος 4, Γεν. Διευθ. Απασχόλησης, Κοιν. Υποθέσεων και Κοιν. Ένταξης, 2013

Καλαϊτζή Α. Στο αγρόκτημα της ΑΡΓΩ στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης στη Σταυρούπολη καλλιεργούνται βιολογικά λαχανικά και φρούτα εποχής από απεξαρτημένους, 2020, <https://www.voria.gr/article/viokofinaki-kalathia-me-viologika-proionta-apo-apexartimena-atoma>

Στεφανοπούλου Φ., Βιολογικά προϊόντα στο... πιάτο φέρνουν απεξαρτημένοι, 2020,
<https://www.grtimes.gr/ellada/thessaloniki/viologika-proionta-sto-piata-fernoyn-apexartimenoi>

Candemir A., Duvalaix S., Latruffe L, Agricultural Cooperatives And Farm Sustainability – A Literature Review, 2021,
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/joes.12417>

EMCDDA, Social reintegration and employment: evidence and interventions for drug users in treatment, Office for official publications of the European Union, 2012
<https://argokoinsep.gr/>

<https://www.eesc.europa.eu/el/members-groups/categories/social-economy-category>

Νόμος 4600/2019

Νόμος 4430/2016

Κεφάλαιο 17

Κεφάλαιο 15

Η «ΣΧΕΔΙΑ» ως ένας ακόμα σύμμαχος στην αντιμετώπιση της αστεγίας.

Πολυχρονία Μακίδου

Τμήμα Κοινωνιολογίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κατά καιρούς, γίνεται αισθητή η προσπάθεια αναφορικά με την ενσωμάτωση των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Δυστυχώς οι κρίσεις - οικονομικές, υγειονομικές- επιδρούν αρνητικά στην επίτευξη των προαναφερθέντων σκοπών καθώς περιορίζεται σημαντικά το κράτος πρόνοιας σε εθνικό επίπεδο, όπως παρατηρείται και στην περίπτωση των άστεγων ατόμων.

Τα άστεγα άτομα, τα οποία βιώνουν έντονα τον κοινωνικό αποκλεισμό, αντιμετωπίζονται με πολιτικές έκτακτης ανάγκης σε εθνικό επίπεδο και καλύπτονται οι βιοποριστικές τους ανάγκες περιοδικά. Χωρίς ολιστική αντιμετώπιση του προβλήματος, χωρίς καταγραφή και παράλληλα με την ποινικοποίηση της αστεγίας και την καταστρατήγηση των δικαιωμάτων των άστεγων ατόμων κάθε προσπάθεια για επίλυση του ζητήματος φαντάζει ουτοπική.

Το κενό αυτό καλύπτεται από το εθελοντικές οργανώσεις, οι οποίες παρέχουν ολοκληρωμένες κοινωνικές υπηρεσίες. Χαρακτηριστική περίπτωση της «ΣΧΕΔΙΑΣ», η οποία αξιοποιώντας οικονομικούς πόρους προσφέρει ποιοτική εκπαίδευση και κατάρτιση σε άστεγα άτομα στα παρέχει εργασία ενισχύοντας την κοινωνική τους ένταξη μέσω της πρόσβασης αυτών σε οικονομικούς πόρους και σταθερές κοινωνικές σχέσεις.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αστεγία, η οποία άλλοτε φαίνεται να αντιμετωπίζεται ατομικό και άλλοτε ως κοινωνικό πρόβλημα, κατά καιρούς αναφέρεται στα προς επίλυση προβλήματα του κράτους. Παρατηρούνται δημόσιες πολιτικές, οι οποίες σε μία προσπάθεια να αμβλύνουν την κατάσταση έχουν ως σκοπό την προσωρινή κάλυψη της διαμονής,

διατροφής και παροχής ειδών πρώτης ανάγκης ενώ διαφαίνεται ότι λόγω της πολυπλοκότητας του ζητήματος, είναι αναγκαίες ολιστικές λύσεις και προσεγγίσεις.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να προσεγγιστεί το θέμα της στεγαστικής επισφάλειας και της έλλειψης στέγης και να εξεταστεί κατά πόσο και με ποιο τρόπο η αξιοποίηση πόρων από εθελοντικές οργανώσεις, όπως η ΣΧΕΔΙΑ, επηρεάζει την κοινωνική ένταξη των άστεγων πολιτών και καταπολεμά τη φτώχεια των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Η έρευνα περιορίστηκε σε διαδικτυακές πηγές καθώς λόγω της εφαρμογής των μέτρων προστασίας από τη μετάδοση του COVID-19, αποκλείστηκε κάθε άλλη δυνατότητα και στη αξιοποίηση των σχετικών συγγραμμάτων τα οποία διατέθηκαν από το διδάσκοντα στο πλαίσιο του σεμιναρίου.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΚΡΙΣΗΣ

Ήδη από το 2000 με τη στρατηγική της Λισαβόνας, οι Ευρωπαίοι ηγέτες συμφώνησαν σ' ένα νέο στρατηγικό στόχο για τη ΕΕ και αυτός ήταν η ανάδειξη της «στην πιο ανταγωνιστική και δυναμική, βασισμένη στη γνώση οικονομία στον κόσμο, ικανή για αειφόρο οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή» την επόμενη δεκαετία³⁹. Μια στρατηγική, η οποία βασιζόταν σε τρεις πυλώνες: έναν οικονομικό, έναν κοινωνικό⁴⁰ και έναν περιβαλλοντικό⁴¹. Αξιοσημείωτη είναι η αλλαγή στην έμφαση και τη διακυβέρνηση της κοινωνικής πολιτικής - η οποία θέτει την κοινωνική ενσωμάτωση ως έναν από τους τρεις βασικούς στόχους της κοινοτικής αναπτυξιακής πολιτικής - καθώς παρά το γεγονός ότι η κοινωνική συνοχή ήταν πάντα μέρος του κοινοτικού γίνεσθαι, η διαπίστωση των προβλημάτων του κοινωνικού αποκλεισμού των μακροχρόνια ανέργων, ανειδίκευτων και μειονοτήτων βάζει πλέον τις βάσεις για τη διάσταση της ανάγκης κοινωνικής ενσωμάτωσης των πιο ευπαθών ομάδων⁴². Με γνώμονα τον προαναφερθέντα στόχο, η ΕΕ συνεχίζει τις προσπάθειές της για βιώσιμη

---

³⁹ Βλ. σχ. <https://www.europarl.europa.eu/highlights/el/1001.html>

⁴⁰ Με σκοπό τον εκσυγχρονισμό του κοινωνικού μοντέλου, μέσω επενδύσεων σε ανθρώπινους πόρους, και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Τα κράτη - μέλη καλούνται να επενδύσουν στους τομείς της εκπαίδευσης και της κατάρτισης και να διεξαγάγουν ενεργό πολιτική απασχόλησης, προκειμένου να διευκολύνουν τη μετάβαση στην οικονομία της γνώσης.

⁴¹ Βλ. σχ. <https://www.espa.gr/el/pages/DictionaryFS.aspx?item=397>

⁴² Δένα Ι. Τσιπούρη, «Ευρωπαϊκή Οικονομική Ενοποίηση Μεταξύ Σφύρας και Άκμονος», Ηλεκτρονικός Εκδότης Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2015, σελ 286 – 288.

οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις απασχόλησης και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή, αξιοποιώντας νέες στρατηγικές όπως η «Ευρώπη 2020»⁴³, φτάνοντας πλέον στο σήμερα και τους 17 Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης⁴⁴(SDGs). Δεδομένου ότι η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί πολιτική του ΟΗΕ και της ΕΕ, προκύπτει ότι αποτελεί και πολιτική της Ελλάδας. Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή: «αναφέρεται σε μορφή αναπτυξιακής πολιτικής, η οποία επιδιώκει να ικανοποιήσει τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανάγκες της κοινωνίας κατά τρόπο που να εξασφαλίζει τη βραχυπρόθεσμη, μεσοπρόθεσμη και, κυρίως, τη μακροπρόθεσμη ευημερία και βασίζεται στην παραδοχή ότι η ανάπτυξη πρέπει να ανταποκρίνεται στις σημερινές ανάγκες χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ευημερία των επόμενων γενεών. Στο πλαίσιο της πολιτικής συνοχής, η βιώσιμη ανάπτυξη είναι βασική αρχή που καθορίζεται στον κανονισμό κοινών διατάξεων, ο οποίος παρέχει το πλαίσιο πολιτικής για όλα τα προγράμματα που συγχρηματοδοτούνται από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία»⁴⁵. Ενδεικτικά, θα αναφερθώ στους παρακάτω στόχους: α) Με αριθμό 1, αναφορικά με το τέλος τη φτώχειας σε όλες τις μορφές και παντού, β) με αριθμό 2, αναφορικά με τον τερματισμό της πείνας και την επιτυχία της επισιτιστικής ασφάλειας, γ) με αριθμό 3, αναφορικά με την εξασφάλιση υγιούς ζωής και προαγωγή της ευημερίας για όλους σε όλες τις ηλικίες, δ) με αριθμό 10, αναφορικά με την μείωση των ανισοτήτων μέσω της ενδυνάμωσης και προαγωγής της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ένταξης όλων, ανεξαρτήτου ηλικίας, φύλου, αναπηρίας, φυλής, εθνικότητας, καταγωγής, θρησκείας ή οικονομικής ή άλλης κατάστασης και ε) με αριθμό 11, αναφορικά με τη δημιουργία πόλεων και ανθρώπινων οικισμών χωρίς αποκλεισμούς, και παράλληλα τη διασφάλιση επαρκούς στέγασης, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στις ανάγκες εκείνων οι οποίοι βρίσκονται σε ευάλωτη κατάσταση⁴⁶.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο εκδίδεται σε ετήσια βάση μία έκθεση παρακολούθησης προόδου, αναφορικά με τους υπόψη στόχους και συγκεκριμένα κατά το έτος 2021

---

⁴³ Η γενική στρατηγική, βασισμένη σε ένα μακροπρόθεσμο όραμα, προτάθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και συμφωνήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τον Ιούνιο του 2010 έχοντας ως αποστολή να βοηθήσει την Ευρώπη να ανακάμψει από την κρίση και να μετατραπεί σε μια έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομία με υψηλά ποσοστά απασχόλησης, παραγωγικότητας και κοινωνικής συνοχής και να εδραιωθεί ως παράγοντας της παγκόσμιας διακυβέρνησης. Βλ. σχ. <https://www.eesc.europa.eu/el/sections-other-bodies/other/europe-2020-steering-committee>

⁴⁴ Όπως αυτοί παρουσιάζονται στο <https://sdgs.un.org/goals>

⁴⁵ Βλ. σχ. https://ec.europa.eu/regional_policy/el/policy/what/glossary/s/sustainable-development

⁴⁶ Βλ. σχ. <https://www.statistics.gr/el/sdg10>

προκύπτει ότι αφενός η οικονομική ευημερία από μόνη της δε θα επιτύχει παράλληλα κοινωνική πρόοδο, αφετέρου τα υψηλά επίπεδα ανισότητας δύναται να προκαλέσουν, συνδυαστικά με τη μη αξιοποίηση ανθρώπινου δυναμικού, προβλήματα στην κοινωνική συνοχή⁴⁷. Η κοινωνική πολιτική είναι ένα διεπιστημονικό πεδίο εφαρμοσμένης επιστήμης, το οποίο ασχολείται με την ανάλυση της δραστηριοποίησης των κοινωνικών εταίρων απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα. Στις ανεπτυγμένες χώρες η έννοια της κοινωνικής πολιτικής είναι συνυφασμένη με το κράτος πρόνοιας και ξεκινά με τους κύριους τομείς της υγείας, της κοινωνικής ασφάλισης και συνθηκών εργασίας και περνά σε νέα πεδία όπως η ισότητα φύλων, μετανάστευση, άτομα με αναπηρία ακόμα και θέματα περιβάλλοντος και παγκοσμιοποίησης. Ειδικότερα, η Ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική έχει πολύ περιορισμένα χρηματοδοτικά μέσα και στενά περιθώρια υπερεθνικής παρέμβασης και κατά συνέπεια η επιρροή της είναι περιορισμένη, ιδιαίτερα σε μία εποχή αύξησης της ανισότητας στο εσωτερικό όλων των αναπτυγμένων χωρών και παγκόσμιων ανταγωνιστικών πιέσεων, οι οποίες συμπιέζουν τους μισθούς και τις κοινωνικές δαπάνες. Έτσι η αξιολόγησή της δε μπορεί να γίνει παρά κάτω από το πρίσμα των περιορισμένων πόρων και δικαιοδοσιών της. Το θέμα της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού απέχει από την επιτυχία των στόχων, καθώς οι προσπάθειες οι οποίες γίνονται για την ενσωμάτωση των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, παρά τη δυναμική την οποία έχουν δημιουργήσει έχουν πολύ περιορισμένα αποτελέσματα⁴⁸. Η πολιτική συνοχής υλοποιείται μέσω τριών βασικών ταμείων: α) Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) το οποίο στοχεύει να δυναμώσει την περιφερειακή οικονομική και κοινωνική συνοχή, επενδύοντας σε τομείς που ενισχύουν την ανάπτυξη για να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα και να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας, χρηματοδοτώντας και έργα διασυνοριακής συνεργασίας, β) το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ)⁴⁹, το οποίο επενδύει σε

---

⁴⁷Για το έτος 2021 διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://www.statistics.gr/documents/20181/13491320/SDG_monitoring_report_2021.pdf/020b3d56-cc32-7f9c-f4e5-57cb47451d99, σελ215 - 234

⁴⁸Λένα Ι. Τσιπούρη, «Ευρωπαϊκή Οικονομική Ενοποίηση Μεταξύ Σφύρας και Άκμονο», Ηλεκτρονικό Εκδότης Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2015 σελ 285 – 301.

⁴⁹ Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+ (ΕΚΤ+) ως βασικό μέσο της ΕΕ για επενδύσεις στο ανθρώπινο δυναμικό και για την εφαρμογή του ευρωπαϊκού πλάνου κοινωνικών δικαιωμάτων. Πλέον στο ΕΚΤ+ συγχωνεύονται τα ακόλουθα ταμεία και προγράμματα: α) το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), β) η Πρωτοβουλία για την Απασχόληση των Νέων (ΠΑΝ), γ) το Ταμείο Ευρωπαϊκής Βοήθειας στους Απόρους (ΤΕΒΑ/FEAD), δ) το πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την απασχόληση και την κοινωνική καινοτομία (EaSI) και τέλος ε) το πρόγραμμα για τη δράση της Ένωσης στον τομέα της υγείας (πρόγραμμα για την υγεία). Βλ. σχ. <http://www.esfhellas.gr/el/Pages/ESFfrom1957.aspx>

ανθρώπους, στοχεύοντας στη βελτίωση των ευκαιριών για απασχόληση και εκπαίδευση, με κύριο σκοπό να βοηθήσει μη προνομιούχα άτομα τα οποία διατρέχουν τον κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού και γ) το Ταμείο Συνοχής το οποίο επενδύει στην πράσινη και βιώσιμη ανάπτυξη και βελτιώνει τη συνδεσιμότητα στα Κράτη Μέλη.

Σε εθνικό επίπεδο, θα προσεγγίσουμε αρχικά την έννοια των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, στις οποίες επικεντρώνονται οι προαναφερθείσες προσπάθειες. Σύμφωνα λοιπόν με το Ν. 4019/2011⁵⁰ καθορίζεται ότι Ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, ευπαθείς ή ομάδες υψηλού κινδύνου ονομάζονται εκείνες οι ομάδες του πληθυσμού οι οποίες έχουν περιορισμένη ή καθόλου πρόσβαση σε κοινωνικά και δημόσια αγαθά και δυσκολεύονται ή αδυνατούν σε πολλά επίπεδα και σε διάφορους τομείς να έχουν ποιότητα ζωής (π.χ. στέγη, εργασία, ικανοποιητικό εισόδημα, εκπαίδευση, ιατρική περίθαλψη, κοινωνική ασφάλιση κ.ά.). Πρόκειται κυρίως για αστέγους, ανέργους/μακροχρόνια άνεργους, άτομα με αναπηρία, πάσχοντες (σοβαρά παθολογικά προβλήματα, ψυχικές ασθένειες), αποφυλακισμένους, χρήστες και πρώην χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών, οροθετικούς, άτομα από θρησκευτικές ή πολιτισμικές μειονότητες, ρομά / τσιγγάνους, μονογονεϊκές οικογένειες, ανήλικους παραβάτες, κακοποιημένες γυναίκες, θύματα εμπορίας (trafficking), πρόσφυγες, μετανάστες, παλιννοστούντες, πληγέντες από θεομηνίες και φυσικές καταστροφές (πυρόπληκτοι, σεισμοπαθείς, πλημμυροπαθείς)⁵¹. Ειδικότερα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, είναι αναγκαίο να προσδιοριστεί και ο ορισμός του «άστεγου». Σύμφωνα με το άρθρο 29 του Ν. 4052/2012: «Αναγνωρίζονται οι άστεγοι ως ευπαθής κοινωνική ομάδα, στην οποία παρέχεται κοινωνική προστασία. Ως άστεγοι ορίζονται όλα τα άτομα που διαμένουν νόμιμα στη χώρα, τα οποία στερούνται πρόσβασης ή έχουν επισφαλή πρόσβαση σε επαρκή ιδιόκτητη, ενοικιαζόμενη ή παραχωρημένη κατοικία που πληροί τις αναγκαίες τεχνικές προδιαγραφές και διαθέτει τις βασικές υπηρεσίες ύδρευσης και ηλεκτροδότησης. Στους αστέγους περιλαμβάνονται ιδίως αυτοί που διαβιούν στο δρόμο, σε ξενώνες, αυτοί που φιλοξενούνται από ανάγκη προσωρινά σε ιδρύματα ή άλλες κλειστές δομές, καθώς και αυτοί που διαβιούν σε ακατάλληλα καταλύματα»⁵².

⁵⁰ Βλ. σχ. <http://www.synigoros-solidarity.gr/solidarity/assets/uploads/2015/11/N-4019-2011.pdf>

⁵¹ Βλ. σχ. <https://www.synigoros-solidarity.gr/452/evalotes-efpatheis-omades>

⁵² Βλ. σχ. <https://www.taxheaven.gr/law/4052/2012>

Η Ελλάδα αρχής γενομένης από το 2005, υφίσταται μία από τις πιο δεινές οικονομικές κρίσεις στην ιστορία της, με έναν αξιοσημείωτο κοινωνικό αντίκτυπο, αναφορικά με την αυξανόμενη ανεργία, τις ανισότητες και τη φτώχεια. Η ύφεση πλήττει συνεχώς και ιδιαίτερα σκληρά τον χώρο της εργασίας. Στα ανωτέρω προστέθηκαν τα μέτρα λιτότητας, τα οποία ελήφθησαν για να μειώσουν τα οικονομικά ελλείμματα στο πλαίσιο των Οικονομικών Πολιτικών, οι οποίες συμφωνήθηκαν με την ΕΕ, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο τον Μάιο του 2010 και με τον τρόπο αυτό επιδεινώθηκε ο αντίκτυπος, τον οποίο είχε η κρίση στον ελληνικό λαό. Ως αποτέλεσμα της τεράστιας οικονομικής κρίσης, τομείς όπως οι υπηρεσίες υγείας, οι κοινωνικές υπηρεσίες και η εκπαίδευση, έχουν υποστεί οικονομικές περικοπές, οι οποίες ως ένα σημείο επηρεάζουν αφενός την ποσότητα, αφετέρου την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών⁵³. Σήμερα ένας στους πέντε ανθρώπους βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού⁵⁴, καθώς στην προαναφερθείσα οικονομική κρίση έρχεται πρόσφατα να προστεθεί και η υγειονομική κρίση. Η πανδημία του Covid-19, η κατάσταση έκτακτης ανάγκης στην υγεία και η επακόλουθη οικονομική κρίση επηρέασαν έντονα την κοινωνικοοικονομική ζωή σε ολόκληρο τον κόσμο. Η κρίση στον τομέα της υγείας, επέφερε σοβαρές οικονομικές αναταραχές, οι οποίες οφείλονται κυρίως σε πρωτοφανείς πολιτικές μετριασμού του κινδύνου και μέτρων για τον πλήρη περιορισμό συναθροίσεων, με σημαντικές διαταραχές στην οικονομική δραστηριότητα και επιζήμιες επιπτώσεις στην απασχόληση. Το κράτος πρόνοιας είναι αναγκαίο να δύναται να προστατεύσει την εργασία συνδέοντας την εκπαίδευση κατάρτιση με αυτή, ώστε να παρέχεται μαζική εξυπηρέτηση σε όλα τα ζητήματα και να αποκτήσει πλέον διαμεσολαβητικό ρόλο μεταξύ εκπαίδευσης και εργασία, αποτελώντας γέφυρα γνώσης ανάμεσα σε όσα ζητά η εργασιακή κοινωνία με το εκπαιδευτικό σύστημα.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΣΦΑΛΕΙΑ – ΕΛΛΕΙΨΗ ΣΤΕΓΗΣ

Τα άστεγα άτομα, τα οποία βιώνουν την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό δεν υποφέρουν μονάχα από ανεπαρκές εισόδημα και πόρους. Στον καθημερινό αγώνα για

---

⁵³ Βλ. σχ. Την έκθεση η οποία ανατέθηκε και χρηματοδοτήθηκε από την International Labour Organization (ILO) με θέμα «Συναιτερισμοί και κοινωνική οικονομία για την Ελλάδα», 2013, Σελ 9-10

⁵⁴ Βλ. σχ. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20211015-1>

επιβίωση, πολλοί άνθρωποι είναι πιθανό να έχουν χάσει τις δεξιότητες, αυτοπεποίθηση και κίνητρα. Οδηγούνται στην απομόνωση και την αποξένωση και συχνά αισθάνονται ότι δεν υπάρχει ελπίδα και διέξοδος και ότι δε μπορεί να γίνει κάτι για να αλλάξουν τα πράγματα. Η δημιουργικότητα καταπνίγεται και το δυναμικό τους δεν αξιοποιείται. Αισθάνονται αδύναμοι έχοντας περιορισμένο έλεγχο σε ότι γίνεται σε αυτούς ή την κοινότητα. Τίθεται σε κίνδυνο η φυσική και συναισθηματική τους ευεξία. Βιώνουν μία πολυπλοκότητα μειονεκτημάτων – χρέους, ανεπαρκούς εισοδήματος, ανεργίας, κακών συνθηκών διαβίωσης, κακής υγείας, δημόσιων υπηρεσιών δεύτερης διαλογής, διακρίσεων κ.λπ. Έτσι τα άτομα είναι θύματα κοινωνικού αποκλεισμού. Η διαδικασία του κοινωνικού αποκλεισμού δεν έχει μόνο αντίκτυπο στα άτομα αλλά υπονομεύει και την υποδομή της ίδιας της κοινότητας. Οι μειονεκτούσες κοινότητες αποκόπτονται από την ευρύτερη κοινωνία και έτσι εμβαθύνεται η οικονομική, πολιτισμική και κοινωνική απομόνωση. Η έλλειψη συνοχής, οι εσωτερικές διαιρέσεις και ο κατακερματισμός αποτελούν κοινό τόπο και έχουν ως αποτέλεσμα να αποδυναμώνεται η κοινότητα να περιορίζεται η ικανότητα οργάνωσης και αντιμετώπισης των προβλημάτων τα οποία έχουν⁵⁵.

Η διαπίστωση ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δε μπορεί να καταπολεμηθεί αποτελεσματικά με παραδοσιακά μέτρα κοινωνικής πολιτικής οδήγησε από νωρίς στο σχεδιασμό καινούριων ειδών πρωτοβουλιών για την καταπολέμηση του. Ειδικότερα στην περίπτωση της αστεγίας οι αντίστοιχες μεταρρυθμίσεις κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα οδήγησαν στη διαμόρφωση ενός μοντέλου επείγουσας διαχείρισης της κρίσης. Παρατηρούμε τη μετάβαση από το κράτος πρόνοιας σε μία συνθήκη εκτάκτου ανάγκης και σε πολιτικές με την έννοια της προσωρινότητας. Το πρόβλημα της αστεγίας το οποίο καλείται το κράτος να διαχειριστεί είναι σαφώς πολυδιάστατο και είναι αναγκαία η επίλυσή του ολιστικά. Η FEANTSA (Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία των οργανώσεων οι οποίες εργάζονται με τους άστεγους) ανέπτυξε την τυπολογία ETHOS⁵⁶, αναφορικά με την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία. Κατανοώντας λοιπόν ότι η έννοια του σπιτιού συνιστάται από τρεις παραμέτρους: α) τη φυσική διάσταση σύμφωνα με την οποία το να έχει κάποιος σπίτι σημαίνει ότι έχει

---

⁵⁵ Γεώργιος Τσομπάνογλου, «Αμοιβαιότητα Συγκροτώντας την Αυτάρκεια της Κοινωνικής Οικονομίας», Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2019, σελ 343-366.

⁵⁶ Βλ. σχ. https://socialpolicy.gr/wp-content/uploads/2015/11/%CE%A4%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1_ETHOS.pdf

ένα κατάλληλο οίκημα (ή χώρο), στο οποίο το άτομο και η οικογένειά του έχουν την αποκλειστική κυριότητα, β) την κοινωνική διάσταση σύμφωνα με την οποία χρειάζεται να είναι κανείς σε θέση να διαθέτει προσωπικό χώρο και να απολαμβάνει τις κοινωνικές του σχέσεις και γ) την νομική διάσταση σύμφωνα με την οποία χρειάζεται να έχει κανείς ένα νόμιμο τίτλο για την ιδιοκτησία ενός χώρου, οδηγούμαστε στο λογικό συμπέρασμα η έλλειψη αυτών να περιγράφει με σαφήνεια την έλλειψη στέγης. Προκύπτει λοιπόν ότι η τυπολογία ETHOS κατατάσσει τους άστεγους ανθρώπους σύμφωνα πάντα με τις συνθήκες στέγασης και διαβίωσης σε τέσσερις βασικές εννοιολογικές κατηγορίες: α) άστεγοι στο δρόμο, β) έλλειψη κατοικίας, γ) επισφαλής στέγη και δ) ανεπαρκής ή ακατάλληλη στέγη. Οι κατηγορίες αυτές με τη σειρά τους χωρίζονται σε 13 υποκατηγορίες, σύμφωνα με επιμέρους λειτουργικούς ορισμούς ώστε να καταστεί δυνατή η χαρτογράφηση του προβλήματος, η εξέλιξη και η παρακολούθηση του φαινομένου και η αξιολόγησή του⁵⁷. Παρά την υπάρχουσα τυπολογία ακόμα και σήμερα δεν υπάρχει επίσημη και κοντά στην πραγματικότητα απογραφής των αστέγων στη χώρα. Μια πρώτη προσπάθεια πιλοτικής απογραφής αστέγων πραγματοποιήθηκε σε 7 πόλεις της επικράτειας τον Ιούλιο 2018 στους Δήμους Αθήνας, Θεσσαλονίκης, Πειραιά, Ηρακλείου, Ν. Ιωνίας, Ιωαννιτών και Τρικκαίων σύμφωνα με την οποία κατεγράφησαν 1.645 άστεγοι, εκ των οποίων οι 691 ζουν στο δρόμο ενώ οι υπόλοιποι φιλοξενούνται προσωρινά από ημερήσιες δομές όπως κέντρα ημέρας και συσσίτια, στεγαστικές δομές (ξενώνες/υπνωτήρια) και υποστηριζόμενων διαμερισμάτων (Στέγαση & Επανάταξη, Κοινωνική Κατοικία Δήμου Αθηναίων). Παρατηρείται ότι στο ερώτημα «που θα μείνετε απόψε;» η συντριπτική πλειοψηφία απάντησε «στο ύπαιθρο». Έτσι στα άμεσα σχέδια του κράτους ήταν η δημιουργία μόνιμου ψηφιακού μηχανισμού παρακολούθησης της αστεγίας ο οποίος θα λειτουργεί εντός του πλαισίου του Εθνικού Μηχανισμού για την κοινωνική ένταξη και συνοχή, με στόχο τη διασύνδεση και τον συντονισμό όλων των φορέων που εργάζονται για τους άστεγους⁵⁸. Ακόμα και σήμερα κάτι τέτοιο δεν έχει ολοκληρωθεί προκειμένου η αξιοποίηση του να βοηθήσει την κοινωνική νένταξη των αστέγων ατόμων και την επίλυση της στεγαστικής τους επισφάλειας. Και πάλι στο πλαίσιο της Εθνικής

⁵⁷ Βλ. σχ. <https://socialpolicy.gr/2015/11/ethos-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE-%CF%84%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%AD%CE%BB%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%88%CE%B7.html>

⁵⁸ Βλ. σχ. <https://www.tovima.gr/2018/07/11/society/to-prwto-mitrwo-astegwn/>

Στρατηγικής για τους αστέγους τίθεται ως στόχος η εξάλειψη της αστεγίας ως το 2025-2026 ενώ ξεκινά η καταγραφή τους σε όλη την επικράτεια στο μητρώο αστέγων. Ταυτόχρονα, με το ειδικό πρόγραμμα «Στέγαση και εργασία», σε συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση προβλέπεται εξασφάλιση στέγης και δημοτικής εργασίας⁵⁹. Καθίσταται λογικό επακόλουθο να έχουν αναλάβει την αντιμετώπιση των συνεπειών αυτού του κενού εθελοντικές οργανώσεις και συλλογικότητες, οι οποίες προσπαθούν να αντιμετωπίσουν προβλήματα κατά περίπτωση (όπως οι συλλογικές κουζίνες προσφέρουν συσσίτιο σε καθημερινή βάση). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι η πρόσφατη ανακαίνιση του χώρου του υπνωτηρίου της Θεσσαλονίκης έγινε στο πλαίσιο μίας τηλεοπτικής εκπομπής⁶⁰.

Στα ανωτέρω έρχεται να προστεθούν ερμηνίες του φαινομένου οι οποίες υπευθυνοποιούν το άτομο για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται το οποίο συνδέεται άμεσα με το φαινόμενο της ποινικοποίησης της αστεγίας, το οποίο αυξάνεται πανευρωπαϊκά. Η απαγόρευση της επαιτείας, η «εκκαθάριση» δημόσιων χώρων οι «εχθρικοί» αρχιτεκτονικοί σχεδιασμοί είναι λίγες από τις πρακτικές που χρησιμοποιούνται για να περιορίσουν ή να καταργήσουν βασικά δικαιώματα των αστέγων. Καθίσταται λοιπόν παράνομο το να κάθεται κανείς, να κοιμάται ή να τρώει σε δημόσιους χώρους, παρά το γεγονός ότι μπορεί να μην έχει κατοικία, στέγη και άλλους βασικούς πόρους. Τα μέτρα ποινικοποίησης επιβάλλονται σε ανθρώπους που υποφέρουν ήδη από την κοινωνική στιγματοποίηση της αστεγίας και που ήδη υποφέρουν από τις υποτιμητικές συνθήκες οι οποίες τους απανθρωποποιούν. Η FEANTSA (Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Εθνικών Οργανώσεων που εργάζονται πάνω στο θέμα της αστεγίας) διαπιστώνοντας μια ραγδαία ενίσχυση της καταστολής απέναντι στους αστέγους, καλεί τους δήμους και τα δημοτικά τους συμβούλια να υπογράψουν τον Χάρτη των Δικαιωμάτων των Αστέγων που συντάξε. Ο Χάρτης Δικαιωμάτων των Αστέγων περιλαμβάνει: το δικαίωμα πρόσβασης σε αξιοπρεπή καταλύματα, το δικαίωμα χρήσης του δημόσιου χώρου, το δικαίωμα ελεύθερης μετακίνησης μέσα σε αυτόν, το δικαίωμα στην ίση μεταχείριση, το δικαίωμα σε ταχυδρομική διεύθυνση, το δικαίωμα σε βασικές δομές υγιεινής, το δικαίωμα σε υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης, το δικαίωμα ψήφου, το δικαίωμα στην προστασία των

---

⁵⁹ Βλ. σχ. <https://www.protothema.gr/politics/article/1203920/o-mitsotakis-episkefthike-tous-astegous-sto-limani-tou-peiraia/>

⁶⁰ Βλ. σχ. <https://www.youtube.com/watch?v=NJOyfh6vnlg>

προσωπικών τους δεδομένων, το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, το δικαίωμα σε πρακτικές οι οποίες κρίνονται αναγκαίες για την επιβίωσή τους μέσα στο πλαίσιο του νόμου⁶¹.

«ΣΧΕΔΙΑ» ΩΣ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Ξεκινάμε λοιπόν τη γνωριμία με την «Διογένης ΜΚΟ»⁶², μια Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία, η οποία συστήθηκε το 2010 για την υποστήριξη της προσπάθειας των αστέγων και των κοινωνικά αποκλεισμένων ανθρώπων να ενταχθούν ή να επανενταχθούν στον κοινωνικό ιστό. Βασικός της στόχος είναι η ενεργοποίηση, ενδυνάμωση, εκπαίδευση και εν τέλει, η δημιουργία προοπτικών απασχόλησης σε συνανθρώπους οι οποίοι βιώνουν τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό σε πολύ ακραίες μορφές. Παράλληλα, στόχος είναι, μέσα από μια σειρά δράσεων, η ευαισθητοποίηση, ενεργοποίηση και κινητοποίηση του πληθυσμού της χώρας αναφορικά με τα ζητήματα της έλλειψης στέγης, της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού, με έναν τρόπο, όμως, ο οποίος δεν θα στέκεται στο πρόβλημα, αλλά θα προτάσσει και θα αναδεικνύει λύσεις, θα στέκεται απέναντι στη ζωή και στα κοινωνικά ζητήματα με έναν ενεργό, αισιόδοξο τρόπο. Έχοντας στο επίκεντρο πάντα τον άνθρωπο η υπόψη ΜΚΟ υποστηρίζει ανθρώπους προκειμένου να υποστηρίξουν οι ίδιοι τους εαυτούς τους. Διαχρονικά, οργανώνει μια σειρά δράσεων και κοινωνικών προγραμμάτων οι οποίες ενεργοποιούν και κάνουν κοινωνό, αλλά και συμμετοχο ολόκληρη της κοινωνία. Αναπτύσσει λοιπόν τις παρακάτω δράσεις.

Αρχικά, η «σχεδία» το μοναδικό ελληνικό περιοδικό δρόμου και μέλος του Διεθνούς Δικτύου Εφημερίδων Δρόμου (International Network of Street Papers-INSP), το οποίο αριθμεί 122 περιοδικά δρόμου, σε 41 χώρες, με 14.000 άστεγους, άνεργους πωλητές και 6.000.000 διεθνώς αναγνώστες. Η «σχεδία», δεν πωλείται στα συνήθη σημεία διάθεσης Τύπου, αλλά αποκλειστικά και μόνο στους δρόμους της πόλης της Αθήνας από διαπιστευμένους πωλητές με τα χαρακτηριστικά κόκκινα γιλέκα, οι οποίοι προέρχονται από ευάλωτες κοινωνικά πληθυσμιακές ομάδες: άστεγοι, άνεργοι και γενικώς άνθρωποι που αποδεδειγμένα ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας. Η

---

⁶¹ Βλ. σχ. <https://parallaximag.gr/featured/feantsa-kalei-edo-kai-chronia-tis-poleis-na-ypograpson-ton-charti-dikaiomaton-ton-astegon>

⁶² Βλ. σχ. <https://www.shedia.gr/>

τιμή διάθεσης του περιοδικού ανέρχεται στα 4,00€, από τα οποία, τα 2,50€ (ήτοι το 62,5% επί της τιμής πώλησης) αφορούν απευθείας τον άνθρωπο με το κόκκινο γιλέκο, εκ των οποίων το 1,52€ είναι καθαρό έσοδο. Τα 0,39€ αφορούν τον ΕΦΚΑ, ενώ 0,59€ είναι η παρακράτηση φόρου (20%) και το χαρτόσημο (3,6%). Είκοσι τέσσερα λεπτά είναι ο ΦΠΑ (6%). Το υπόλοιπο 1,26€ αξιοποιείται για την κάλυψη των αναγκών λειτουργίας του οργανισμού (με κύρια τη δαπάνη για την εκτύπωση του περιοδικού), την υποστήριξη υφιστάμενων και την ανάπτυξη νέων κοινωνικών προγραμμάτων και λύσεων. Αποτελεί λοιπόν μια ξεχωριστή ευκαιρία να εξασφαλίσουν ένα ελάχιστο, αξιοπρεπές εισόδημα, και παράλληλα ένα μέσο απεγκλωβισμού από το φαύλο κύκλο της κοινωνικής απομόνωσης και του αποκλεισμού. Αποτελεί επίσης ένα επιπλέον κίνητρο να ξαναχτίσουν τις ζωές τους καθώς η «σχεδία» δεν είναι επαιτεία. Οι πωλητές δεν επαιτούν, αλλά με αξιοπρέπεια πωλούν το περιοδικό για να εξασφαλίσουν ένα εισόδημα, το οποίο προηγουμένως οι ίδιοι έχουν αγοράσει⁶³.

Στη συνέχεια, το πρόγραμμα «Συνδρομή Αλληλεγγύης» του περιοδικού δρόμου «σχεδία» για την υποστήριξη των ανθρώπων της τρίτης ηλικίας. Η φτώχεια δεν κάνει διακρίσεις και ο αριθμός των συνανθρώπων μας που βιώνει τη φτώχεια στις πιο ακραίες της μορφές έχει ως αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να διαβαίνουν το κατώφλι της «σχεδίας», ένας σημαντικός αριθμός εκ των οποίων αντιμετωπίζει προβλήματα υγείας. Η πρωτοβουλία αυτή προσβλέπει στην υποστήριξή τους και δομείται κατά τέτοιον τρόπο, ώστε ο άνθρωπος-πωλητής να παραμένει ο βασικός ωφελούμενος, σε όλα τα στάδια της διαδικασίας. Για κάποιες ώρες το μήνα, άνθρωποι της «σχεδίας» ετοιμάζουν τις αποστολές των φακέλων με το νέο τεύχος για τους συνδρομητές, εξασφαλίζοντας παράλληλα με αξιοπρέπεια ένα μικρό εισόδημα. Γίνεται αντιληπτό ότι περισσότερες συνδρομές σημαίνει περισσότεροι ωφελούμενοι, και ενδεχομένως περισσότερες ώρες απασχόλησής τους⁶⁴.

Επιπρόσθετα, η καμπάνια «Γκολ στη Φτώχεια» και η σύσταση της Εθνικής Ποδοσφαιρικής Ομάδας Αστέγων, ως επίσημο μέλος του Παγκοσμίου Κυπέλλου Αστέγων, η οποία χαρακτηρίστηκε ως «Σύμβολο Ελπίδας» συμπεριλήφθηκε στις

---

⁶³ Βλ. σχ. <https://www.shedia.gr/what-shedia-is/>

⁶⁴ Μπορεί οποιοσδήποτε να γίνει συνδρομητής ακολουθώντας τον σύνδεσμο: <https://shediahome.gr/product-category/syndromi-periodikou/>

τρεις κορυφαίες κοινωνικές πρωτοβουλίες του πλανήτη, για τους τρόπους με τους οποίους αξιοποιεί το ποδόσφαιρο ως κοινωνικό εργαλείο. Στόχος της είναι η υποστήριξη ευπαθών ομάδων συμπολιτών μας, όπως και η ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και, εν τέλει, η κινητοποίηση των πολιτών ενάντια σε κάθε μορφή κοινωνικού αποκλεισμού. Συμμετέχουν άνθρωποι όλων των ηλικιών και των δύο φύλων οι οποίοι ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, κατά πλειοψηφία άστεγοι, άτομα που ήταν εξαρτημένα από ψυχοτρόπες ουσίες και οι πρόσφυγες. Η Εθνική Ομάδα Αστέγων συμμετείχε για πρώτη φορά στο 5ο Παγκόσμιο Κύπελλο Αστέγων, το 2007 στην Κοπεγχάγη, και συνεχίζουν να συμμετέχουν σε διάφορες οργανώσεις ανά τον κόσμο⁶⁵.

Ακολούθως, το πρόγραμμα κοινωνικών περιηγήσεων «Αόρατες Διαδρομές» στο κέντρο της Αθήνας, με οδηγούς (νυν και πρώην) άστεγους συμπολίτες μας. Στο πρότυπο αντίστοιχων περιηγήσεων, οι οποίες διοργανώνονται από περιοδικά δρόμου του εξωτερικού (Μόναχο, Αμβούργο, Βασιλεία, Λονδίνο κ.ά.), οι «Αόρατες Διαδρομές» της «σχεδίας» περιλαμβάνουν κάποιες από τις σημαντικότερες κοινωνικές δομές του κέντρου της πόλης (η διαδρομή έχει ως εξής: εκκίνηση από το σταθμό του μετρό στο Μεταξουργείο και, στη συνέχεια, πραγματοποιούνται στάσεις στην πλατεία Βάθης -Πολυδύναμο Κέντρο Αστέγων, ξενώνας «Ionis»-, στο Εθνικό Θέατρο, στην οδό Δεληγιώργη-Κέντρο Ημέρας της οργάνωση Praksis- στη συμβολή των οδών Σοφοκλέους & Πειραιώς - συσσίτιο του ΚΥΑΔΑ, ιατρείο και κοινωνικό φαρμακείο των Γιατρών του Κόσμου-, στην οδό Αγίων Αναργύρων -«Θετική Φωνή»- και καταλήγει στο σπίτι της «σχεδίας»). Οι οδηγοί δίνουν πληροφορίες για τις υπηρεσίες τις οποίες παρέχει κάθε δομή, αλλά και πώς οι ίδιοι έχουν βιώσει ή εξακολουθούν να βιώνουν τη ζωή στο δρόμο, τις ανθρώπινες σχέσεις, την ποιότητα των υπηρεσιών, την ανθρωπογεωγραφία των δομών και του δυναμικού τους, το οποίο πασχίζει να ανταποκριθεί στις προκλήσεις του αγώνα για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, αλλά και της διαφύλαξης της αξιοπρέπειάς όλων, ως άτομα και ως κοινωνία. Στα σημαντικότερα στοιχεία των «Αόρατων Διαδρομών» συγκαταλέγεται η προσωπική αφήγηση, η μετάδοση δηλαδή, της βιωματικής εμπειρίας των οδηγών από τη ζωή στο δρόμο και ο βασικός στόχος

---

⁶⁵ Βλ. σχ. <https://www.shedia.gr/kick-out-poverty/>

των περιηγήσεων της «σχεδίας» είναι να ενεργοποιήσουν τον ίδιο τον άνθρωπο καθώς η αρχή της κινητοποίησης είναι η γνώση και η ευαισθητοποίηση⁶⁶.

Επίσης, η δράση «Ένας καφές σε περιμένει» μια πράξη αγάπης και αλληλεγγύης προς τους συνανθρώπους μας που δεν έχουν τη δυνατότητα να απολαύσουν ακόμα κι αυτή την τόσο ταπεινή και απλή συνήθεια. Είναι ένας καφές ο οποίος προπληρώνεται από κάποιον πελάτη ενός καφενείου ή μιας καφετέριας, ανώνυμα, για να καταναλωθεί αργότερα από κάποιον άλλον συμπολίτη μας ο οποίος δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να τον πληρώσει ο ίδιος. Η υπόψη πρωτοβουλία το 2013, όταν ακόμη το περιοδικό μετρούσε λίγους μόνο μήνες ζωής. Από τα τέσσερα καταστήματα της Αθήνας τα οποία αρχικά με μεγάλη χαρά είχαν υποδεχθεί την πρότασή να γίνουν οι πρωτοπόροι του κινήματος, σήμερα το δίκτυο του «καφέ που περιμένει» έχει ξεπεράσει τα 50 σε όλη την Ελλάδα⁶⁷.

Επίσης, το κοινωνικό και περιβαλλοντικό πρόγραμμα «σχεδία αρτ» (παλιά, αδιάθετα τεύχη της «σχεδίας» επαναχρησιμοποιούνται, επανασχεδιάζονται και μεταμορφώνονται σε υψηλής ποιότητας αντικείμενα). Το 2018, έγιναν τα αποκαλυπτήρια του κοινωνικού και περιβαλλοντικού προγράμματος «σχεδία αρτ» (shediart). Οι σελίδες ενός απύλητου τεύχους της «σχεδίας» βρίσκουν μια άλλη ζωή και αποκτούν έναν καινούριο ρόλο. Από «κάτι» που διαβάζεται, μεταμορφώθηκε σε «κάτι» που φοριέται. Ένα πρόγραμμα στο οποίο συναντιούνται η αγάπη, η αλληλεγγύη, η εκπαίδευση, η συμμετοχή, η κοινωνική (επαν)ένταξη, η δημιουργία, η κοινωνική επιχειρηματικότητα, η καινοτομία και η ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης. Βασικός στόχος του προγράμματος είναι η δημιουργία ευκαιριών για την ενεργοποίηση, περαιτέρω εκπαίδευση και επιμόρφωση, με την παράλληλη δημιουργία προοπτικών απασχόλησης σε συμπολίτες μας που είναι άστεγοι και / ή ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας. Η πρώτη ομάδα ωφελουμένων του προγράμματος αποτελούνταν από ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας, οι οποίοι βρίσκονταν στο δίκτυο διανομών του περιοδικού δρόμου «σχεδία». Στις αρχές του 2016, απευθύνθηκε κάλεσμα στους ανθρώπους που συνθέτουν το δίκτυο πωλητών της «σχεδίας», εφόσον το επιθυμούν, να συμμετάσχουν σε δωρεάν μαθήματα επαναχρησιμοποίησης. Όσοι ανταποκρίθηκαν ξεκίνησαν αμέσως. Όλοι τους ήταν

---

⁶⁶ Βλ. σχ. <https://www.shedia.gr/diadromes/>

⁶⁷ Βλ. σχ. <https://www.shedia.gr/coffeenetworkmap/>

άνω των 50 χρόνων. Οι ωφελούμενοι εκπαιδεύτηκαν (και εξακολουθούν να εκπαιδεύονται) ώστε να μπορούν οι ίδιοι να δημιουργήσουν αντικείμενα υψηλής ποιότητας από χαρτί (από μολύβια από μολύβια μέχρι τσάντες, σκουλαρίκια, σουβέρ κ.λπ.). Τα αντικείμενα αυτά διατίθενται πλέον στο πωλητήριο-εκθετήριο του «σχεδία αρτ», αλλά σε επιλεγμένα καταστήματα, αλλά και σε μουσεία, γκαλερί κ.λπ. στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, εξασφαλίζοντας, ένα έσοδο στους ωφελούμενους και προοπτικές περαιτέρω ανάπτυξης του νέου αυτού μοντέλου κοινωνικής υποστήριξης και επιχειρηματικότητας. Πέρα από τις ευκαιρίες ενεργοποίησης, ενδυνάμωσης, εκπαίδευσης και απασχόλησης, μέσα από το πρόγραμμα επαναχρησιμοποίησης «σχεδία αρτ», άνθρωποι που σήμερα δοκιμάζονται σκληρά όχι μόνο αποκτούν πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην απασχόληση, αλλά, με τον καιρό, αναλαμβάνουν σημαντικό κοινωνικό ρόλο, γίνονται «community leaders», αφού οι ίδιοι πλέον οργανώνουν και επιβλέπουν τα εργαστήρια και σεμινάρια επαναχρησιμοποίησης που οργανώνονται είτε στους χώρους της «σχεδιάς», είτε και αλλού, τα οποία απευθύνονται σε μικρούς (σχολεία κ.λπ.) και μεγάλους ώστε να μάθουμε όλοι τα μυστικά τις διαδικασίας της επαναχρησιμοποίησης, ενισχύοντας την ατομική και συλλογική κοινωνική αλλά και περιβαλλοντική συνείδηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι το πρόγραμμα «σχεδία αρτ» είναι, ίσως, μοναδικό στον κόσμο, που να αξιοποιεί/επαναχρησιμοποιεί τα δικά του αδιάθετα τεύχη με αυτόν τον τρόπο⁶⁸.

Ολοκληρώνοντας, συναντούμε τον κόμβο αλληλεγγύης και εφαρμοσμένης κοινωνικής καινοτομίας «σχεδία home» όπου φιλοξενούνται: η καφετέρια/μπαρ/εστιατόριο της «σχεδιάς», το πωλητήριο – εκθετήριο «σχεδία αρτ» και εκθέσεις. Σε ένα εμβληματικό κτήριο στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας λειτουργεί το «σχεδία home». Δημιουργήθηκε για να υποστηρίξει συνανθρώπους μας, που δοκιμάζονται από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό να υποστηρίξουν οι ίδιοι τον εαυτό τους, προσφέροντας παράλληλα έμπνευση, αγαθά και υπηρεσίες υψηλής ποιότητας, τον καλύτερο καφέ, το γευστικότερο φαγητό, μοναδικά κοκτέιλ, υπέροχη μουσική, είδη δώρων υψηλής αισθητικής και ποιότητας, εργαστήρια και πολλά άλλα. Περιηγήσου στο σπίτι της σχεδιάς⁶⁹. Ο επισκέπτης μπορεί να απολαύσει τον καφέ και το γεύμα του σε ένα χώρο, ο οποίος είναι προσβάσιμος από

⁶⁸ Βλ. σχ. <https://shediahome.gr/about-the-project/>

⁶⁹ <https://kuula.co/share/7kM5L?fs=1&vr=1&autorotate=0.2&thumbs=1&chromeless=1&logo=0&fbclid=IwAR30aMwcVYNRteZb08eYM1epqfLurRuDKfW4WsNIjQwRG8hM1v9I26w5k>

συνανθρώπους μας με κινητικά προβλήματα, καθώς υπάρχουν υπερυψωμένα τραπεζάκια ώστε να μπορεί να περνά από κάτω αναπηρικό αμαξίδιο, στις τουαλέτες των ΑΜΕΑ η κρεμάστρα είναι πιο χαμηλά ώστε να φτάνουν και οι άνθρωποι με αμαξίδιο, ενώ ακόμη και στο ύψος του μπαρ υπάρχει η σχετική μέριμνα. Επιπλέον, το μενού μας είναι διαθέσιμο σε ακουστική έκδοση για τους συμπολίτες μας με μειωμένη όραση, αλλά και σε γραφή Braille, ενώ η εκπαίδευση του προσωπικού στο μπαρ και το σέρβις περιελάμβανε μαθήματα υποδοχής και καθοδήγησής τους⁷⁰. Το πρώτο μενού του εστιατορίου το επιμελήθηκε ένας πολυβραβευμένος μάγειρας, ο κ. Λευτέρης Λαζάρου, αναλαμβάνοντας και την εκπαίδευση των ανθρώπων της «σχεδίας» οι οποίοι μαγειρεύουν το φαγητό που προσφέρετε. «Το κριτήριο για τους εργαζόμενους ήταν να ξέρουν να βράσουν ένα αυγό, να ξέρουν να βράσουν νερό. Από εκεί και πέρα, δεν ήταν κάτι εύκολο, αλλά είναι συγκινητική η δική τους προσπάθεια. Το αγάλιασαν, το αγάπησαν, έδωσαν την κατάθεση τη δική τους και όλο αυτό βγήκε. Βγήκε με προσπάθεια αλλά και με χαμόγελο», είχε πει ο χαρακτηριστικά ο σεφ. Με ένα τιμοκατάλογο, ο οποίος ήταν και παραμένει προσιτός για όλους και στόχος πάντα να αποτελεί μια επιχείρηση πρότυπο, με όσο το δυνατόν μικρότερο περιβαλλοντικό αποτύπωμα, το φαγητό το οποίο δεν πωλείται διατίθεται στους πωλητές του περιοδικού, ενώ οι συσκευασίες, οι οποίες χρησιμοποιούνται ανακυκλώνονται⁷¹.

Το 2016 η διεθνούς φήμης εταιρεία συμβουλευτικών υπηρεσιών «Deloitte» ανέλαβε το έργο της διερεύνησης του κοινωνικού και οικονομικού αντίκτυπου που έχει η κυκλοφορία του περιοδικού δρόμου «σχεδία». Και το ίδιο έτος παραδόθηκε η τελική έκθεση με τίτλο «Κοινωνικές και Οικονομικές Επιπτώσεις από την Κυκλοφορία του Περιοδικού Δρόμου «σχεδία»», η οποία – μεταξύ πολλών άλλων – περιλαμβάνει μία «έρευνα πεδίου» αναγνωστικού κοινού και αναγνωσιμότητας της «σχεδίας», όπως και μία έρευνα μεταξύ των πωλητών της «σχεδίας». Η έκθεση αποτυπώνει με ακρίβεια τον κοινωνικό και οικονομικό αντίκτυπο που έχει η κυκλοφορία της «σχεδίας» και εξηγεί πώς τα περιοδικά δρόμου είναι κομμάτι της λύσης των προκλήσεων που αντιμετωπίζουμε⁷².

---

⁷⁰ Βλ. σχ. <https://www.youtube.com/watch?v=HQV-2PV9FIU>

⁷¹ <https://shediahome.gr/about/>

⁷² https://www.shedia.gr/custom_pdf/?file=deloitte_final_june2019.pdf

ΠΡΟΣΠΕΛΑΣΙΜΟΤΗΤΑ ΕΜΠΟΔΙΩΝ ΓΙΑ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΑΣΦΑΛΗ ΣΤΕΓΗ

Παρατηρώντας τη μελέτη περίπτωσης, όπως αυτή παρουσιάστηκε στην παρούσα εργασία, διαπιστώνει κανείς ότι η λογική έκτακτης ανάγκης η οποία κυριαρχεί στις θεσμικές προσεγγίσεις που παρέχουν υπηρεσίες ανακούφισης και στήριξης των φτωχών και άστεγων πολιτών συνεπάγεται τόσο από πλευράς του προσωπικού των υπηρεσιών όσο και από τους ωφελούμενους μια αδυναμία ή απροθυμία να θεωρηθούν βιώσιμες και να επεξεργαστούν καινοτόμες, εναλλακτικές προοπτικές εξόδου από την κατάσταση στεγαστικής αποστέρησης. Οι πρακτικές επιβίωσης στους δρόμους μαζί με τις διάφορες μορφές βλάβης που προξενεί η κατάσταση της αστεγίας, εκλαμβάνονται ως ασύμβατες με τις απαιτήσεις σταθερής, αυτόνομης διαβίωσης. Υπάρχουν ελάχιστες περιπτώσεις κατά τις οποίες η ποιότητα υπηρεσιών στήριξης είναι ικανοποιητική και η διαμονή σε δομές προσφέρει χρήσιμες δεξιότητες για την κοινωνική επανένταξη. Οι εθελοντικές οργανώσεις αντίθετα προτάσσουν τεχνογνωσία και εξειδίκευση του προσωπικού τους, προθυμία για εθελοντική εργασία, εντατικοποίηση της συνεργασίας με τοπικούς φορείς και υποστήριξη από πολίτες⁷³.

Παρατηρείται η δυνατότητα να παρέχουν ολοκληρωμένες κοινωνικές υπηρεσίες στους οφελούμενους οι οποίες όπως: ψυχοκοινωνική υποστήριξη με διενέργεια ατομικών και ομαδικών συναντήσεων, άμεση διασύνδεση με γραφείο Εργασιακής Συμβουλευτικής για όσους αναζητούν εργασία παρέχοντας υπηρεσίες επαγγελματικού προσανατολισμού και επαναπροσανατολισμού τόσο σε ατομικό όσο και σε ομαδικό επίπεδο (διερεύνηση προσωπικών χαρακτηριστικών τα οποία συνδέονται άμεσα με τις επαγγελματικές δεξιότητες των ωφελούμενων, παροχή έγκυρης πληροφόρησης για επαγγέλματα και την αγορά εργασίας, εκπαίδευση στην αυτοπληροφόρηση και στην κριτική προσέγγιση της πληροφορίας, διαμόρφωση προσωπικού επαγγελματικού πλάνου, «εκπαίδευση» στη λήψη απόφασης και σε τεχνικές ανεύρεσης εργασίας, σύνταξη βιογραφικού σημειώματος και προώθηση βιογραφικών σημειωμάτων ωφελούμενων σε δίκτυο εταιρειών, διασύνδεση και παραπομπή σε δωρεάν προγράμματα δια βίου μάθησης και κατάρτισης, διασύνδεση

---

⁷³ Β. Αράπογλου, Κ. Γκούνης, Δ. Σιάτιστα, Δ. Σουλελέ, Μελέτη υπ' αριθμ 39/20115, «Κοινωνική Επισφάλεια και έλλειψη στέγης στην Αθήνα Διαδρομές αποκλεισμού και ένταξης», Ερευνητική Μονάδα Κοινωνικής Πολιτικής, Φτώχειας και Ανισοτήτων, σελ 11-20

με πιθανούς εργοδότες, εύρεση σχετικών αγγελιών εργασίας και ηλεκτρονική αποστολή των βιογραφικών των ωφελούμενων σε αυτούς, αποδελτίωση δυο φορές την εβδομάδα αγγελιών εργασίας από το διαδίκτυο, ενημέρωση – ευαισθητοποίηση εργοδοτών και προώθηση ενεργειών ένταξης στην απασχόληση, ενημέρωση σχετικά με προνοιακά επιδόματα, παροχές και ευνοϊκές ρυθμίσεις που προβλέπονται για ευάλωτους πληθυσμούς, ενημέρωση σχετικά με δωρεάν υπηρεσίες όπως εργαστήρια, μαθήματα για εκμάθηση κάποιας γλώσσας, ενισχυτική διδασκαλία, δημιουργικές δραστηριότητες, ιατρική ή παραφαρμακευτική υποστήριξη, νομική υποστήριξη και δωρεάν παροχές όπως τρόφιμα, μαγειρεμένα γεύματα, είδη πρώτης ανάγκης, χώροι μπάνιου, χώροι ύπνου, εναλλακτικές φιλοξενίας καθώς και υποστήριξη στην έκδοση εγγράφων όπως ΑΜΚΑ, ΑΦΜ, πιστοποιητικά. Αυτού του τύπου η διασύνδεση συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην ευκολότερη πρόσβαση των ωφελουμένων σε ιατρικές, νομικές υπηρεσίες σε υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και στέγασης⁷⁴.

Επιστρέφοντας στην περίπτωση της Σχεδίας, οι ωφελούμενοι οι οποίοι εκπαιδεύτηκαν και εντάχθηκαν άμεσα στην εργασία μέσω διαδικασιών απόλυτα συνδεδεμένων. Έτσι οδηγήθηκαν στην κοινωνική τους επανένταξη. Χαρακτηριστικά αναφέρουν: «Φορώντας το κόκκινο γιλέκο, αισθάνθηκα πως δεν είμαι πια στο περιθώριο. Η επαφή μου με τον κόσμο με γλίτωσε από πολλά μεγάλα λάθη»⁷⁵. «Εκεί που η πόλη σου φαίνεται απρόσωπη, όλο αυτό αλλάζει καθώς ένας άνθρωπος σου χαμογελάει και έρχεται να σου πιάσει την κουβέντα».⁷⁶ «Είμαι μόνος μου και δεν έχω έναν άνθρωπο να πω μια κουβέντα. Μόλις, όμως, πάω στο πόστο και μιλήσω με τον κόσμο, νιώθω άλλος άνθρωπος, νιώθω ότι είμαι κάτι».⁷⁷ «Από τις πρώτες μέρες που φόρεσα το κόκκινο γιλέκο, δεν αισθανόμουν καμία ντροπή παρά υπερηφάνεια. Εκείνοι που παίρνουν τη «σχεδία» είναι άνθρωποι με καλοσύνη και επίπεδο»⁷⁸. «Βιώνοντας την αγάπη και τη ζεστασιά του κόσμου, ανέβηκα ψυχολογικά. Όταν βλέπεις ανθρώπους να ενδιαφέρονται για σένα πραγματικά, αισθάνεσαι πως δεν είσαι μόνος»⁷⁹. «Την αγάπη και το ενδιαφέρον που έχω δεχθεί από τον κόσμο δεν τα

---

⁷⁴ <https://www.arsis.gr/drasis-ke-ipiresies/koinwniki-ypiresia/>

⁷⁵ <https://www.shedia.gr/vendors/giwrsgos-koytsidhs/>

⁷⁶ <https://www.shedia.gr/vendors/giannhs-gkiolylogloy/>

⁷⁷ <https://www.shedia.gr/vendors/giannhs-fytakhs/>

⁷⁸ <https://www.shedia.gr/vendors/basilhs-zwhs/>

⁷⁹ <https://www.shedia.gr/vendors/xrhstos-araphs/>

αλλάζω με τίποτα άλλο. Με τη “σχεδία” ανέκτησα την αξιοπρέπειά μου». ⁸⁰ «Με τα χρήματα που κερδίζω μπορώ να καλύπτω τις βασικές μου ανάγκες και να μη ζητάω χρήματα από τις κόρες μου. Αυτό είναι μια λύτρωση για μένα». ⁸¹ «Νιώθω σαν η "σχεδία" να μου άνοιξε τα μάτια, να με έβγαλε από το σκοτάδι στο οποίο είχα πέσει. Πρωτύτερα, αισθανόμουν σαν να είμαι απόβλητος». ⁸² «Επανέκτησα την αυτοπεποίθησή μου, ξαναένιωσα χρήσιμη. Με τα χρήματα που κερδίζω, νοίκιασα ένα ισόγειο διαμέρισμα με μια αυλούλα, για να βγαίνει έξω το σκυλάκι μου». ⁸³ «Όταν πούλησα το πρώτο μου περιοδικό, αισθάνθηκα ο πιο ευτυχισμένος άνθρωπος τους κόσμου. Ήταν τα πρώτα μου χρήματα εδώ και πάρα πολύ καιρό». ⁸⁴ «Πλέον, μπορώ να πληρώσω τον καφέ και το φαγητό μου, τα φάρμακά μου, να αγοράσω ένα παιχνιδάκι στην κόρη μου. Η ευγνωμοσύνη που νιώθω για την αγάπη που μας δείχνει ο κόσμος είναι κάτι το μοναδικό». ⁸⁵

Καθίσταται πλέον σαφές ότι η μέγιστη αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την ποιότητα στην εκπαίδευση και παράλληλα επηρεάζει την υποκειμενική ποιότητα ζωής και βελτιώνει την ευημερία, δεδομένου ότι αυξάνει σημαντικά την πιθανότητα αφενός πρόσβασης σε αμειβόμενη εργασία και οικονομικούς πόρους, οι οποίοι δύναται να αυξήσουν την αίσθηση ελέγχου της ζωής, αφετέρου την πρόσβαση σε σταθερές κοινωνικές σχέσεις ⁸⁶.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Ολοκληρώνοντας την εκπόνηση της παρούσας εργασίας έχουμε κατανοήσει πλήρως το ζήτημα της αστεγίας, η οποία είναι σημαντικό να αντιμετωπιστεί ολιστικά ως κοινωνικό πρόβλημα. Οι δημόσιες πολιτικές, είναι αναγκαίο να κινηθούν στον τομέα της πρόληψης. Με γνώμονα πάντα ότι «Κάλλιον το προλαμβάνειν ή το θεραπεύειν» ⁸⁷ οι λύσεις χρειάζεται να δίνονται από τη στιγμή της στεγαστικής επισφάλειας, πριν οδηγηθεί το άτομο στην έλλειψη στέγης..

⁸⁰ <https://www.shedia.gr/vendors/xaralampos-tzakhs/>

⁸¹ <https://www.shedia.gr/vendors/antreas-styllh/>

⁸² <https://www.shedia.gr/vendors/antriatik-xoysi/>

⁸³ <https://www.shedia.gr/vendors/maria-dalla/>

⁸⁴ <https://www.shedia.gr/vendors/fwths-adamopoylos/>

⁸⁵ <https://www.shedia.gr/vendors/maria-alatza-30-etwn/>

⁸⁶ Βλ. σχ. <https://www.jstor.org/stable/2955371>

⁸⁷ Ιπποκράτης, 460-370 π.Χ., Πατέρας της Ιατρικής

Συγκεκριμένα, προκύπτει από τη μελέτη της περίπτωσης της ΣΧΕΔΙΑΣ ότι η αξιοποίηση πόρων με έμφαση στην εκπαίδευση και την κατάρτιση των άστεγων ατόμων και παράλληλα η σύνδεση των άστεγων ατόμων με την εργασία επηρεάζει θετικά την κοινωνική τους ένταξη και δύναται να θεραπεύσει τυχόν διακρίσεις άνισης κατανομής πόρων, αναφορικά με το θέμα της στεγαστικής επισφάλειας και της έλλειψης στέγης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Λένα Ι. Τσιπούρη, (2015) Ευρωπαϊκή Οικονομική Ενοποίηση Μεταξύ Σφύρας και Άκμονος, Ηλεκτρονικός Εκδότης Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- Επιστημονική Σειρά «Η μεταρύθμιση του κοινωνικού κράτους» (2019), Επιμέλεια Γεώργιος Τσομάνογλου, «Αμοιβαιότητα Συγκροτώντας την Αυτάρκεια της Κοινωνικής Οικονομίας», Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Μιχάλης Δ. Χρυσομάλλης (2018), «Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση Οικοδόμηση, Εμβάθυνση, Ζητήματα Δημοκρατίας και Κράτους Δικαίου», Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Ηλίας Κατσούλης, (2005), Επιστημονικός Υπεύθυνος, Συλλογικού Τόμου Α' «Διαστάσεις Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα» Εκδ. Εθνικό Κέντρο Εθνικών Ερευνών, Αθήνα.
- Β. Αράπογλου, Κ. Γκούνης, Δ. Σιάτιστα, Δ Σουλελέ, Μελέτη υπ' αριθμ 39/2015, «Κοινωνική Επισφάλεια και έλλειψη στέγης στην Αθήνα Διαδρομές αποκλεισμού και ένταξης»,Ερευνητική Μονάδα Κοινωνικής Πολιτικής, Φτώχειας και Ανισοτήτων.

Ξένη Βιβλιογραφία

-«Sustainable development in the European Union Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context», Publications Office of the European Union, 2021

Άρθρα

- Έκθεση που ανατέθηκε και χρηματοδοτήθηκε από την International Labour Organization (ILO) με θέμα Συναιτερισμοί και κοινωνική οικονομία για την Ελλάδα, 2013, Σελ 9-10

- Έκθεση από τους Νίκο Καπιτσίνη, Γιώργο Συκά και την ερευνητική ομάδα ‘COVID-19_Regional_Labour’ team με θέμα Ανασκόπηση του άνισου αντίκτυπου της πανδημίας Covid-19 στην απασχόληση και στους νέους NEETs: Δεδομένα από τις ελληνικές περιφέρειες και τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας σε αυτές έκδοση 1, δημοσιεύτηκε στις 4/11/2020

- Catherine E. Ross and Marieke Van Willigen «Education and the Subjective Quality of Life

Journal of Health and Social Behavior» Vol. 38, No. 3, Health Professions: Socialization, Organization, Utilization (Sep., 1997), pp. 275-297 (23 pages)

Published By: American Sociological Association διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο

<https://doi.org/10.2307/2955371>

Διαδικτυακές πηγές

<https://www.europarl.europa.eu/>

<https://www.espa.gr/>

<https://eur-lex.europa.eu/>

<https://www.eesc.europa.eu/>

<http://www.dgepcd.gov.cy/>

<https://sdgs.un.org/>

<https://www.statistics.gr/>

<https://tapaidiatisanoixis.gr/>

<https://ec.europa.eu/>

<http://www.esfhellas.gr/>

<https://www.jstor.org/>

Κεφάλαιο 18

«Κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση ένταξης ευάλωτων ομάδων Νέοι Ορίζοντες»

ΦΡΑΓΚΙΑΣ Παναγιώτης

Υπεύθυνος ΚΟΙΝΣΕΠ Νέοι ορίζοντες

Η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων «Νέοι Ορίζοντες» (εφεξής, *Κοιν.Σ.Επ.*), αποτελεί φορέα της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (*Κ.Α.Λ.Ο.*), συστάθηκε τον Ιούλιο του 2014 σύμφωνα με τον τότε νομικό πλαίσιο (Ν.4019/2011, ΦΕΚ 216Α/30-9-2011, «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις») και αποτελεί ένα από τα πρώτα επιτυχημένα παραδείγματα Κοιν.Σ.Επ. στην Ελλάδα αλλά το μοναδικό που διοικείται αποκλειστικά από την ευάλωτη ομάδα των αποφυλακισμένων.

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία αποτελεί μια εναλλακτική οικονομία, η οποία ανταποκρίνεται με αποτελεσματικό τρόπο στις κοινωνικές ανάγκες, δημιουργώντας μεγάλο αριθμό νέων θέσεων εργασίας και κοινωνικών σχέσεων στη βάση της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της αμοιβαιότητας και της κοινωνικής συνοχής.

Σε νομικό επίπεδο, οι Κοιν.Σ.Επ. σήμερα ορίζονται -βάσει του νόμου για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Ν. 4430/2016)⁸⁸ - ως Φορείς Κοινωνικής

---

⁸⁸ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την πρόσφατη νομοθεσία βλ. Τράπεζα Πληροφοριών Νομοθεσίας – e-nomothesia.gr. (2017). Νόμος 4430/2016 – ΦΕΚ 205/Α/31-10-2016 (Κωδικοποιημένος), στο: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-oikonomia/nomos-4430-2016.html> [4 Apr. 2017].

Οικονομίας, επομένως η δημιουργία και το πεδίο δράσης τους είναι καθορισμένο με βάση την οικονομική τους δραστηριότητα.

Στον πυρήνα της φιλοσοφίας των κοινωνικών επιχειρήσεων κυριαρχεί η ιδέα ότι η οικονομική δραστηριότητα είναι το κατεξοχήν και αποτελεσματικότερο μέσο συνεχούς κοινωνικής ανάπτυξης και εξέλιξης (McKinsey, 2017).

Το σημαντικότερο, ίσως, χαρακτηριστικό των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι ότι γεννήθηκαν προκειμένου να καλύψουν μια ανάγκη της κοινωνίας, και όχι για να μεγιστοποιήσουν το κέρδος. Δεδομένου του παραπάνω, οι κοινωνικές επιχειρήσεις ενδέχεται να παρουσιάζουν μία σχετική ανθεκτικότητα στις εκάστοτε οικονομικές και κοινωνικές συγκυρίες, καθώς η ανάγκη της κοινωνίας ως συνόλου δεν παύει να υπάρχει. Πέραν τούτου, η κοινωνική οικονομία παρουσιάζεται ότι προσφέρει μία βιώσιμη εναλλακτική στην κοινωνία, τη στιγμή που η οικονομική κρίση τείνει να αποεπενδύει το κράτος, μέσω ιδιωτικοποιήσεων. Έτσι, λειτουργίες του κοινωνικού κράτους πρόνοιας μεταφέρονται στον ιδιωτικό τομέα, και αναλαμβάνονται από κοινωνικές επιχειρήσεις (Σκερλετόπουλος, 2017).

Το σημαντικότερο προϊόν της κοινωνικής επιχείρησης είναι η δημιουργία θετικών εξωτερικοτήτων. Δεν δημιουργείται απλά ένα προϊόν προς κατανάλωση για την κάλυψη μίας προσωπικής ανάγκης (όπως συμβαίνει με την πλειονότητα των τυπικών επιχειρήσεων). Οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποπειρώνται να καταπολεμήσουν φαινόμενα όπως τη φτώχεια και την ανεργία, να προστατεύσουν το περιβάλλον, και να συμπληρώσουν το κράτος, όπου αυτό τείνει να αδυνατεί να αντεπεξέλθει.⁸⁹

Η κοινωνική οικονομία αποτελείται από συνεταιρισμούς, ενώσεις, κοινωνικές επιχειρήσεις, ενώ ένας στους τέσσερις επιχειρηματίες στην Ευρώπη δρα στον τομέα αυτού του τύπου οικονομίας.

Σε αυτό το πνεύμα δημιουργήθηκε και η Κοιν.Σ.Επ. «Νέοι Ορίζοντες», η οποία μάλιστα αποτελεί πλέον ένα επιτυχημένο παράδειγμα «Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων» στην Ελλάδα, μάλιστα το μοναδικό στην χώρα μας και το τρίτο ευρωπαϊκά, το οποίο διοικείται από άτομα τα οποία έχουν βιώσει εγκλεισμό σε

---

⁸⁹ Βλ. σχετικά στην European Commission (2017) Social economy in the EU – Αναπτυξη – European Commission στο: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy_el [4 Apr. 2017].

κατάστημα κράτησης (το 100% των ιδρυτικών μελών είναι αποφυλακισμένοι), ενώ το 100% των εργαζόμενων στην επιχείρηση προέρχονται από ευάλωτες κοινωνικά ομάδες (μονογονεϊκές οικογένειες, απεξαρτημένα από ουσίες άτομα, μακροχρόνια άνεργοι κ.ά.).

Σύμφωνα με τα επίσημα δημοσιευμένα στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας, σήμερα σε όλη την Ελλάδα δραστηριοποιούνται περίπου 950 Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, ενώ το 1^ο Ευρωπαϊκό Φόρουμ για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, το οποίο πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2016 στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στις Βρυξέλλες, αναφέρει ότι ήδη στην Ευρώπη επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας έχουν δημιουργήσει πάνω από 14 εκατομμύρια θέσεις εργασίας (ποσοστό 6,5% της συνολικής απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση). Τα στοιχεία αυτά καθιστούν σαφές πως οι δυνατότητες αυτού του τύπου επιχειρήσεων, μπορούν να λειτουργήσουν ως «όπλο» στην καταπολέμηση της ανεργίας, ειδικά στην Ελλάδα, στην οποία το φαινόμενο έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις και λόγω της οικονομικής κρίσης.

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Η αναπτυξιακή σύμπραξη «ΕΠΑΝΟΔΟΣ» ανέλαβε το 2012 την υλοποίηση σχεδίου Δράσης με διακριτικό τίτλο «ΔΙΚΤΥΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ»⁹⁰, προκειμένου άνεργοι αποφυλακισμένοι/ες να προετοιμαστούν για την είσοδο τους στην αγορά εργασίας. Το εταιρικό σχήμα της

---

⁹⁰ Το σχέδιο υλοποιήθηκε στο πλαίσιο της δράσης 3: «Τοπικές δράσεις κοινωνικής ένταξης για ευάλωτες ομάδες» της Κατηγορίας Παρέμβασης 1: «Πρόληψη και αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού ευπαθών ομάδων του πληθυσμού» του Θεματικού Άξονα Προτεραιότητας 4: «Πλήρης ενσωμάτωση του συνόλου του ανθρώπινου δυναμικού σε μια κοινωνία ίσων ευκαιριών», του Ε. Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013.

«Επανάδου» υλοποίησε το συγκεκριμένο έργο εκτιμώντας ότι οι αποφυλακισμένοι/ -ες βρίσκονται αντιμέτωποι/-ες με την κοινωνική απομόνωση, την οικονομική ανέχεια και αδιέξοδα σε προσωπικό, οικογενειακό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο.

Η ομάδα των ωφελούμενων του προγράμματος, δέχτηκε ολοκληρωμένες υπηρεσίες (εκπαίδευσης/κατάρτισης και συμβουλευτικής) από το παραπάνω έργο και κατάφερε να δημιουργήσει μια κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση, η οποία στηρίχθηκε στην ομαδική προσπάθεια και τη δημιουργία σχέσεων αλληλεγγύης και αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Πήρε νομική υπόσταση σύμφωνα με το νόμο 4019/2011 περί διατάξεων σύστασης και λειτουργίας κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων.

Η ιδέα για τη δημιουργία της γεννήθηκε σε μια εποχή που το αύριο φαντάζει αβέβαιο για όλους και η κοινωνία κατακερματίζεται. Έχοντας πλήρη επίγνωση των διαστάσεων του προβλήματος, δηλαδή του μεγάλου ποσοστού ανεργίας που μαστίζει τη χώρα, μέσα στην κοινωνικό-οικονομική κρίση, κύριος στόχος ήταν η στήριξη ατόμων, οι οποίοι ανήκουν σε αυτή την ευάλωτη κοινωνικά ομάδα, προσφέροντάς τους την ευκαιρία να ενταχθούν στην αγορά εργασίας και την κοινωνική ζωή.

ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

Τα ιδρυτικά μέλη της Κοιν.Σ.Επ θέλησαν να δώσουν **νέους ορίζοντες** στα όνειρα και τις προσδοκίες τους. Έτσι, λοιπόν, γεννήθηκε η Κοιν.Σ.Επ. με τον διακριτικό τίτλο **«ΝΕΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ»**, η οποία δραστηριοποιείται στην παροχή υπηρεσιών καθαρισμού κτιριακών εγκαταστάσεων και τη δημιουργία και συντήρηση κήπων και χώρων πρασίνου.

Ειδικότερα, οι κύριοι **τομείς** δραστηριοποίησης είναι οι εξής:

- Αρχικοί - γενικοί καθαρισμοί ή καθαρισμοί αποκατάστασης σε επαγγελματικούς και ιδιωτικούς χώρους: οικίες, γραφεία, ιδιωτικά αλλά και δημόσια κτίρια, καταστήματα, εργοστάσια, οργανισμούς, παρέχοντας υψηλών προδιαγραφών υπηρεσίες καθαριότητας και εξειδικευμένες λύσεις για τη συντήρηση χώρων.

- Δημιουργία ή συντήρηση κήπων και εξωτερικών χώρων πρασίνου: μελέτη – κατασκευή – συντήρηση εσωτερικών και εξωτερικών κήπων, καθαρισμούς κήπων, διαμόρφωση και συντήρηση χώρων πρασίνου, καθαρισμό και αποψίλωση χέρσων εκτάσεων και οικοπέδων, επαγγελματικών χώρων, εργοστασίων, εξωτερικών χώρων.

Στα πρώτα χρόνια λειτουργίας της η Κοιν.Σ.Επ. «**ΝΕΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ**» έχει καταφέρει να καθιερωθεί στο χώρο της και μάλιστα έχει αναλάβει πολλά έργα. Κύριοι αρωγοί στην προσπάθειά μας για κοινωνική ένταξη σε μια κοινωνία ίσων

ευκαιριών, αλλά και δείγμα της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών της, έχουν υπάρξει:

➤ **Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Γ.Π.Α.)**

Το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών παρέχει υψηλού επιπέδου Εκπαιδευτικό και Ερευνητικό έργο σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο στους τομείς των Γεωπονικών Επιστημών. Όραμα του Ιδρύματος αποτελεί η δυναμική τοποθέτησή του στο διεθνές ακαδημαϊκό περιβάλλον και η ανταπόκρισή του στις παραγωγικές και αναπτυξιακές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας. Το Γ.Π.Α. συνεπές προς τον ιστορικό και κοινωνικό του ρόλο, συμβάλλει με αυτή του τη στάση στην ιδέα για Πανεπιστήμια χωρίς «αποκλεισμούς» στηρίζοντας παράλληλα την προσπάθεια μας για την επανένταξη των ευάλωτων ομάδων της κοινωνίας μας (βλ. <http://www2.aua.gr/el>).

➤ **Κέντρο Μελετών Ασφάλειας (ΚΕ.ΜΕ.Α.)**

Το ΚΕ.ΜΕ.Α. είναι επιστημονικός, ερευνητικός και συμβουλευτικός φορέας που σκοπός του είναι η διεξαγωγή θεωρητικής και εφαρμοσμένης έρευνας και η εκπόνηση μελετών, ιδίως σε στρατηγικό επίπεδο, για θέματα που αφορούν την Πολιτική Ασφάλειας, καθώς και η παροχή υπηρεσιών, γνωμοδοτικού και συμβουλευτικού χαρακτήρα, σε θέματα ασφάλειας γενικότερα (βλ. <http://www.kemea.gr/el/>).

➤ **Μη Κυβερνητική Οργάνωση “Αρσις”**

Η ΑΡΣΙΣ είναι κοινωνική μη κυβερνητική οργάνωση που δραστηριοποιείται από το 1992 για την υποστήριξη των παιδιών και των νέων και την προάσπιση των δικαιωμάτων τους. Λειτουργεί με κέντρα στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, το Βόλο, την Κοζάνη και την Αλεξανδρούπολη, ενώ έχει αναπτύξει δραστηριότητες και σε πολλές άλλες πόλεις. Το όραμα της ΑΡΣΙΣ είναι μία κοινωνία με ίσες ευκαιρίες για όλους τους νέους και σεβασμό στα δικαιώματά τους, όπως αυτά αναφέρονται στην ελληνική και διεθνή νομοθεσία. Στο πλαίσιο αυτό, αναπτύσσει μεθοδολογίες και εργαλεία για την υποστήριξη των νέων, οργανώνει και συμμετέχει σε δίκτυα, συνεργάζεται με δημόσιες υπηρεσίες και μη κυβερνητικές οργανώσεις και διατυπώνει προτάσεις στο

πεδίο της κοινωνικής πολιτικής για τα παιδιά και τους νέους (βλ. <http://arsis.gr/pii-imaste/i-arsis/>).

➤ **Ν.Π.Ι.Δ. Κέντρο Επανάταξης Αποφυλακισμένων «Επάνοδος»**

Η ΕΠΑΝΟΔΟΣ είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που εποπτεύεται από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Αποτελεί τον πρώτο και μοναδικό επίσημο φορέα μετασφρονιστικής μέριμνας που δημιουργήθηκε στη χώρα μας. Σύμφωνα με την ιδρυτική της πράξη (Π.Δ. 300/2003) σκοπός της είναι η «η επαγγελματική συμπαράσταση και η προετοιμασία και προώθηση της εν γένει κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων και αποφυλακισμένων». Το έργο της ΕΠΑΝΟΔΟΥ περιλαμβάνει την προετοιμασία και υποστήριξη των αποφυλακισμένων ενηλίκων και ανηλίκων για την κοινωνική επανένταξη και την προώθησή τους στην αγορά εργασίας. Προς αυτήν την κατεύθυνση, ο φορέας παρέχει ψυχοκοινωνική, νομική και επαγγελματική συμβουλευτική και στήριξη των ατόμων που αποφυλακίζονται (βλ. <http://epanodos.org.gr>).

➤ **Γεωργικός Οργανισμός «Δήμητρα» (ΓΕΟΔ)**

Κύριο αντικείμενο του ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ είναι η ανάπτυξη ή/και υποστήριξη δράσεων που αποσκοπούν στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα της χώρας, τη βελτίωση των παραγωγικών διαδικασιών, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, την πιστοποίηση των ποιοτικών αγροτικών προϊόντων & τροφίμων, την καθιέρωση και πιστοποίηση ορθών γεωργικών πρακτικών και τους ελέγχους στην αλυσίδα παραγωγής-διακίνησης του γάλακτος και κρέατος στη χώρα (βλ. <http://www.elgo.gr>).

➤ **Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ)**

Το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π.) ιδρύθηκε το 2011 με τον Νόμο 3966 (ΦΕΚ Α΄ 118/24-05-2011, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει). Είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου και τελεί υπό την εποπτεία του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Λειτουργεί χάριν του δημοσίου συμφέροντος ως επιτελικός επιστημονικός Φορέας, που υποστηρίζει το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, με κύριο σκοπό την επιστημονική έρευνα και μελέτη θεμάτων τα

οποία αφορούν την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, τη μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, καθώς και τη διαρκή και τεχνική υποστήριξη του σχεδιασμού και της εφαρμογής της εκπαιδευτικής πολιτικής στα θέματα αυτά (<http://www.iep.edu.gr>).

➤ **Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ)**

Το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ) είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, το οποίο ιδρύθηκε το 1994 και εποπτεύεται από το Υπουργείο Εσωτερικών. Το ΚΕΘΙ ενεργοποιείται δυναμικά στην προώθηση της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς της κοινωνικής, πολιτικής, πολιτισμικής και οικονομικής ζωής, με κύριο στόχο την εξάλειψη των έμφυλων διακρίσεων και ανισοτήτων. Διεξάγει έρευνες, εκπονεί μελέτες και πραγματοποιεί εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα δράσης σε θέματα ισότητας των φύλων (βλ. <https://kethi.gr/>).

➤ **Ελληνικός Οργανισμός Ανακύκλωσης (ΕΟΑΝ)**

Ο Ελληνικός Οργανισμός ΑΝακύκλωσης (ΕΟΑΝ) και πρώην Ε.Ο.Ε.Δ.Σ.Α.Π. υπάγεται στην εποπτεία και τον έλεγχο του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας (πρώην Υ.Π.Ε.Κ.Α.), είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου (ΝΠΙΔ), με πλήρη διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια, και δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Βασικός σκοπός είναι ο σχεδιασμός και η εφαρμογή της πολιτικής για την εναλλακτική διαχείριση των συσκευασιών και των άλλων προϊόντων (βλ. <https://www.eoan.gr/>).

➤ **Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης (Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.)**

Το Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης (Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.) είναι ΝΠΙΔ του ευρύτερου δημόσιου τομέα, έχει κοινωφελή και μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα, λειτουργεί προς εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, και εποπτεύεται από τον Υπουργό Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Το Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ. στηρίζει ανέργους, εργαζόμενους, και ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, μέσα από μία ποικιλία προγραμμάτων εθνικής εμβέλειας που μόνο κατά τη διετία 2014-2015 ωφέλησαν περισσότερους από 300.000 συμπολίτες μας (βλ. <https://www.inedivim.gr/>).

➤ **Κέντρο Μελέτης του Εγκλήματος (ΚΕ.Μ.Ε.)**

Η Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία με την επωνυμία «Κέντρο Μελέτης του Εγκλήματος» (ΚΕ.Μ.Ε.), ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 2015. Ο σκοπός του Κέντρου είναι η επιστημονική μελέτη, η έρευνα και η δημόσια προβολή θεμάτων εγκληματολογίας. Η επεξεργασία προτάσεων και η διατύπωση απόψεων για θέματα που σχετίζονται με την εγκληματολογία και την αντεγκληματική πολιτική. Η παροχή επιστημονικής συνδρομής προς πολιτικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς και επιστημονικούς φορείς της χώρας σε θέματα που ανάγονται στην εγκληματολογία. Η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση των πολιτών γύρω από ζητήματα εγκληματολογικού ενδιαφέροντος (βλ. <http://e-keme.gr/>).

➤ **ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. «Άνεμος Ανανέωσης» - «Welcommon»**

Ο Άνεμος Ανανέωσης δημιουργήθηκε από κοινωνικά ενεργούς πολίτες με τη φιλοδοξία να διαδραματίσει στρατηγικό, συνθετικό, επιστημονικό και δημιουργικό ρόλο στην προώθηση:

- της κοινωνικής συνεργατικής και αλληλέγγυας οικονομίας
- βιώσιμων, αποτελεσματικών, καινοτόμων, δημοκρατικών κοινωνικών συνεργατικών επιχειρήσεων
- της μεταστροφής προς μια πράσινη-κυκλική οικονομία προς όφελος της κοινωνίας και του περιβάλλοντος
- της κοινωνικής, τεχνολογικής και οικολογικής καινοτομίας προς όφελος των πολλών, κάθε ηλικίας, των τωρινών αλλά και των μελλοντικών γενεών
- της απασχόλησης σε πράσινους, κοινωνικούς και πολιτισμικούς τομείς
- της ενσωμάτωσης της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην οικονομική και κοινωνική ζωή, ως απάντηση στα σημερινά μεγάλα οικονομικά, δημοσιονομικά, κοινωνικά, κλιματικά και περιβαλλοντικά προβλήματα.

Στην Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση «Νέοι Ορίζοντες», έπειτα από τη διαδικασία αξιολόγησης των προσφορών από την αρμόδια επιτροπή αξιολόγησης προμηθειών, ανατέθηκε η καθαριότητα και η απολύμανση του επταώροφου κτιρίου, όπου στεγάζεται το έργο Welcommon, το οποίο είναι ενταγμένο στο πλαίσιο του έργου που υλοποιείται από τον Άνεμο Ανανέωσης- ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. για την Κοινωνική

και Πράσινη Οικονομία, την Καινοτομία, τον Πολιτισμό σε συνεργασία με την Εταιρεία Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών στο πλαίσιο υλοποίησης του προγράμματος της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR) για την επανεγκατάσταση των προσφύγων, μέρος της οποίας έχει αναλάβει συμβατικά η Ε.Α.Τ.Α.Α.Ε. (βλ. <http://anemosananeosis.gr/el/main/>).

➤ **Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών**

Το Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών είναι Δίκτυο Μεταναστευτικών Οργανώσεων (Κοινοτήτων). Ιδρύθηκε τον Σεπτέμβριο 2002 από 9 Κοινότητες. Τα μέλη του σήμερα είναι 40 οργανώσεις. Κύριος στόχος του ΕΦΜ είναι να συμβάλλει στην δύσκολη και μακρά διαδικασία κοινωνικής ένταξης των μεταναστών στην Ελληνική κοινωνία. Η ιδέα αυτή βασίζεται στην πεποίθηση (άποψη) ότι η διαδικασία αυτή είναι δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς την εμπλοκή της ίδιας ομάδας στόχου, δηλαδή των ίδιων των μεταναστών (βλ. <http://www.migrant.gr>).

➤ **Υπουργείο Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Υ.Δ.Α.Δ.)**

Το «Υπουργείο Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», για πρώτη φορά ανέθεσε, από την 7/10/2016 και έως 7/11/2016, τις εργασίες καθαρισμού των χώρων του στην Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση «ΝΕΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ» στο πλαίσιο του έργου που έχει αναλάβει το ίδιο το υπουργείο για την Εκπαίδευση των στελεχών των Καταστημάτων Κράτησης (βλ. <http://www.ministryofjustice.gr>).

➤ **Πολιτιστικός φορέας documenta und Museum Fridericianum gGmbH**

Ο διεθνούς φήμης πολιτιστικός φορέας documenta und Museum Fridericianum gGmbH, υπεύθυνος για τη διοργάνωση της διάσημης πλέον έκθεσης σύγχρονης τέχνης DOCUMENTA, ανέθεσε στην Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση «ΝΕΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ» την καθαριότητα του Ιδρύματος Τσαρούχη στο Μαρούσι και των εργαστηρίων που βρίσκονται στην Καλλιθέα, στα Εξάρχεια και στα Πετράλωνα (βλ. https://www.documenta.de/de/about#16_documenta_ggmbh).

➤ **Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης**

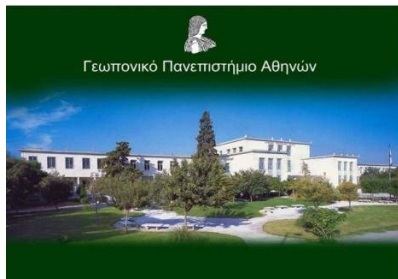
Το «Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης», ανέθεσε για πρώτη φορά τις εργασίες καθαρισμού των χώρων του στην Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση «ΝΕΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ». Η σύμβαση ανάθεσης έργου αφορά στις εγκαταστάσεις του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.ΕΠ.Ε.), με περίοδο υλοποίησης από την 1/04/2017 έως και 31/12/2017. Το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.ΕΠ.Ε.) άρχισε να λειτουργεί από 1-7-1999 ως μια νέα υπηρεσία στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και υπάγεται απευθείας στον Υπουργό Εργασίας (βλ. <http://www.ypakp.gr/>).

➤ **Ανεξάρτητη Αρχή ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ**

Ο Συνήγορος του Πολίτη είναι Ανεξάρτητη Αρχή κατοχυρωμένη στο Σύνταγμα. Ξεκίνησε τη λειτουργία του την 1η Οκτωβρίου 1998 και ερευνά ατομικές διοικητικές πράξεις ή παραλείψεις ή υλικές ενέργειες οργάνων των δημόσιων υπηρεσιών που παραβιάζουν δικαιώματα ή προσβάλλουν νόμιμα συμφέροντα φυσικών ή νομικών προσώπων. Ο Συνήγορος του Πολίτη, συνεπής στην προώθηση μιας κοινωνικής πολιτικής βασισμένης στη λογική του θετικού αθροίσματος, συμπράττει ενεργά στην προσπάθεια της Κοιν.Σ.Επ τόσο για την επαγγελματική όσο και την κοινωνική αποκατάσταση ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού και συμβάλλει στην αποδυνάμωση του κοινωνικού στιγματισμού και αποκλεισμού (βλ. <https://www.synigoros.gr>).

➤ **Φιλανθρωπικό Σωματείο «Κάριτας Ελλάς»**

Η «Κάριτας Ελλάς» είναι αναγνωρισμένο Φιλανθρωπικό Σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και αναγνωρισμένη Μη Κυβερνητική Οργάνωση. Λειτουργεί στην Ελλάδα με έδρα την Αθήνα από το 1976 και τελεί υπό την αιγίδα της Ιεράς Συνόδου της Καθολικής Ιεραρχίας της Ελλάδος (βλ. <http://www.caritas.gr>). Η "Κάριτας", σε κάθε δράση της, έχει δύο αποδέκτες: τους φτωχούς και την κοινότητα και με την πρωτοβουλία της ανάθεσης της καθαριότητας στους "Νέους Ορίζοντες" στηρίζει το εγχείρημα μας, που σπάει τους φραγμούς και συμβάλλει με αυτή της τη στάση στην ιδέα των Μ.Κ.Ο. που πραγματώνουν το όραμα της ενεργού συμμετοχής έτσι ώστε οι άνθρωποι και η κοινότητα να ευαισθητοποιούνται και να εμπλέκονται στην βοήθεια προς τον συνάνθρωπο.

documenta 14
Athens / Αθήνα 8.4.–16.7.
Kassel / Κάσσελ 10.6.–17.9.
2017

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Δικαιοσύνης,
Διαφάνειας και
Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

ΚΑΡΙΤΑΣ ΕΛΛΑΣ
CARITAS HELLAS

ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΟ ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Εργασίας
Κοινωνικής Ασφάλισης
και Πρόνοιας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ

Αυτή την περίοδο, οι «**Νέοι Ορίζοντες**»

βρίσκονται σε έντονη κινητικότητα προκειμένου να ξεκινήσουν νέες συνεργασίες και να ενσωματώσουν στο προσωπικό τους νέα μέλη, τα οποία προέρχονται από κοινωνικά ευάλωτες ομάδες και έχουν την διάθεση να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους υπέρ του κοινωνικού συνόλου, διεκδικώντας την ισότιμη ενεργή συμμετοχή τους στην επαγγελματική ζωή και κατ' επέκταση, κοινωνική ζωή.

Μέχρι σήμερα η επιχείρηση απασχολεί 25 άτομα στους παρακάτω τομείς και στις αντίστοιχες ειδικότητες:

- Γενικό και Τακτικό καθαρισμό πολυκατοικιών (σκάλες, τζάμια, ασανσέρ)
- Καθαρισμό Επαγγελματικών χώρων, κτιρίων, γραφείων

- Καθαριότητα Σχολείων, Σχολών, Φροντιστηρίων
- Καθαρισμό Γηπέδων, Γυμναστηρίων
- Καθαρισμό Θεάτρων, Κινηματογράφων, Χώρων Μαζικής Εστίασης
- Καθαρισμό Νεόκτιστων Ανακαινισμένων χώρων
- Γκρεμίσματα, κτισίματα, σοβαντίσματα, ελαιοχρωματισμούς
- Τοποθετήσεις πλακιδίων
- Μονώσεις Ταρατσών
- Βραχο-συνθέσεις, Ταρασό-κηπους, Γλυπτά φυτά
- Εποχιακό κλάδεμα, σκάλισμα, καλλωπισμό
- Πέργκολες και άλλες κατασκευές
- Κατασκευή, διαμόρφωση και συντήρηση κήπων
- Φύτευση δέντρων, θάμνων, λουλουδιών
- Τοποθέτηση αυτόματου ποτίσματος
- Καθαρισμό και αποψίλωση

Παρέχουμε Υψηλή Ποιότητα υπηρεσιών – βλέπουμε το χώρο σας σαν το σπίτι μας

Χρησιμοποιούμε Υλικά Καθαρισμού φιλικά στο περιβάλλον

Προσφέρουμε Ασυναγώνιστα Χαμηλές Τιμές, χωρίς να κάνουμε εκπτώσεις στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών μας

ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Διεύθυνση: **Δεριγυ 28-30** (κοντά στην Πλατεία Βικτωρίας),

Τ.Κ.10434, Αθήνα

Τηλέφωνα Επικοινωνίας : **2130442285, 6948590110**

Ωράριο λειτουργίας γραφείου: Δευτέρα – Παρασκευή 09.00-15.00

Fax: 210 8817158 E-mail: neoi.orizontes.koinsep@gmail.com

Ιστότοπος: <http://neiorizonteskoinsep.blogspot.gr/>

Facebook: <https://www.facebook.com/koinsepneoiorizontes>

**“Man is the answer whatever the
question “**
Andre Breton

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ

Τσομπάνογλου Γιώργος:

Ο Γεώργιος Οδυσσέα Τσομπάνογλου είναι μόνιμο μέλος ΔΕΠ του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου του Αιγαίου και Διευθυντής του Εργαστηρίου Κοινωνιολογίας της Εργασίας, Επαγγελματών με έμφαση τις νέες τεχνολογίες. Διετέλεσε Επισκέπτης Ερευνητής στο Πανεπιστήμιο του Όσλο, το Σουηδικό Κέντρο Εργασιακής Ζωής, Στοκχόλμη και στην Οικονομική Σχολή του Λονδίνου. Είναι Μέλος του Ερευνητικού Συμβουλίου της Διεθνούς Κοινωνιολογικής Ένωσης και Πρόεδρος (2002) της Επιτροπής Έρευνας Κοινωνικο-Τεχνικής-Κοινωνιολογικής Πρακτικής (Sociotechnics-Sociological Practice) αυτής στην οποία συμμετέχουν 50 καθηγητές-ερευνητές από αντίστοιχα Πανεπιστήμια από 25 χώρες. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται σε θέματα διοίκησης/οργάνωσης εργασίας και καινοτομιών και στις σχέσεις τεχνικών και νομικών συστημάτων με τα κοινωνικά συστήματα. Έχει συν-γράψει μεταξύ άλλων το "Κράτος, κοινωνία πολιτών και εργασία: Προσεγγίσεις στην αρχή της κυβερνητικότητας" από τις εκδόσεις Gutenberg (2004) καθώς και αριθμό άρθρων με θέμα τις καινοτομίες και τη σχέση τους με την απασχόληση.

Ρουσάκης Θεοχάρης

Προϊστάμενος Κοινωνικής Υπηρεσίας – Κοινωνικός Λειτουργός – Συστημικός Ψυχοθεραπευτής και εκπαιδευτής κοινωνικής διαμεσολάβησης.

Επαγγελματική δραστηριότητα:

1998-2000 Συμβουλευτικό Κέντρο στη Νυρεμβέργη

2000-2009 Υπεύθυνος Μονάδας επανένταξης Ψυχιατρικού Τομέα του Γεν. Νοσοκομείου Χαλκιδικής και συνεργάτης του Κέντρου Ψυχικής Υγείας Αμπελοκήπων.

2009 έως σήμερα προϊστάμενος Κοινωνικής Υπηρεσίας του Γεν. Καταστήματος Κράτησης Θεσσαλονίκης.

Πρόσθετες δραστηριότητες

2011-2018 Γενικός Γραμματέας του Συνδέσμου Κοινωνικών Λειτουργών Κεντρικής Μακεδονίας.

2009 – 2020 Μέλος της Συστημικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος (ΣΕΒΕ)

6/2016- 06/2019 Μέλος του Κεντρικού Επιστημονικού Συμβουλίου Φυλακών (ΚΕΣΦ) στο Υπουργείο Δικαιοσύνης.

Χατζηγεωργιάδου Παρασκευή: Καθηγήτρια πληροφορικής και κάτοχος Μεταπτυχιακού στις Επιστήμες Αγωγής – Ειδική Εκπαίδευση. Εργάζεται ως αναπληρώτρια εκπαιδευτικός σε σχολεία της τυπικής εκπαίδευσης. Είναι πιστοποιημένη εκπαιδευτρια ενηλίκων με πολλές ώρες διδασκαλίας σε δομές εκπαίδευσης ενηλίκων όπως Κ.Δ.Β.Μ. , ΙΕΚ. και Σ.Δ.Ε.. Έχει διδάξει τον πληροφορικό γραμματισμό στο Σ.Δ.Ε. Νιγρίτας - Κατάστημα Κράτησης Νιγρίτας και στο 3^ο Σ.Δ.Ε. Διαβατών - Κατάστημα Κράτησης Θεσσαλονίκης. Στα 4 χρόνια που ήταν στα σχολεία αυτά (1 χρόνο στο Σ.Δ.Ε. Νιγρίτας και 3 χρόνια στο 3^ο Σ.Δ.Ε. Διαβατών) δημιούργησαν μαζί με κάποιες ομάδες εκπαιδευόμενων διάφορες ταινίες μικρού μήκους – animation με τις οποίες συμμετείχαν σε διεθνείς διαγωνισμούς όπου καταφέρναν και κατακτήσανε το 1^ο Βραβείο στις κατηγορίες μυθοπλασίας και animation. Επίσης προετοίμασαν μερικούς εκπαιδευόμενους για εξετάσεις πιστοποίησης πληροφορικής με μεγάλη επιτυχία καθώς όλοι όσοι συμμετείχαν κατάφεραν να αποκτήσουν πιστοποιητικό πληροφορικής αναγνωρισμένο από τον ΑΣΕΠ (στην Νιγρίτα το έκανε εθελοντικά ενώ στα Διαβατά μαζί με έναν συνάδερφο στα πλαίσια του μαθήματος). Πήρε μέρος στα θερινά σχολεία που λειτουργούν στα Σ.Δ.Ε. εντός καταστημάτων κράτησης, με διάφορα δημιουργικά projects. Αγαπάει την εκπαίδευση και ιδιαίτερα την εκπαίδευση ενηλίκων σε ευπαθείς ομάδες.

Σαββάκη Κλειώ: Ψυχολόγος, απόφοιτος του τμήματος Ψυχολογίας του ΑΠΘ με μεταπτυχιακό δίπλωμα στον Τομέα της Γνωστικής Ψυχολογίας του ΑΠΘ και πιστοποιημένο στέλεχος Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες και ειδικότερα στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό από τον ΕΟΠΠΕΠ.

Διαθέτει πολυετή εμπειρία (18 έτη) στον σχεδιασμό, συντονισμό, διαχείριση και παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σε Ευρωπαϊκά, Εθνικά και Περιφερειακά έργα

με ομάδα στόχο τις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες κατά τη διάρκεια της απασχόλησης της στην Αναπτυξιακή Ανώνυμη εταιρεία ΟΤΑ Ανατολικής Θεσσαλονίκης ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ Α.Ε.

Επιπλέον, τα τελευταία 5 έτη απασχολείται στην ΑΡΣΙΣ – Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων ως συντονίστρια και σύμβουλος σε προγράμματα που αφορούν κυρίως την κοινωνική και εργασιακή επανένταξη ευπαθών κοινωνικά ομάδων. Από τον Δεκέμβριο του 2018 είναι συντονίστρια του έργου «Συν-Άνθρωπος» στο πλαίσιο του οποίου λειτουργεί η Κοινωνική Υπηρεσία Υποστήριξης Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων και το Γραφείο Υποστήριξης Αποφυλακισμένων και Κρατουμένων της ΑΡΣΙΣ.

Γκαβανούδη Δέσποινα: Ψυχολόγος - Msc Κοινωνική και Κλινική Ψυχολογία των Εξαρτήσεων και Ψυχοκοινωνικών Προβλημάτων, Α.Π.Θ.

Έχει εργαστεί από το 2007 ως ψυχολόγος σε φορείς απεξάρτησης όπως το ΚΕΘΕΑ και το Πρόγραμμα Προαγωγής Αυτοβοήθειας Σητείας, στο κομμάτι της Κοινοτικής Ψυχιατρικής (Κινητή Μονάδα Ψυχικής Υγείας Ν. Λασιθίου), στο προσφυγικό πεδίο από το 2016 ενώ από το 2018 εργάζεται ως ψυχολόγος και επισκέπτρια καταστημάτων κράτησης στο Γραφείο Υποστήριξης Αποφυλακισμένων και κρατουμένων της ΑΡΣΙΣ.

Σιούρδα Πηνελόπη: Εκπαιδύτρια Ενηλίκων με σχεδόν 20 χρόνια διδακτική προϋπηρεσία τόσο σε δομές Εκπαίδευσης Ενηλίκων όσο και σε δομές τυπικής εκπαίδευσης (Δευτεροβάθμια- Τριτοβάθμια). Διοικητικό Στέλεχος, Υπεύθυνη Εκπαίδευσης, σε δομές εκπαίδευσης ενηλίκων (Κέντρα Δια Βίου Μάθησης - ΗΡΩΝ). Τα τελευταία χρόνια επαγγελματική δραστηριοποίηση στο τομέα της Εργασιακής Συμβουλευτικής με ομάδα στόχου ανέργους που προέρχονται από συνεργασίες με φορείς όπως ΚΑΝΕΠ-ΓΣΕΕ, ΙΜΕ-ΓΣΒΕΕ, ΙΝΣΕΤΕ, ΕΣΕΕ, ΙΝΕΜΥ-ΕΣΕΕ αλλά και πληθυσμός στόχου, ομάδες Ευάλωτες Κοινωνικά Ομάδες ΕΚΟ μέσα από συνεργασία με τη ΜΚΟ PRAKSIS. Από το Δεκέμβριο του 2018 και για τρίτη συνεχή χρονιά εργάζομαι στο Γραφείο Εργασιακής Συμβουλευτικής και Προώθησης στην Απασχόληση και συνεργάζομαι με την Κοινωνική Υπηρεσία Υποστήριξης Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων της ΑΡΣΙΣ και το Γραφείο Υποστήριξης Αποφυλακισμένων και Κρατουμένων.

Εύα Τζένου: εργάζεται πάνω από δέκα χρόνια στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας που βρίσκεται στο Κατάστημα Κράτησης Θεσσαλονίκης ως αποσπασμένη εκπαιδεύτρια του ελληνικού γλωσσικού γραμματισμού. Ξεκίνησε να ασχολείται με την εκπαίδευση της ευάλωτης ομάδας των κρατουμένων από το 2003 σε προγράμματα ανάπτυξης γλωσσικών και κοινωνικών δεξιοτήτων που διοργανώνονταν από τα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων και το Ι.Δ.Ε.Κ.Ε.. Ακόμη, εργάστηκε σε προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας σε μετανάστες και παλιννοστούντες συνεργαζόμενη με φορείς όπως η Ν.Ε.ΛΕ και το Κέντρο Απόδημου Ελληνισμού. Είναι απόφοιτος της ελληνικής φιλολογίας του Αριστοτελείου πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών με θέμα η «διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως μητρικής και δεύτερης/ ξένης γλώσσας» από το τμήμα Γλωσσολογίας του τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Το 2017 ολοκλήρωσε τη διδακτορική της διατριβή με θέμα «Πειθαρχία και Υποκειμενικότητα στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας των Φυλακών: το παράδειγμα του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας της Δικαστικής Φυλακής Διαβατών».

Κωλέσης Κυριάκος: Καθηγητής Κοινωνιολογίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Μεταπτυχιακές ειδικεύσεις στη σημειωτική των Οπτικοακουστικών.

Δ/ντής 2ου Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας (Καταστήματος Κράτησης) Κέρκυρας από το 2017 μέχρι και σήμερα.

Δουλγερίδου Μαριάννα: υπηρετεί ως Διευθύντρια του Δημόσιου ΙΕΚ Κασσάνδρας στις Αγροτικές φυλακές από το 2016. Εργάστηκε στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ως εκπαιδευτικός του κλάδου Νομικών-Πολιτικών Επιστημών επί 20 έτη και ως υπεύθυνη του ΣΔΕ Γιαννιτσών στο Παράρτημα της Έδεσσας. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου στη «Διοίκηση και Οργάνωση Εκπαιδευτικών Μονάδων». Είναι επίσης απόφοιτος του Παιδαγωγικού τμήματος του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και του Κολλεγίου Δημοσιογραφικών σπουδών Αθήνας και έχει στο ενεργητικό της δύο προσωπικές εκθέσεις ζωγραφικής.

Γράψας Στάθης: Ο Στάθης Γράψας σπούδασε θέατρο στη Μελβούρνη και στην Αθήνα. Παρακολούθησε το εργαστήριο «Transmission» (2000), για την εκπαίδευση ηθοποιών σε φυλακές, ιδρύματα, μουσεία και νοσοκομεία στο Βασιλικό Θέατρο του Λονδίνου, ενώ η πρακτική του εργαστηρίου έγινε σε ιδρύματα για ορφανά και άστεγα

παιδιά στο μεταπολεμικό Βελιγράδι. Στο Ρότερνταμ (2012) ολοκλήρωσε και το εργαστήριο μετεκπαίδευσης για το εφαρμοσμένο θέατρο.

Είναι εισηγητής του Εργαστηρίου Προσωπικής Ανάπτυξης Κρατουμένων (ΕΠΑΚ). Στις φυλακές Αυλώνα ξεκίνησε εθελοντικά το εργαστήριο προσωπικής ανάπτυξης κρατουμένων με βάση το θέατρο το 2010, το οποίο συνεχίζει και σήμερα. Από το 2017, καθοδηγεί ομάδες στις φυλακές της Θήβας, Κορίνθου και στο Ψυχιατρείο Κρατουμένων Κορυδαλλού. Η μέθοδος του εργαστηρίου έχει παρουσιαστεί σε διεθνή συνέδρια για το θέατρο στις φυλακές στο Βερολίνο (2011), και στο Ρότερνταμ (2012). Το 2015, στο θέατρο Wilma (Φιλαδέλφεια) και στο Πανεπιστήμιο του Όκλαντ (Μίσιγκαν) και στην Φεράρα (Ιταλία). Από το 2018 είναι συνεργάτης του Εθνικού Θεάτρου ως εμπνευστής - σκηνοθέτης σε τέσσερα καταστήματα κράτησης της χώρας, ενώ από το 2019 είναι υπεύθυνος του θεατρικού εργαστηρίου στην *Επάνοδο (Ν.Π.Ι.Δ.)*.

Γρομπανοπούλου Ελένη: Σπούδασε Ελληνικό Πολιτισμό στο ΕΑΠ και συνέχισε με μεταπτυχιακές σπουδές στη Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων και στη Δημιουργική Γραφή. Σήμερα είναι υποψήφια διδάκτορας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, στο τμήμα Κοινωνιολογίας και ερευνήτρια στο εργαστήριο κοινωνιολογίας της εργασίας.

Στις φυλακές των Διαβατών από το 2015 μέχρι και σήμερα διδάσκει δημιουργική γραφή, στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας, σε ένα πρόγραμμα που οργάνωσε το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Δημιουργικής Γραφής.

Σχεδιάζει και πραγματοποιεί σεμινάρια, ημερίδες και εκπαιδευτικά προγράμματα με φορέα το Σύλλογο Επιστημόνων Κεντρικής Μακεδονίας Αριστοτέλη, ιδρύοντας Λαϊκά Πανεπιστήμια σε διάφορες πόλεις της Κεντρικής Μακεδονίας. Συντονίζει ομάδες ενηλίκων αυτογνωσίας και ενδυνάμωσης με εργαλείο τη δημιουργική γραφή καθώς και ομάδες ατόμων που βρίσκονται στην απεξάρτηση.

Κλήμης Πυρουνάκης: Καθηγητής Θεολογίας στη Μέση εκπαίδευση, γεννήθηκε στην Καλλιθέα Αθηνών το 1950. Μεγάλωσε στην φαμίλια (8 παιδιά) του Παπά Γιώργη Πυρουνάκη, Καθηγητή Θεολόγου με Μητέρα την Χρυσή Δασκαλοπούλου που ήταν Καθηγήτρια Γαλλικής Γλώσσας.

Από μικρός συναναστράφηκε με περιθωριακούς ανθρώπους και παιδιά, αφού ο Πατέρας του είχε φτιάξει Κατασκηνώσεις και Κέντρο Ανοιχτής Προστασίας για αυτούς στην Ελευσίνα. Τελείωσε τις Γυμνασιακές σπουδές στο Σχολείο του Σταύρου Αποστολόπουλου στην Καλλιθέα.

Ακολούθησε τον Τεχνικό Κλάδο σπουδάζοντας Μηχανικός Ψυκτικός σε Ιδιωτική Σχολή.

Το 1975 εισήχθη στην Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης. Πήρε το πτυχίο του το 1980 και την ίδια χρονιά διορίστηκε ως Καθηγητής στο Γυμνάσιο Καπαρελλίου Βοιωτίας. Δίδαξε, σε όλες τις τάξεις του Γυμνασίου- Λυκείου, κυρίως Θεολογία αλλά και Ψυχολογία, Ιστορία, Τοπική Ιστορία, Κοινωνιολογία και Φιλοσοφία. Από το 1989 λειτούργησε ως Υποδιευθυντής και Διευθυντής του σχολείου μέχρι το 2008. Ασχολήθηκε με την Περιβαλλοντική Αγωγή, οργανώνοντας Μαθητικό Συνεταιρισμό με Μαθητικό Κέντρο που ήταν πλαισιωμένο με διάφορες δράσεις, αναπτύσσοντας μια ιδιαίτερη παιδαγωγική στηριζόμενος στην γνωστή πλέον Σχεσιοδυναμική και Ομαδοσυνεργατική. Συμμετείχε σε Ευρωπαϊκά προγράμματα Comenius με σχολεία της Ισπανίας και της Ιταλίας.

Από το 2008 μέχρι το 2012 οργάνωσε το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας στις Καινούργιες Φυλακές Γυναικών στον Ελαιώνα Θηβών. Από το 2012 μέχρι σήμερα συντονίζει το Δίκτυο Στήριξης Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων Γυναικών με έδρα στην Αθήνα. Από το 2014 συντονίζει τον Ξενώνα του Δικτύου που βρίσκεται επί της Δεριγνύ 28-30 στην Βικτώρια Αθηνών. Τελευταία με την συμμετοχή των αποφυλακισμένων γυναικών που φιλοξενούνται δημιουργήθηκε Εργαστήριο Ραπτικής με την επωνυμία “modistra” με σκοπό να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας και με τα έσοδα να καλύπτονται τα έξοδα ώστε να αυτοχρηματοδοτείται το Δίκτυο

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

11.00-11:20

Κεντρική Ομιλία: Καθ. Γιώργος Οδύ. ΤΣΟΜΠΙΑΝΟΓΛΟΥ, PhD (Carleton)
Αντιπρόεδρος International Sociological Association-Research Committee on
Sociotechnics-Sociological Practice (ISA-RC26)

«Η ΣΥΝΔΗΜΙΑ και η Πρόκληση της Κοινωνικής Αποκατάστασης
Παραβατών. Η σημασία της επαγγελματικής εκπαίδευσης σε κλειστές
δομές. Κοινωνιολογική Πρακτική εν Δράση»

Χαιρετισμός

11:20-11:30

ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ Κώστας, Ευρωβουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ, μέλος της Επιτροπής
Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (LIBE),
Δημοσιογράφος, ραδιοφωνικός παραγωγός, μέλος του Δ.Σ. του ΚΕΘΕΑ (Κέντρου
Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων) επί σειρά ετών και Αντιπρόεδρος μέχρι το 2017.

**1^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ Εκπαίδευση ως επανορθωτική διαδικασία ολικής
συμμετοχής**

Προεδρείο: ΓΡΟΜΠΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Ελένη

11:30-11:45

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Αναστάσιος, Διευθυντής ΚΚ Διαβατών, «Η επίδραση του
σχολείου στα καταστήματα κράτησης»

11:45-12:00

ΓΚΡΙΖΟΥ Μαίρη, Διευθύντρια Εκπαιδευτικών Μονάδων στο ΚΚ Διαβατών,
«Εκπαίδευση και φυλακή»

12:00-12:15

ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Γιάννης, Δήμαρχος Δήμου Δέλτα, ΣΑΡΙΔΗΣ Γρηγόρης, Ειδικός
Σύμβουλος «Το δικαίωμα της Εκπαίδευσης – Κατάρτισης των Κρατουμένων και οι
δυνατότητες ανάπτυξης καλών πρακτικών μέσω της συνεργασίας Δήμου Δέλτα και
Σωφρονιστικού Καταστήματος Διαβατών»

12:15-12:30

ΡΟΥΣΑΚΗΣ Θεοχάρης Προϊστ. Κοινωνικής Υπηρεσίας, Γεν. Κατάστημα Κράτησης
Θεσσαλονίκης «Πως η ιστορία της επανορθωτικής δικαιοσύνης μπορεί να μετατραπεί
σε εφόδιο για την επανένταξη. Ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης προσωπικού και

κρατουμένων σε τεχνικές ειρηνοποιητικής επικοινωνίας και επίλυσης συγκρούσεων - Prison in Peace»

12:30-12:45

ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Παρασκευή, Καθηγήτρια Πληροφορικής, MSc Επιστήμες Αγωγής-Ειδική Εκπαίδευση «Η σημασία της πληροφορικής ως δεξιότητα σε ένα σχολείο φυλακής»

12:45-13:00 Συζήτηση

2^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ Συμμαχίες Μάθησης για ένα Μέλλον που θέλουμε

Προεδρείο: ΡΟΥΣΑΚΗΣ Χάρης

13:00-13:15

ΛΕΥΘΕΡΙΩΤΟΥ Πέρα Τμήμα Εκπαιδευτικής Υποστήριξης Ειδικών Πληθυσμιακών Ομάδων της ΓΓΕΕΚΔΒΜ &N «Εκπαίδευση στη φυλακή: Θεωρήσεις, Προβληματισμοί, Προοπτικές».

13:15-13:30 ΔΑΜΙΑΝΟΣ Πέτρος, Διευθυντής Δημοτικού, Γυμνασίου, Λυκείου & Δ.Ι.Ε.Κ του Ειδικού Κ.Κ. Νέων Αυλώνα «Οι εκπαιδευτικές δομές στο Ε.Κ.Κ.Ν. Αυλώνα: Δικαίωμα γνώσης για όλους»

13:30-13:45

ΣΑΒΒΑΚΗ Κλειώ-Ψυχολόγος MSc - Συντονίστρια έργου- *Επισκέπτρια Καταστημάτων Κράτησης* (διάρκεια: 7') «Παρουσίαση προγράμματος «ΣΥΝ-Άνθρωπος» Γραφείο Υποστήριξης Αποφυλακισζομένων και Κρατουμένων ΑΡΣΙΣ»

ΓΚΑΒΑΝΟΥΔΗ Δέσποινα –Ψυχολόγος MSc – Σύμβουλος Γραφείου Υποστήριξης Αποφυλακισζομένων και Κρατουμένων ΑΡΣΙΣ - *Επισκέπτρια Καταστημάτων Κράτησης* «Η παρέμβαση του Γραφείου Υποστήριξης Αποφυλακισζομένων και Κρατουμένων της ΑΡΣΙΣ στο πεδίο της κοινωνικής επανένταξης ατόμων που έχουν εκτίσει ή εκτίουν ποινή φυλάκισης. Η κατάθεση της εμπειρίας των συμβούλων δουλεύοντας με κρατούμενους, αποφυλακισζόμενους και τις οικογένειές τους»

13:45-14:00

ΣΙΟΥΡΔΑ Πηνελόπη-Σύμβουλος Απασχόλησης Γραφείου Υποστήριξης Αποφυλακισζομένων και Κρατουμένων - Κοινωνικής Υπηρεσίας Υποστήριξης Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων ΑΡΣΙΣ, «Παρουσίαση μεθοδολογίας Εργασιακής συμβουλευτικής εντός και εκτός Καταστημάτων κράτησης. Μεταβλητές που καθορίζουν την επιτυχή επαγγελματική αποκατάσταση των αποφυλακισζομένων. Η περίπτωση του Γραφείου Εργασιακής Συμβουλευτικής των ωφελουμένων της ΑΡΣΙΣ»

14:00-14:15 Συζήτηση

Διάλλειμα 15΄

3^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ **Εκπαίδευση και Επανάταξη**

Προεδρείο: ΓΚΡΙΖΟΥ Μαίρη

14:30-14:45

ΤΖΕΝΟΥ Εύα, Εκπαιδευτικός του ελληνικού γλωσσικού γραμματισμού στο 3^ο ΣΔΕ Διαβατών «Η συμβολή των Σ.Δ.Ε. στην Εκπαίδευση των κρατουμένων: όρια, προοπτικές και το μεγάλο στοίχημα της επανάταξης»

14:45-15:00

ΤΡΑΝΤΑΣ Γιώργος, Συντονιστής Εκπαίδευσης Κ.Κ. Λάρισας. «Επανάταξη: πως αρχίζει η προετοιμασία μέσα από το Κατάστημα Κράτησης».

15:00-15:15

ΚΩΛΕΣΗΣ Κυριάκος, Δ/ντής 2ου Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας (Καταστήματος Κράτησης) Κέρκυρας «3D printing μέσα από το κέντρο μιας φυλακής panopticon του 1840»

15:15-15:30

ΔΟΥΛΓΕΡΙΔΟΥ Μαριάννα, Διευθύντρια του ΙΕΚ Κασσάνδρας στις Αγροτικές Φυλακές «Η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση στο Αγροτικό Κατάστημα Κράτησης Κασσάνδρας. Περιορισμοί και δυνατότητες»

15:30-15:45

ΓΡΑΨΑΣ Στάθης Εμφυωτής – Σκηνοθέτης του Εθνικού Θεάτρου σε τέσσερα καταστήματα κράτησης. «Πρακτικές και Παραστάσεις του Εργαστηρίου Προσωπικής Ανάπτυξης Κρατουμένων (ΕΠΑΚ)».

15:45-16:00

ΓΡΟΜΠΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Ελένη, Πτυχιούχος Ανθρωπιστικών Σπουδών, MSc Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, MA Δημιουργική Γραφή, Υπ. Διδ. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, τμήμα Κοινωνιολογίας, «Εργαστήρι Δημιουργικής γραφής στο 3^ο ΣΔΕ Διαβατών»

16:00-16:15 Συζήτηση

4^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ Δομώντας Βιώσιμες Κοινότητες

Προεδρείο: Τσομπάνογλου Γιώργος

16:15-16:30

ΠΥΡΟΥΝΑΚΗΣ Κλήμης, Θεολόγος, Συντονιστής Δίκτυο Στήριξης Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων Γυναικών «Χτίζοντας μια Κοινότητα-Καταφύγιο πονεμένων ανθρώπων».

16:30-16:45

Πατ. ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ Ιδρυτής και Υπεύθυνος Φάρος του Κόσμου, «Ο Φάρος του κόσμου».

16:45-17:00

ΦΡΑΓΚΙΑΣ Παναγιώτης, Υπεύθυνος ΚΟΙΝΣΕΠ Νέοι ορίζοντες «Κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση ένταξης ευάλωτων ομάδων Νέοι Ορίζοντες»

17:00-17:15

Gjin, «Εμπειρία ενός αποφυλακισμένου»

17:15-17:45 Συμπεράσματα

Καθ. ΤΣΟΜΠΑΝΟΓΛΟΥ και Κυκλική Τράπεζα

ΓΙΑ ΕΝΑ ΦΟΡΟΥΜ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΕ ΚΛΕΙΣΤΕΣ ΔΟΜΕΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΝΟΙΧΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

(ΓΚΡΙΖΟΥ, ΡΟΥΣΑΚΗΣ, ΛΕΥΘΕΡΙΩΤΟΥ, ΔΟΥΛΓΕΡΙΔΟΥ, ΓΚΑΒΑΝΟΥΔΗ, ΓΡΑΨΑΣ, Πατ. ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ, ΠΥΡΟΥΝΑΚΗΣ, ΔΑΜΙΑΝΟΣ, ΚΩΛΕΣΗΣ, ΤΡΑΝΤΑΣ, ΓΡΟΜΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ).

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ:

Ανθρώπινο άλμα:

Φράχτης:

Χέρια solidarity:

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΠΟΣΤΑΚΤΗΡΙΟ

Διεύθυνση: Γιαννιτσών 31, Θεσσαλονίκη

Βαλκανικό Κέντρο - Κτίριο Αλέξανδρος

2ος όροφος, ΤΚ 54627 - Τηλ. 2314049216

e-mail : info@apostaktirio-books.gr

<http://www.apostaktirio-books.gr>

Facebook-Twitter-Instagram: Εκδόσεις Αποστακτήριο

Επισκεφτείτε τη σελίδα των εκδόσεών μας:

